

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

H. Berke DİLAN

SİYASİ TARİH

1914-1939

ALFA

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - <https://rantey.org>

Yayın No : 455

Dizi No : 1

Siyasi Tarih 1914-1939

H. Berke DİLAN

1. Basım Mayıs 1998

ISBN 975-316-106-9

Copyright © 1998

ALFA Basım Yayım Dağıtım

Yayınevinden yazılı izin alınmadan
kısım veya tamamen alıntı
yapılamaz, hiçbir şekilde kopya
edilemez, çoğaltılamaz ve
yayınlanamaz.

ALFA

**Basım Yayım Dağıtım
Ltd. Şti.**

Çatalçeşme Sok. No: 52/B
34410 Cağaloğlu

Istanbul/Turkey

Tel : +90 (212) 511 53 03

: +90 (212) 513 87 51

: +90 (212) 512 30 46

Fax : +90 (212) 519 33 00

e-mail: alfabaski@turknet.com.tr

Yayıncı

ALFA Basım Yayım Dağıtım
San. ve Tic. Ltd. Şti.

Genel Yayın Yönetmeni

M. Faruk Bayrak

Genel Yayın Koordinasyonu

Prof. Dr. M. Fikret Gezgin

Yrd. Doç. Dr. Ünal Çağlar

Yrd. Doç. Dr. Yüksel Birinci

Yayın Yönetmeni

Dr. Cahit Akın

Teknik Editör

Cahide Günay

Nuri Kaymakçı

Kapak Tasarım

Ebru Özel

Paz. ve Satış Müdürü

Vedat Bayrak

Dağıtım Sorumlusu

Salih Fidan

Montaj, Baskı ve Cilt

Melisa Matbaacılık

Tel: (0212) 501 97 57

ALFA KUTUP KUTUPBİRLİĞİ

BURSA

Burç Sinema Pasajı No: 34

Altıparmak Bursa

Tel: + 90 (224) 223 60 16

ŞANLIURFA

Mimar Sinan Mahallesi, 2. Sok.

No: 2/D Halk Eğitim Yarı

Şanlıurfa

Tel: +90 (414) 12 46 80

İçindekiler

Giriş	9

Birinci Kısım

Birinci Dünya Savaşı'nın Getirdiği Sorunlar

Birinci Bölüm: Yıl 1914 "Büyük Savaş"

Csmanlı İmparatorluğu'nun Savaşa Sokulması	15
Osmanlı İmparatorluğu'nun Paylaşılma Planı	18
İtalya, Bulgaristan ve Romanya'nın Savaşa Girmeleri	21

İkinci Bölüm: 1917 Yılı, Sosyalizmin Savaşı

Sovyet Devrimi ve Etkileri	30

Üçüncü Bölüm: Birleşik Devletlerin Savaşa Katılması

Wilson İlkeleri	36

Dördüncü Bölüm:Dünya Savaşı'nın Bilançosu

Maddi Yıkım	40
Paris Barış Konferansı	41
Krizin Yeni Öğeleri	45

Beşinci Bölüm: Savaş Sonrası Konjonktürel Kriz ve Çelişkiler

Sovyet Devriminin Başarısı ve Kökleşmesi ----- 51

1. Brest-Litovsk Barış Antlaşması

2. İç Savaş ve Müttefikler

3. Komintern'in Kuruluş Nedenleri

Alman Devrimi'nin Başarısızlığı ve Weimar Cumhuriyeti
Güvenlik Sorunun Ön Plana Çıkması -----59

Tuna ve Balkanlar'da Sınırların Düzenlenmesi -----61

Asya'da Devrimci Ulusal Hareketlerin Şiddetlenmesi ---64

Altıncı Bölüm: Birleşik Devletler ve Milletler Cemiyeti

Milletler Cemiyetinin Kurulması -----69

Amerikan Planı ----- 71

"Amerika Amerikalılarıdır" -----72

Yedinci Bölüm: Geçici Dengenin Sağlanması

Sovyetler Birliğinin İstikrar Kazanması -----77

1. Yeni Ekonomik Politika

2. Rapollo Antlaşması

Kapitalist Ülkelerde Dengesiz İstikrarın Sağlanması ----82

1. Diktatörlüklerin Kurulması

2. Merkez Sol Hükümetlerin İktidara Gelmesi

Almanya'nın Tamirat Borçlarının Çözümüne Kavuşması --89

İkinci Kısım 1924-1929 İstikrar Dönemi

Sekizinci Bölüm: Ekonomik Kalkınma

Amerikan Refah Devresi -----97

Başka Bir Dünya -----102

Refah Devrinin Sınırları -----105

Dokuzuncu Bölüm:Yapılanma Dönemi

Amerikan Modeli -----	110
Avrupa'da Demokrasiler -----	113
1. Weimar Cumhuriyeti ve Lokarno Antlaşmaları	
2. Fransa	
3. İngiltere	
Dikta Rejimleri -----	120
1. İtalya	
2. Polonya	
3. Yugoslavya	
4. Portekiz	
5. Şili	

Onuncu Bölüm: Tek Ülkede Sosyalizm

Tarihi Koşullar -----	127
Sosyal Güçler -----	130
Parti ve Komintern'in Dönüşümü -----	132
Parti İçi Anlaşmazlıklar ve Tasfiyeler -----	134

Onbirinci Bölüm:Devrimci Ulusal Hareketler

Komintern'in Sömürgecilik ve Ulusal Soruna Yaklaşımı	
Bakü Doğu Halkları Kongresi ve Etkileri -----	143
Nasyonalizm ve Komünizm -----	146
1. Asya Ülkeleri	
2. Latin Amerika	
3. Kuzey Afrika	
4. Ortadoğu Ülkeleri	
5. Komintern ve Çin İlişkileri	

Onikinci Bölüm: Kolektif Güvenlik Sorunu ve Barış Çabaları

• Uluslararası Borçlar Sorunu -----	167
Silahsızlanma Sorunu -----	169
Washington Deniz Silahsızlanma Konferansı -----	170
Cenevre ve Londra Deniz Silahsızlanma Konferansı --	172
Briand-Kellog Paktı ve Paris Barışı -----	174
Kara Silahsızlanma Sorunu -----	176

Üçüncü Kısım Dünya İktisadi Bunalımı ve Etkileri

Onüçüncü Bölüm:1929 İktisadi Bunalımı

/ Krizin Nedenleri -----	182
• Krizin Yayılması ve Etkisi -----	188
Sosyal Çöküntü -----	189
Krizle Çare Arayışları -----	190

Onördüncü Bölüm:Kapitalizmin Krize Karşı Tutumu

Dünya İktisat Kongresi -----	194
Artan Çelişkiler -----	194
1. Hindistan	
2. Çin	
3. Latin Amerika	
Dünya Pazannın Dağılımı -----	198
Devletin Yetkilerinin Arttırılması -----	200

Onbeşinci Bölüm:Nasyonal Sosyalizmin Almanya'da İktidara Gelmesi

Nasyonal Sosyalizmin Seçimle İktidara Gelmesi -----	202
1. Nazilerin Sosyal Güçlerle Bütünleşmesi	
2. Şiddete Dayalı Saldın Stratejisi Uygulanması	
3. Karşı Koyulabilecek Bir Yükseliş midir!	
Yeni Bir Rejimin Yapılanması -----	213
1. Dikta Devlet Anlayışı	
2. Nazi Partisi Yapısı	
3. Sivil Toplum Anlayışının Yok edilmesi	
4. Ekonominin Askerileştirilmesi	
Kıta Avrupası'nda Faşist Rejimlerin Ortaya Çıkması --	218
1. Faşist İtalya Rejimi	
2. Faşist Katolik Rejimler	
3. Faşist Askeri Rejimler	

Onaltıncı Bölüm:Demokratik Rejimlerde İstikrarsızlık

İngiltere'nin Krize Girmesi -----	222
İspanya'nın Bölünmesi -----	227
Birleşik Devletler, Roosevelt ve New Deal -----	232

Onyedinci Bölüm:Stalin Rusyası

Büyük Dönemeç -----	237
Dış Politikada "Üçüncü Dönem" Anlayışı -----	239
Siyasi Olayların Krize Dönüşmesi -----	240
Muhalefetin Tasfiyesi -----	242
Moskova Duruşmaları -----	243

Onsekizinci Bölüm:Halk Cephesinin Kurulması

- Halk Cephesinin Oluşumunu Gerektiren Koşullar	- 247
Fransa'da Halk Cephesinin Kurulması	-----248
İspanya'da Halk Cephesi ve İç Savaş	-----256

Ondokuzuncu Bölüm:Savaşın Kaçınılmaz Olması

Asya'da Statükonun Değişmesi	-----264
Avrupa'da Statükonun Değişmesi	-----269
1.Almanya'nın Silahlanması ve Ren Bölgesine Asker Sokması	
2.Avusturya'nınİşgal Edilmesi ve Çekoslovakya'nın Parçalanması	
3. İspanya İç Savaşının Sona Ermesi	
Arnavutluğun İşgali ve Savaş Öncesi Yeni İttifak Arayışları	
1. Arnavutluğun İtalya Tarafından İşgali	
2. Polonya Krizi	
3. Alman-Sovyet Saldırmazlık Paktı	
4. Danzig Anlaşmazlığı ve İkinci Dünya Savaşının Çıkması	

Sonuç	-----289

Kaynakça	-----292

Giriş

İki Dünya Savaşı arası dönem, Yirminci Yüzyıla egemen olan siyasal olaylar zincirinin, daha kolay anlaşılabilmesi için derinlemesine irdelenmesi gereken bir dönemi içermektedir.

Konumuzu başlıca üç kısımda incelemeyi uygun bulduk. Bunlar sırasıyla:

İlk kısımda, Birinci Dünya Savaşı'nın ayrıntılarına girmeden, Büyük Savaş'ın bilançosu üzerinde durduk. Ortaya çıkan belirsizlik dönemiyle birlikte gerçekleştirilmek istenen barış düzenlemelerine değindik. Kabul ettirilmeye çalışılan bu sistemde, tohumları ekilen veya varolan çelişkileri ele almaya çalıştık. Bu çelişkilere değinmeden, irdelemeden, yaşamakta olduğumuz yüzyılımızın siyasal sorunlarına veya uluslararası ilişkilere, açıklık getiremeyiz.

İkinci kısımda, Barışı sürdürme çabalarını olumlu veya olumsuz yönde etkileyen gelişmelere yer vereceğiz. Bu sürece istikrar dönemi demekteyiz. Ama, daha bu dönemde, siyasal veya ideolojik farklılıklardan kaynaklanan bölünmelerin ortaya çıktığını veya filizlendiğini görüyoruz.

Üçüncü kısımda ise, Dünya İktisadi Bunalı'mının ortaya çıkış nedenlerine ve küresel etkilerine yer vermekteyiz. Bunalımla birlikte, varolan çelişkilerin boyut değiştirerek, siyasal çatışmaya dönüşmesi, daha sonra

ikinci bir dünya savaşına neden olmasını incelemekteyiz. İkinci Dünya Savaşı, Birinci Dünya Savaşı'nın devamı mı, yoksa başka boyutu mu! tartışmalarına girmiyoruz. Bu değerlendirmeyi okuyucularımıza bırakıyoruz.

Ancak, çalışmamız içinde Türk Dış Politikası'na yer vermedik. Çünkü, 1919-1939 dönemi dış politikasını ayrı bir kitap olarak yayınlamayı dışünüyoruz.

Çalışmamızı yalnızca siyasi tarihle sınırlı tutmadık. Dış politika ile iç politika arasındaki sınırı en aza indirerek, mümkün olduğunca konulara veya olaylara daha geniş açıdan bakmayı amaçladık. Çalışmamızı yalnızca bu dönemdeki Avrupa'nın siyasi tarihi içinde ele almayı da doğru bulmadık. Avrupa'nın sınırları dışına çıkarak, çalışmamıza mümkün olduğunca küresel boyut kazandırmayı amaçladık.

Bu kitabın yazılmasında, bana ellerinden gelen tüm yardımlarını esirgemeyen değerli hocalarım Prof.Dr. Toktamış Ateş ve Prof.Dr. Cemil Oktay'a, basılması için bana cesaret veren değerli dostum Bülent Berkol'a şükranlarımı sunuyorum.

Doğal olarak kitaptaki tüm hatalardan ben sorumluyum.

Edirne, Nisan 1998

Birinci Kısım
Birinci Dünya Savaşı'nın
Getirdiği Sorunlar

Birinci Bölüm

YIL 1914, BÜYÜK SAVAŞ

19. yüzyılın sonlarında oluşan iki blok arasındaki hassas dengelerin bozulması Birinci Dünya Savaşı'nın çıkış nedeni olarak kabul edilir. Bir yerde **emperyalist devletlerin dünya pazarına egemen olma mücadelesidir.**¹

19. yüzyıl boyunca Osmanlı Devleti'nin Rumeli'den çekilmesi devam etmiş, Avusturya ve Rusya arasındaki mücadele bölgeyi istikrarsızlığa itmişti. Avusturya İmparatorluğu, Balkanlar'da batı-doğu doğrultusunda genişlemeye çalışırken, Rusya ise kuzey-güney yönünde ilerliyordu. 1905'den sonra **Rusya**, dış politikasının ağırlık merkezini **Balkanlar'a** çevirmişti. **Sırbistan**, Rusya'nın nüfuz alanında, Avusturya-Macaristan Almanya'nın hegemonyası altındaydı. 1908 Bosna-Hersek krizi ve Balkan Savaşları sonrası Sırbistan'ın bölgede hızla kuvvetlenmesi, hem Almanya'nın hem de Osmanlı İmparatorluğu'nun çıkarlarına ters düşüyordu. Boğazlar üzerinde İngiliz ve Rus çekişmesini bilen Osmanlı Devleti,² süre kazanıp ordusunu güçlendirmek için donanmasının yenilenmesini İngiliz Amiral Limpus'a, kara orduların yapılanmasını da

---

¹ H. Ulman, *Birinci Dünya Savaşına Giden Yol*, Ankara, SBFY, 1972

² R. Salim Burçak, *Türk-Rus-İngiliz Münasebetleri 1791-1941*, Aydınlık Matbaası, İstanbul, 1946, s.44

Alman General Liman von Sanders'e vermişti. 27 Kasım 1913 tarihli Alman-Türk antlaşması iki devlet arasındaki yakınlaşmanın işaretiydi.³

Diğer taraftan Şubat 1914'de Osmanlı Hükümeti askeri malzeme alımı için, Fransız Hükümeti'nden 500 milyon Fransız frangı kredi talebinde bulunmuştu. Bu hesapta olmayan durum Rusya'yı telaşlandırmıştı. Çünkü Rusya, hem Osmanlı Devleti'nin yeniden güçlenmesini istemiyor, hem de yeni bir güç olarak ortaya çıkan Almanya'nın önünü kesmek istiyordu.⁴ Rusya bu engeli aşmak için ilk fırsatta Boğazları ele geçirmeyi kollarken, aynı zamanda Balkan Ligi altında Sırbistan'ın yanına Yunanistan ve Romanya'yı çekmeyi planlıyordu. Amacı, Almanya'nın "Drang nach Osten" politikasının önünü kesmek ve Balkan Ligi vasıtasıyla da Boğazları ele geçirmektir. Drang nach Osten'in ön safında Avusturya bulunmakla beraber, arkasında güçlü Almanya gözüktüyordu.⁵

1914 yazında, Balkan kenti Saraybosna'da gerçekleşen bir suikast sonucu hızla gelişen olaylar bir dünya savaşına dönüştü. Avusturya'nın 1908 yılında Bosna-Hersek'i ilhak etmesi; Sırbistan'ın ve dolayısıyla Rusya'nın tepkisine yolaçmıştı. Avusturya-Macaristan İmparatoru olması beklenen veliaht prens François-

---

³ P. Renouvin, *Histoire des Relations Internationales de 1871 a 1945*, Hachette, Paris, 1994, p.270

⁴ Y. Hikmet Bayur, *Türk İnkılabı Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara, Cilt II, Kısım 1, s. 135

⁵ P. Renouvin, a.g.e., p. 32

Ferdinand'ın Saraybosna'da Sırp bir çeteci tarafından öldürölmesi gerilimin yükselmesine neden oldu. Suikastın arkasında Yugoslav ulusal hareketinin bulunmasına Avusturya'nın tepkisi şiddetli oldu. Sırbistan'a kırksekiz saatlik cevap süreli bir ultiatom verdi. Avusturya, bu arada Almanya'dan destek sözü almıştı. Almanya, Rusya'nın Uzakdoğudaki Japon yenilgisi nedeniyle iktisadi kriz içinde olduğunu biliyor, bundan dolayı derhal savaşa girmeyi göze alamayacağını hesaplıyordu.⁶ Bu arada İngiltere, ilişkileri yumuşatmak için uluslararası bir konferans toplanmasını teklif edip, tarafların diplomasiye başvurmalarını tavsiye ediyordu. Almanya'nın yan çizmesiyle İngiltere'nin girişimleri sonuçsuz kaldı. 25 Temmuz 1914 günü Sırbistan'ın ultiatoma verdiği cevap, Avusturya'yı tatmin etmeyince, aynı gün diplomatik ilişkiler kesildi. Ertesi gün Sırbistan seferberlik ilan edince, Avusturya bunu fırsat bilerek 28 Temmuz günü Belgrad'ı bombaladı. 31 Temmuzda Rusya, ardından Fransa seferberlik ilan etti. Almanya, 1 Ağustos'da Rusya'ya, 3 Ağustos'da Fransa'ya savaş ilan etti. Almanya, Fransa'ya girebilmek için Belçika'dan izin istedi. Bunda başarılı olamayınca Belçika'ya savaş ilan etti. Belçika'nın düşmesi, İngiltere'nin güvenliği için önemli olduğundan 4 Ağustos günü İngiltere, Almanya'ya savaş ilan etti.

Avrupa'da patlayan savaş fırsat bilen Japonya, 15 Ağustos 1914'te Almanya'ya bir nota vererek, bu ülkeden Uzakdoğu'daki Kiaochow'u kendisine teslim etmesini ve

---

⁶ P. Renouvin, *La Crise Européenne et La Première Guerre Mondiale*, Paris, PUF, 1962

aynı zamanda donanmasını Çin Denizi'nden çekmesini istedi. Almanya, bu isteği kabul etmeyince, Japonya Shantung yarımadasına asker çıkararak Kiaochow'u aldı. Saldırgan tutumunu devam ettirerek Pasifikte bulunan Alman sömürge adalarını işgal etti. Ayrıca Çin'e, 21 maddelik bir nota vererek ağır isteklerde bulundu. Japonya'nın Uzakdoğudaki bu girişimleri ABD'yi rahatsız ediyordu. ABD, araya girerek durumu yumuşatmaya çalıştı ama, Japonya Çin'den birçok imtiyaz koparmayı başardı.

Merkez Devletler diye anılan Almanya ve Avusturya-Macaristan İmparatorlukları karada, Doğu ve Batı cephelerinde savaşıyordu. İngiltere her zamanki gibi denizlerde güçlüydü. Batı cephesi Fransa'nın Marne ırmağı üzerinde; doğu cephesi ise Polonya'nın Mazurya bataklıklarında, Almanya ve Rusya arasında yoğunlaşıyordu. Avusturya, önce Belgrad'ı almasına karşın daha sonra Sırbistan'ın direnmesiyle geri verdi. Ruslar'a yenilip, Galicya'yı kaybetti. İngiltere ve Almanya arasında Falkland adaları etrafında meydana gelen deniz savaşlarında İngiltere üstünlük sağladı.

Osmanlı İmparatorluğu'nun Savaşa Sokulması

İki blok arasındaki mücadele Osmanlı İmparatorluğu'nu da savaşa sürükledi.⁷ Savaş öncesinde Osmanlı devleti yöneticileri dış ilişkilerde değişik görüşleri savunuyordu. Ama, Alman ittifakından yana olanlar ağırlıktaydılar. Sadrazam Sait Halim Paşa, Meclisi Mebusan

---

⁷ R. Salim Burçak, a.g.e., s. 46

Başkanı Halil Bey, Harbiye Nazırı Enver Paşa, Dahiliye Nazırı Talat Bey Merkez Devletlerin yanında savaşa girilmesi taraftarıydılar. Buna karşılık, Bahriye Nazırı Cemal Paşa, Türk-Fransız Dostluk Cemiyeti başkanıydı; Fransa'dan yanaydı. Maliye Nazırı Cavit Bey İngiltere'nin yanında savaşa girilmesini istiyordu.⁸ Fransa ve İngiltere ile iki ittifak girişiminin sonuçsuz kalması; siyasi eğilimi Almanya'dan yana olan Osmanlı Hükümeti'ni, Üçlü İttifak Blokuna itmişti. 2 Ağustos 1914 günü, yani savaşın patlamasından tam iki gün önce Türk-Alman İttifakı imzalanmıştı.⁹

Bu anlaşmaya göre:

1. İki devlet, Avusturya-Sırbistan arasında çıkan anlaşmazlıkta tarafsız kalacaktır.
2. Rusya'nın aldığı önlemler sonucunda, Avusturya ile Rusya savaşa girerse ve Almanya Avusturya'nın yardımına gitmek zorunda kalırsa, Osmanlı Devleti savaşa katılacaktır.
3. Osmanlı Devleti tehdit altında kalırsa, Almanya Osmanlı Devleti'ni silahla savunacaktır.
4. İttifak 1918 yılı sonuna kadar devam edecek ve taraflardan biri vazgeçmezse, beş yıl için yeniden yürürlükte kalacaktır.

---

⁸ Cemal Paşa, *Hatıralar*, İstanbul, Selek Yayınları, 1959

⁹ Cemil Bilsel, *Lozan*, 2 Cilt, İstanbul, 1933

1 Ekim'de, Osmanlı İmparatorluğu tüm kapitülasyonları kaldırdığını dünyaya ilan etti. Önlem olarak Çanakkale Boğazı'nı tüm ticaret gemilerine kapattı.¹⁰

Almanya, Marne cephesinde Fransa'yla başa çıkamayınca, doğu cephesine yani Rusya'ya dönmüştü. Diğer taraftan Avusturya'nın başından beri iyi savaşamaması Almanya'yı tedirgin etmişti. Almanya, Osmanlı Devleti'nin derhal savaşa girip İtilaf Devletleri'ne karşı yeni cepheler açmasını istiyordu. Birlikte yapılan savaş planına göre, Osmanlı Devleti üç cephede savaştı. Sırasıyla bunlar: Rusyaya karşı Kafkasya cephesi; İngiltere'nin Hint yolunu tutmak için Süveyş Kanalı cephesi; ve Çanakkale Boğazı'nın güvenliği için Trakya'da önemli bir kuvvetin bırakılması öngörülüyordu.

Bu arada Goeben ve Breslau adlı iki Alman savaş gemisi, Akdeniz'de İngiliz donanmasından kaçarak Boğazlara sığındı. Önce Osmanlı Hükümeti bunların Almanya'dan satın alındığını açıkladı. Ama 30 Ekim 1914 gecesi Enver Paşa'nın emriyle Karadenize çıkıp Rus limanları olan Odesa ve Sivastopol'u topa tutmasıyla birlikte Osmanlı İmparatorluğu fiilen savaşa girmiş oldu.

Osmanlı Hükümeti savaş planını üç cephede savaşacak biçimde tasarlamıştı. Ama İngiltere, Irak cephesini açınca Osmanlı orduları dört cephede savaşmak zorunda kaldı. İngiltere, Necd Emiri İbni Suud ve Mekke Emiri Şerif Hüseyin'le anlaşarak Hindistan'dan getirdiği sömürge askerlerini Basra Körfezi'ne çıkararak Irak

---

¹⁰ A.Debidour, *Histoire Diplomatique de L'Europe Vers la Grande Guerre 1904-1916*, Félix Alcan, Paris, 1926, p.273

cephesini açmıştı. İngiltere'nin iki amacı vardı: hem Abadan petrollerini koruma altına almak ve Musul petrol yataklarını ele geçirmek, hem de kuzeye çıkarak Rusya'yla birleşerek Hindistan yolunu güvenlik altına almaktı.¹¹

Osmanlı İmparatorluğu'nun Paylaşılma Planı

Bu savaşlar içinde, en şiddetli ve çetin geçeni tartışmasız Çanakkale-Gelibolu savaşlarıdır. Çanakkale Savaşları, Dünya Savaşı için dönüm noktası olurken, aynı zamanda İmparatorluk topraklarının paylaşılma planını da tüm çıplaklığıyla ortaya çıkarmıştır. Müttefik kuvvetlerin savaş planlarını şöyle özetleyebiliriz: Eğer Boğazlar ve İstanbul ele geçerse, Osmanlı Devleti savaştan çekilecektir; bunun sonucu Karadeniz yoluyla Rusya'ya ulaşılacaktır. Böylece Doğu Cephesinde Almanya'ya karşı kesin savaş kazanılacaktır.

Bu savaş planını İngiltere ve Fransa derhal uygulamaya koydular ve 19 Şubat 1915 günü denizden Çanakkale Boğazı'na saldırdılar. Girişimleri başarısız olunca, Gelibolu yarımadasına asker çıkarıp, Boğazı bu yolla geçmeyi planladılar. Gelibolu savaşlarında çok kanlı çarpışmalar oldu. İngiltere ve Fransa, sömürgelerinden getirdikleri güçleri cepheye sürmelerine karşın Çanakkale'yi geçemeyeceklerini anlayıp geri çekildiler.

İtilaf Devletleri'nin Osmanlı topraklarını paylaşma planı ilk defa Çanakkale Savaşları'yla uygulamaya konulmuştur.

---

¹¹ Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1980*, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara, 1987, s.112

Bu paylaşım planı, İngiltere, Fransa ve Rusya arasında tasarlanmıştır. Gerçekleştirilmek istenen bu plan çerçevesinde İstanbul, Boğazlar, Marmara Denizi'nin batı kıyıları, Midye-Enez çizgisine kadar güney Trakya, İstanbul'un doğusunda bulunan Sakarya ırmağı sınır olmak üzere İzmit Körfezi dahil topraklar, ayrıca Marmara Denizi'ndeki adalar Rusya'ya verilecektir. Buna karşılık Anadolu ve Ortadoğu toprakları Fransa ve İngiltere arasında paylaşılıyordu. Bu paylaşım planı Çanakkale Savaşları sırasında karşılıklı verilen notalarla teyid edilmiş ve kesinleşmiştir.¹²

Ama, Çanakkale Savaşları'nın İtilaf Devletleri açısından başarısızlıkla sonuçlanması, İngiltere, Fransa ve Rusya'yı bu defa iki aşamalı bir paylaşım planı üzerinde anlaşmaya itti. Bu planın ilk aşamasında Anadolu paylaşılırken, İkinci aşaması Ortadoğu topraklarının paylaşılmasını içermektedir.

Anadolu'nun paylaşılma planı, Fransa ve Rusya arasında görüşmeler sonucu 26 Nisan 1916 tarihli bir anlaşmayla parafe edilmiştir.¹³ Buna göre Rusya, Erzurum, Van, Bitlis, Muş, Siirt vilayetleriyle, Trabzon dahil Doğu Karadeniz kıyılarını; Fransa, Adana, Mersin, Aladağ, Kayseri, Akdağ, Yıldızdağ, Zara, Eğin ve Harput arasında kalan toprakları; İngiltere ise Basra ve Bağdat arasındaki toprakları alacaktır.

---

¹² De Lapradelle, L. Eisenmann, Mirkine-Guetzévitch, P. Renouvin, *Constantinople et les Détroits*, Paris, Ed. Internationales, 1930

¹³ Y.H. Bayur, a.g.e., Cilt III. Kısım IV, s.11

Ortadoğu'nun paylaşılması ise, İngiltere ve Fransa arasında 9 ve 16 Mayıs 1916 tarihlerinde karşılıklı verilen notalar sonunda anlaşmaya varılmıştır. Bu anlaşmaya Sykes-Picot Anlaşması denir.¹⁴ Bu anlaşmaya göre, Suriye'nin Akka'dan kuzeye doğru Beyrut dahil tüm kıyı bölgesi, Adana ve Mersin bölgeleri Fransa'nın; Bağdat-Basra arasındaki Dicle ve Fırat toprakları İngiltere'nin olacaktır. Geri kalan topraklarda bir Arap devleti kurulacak ve Akka-Kerkük paralelinin kuzeyi Fransız mandası, güneyi İngiliz mandasına verilecektir. İskenderun serbest liman, Filistin uluslararası bölge olacaktır.

19 Nisan 1917'de ise, Fransa-İngiltere-İtalya arasında Saint-Jean-de-Maurienne anlaşması imzalanmıştı. Buna göre, İtalya, İzmir, Antalya ve Konya'yı alacaktır. Ancak bu sonuncu anlaşma Rus hükümetinin onayına sunulacaktı.¹⁵

Ancak Rusya'da, 1917 Ekim Devrimi'nde Bolşevikler'in iktidara gelmesi ile birlikte Dışişleri Komiserliği'ne getirilen Trotsky, Çarlık Rusyası'na ait tüm gizli anlaşmaları ve belgeleri açıkladı. Böylece bu paylaşım planları tüm çıplaklığıyla ortaya çıkmış oldu.

---

¹⁴ F. Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, s.126

¹⁵ J.B. Duroselle, *Histoire Diplomatique de 1919 a nos jours*, Dalloz, Paris, 1974, p.31

İtalya, Bulgaristan ve Romanya'nın Savaşa Katılmaları

İtalya, Çanakkale Savaşları'na kadar tarafsızlığını korumuştur. İki blok ile sıkı bir pazarlığa girmişti. Ama, İngiltere ve Fransa'nın bu cepheyi açmaları *İtalya*'yı tedirgin etmişti. Çünkü *İtalya*; İngiltere, Fransa ve Rusya arasında hazırlanan Osmanlı topraklarını parçalama planını öğrenmişti.

Bu durumu değerlendirerek Anadolu'nun paylaşılmasından pay kapmak istedi. Gerçekte *İtalya*'nın bu dönemdeki politikası hangi bloktan olursa olsun daha fazla toprak koparabilmeyi hedefliyordu. 26 Nisan 1915 günü İngiltere, Fransa ve Rusya'yla Londra'da gizli bir anlaşma imzalamıştı. Bu Londra Antlaşması'na göre, *İtalya* Tirol, Trieste ve İstirya'yı, Dalmaçya adalarının bir kısmını ve Ege'deki Oniki Ada'yı alıyordu. Anadolu'dan Antalya bölgesi ve Alman sömürgelerinin bir kısmı da *İtalya*'ya kalıyordu. Buna karşılık *İtalya* bir ay içinde savaşa girecekti. Londra Anlaşması sonucu *İtalya*, 20 Mayıs 1915'te Avusturya'ya savaş ilan etti. Ama başarılı bir savaş çıkaramadı.¹⁶

Bulgaristan, Rusya'nın zorlamasıyla kurulan yeni bir Balkan devletiydi. İkinci Balkan Savaşı'yla kaybettiği toprakları geri alıp, Büyük Bulgaristan'ı canlandırma gayesi içindeydi. Bu tasarı, Ayastefanos Antlaşması'nın gerçekleştirilmek istenmesiydi.

---

¹⁶F. Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, s. 118
Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - <https://rantey.org>

Çanakkale cephesinin açılması Osmanlı Hükümeti'ni zor durumda bırakmıştı. Bulgaristan coğrafi konumu dolayısıyla Almanya ve Osmanlı imparatorlukları arasında bir geçitti. Ayrıca Bulgaristan, Sırbistan Makedonyası'nı ele geçirmek istiyordu.

Bulgâristan, güvenliği için Çanakkale Savaşları'nın sonucunu bekledi. Müttefikler açısından Çanakkale Savaşları'nın sonuçsuz kalması üzerine, Bulgaristan Osmanlı Devleti'yle görüşmelere başladı. 3 Eylül 1915'te imzaladığı anlaşmayla Dimetoka'yı topraklarına kattı. Bundan böyle Meriç ırmağı Bulgar-Türk sınırı oluyordu.

Bulgaristan 6 Eylül 1915'te Avusturya ve Almanya'yla da bir anlaşma imzalayarak otuzbeş gün içinde savaşa katılmayı kabul etti. Buna karşılık Sırbistan Makedonyası'nı alacaktı. Romanya ve Yunanistan, Müttefiklerin yanında savaşa girerse, Dobruca ve Yunan Makedonyası da Bulgaristan'a kalacaktı. Varılan bu anlaşmalardan sonra, Bulgaristan 12 Ekim 1915'te Sırbistan'a savaş açtı. Avusturya kuvvetleriyle birleşerek Sırbistan ve Arnavutluk toprakları ele geçirildi. Sırbistan cephesi sona ererken artık İtalya cephesi kalıyordu. Romanya'ya ise savaşa girmesi için baskı yapıyordu.

Romanya, Avusturya'nın Sırbistan'a saldırmasıyla tarafsızlığını ilan etmişti. Ama komşularıyla toprak sorunu vardı. Kendi soydaşlarının oturduğu Transilvanya, Banat ve Bukovina bölgeleri Avusturya'nın, Besarabya ise Rusya'nın sınırları içinde bulunuyordu. Savaşın başından beri Rusya, Romanya'ya savaşa kendi yanında girmesi için baskı yapıyordu. Amacı Balkanlar'da daha güçlü

olmaktı. 1916 yılı başında Merkez Devletlerin Doğu ve Batı cephelerinde başarılı olamaması üzerine 17 Ağustos 1916'da Romanya, İtilaf Devletleri'yle bir anlaşma imzaladı. Bu anlaşmaya göre savaşa katılmasına karşılık Transilvanya, Bukovina ve Banat Romanya'ya verilecekti. 28 Ağustosta Romanya Müttefikler yanında savaşa katıldı.¹⁷

---

¹⁷P.Renouvin, *La Crise Européenne et la Première Guerre Mondiale*, Paris, PUF, 1962, p.374

İkinci Bölüm

1917 YILI, SOSYALİZMİN SAVAŞI

1917 yılına gelindiğinde, savaş yedi cephede devam ediyordu. Batı cephesinde çarpışmalar Arras'ta olurken, iki tarafda bir üstünlük sağlayamıyordu. Doğu cephesinde, Rusya'da Şubat Devrimi olmuş, geçici hükümet başa geçmiş ve Savunma Bakanı Kerensky savaşa devam kararı almıştı. Ama, orduda karışıklık ve düzensizlik baş göstermeye başlamıştı. Fırsattan faydalanan Alman kuvvetleri, Galiçya ve Riga'yı Ruslar'dan geri aldı. İtalya cephesinde, Almanlar'ın desteğinde Avusturya kuvvetleri Caporetto'da İtalyanları yendi ve Piave ırmağına kadar olan toprakları ele geçirdi. Kanal cephesinde, Türklerin savunmasına karşın İngiliz kuvvetleri Gazze ve Kudüs'ü aldılar. Irak cephesinde İngilizler'in Arapları ayaklandırmasıyla Türk kuvvetleri Bağdat'a kadar geri çekildiler. Rusya'da Şubat Devrimi'nin patlamasını fırsat bilen Türk kuvvetleri Muş ve Bitlis'i geri aldılar.

1917 yılına gelindiğinde "Büyük Savaş" üçüncü yılına giriyordu. İtilaf ve İttifak Devletleri ve öngörülen planlar, savaşın bu kadar uzun süreceğini tasarlamamışlardı.¹⁸ Savaş ekonomisi tüm hızıyla ülkeleri

---

¹⁸ Y.H. Bayur, a.g.e., Cilt III, s.49

birer birer çöküntüye götürüyordu. Savaş ekonomisi, astronomik fiyat artışlarını getirirken, kitlelerin satınalma güçlerini de hızla düşürüyordu. 1917 kışı çok şiddetli geçiyor, beraberinde açlık ve salgın hastalıkları getiriyordu. Doğu ve Kafkas Cephesi bunun örneklerini veriyordu. Hem cephedekiler, hem de cephe gerisindeki halk kitleleri tam bir moral çöküntüsü içindeydiler. İnsanlar bir an önce savaşın bitmesi ve "eve dönme"nin psikolojik baskısı altındaydılar. Moral bozukluğu ve çöküntüsü, ülke ekonomilerini yavaş yavaş durma noktasına getirmişti.

ŞUBAT DEVRİMİ İLE

23 Şubat günü Petrograd'ta çıkan halk ayaklanması sonucu Çarlık Rusyası tarihe karışıyor, "emperyalizmin en zayıf halkası Rusya'nın olduğu" tezini doğruluyordu.

Çarlık Rusyası'nın sosyal yapısı üzerine iki farklı tez fikir mücadelesine girmişti. Bunlardan birincisi, köylü sınıfını, ikincisi de işçi sınıfını ön plana çıkarıp, mücadele içinde öncü güç olarak kabul ediyordu.

Rusya, Osmanlı İmparatorluğu gibi çok uluslu, otokratik, merkezi yönetimle idare oluyordu. Ortodoks Kilisesi'nin koyu bağnazlığının egemen olduğu, feodal ilişkilerin ağır bastığı sosyal yapıdaydı. Egemen sınıfları toprak aristokrasisi ve ona destek olan kilise oluşturmışken, en alt sınıfı 100 milyon nüfusuyla serf dediğimiz köylüler temsil ediyordu. Bunlar tüm toprakların ancak %5'ne sahiptiler. Kulak denen zengin köylüler ise, toplam nüfusun %12'sini oluşturmuyordu. Yani toplam nüfusun 124

milyonu kırsal alanda yaşıyordu. Tarımda feodal ilişkiler egemendi. En büyük sorun, topraksız köylülerdi.

1870'lerden sonra Rus aydınlarının oluşturduğu "Narodnik" denen Halkçı Hareket ortaya çıkmıştı. Amacı köylü sınıfını aydınlatmaktı. Anarşist Bakounine'in fikirleri bu hareket üzerinde etkili olmuştu.¹⁹ Zamanla "anarşizm" hareketin halk içinde taraftar bulmasıyla eylem devresi başladı. Bunlar, "Önemli olan eylem yapmaktır" düşüncesini temel alıyorlardı. 1881 yılında Çar II. Alexandr'ın, Narodnaya Volya militanları tarafından öldürülmesi, bu hareketin sesini dünyaya duyurdu ancak başarısız kıldı. Militanların çoğu Rusya'dan kaçtılar.

Halkçı Hareketin başarısızlığı, bu defa Avrupa'da 19. yüzyılın ikinci yarısından sonra yayılmakta olan Marksist ideolojinin Rusya'da kuvvetlenmesini sağladı. Ama Marx kuramında, işçi sınıfının devrimci sınıf olduğu ve sanayileşmeyle beraber bu sınıfın kuvvetleneceğini, temel çelişkinin emek-sermaye arasında olduğunu, bu çelişkinin kaçınılmaz olarak işçi sınıfını üretim araçlarını ele geçirmeye götüreceğini anlatıyordu. Marx için devrim kaçınılmaz olarak İngiltere'de gerçekleşecekti, çünkü endüstrileşmeyi başarmış ülke burasıydı.

Rusya'da toprak reformunun gerçekleşmemesi sonucu köylüler topraktan kopmuş ve kente göç etmişlerdi. Yabancı sermayeyle ortaklaşa kurulmakta olan sanayi yatırımlarında topraktan kopan serf kökenli işçilerin

---

¹⁹ Marx/Bakounine, *Socialisme Autoritaire ou Libertaire*, Union Générale d'Editions, 1018, Paris, 1976

çalıştıkları dönemdi. 19. yüzyıl sonunda Rusya'da endüstri gelişirken, işçilerin sayısı bu ülkede üç milyondtu. 1905 yılında yeni kurulmuş olan sendikalarda kayıtlı işçi sayısı ise 230 bin kadardı.

Lenin Sibiry'a'da sürgündeyken, 1898 yılında Minsk'te yapılan bir kongrede marksizmi savunan Rus Sosyal Demokrat İşçi Partisi kuruldu. Bu dönemde kısa adı POSDR olan partiyi İsviçre'ye sığınmış olan Plekhanov yönetmekteydi. Plekhanov'un karşı çıkmasına karşın, 1903'te yapılan Brüksel ve Londra Kongresi ardından Parti ikiye bölündü. Çünkü Rusya'da gerçekleştirilmek istenen devrimin stratejisi ve devrimci partinin yapılanma biçimi üzerine görüş farklılıkları belirginleşmişti. Bundan böyle Lenin'in etrafında toplanan ve çoğunluğu oluşturan gruba Bolşevikler, azınlıkta kalan diğer gruba Menşevikler dendi. Daha sonra 1912 Prag Kongresi'nde, Bolşevikler partiye egemen oldular. Artık leninist parti örgütlenmesiyle yeraltına inecekler²⁰ ve katı merkezizetçi, disiplinli parti anlayışıyla, Rusya'nın koşullarına göre örgütleneceklerdi. Bu arada Lenin, "aşamalı devrim" kuramını Rusya koşullarına göre geliştirmişti. Bu kurama göre, birinci aşamada burjuvazi desteklenerek Çarlık otokrasisine son verilecek, ikinci aşamada Sovyetler burjuvaziyi tasfiye ederek iktidarı ele geçireceklerdir.

Büyük Savaş öncesi Lenin, II. Enternasyonal'in²¹ savaş yanlısı tutumunu "sosyal vatanseverlik"le

²⁰ V.I. Lenin, *Que Faire*, Editions Sociales, Paris, 1974

²¹ Annie Kriegel, *Les Internationales Ouvrieres*, PUF, Paris, 1964

suçlayarak, tüm devrimcileri bu "emperyalist savaşı iç savaşa çevirme" çağrısında bulunmuştu. 1914 Dünya Savaşı, Bolşevikler için kaçırılmaz fırsattır. Rusya cepheye 16 milyon asker sürmüş, ilk üç yılda bunların 4 milyonu çarpışmalarda ölmüştü. Bir taraftan, Müttefiklerin Boğazları geçememesi ve Rusya'ya yardım sağlayamaması, diğer taraftan 1917 kışının ağır geçmesi, hem cephedekileri, hem de sivilleri perişan etmiş, Rusya'da açlık ve kıtlık başgöstermişti.

23 Şubat günü Petrograd'ta başlayan halk ayaklanması, ertesi gün işçilerin greve başlamasıyla yaygınlaştı. 27 Şubatta kanlı çatışmalar tüm kente yayılarak devrime dönüştü.²² Askerlerin de katılımıyla Çarın kışlık sarayı ele geçirildi. 27 Şubatta Petrograd İşçi ve Asker Sovyeti kuruldu ve hükümet görevini üzerine aldı. Ardından Prens Lvov başkanlığında geçici bir hükümet kuruldu ve Devrimci Sosyalistler'den Kerenski Savunma Bakanı oldu. Geçici Hükümeti Devrimci Sosyalistler, Halkçılar, ve Menşevikler destekledi. Çar II. Nikola tahttan indirildi ve Romanof hanedanlığının tüm fertleri öldürüldü. Böylelikle üçyüz yıllık hanedanlık son buldu. Şubat Devrimi, demokratik burjuva devrimiydi. Kurulu sisteme dokunmayıp, savaşa devam kararı aldı. Kurulan sovyetlerin görevi ise yalnızca sistemi "kontrol" etmektir. Büyük savaşın, ezilen halk sınıflarının istekleri ve baskısı geçici hükümeti çaresiz bırakırken, Bolşeviklerin baskısı gün geçtikçe artıyordu.

---

²² L. Trotsky, *Histoire de la Révolution Russe*, Tome 1, Février, Seuil, Paris, 1950, pp.144-178

Fırsattan faydalanan Bolşevikler "Ekmek, Barış ve Özgürlük" sloganıyla halk kesimlerini yanına almaya başlamıştı. Savaşın devam etmesine tepki olarak bu defa köylüler ayaklandı ve toprak işgallerine başladılar. İşçiler, ücretlerinin ve çalışma koşullarının düzeltilmesini talep etmeyi sürdürdüler. Askerler ise artık savaşa son verilmesinin kaçınılmaz olduğunu savunuyorlardı.

Doğu cephesinde Rusya'nın yenilip geri çekilmeye başlamasıyla gelişen siyasi kriz sonucu Prens Lvov istifa etti ve yeni "Koalisyon Hükümeti"ni Kerenski kurdu. Koalisyon Hükümetine Burjuva Partisi (Cadets) ve Sosyalistler katıldı. Bolşevikler bu hükümete katılmadı. Bunların amaçları sovyetlerdeki çoğunluğu ele geçirmekti. Kerenski Hükümeti de savaşa devam kararı aldı. Kitlelerin isteklerine karşı çıkarken, işçilerin fabrika, köylülerin toprak işgallerini bastırmaya çalışıyordu. Hükümet, "Demokratik Barış Programı"nı uygulamaktan vazgeçmişti. Sovyetlerin hükümetten desteklerini çekmeleri Bolşevikler için kaçırılmaz bir fırsat oldu. "Burjuva Hükümeti" karşıtı gösteriler yoğunluk kazandı. Bunun üzerine Kerenski, Bolşevikleri dağıtmak için kuvvete başvurdu. Trotsky tutuklandı, ama Lenin Finlandiya'ya kaçtı. Bu karmaşa içinde, aşırı sağcı generallerden Kornilov, darbe girişiminde bulundu. Ama İşçiler ve askerler darbe girişimini bastırdılar. Darbe girişimi ve Kerenski Hükümetinin başarısızlıkları, Bolşeviklerin Sovyetlerde kuvvetlenmesini sağladı. Kamanev ve Zinoviev'in muhalefetine rağmen Lenin, Parti'nin Merkez Komitesine ayaklanma talimatı verdi. Bir darbe sonunda 24 Ekimde Petrograd'ta Bolşevik Devrimi gerçekleşti. Sovyetler ikinci

kongresini yaptı ve yeni hükümet "Halk Komiserleri" adını aldı. Ardından Lenin başa getirildi.

Sovyet Devrimi'nin Etkileri

Devrimin Rusya'da patlaması, Çar'ın iktidardan indirilmesi, Romanof hanedanının tarih sahnesinden silinmesi ve Bolşeviklerin başarıya ulaşması Avrupa'da tepki ve endişeyle karşılandı. Büyük Fransız Devrimi'nden sonra yaşanan ikinci büyük devrim hareketi Rusya'da yaşanmıştı. Devrimin Avrupa ülkelerine yayılmaması ve örnek oluşturmaması için İtilaf Devletlerini önlem almaya itmişti. Bu kargaşalıkta, İttifak Devletleri de fırsattan faydalanarak askeri açıdan durumlarını kuvvetlendirme yolundaydılar.

Bolşeviklerin amacı ise, Devrime dışardan gelebilecek bir müdahaleyi göğüslemektir. Dış müdahale olmaması için Bolşevikler, tüm dünyaya "barış" ve "savaşa son verilmesi" çağrısında bulundular. Bu beklenmedik çağrı İtilaf Devletleri'ni zor durumda bıraktı. Çünkü, "savaşa karşı barış çağrısı" hesapta olmayan bir durum olup tüm dengeleri, uluslararası ilişkileri ve savaşın gidişini değiştirecektir.

Merkez Devletleri, Bolşevikler'in çağrısına uyarak Brest-Litovsk barış anlaşmasını imzaladılar, amaçları savaşın sona erdirilmesiydi. Ancak, İtilaf Devletleri'nin amacı ve hesapları daha farklıydı. Rusya'nın geri kalmışlığından dolayı sosyalist devrimin başarıya ulaşamayacağını varsayıyorlardı. Çarlık Rusyası'nın yerine "yeni müttefik" olarak ABD'nin savaşa girmesiyle Büyük

Savaşı kazanmak, aynı zamanda Sovyet Rusya'da patlak veren iç savaşa fırsatını bulup müdahale etmek istiyorlardı.

Sovyet Rusya'da, barış süreciyle beraber ulusal bağımsızlık hareketleri de gündeme gelmeye başlamıştı. Bağımsızlık hareketleri Rus olmayan milliyetleri harekete geçirmişti. Aralık ayında Finlandiya'nın 'bağımsızlığı' tanındı. Daha sonra Ukrayna'da milliyetçi hareketler sonucu 1917 yılında Rada'nın iktidarında "Özerk Ukrayna Cumhuriyeti" kuruldu. Rada'yı Müttefikler ve aynı zamanda Almanya destekliyordu. Buna karşın aynı ülkede Bolşevikler'in desteğinde "Ukrayna Sovyet Hükümeti" Racovsky ve Piatakov tarafından kurulmuştu. Gürcistan 1918'de Almanya'yla barış anlaşması imzalayarak bağımsızlığını ilan etmişti.

Avrupa ülkelerinde Sovyet Devrimi'nin etkisiyle yer yer ayaklanmalar oldu. Devrim örnek alınırken, amaç "Savaşa son vermek"tir. Bu hareketler hem asker kanatta, hem de işçi ve sendikal kuruluşlarda ortaya çıktı.

İtalya'da, Caporetto savaştının kaybedilmesiyle birlikte İtalyan ordusunda ayaklanmalar oldu. Cattaro'da, Avusturya-Macaristan deniz kuvvetlerinde aynı amaçlı ayaklanmalar ortaya çıktı. Haziran 1917'den sonra Alman Deniz kuvvetlerinde barış hareketini desteklemek için gizli dayanışma örgütü kuruldu. Bağımsız Sosyal Demokrat Partisi (USPD) ile ilişkileri ortaya çıkarıldı. Gizli örgüt dağıtılıp, üyeleri sürgüne yollandı.

Almanya'da Leipzig, Berlin'de metal sanayi işçileri grevi patlak verdi. Bu grevlere enternasyonalist Spartacus grubu önyak olmaktadır. Liderleri Rosa Luxemburg ve Karl Liebknecht tutuklanarak hapsedildi. Ocak 1918'deki grev dalgası daha etkili oldu. Dörtüz bin grevci ekonomik ve demokratik haklarını ararken, "demokratik barış" çağrısında bulundular.

Avusturya-Macaristan'da ise 14 Ocak 1918'de Budapeşte kentinde başlayan grevler tüm endüstri birimlerine yayıldı. Fabrikalarda grev komiteleri kuruldu ve komitelere "işçi konseyi" adı verildi.

İtalya, Şubat Devrimi sonrası yer yer gösterilere sahne oldu. 22 Ağustos'ta Torino'da ekmek yokluğundan çıkan gösteriler, grev gösterileriyle birleşince çatışmalar çıktı. Hükümet tarafından bastırılmak için kuvvet kullanılınca elli kişi öldü, ikiyüz kişi yaralandı ve binbeş yüz kişi tutuklandı.

İngiltere'de sosyalist liderlerden John Mclean savaşa karşı çıktığı için tutuklandı.

İspanya'da ülke iç savaş eşiğine geldi. PSOE ve UGT sendikaları genel grev başlatılar, ama anarko-sendika olan CNT ile anlaşmazlık çıkınca hükümet grevleri şiddetle bastırdı.

Hindistan'da Kongre Partisi ve Müslüman Lig 1916 yılında işbirliği yaparak İngiliz sömürgeciliğine karşı milliyetçi akımları uyandırdılar.

Çin'de 1915'ten sonra, Pekin Üniversitesi edebiyat profesörlerinden Ch'en Tu Hsiu, Xin Quing Nian (Yeni Gençlik) adlı bir dergi çıkardı. Bu dergi, gençler arasında "bilim ve demokrasi"yi yayarken, sömürgeciliğe karşı milli duyguları uyandırıyor. Chen Tu Hsiu'ya yine Pekin Üniversitesi Tarih Fakültesi profesörlerinden Li Ta Chao katıldı. Bu iki aydın Çin Komünist Partisi'nin kurucusu olacaktır. Eylül 1918'de Pekin Üniversitesi'nde "Marksizm Eğitim Topluluğu" adıyla çalışma merkezi açıldı. Mao Tse Tung ve Chang Kuo T'ao açılan kütüphanede Li Ta Chao'nun yardımcılarıydılar.²³

Şil'de 1917 yılı Temmuz ayında liman işçilerinin genel grevi ülkeyi etkiledi. Grevleri Arjantin Sosyalist Enternasyonalist Partisi yönlendirmekteydi. Tüm devrimci eylemler hükümet tarafından sert biçimde bastırıldı.

---

²³ J. Guillermez, *La Chine Populaire*, Paris, PUF, 1977, p.7

Üçüncü Bölüm

BİRLEŞİK DEVLETLER'İN SAVAŞA GİRMESİ

ABD, 2 Nisan 1917'de Almanya ile ilişkilerini kesti, 6 Nisan'da bu ülkeye savaş ilan etti. Onsekiz ay sonra da bir milyon askerini Avrupa kıtasına çıkardı. Rusya'dan boşalan yere, İtilaf Devletleri yanında savaşa katılırken dünya'nın güç dengesini bozdu.

1914 yılı başında, kamuoyu baskısıyla ABD, savaşa katılma taraftarı değildi. Kamuoyu daha çok ikiye bölünmüş durumdaydı. Amerikan toplumsal yapısının farklı etnik kökenlerden oluşumu bu baskının nedenini oluşturuyordu. Ama, ABD'nin tarafsızlığı ekonomik ilişkiler için geçerli değildi. 1914-1917 yılları arasında ABD'nin dış ticareti üç kat artarken, savaşan ülkelere başta silah ve cephane olmak üzere sanayi ürünleri satıyordu.

1914 yılı Ekim ayında, Devlet Bakanlığı, Morgan ve National City Bank'a İtilaf Devletleri bankalarına kredi açma yetkisi vermişti.

1915 yılı Ağustos ayında İtilaf Devletlerine borç para verme işlemleri başlamıştı.

1917 yılı Mart ayında Müttefiklerin borcu 2700 milyon dolar olmuştu.

1914-1917 yılları arasında bu ülkenin altın stoku ise 1300 milyon dolar artmıştı.

ABD'nin bu dönemde ekonomisinin hızla savaş endüstrisine dönüştüğü gözlenmekteydi.

Savaşa girme nedenlerinin başında, Almanya'nın Amerikan ticaret gemilerine karşı denizaltı savaşı başlatması yatmaktaydı. Ticaret gemilerinin ablukaya alınmaları Amerikan yönetiminin yüksek çıkarlarına ters düşmekteydi. Çünkü, 1914-1918 yılları arasında ABD'nin milli geliri %15 artarken, maden üretimi %30 ve endüstri ürünleri %35 artmıştı.

Büyük Savaş, ABD'nin coğrafi konumu dolayısıyla toprakları dışında gelişmiş, diğer savaşan ülkelerle karşılaştırılmaz konum ortaya çıkarmıştır. Birinci Dünya Savaşı'nda yalnızca 50 bin Amerikan askeri ölmüştür. Kısacası, her zamanki gibi ABD yönetimi Müttefiklerin yanında savaşa girmiş ama cephelerde çarpışmadan savaş kazanmıştır.

ABD'nin savaşa girme nedenlerinden biri de egemen sınıflar için hızla güçlenmekte olan işçi sınıfı ve örgütlerinin ezilmesi veya tasfiye edilmesidir. Zaman olarak savaş konjonktürü kaçırılmaz fırsattır. Tasfiye hareketinin iki hedefi bulunmaktadır: Amerikan Sosyalist Partisi ve IWW (Industrial Workers of the World). Bu iki kuruluş sendikal ve siyasal temelde örgütlenmelerde bulunurken, aynı zamanda Amerika kıtasına yeni gelmiş göçmenlerle de ilgilenmektedir.

Savaş ileri sürülerek bu iki örgüt, "düşman ajanı", "Alman ajanı" veya "işbirlikçi" gibi suçlamalarla susturulmak istenmiştir.

Kongre'de kabul edilen "Espionage Act" adlı yasa, iki örgütü sindirme, korkutma ve ezme amacı gütmektedir.

Savaş karşıtı hiçbir gösteriye katılmamasına karşın 5 Eylül 1917 günü IWW'nin 165 yöneticisi, resmi kararlara karşı gelmek ve onları uygulamamakla suçlanarak tutuklanmışlardır. Suçları: askeri sırları açığa vermek, casusluk ve vatana ihanettir.

Sosyalist Parti, savaş karşıtı gösteriler yaparak çok sayıda tarftar toplamış ve seçimlerde büyük başarılar elde etmişti. New-York'ta oyların %21'ini, Chicago'da %34'nü almıştı. Fakat Parti, IWW gibi aynı suçlamalarla karşı karşıya kalarak baskı ve şiddetin kurbanı olmuştu. 1500 kadar Parti binası kundaklandı, yayın organları durduruldu, liderleri tutuklandı.

Wilson İlkeleri

Kasım 1916'da Woodrow Wilson ABD Başkanı seçildi. Gerçek mesleği Siyaset Bilimi profesörüdür. Aralık ayında ondört maddelik bir bildiri hazırladı. Gerçekte bu maddeler veya "14 Nokta," Amerikan kamuoyunu hem seferber edebilmek, hem de savaş hedeflerinin tanımlandığı ve kaleme alındığı bildiridir. Çünkü Nisan 1917'den sonra ABD savaşa katılmıştır. Wilson, daha sonra 8 Ocak 1918 günü bildiriye Amerikan Kongresi'ne sundu. Wilson ilkelerinin önemli maddeleri şöyle özetlenebilir: Diplomaside şeffaflık, denizlerde serbestlik, dış ticaret sınırlarının kaldırılması veya en aza indirilmesi, silahlanmada indirim, milliyetlere özerklik verilmesi,

Wilson'a göre savaş kavramının farklı boyutları vardır. "Demokrasi için savaş" ve "Savaşa karşı savaş" ilkeleriyle bunu ifade eder. Bu iki savaş kavramından yola çıkarak dünyaya barış getirmeyi düşünmektedir. Barışın sağlanması içinde ezilen milliyetler ve sömürgeler sorununa da değinmektedir ama bu soruna tam olarak açıklık getirmemiştir.

Wilson'a göre, "barış için savaş"ın iki amacı vardır. Birincisi, Bolşevikler'in beklenmedik "barış çağrısı" karşısında zor duruma düşen İtilaf Devletleri'nin onurunu kurtarmak amacıyla "demokratik barış" ilkesini ortaya atıp bu bloku "Büyük Savaş"ta haklı duruma getirme; ikinci olarak, İttifak Devletleri'ne karşı savaşmanın haklılığını meşrulaştırma girişimidir.

Gerçekte, Başkan Wil on'un yaklaşımı, çok daha geniş boyutludur. Yıkılmakta ve çökmekte olan Avrupa ekonomileri karşısında kurtarıcı olarak ortaya çıkmak için en iyi zamanı kollamaktadır. Amerikan yönetimi, yıkılmakta olan Avrupa'nın sömürgeci-emperyalist devletlerinden savaşmadan kurtulacaktır. 1917'de ABD'nin savaşa girme süreci, Avrupa kıtasının iktisadi açıdan çökme sürecine denk gelecektir. "Barış" ve "Özgürlük" şampiyonu olarak ortaya çıkacak olan ABD Başkanı Wilson'un hedefi dünya liderliğine aday olmaktır.

Savaş yılgınlığı ve yorgunluğu, eriyen insan kaynaklarının çaresizliği, savaş karşıtı oluşmakta olan kamuoyu baskısı, Wilson programı için bulunmaz fırsattır. "Pasifizm" ve "demokrasi" semsiyesi altında ortaya çıkan bu "program", ABD hegemonyasının somut ifadesidir.

?

Avrupa devletlerini bu 14 nokta etrafında toplama girişimi, bir yerde Bolşevikler tarafından başarıyla uygulanan "Emperyalist savaşı iç savaşa çevirme" yani devrimi gerçekleştirme mücadelesine karşı alınmış önlemdir. Rusya'da devrimin gerçekleşmesi, sosyalist devrimin ilk örneğini oluşturması, Almanya'da ise her an sosyalist devrim beklenmesi Başkan Wilson'u endişelendirmektedir. Fransa'nın güvenlik gerekçesiyle karşı çıkmasına karşın, ekonomisi çökmüş bir Almanya'ya ABD'nin ekonomik ve mali yardımda bulunması bunun somut ifadesidir.

Dördüncü Bölüm

DÜNYA SAVAŞI'NIN BİLANÇOSU

Emperyalist savaşın iç savaşa dönüşmesi Rusya'da sosyalist devrimi ortaya çıkarmış, ama zincirin diğer zayıf halkalarını kıramamıştır. Bununla beraber Savaş, çözümlenemeyen çelişkilere yenilerini ekleyerek beraberinde çözümsüzlük getirmiştir.

28 Eylül 1918'de Bulgaristan, 30 Ekim'de Türkiye ile Avusturya-Macaristan ve 11 Kasım'da Almanya savaşı kaybederek ateşkes antlaşmaları imzalamıştır.

Dünya Savaşı sonucu Alman, Avusturya-Macaristan ve Osmanlı İmparatorlukları kısmen ya da tamamen parçalanmışlar, Hohenzollern, Habsburg, Romanof ve Osmanlı Hanedanları tarihe karışmıştır. Rusya'da siyasi rejimde değişiklik sonucu Bolşevikler iktidara gelmişlerdir. Bu parçalanmanın ve bölünmenin yerine yeni irili-ufaklı devletler kurulurken Avrupa kıtasında dengeler değişmiş, yaşlı kıtanın dışındaysa Japonya ve ABD'nin uluslararası politikadaki rolü artmaya başlamıştır.²⁴

---

²⁴ Mehmet Gönübol, *Uluslararası Politika*, Atilla Kitapevi, Ankara, 1993, s.459

Maddi Yıkım

• Savaş sonunda 13 milyon insan ölmüş, ülkelerin ekonomik ve sosyal kaynakları tükenmiş, tam bir çöküntü içine düşmüşlerdir. Avrupa için, Savaş tam bir yıkım olmuştur. Almanya'da 1.827 bin ölü ve 5 milyon yaralı; Avusturya-Macaristan'da 1.400 bin ölü; Rusya'da 1.700 bin ölünün dışında iç savaşta 5 milyon ölü; Fransa'da 1.400 bin ölü ve 3 milyon yaralı; İngiltere'de 750 bin ölünün 250 binini sömürge askerleri oluşturmaktadır. İtalya'da 750 bin ölü; Sırbistan'da 365 bin ölü vardır.

Sivil halk arasındaki ölümler ise daha çok açlık ve salgın hastalıklar sonucu olmuştur. Koleradan ölenler: Fransa'da 510 bin, Almanya'da 740 bin olarak tesbit edilmiştir. İspanyol gribi adıyla açlıktan ölenlerin sayısı ise: Almanya'da 187 bin, İngiltere'de 112 bin, Fransa'da 91 bin, İtalya'da 270 bin ve Hindistan'da 10 milyondur. Demografik kaynakların yok olması, sosyal ve ekonomik yapıları da etkilemiştir. Bunun dışında savaşın fiziki yıkımı etkili olmuştur. Halk yoksullaşmış; insanların satınalma gücü yokolmuş; yaşam düzeyi düşmüş; hijyen, beslenme ve sağlığın yeterli karşılanamaması ölüm oranlarını hızla artırmıştır.

1919 yılında, Avrupa ülkelerinde tarım ürünlerinde %30, sanayi ürünlerinde %40 gerileme olmuştur. Alman kömür üretimi 190 milyon tondan 108 milyon tona, çelik üretimi ise 17 milyon tondan 7 milyon tona düşmüştür. Avrupa devletlerinin borçlanma dönemi başlamıştır. Fransız Hükümeti ABD hazine ve bankalarına 33 milyar

Fransız altını; İngiltere 32; İtalya 20 milyar borçlanmıştı. Aynı yıl Alman markı %90, Fransız frankı %50 ve İngiliz sterlini %10 değer kaybetmiştir.²⁵ Savaş sonrası enflasyon tüm ülkeleri baskısına almış, yıkılan Avrupa dünya egemenliğini ABD'ye bırakmıştır. ABD, yıkılan Avrupa ülkelerine ekonomik ve mali yardım yapmaya başlamış, ABD endüstri ürünleri ve sermayesi için Avrupa pazarı bulunmaz fırsat haline gelmiştir. Dünya altın stokunun yarısını elinde tutan ABD, savaş sırasında Müttefiklere yalnızca 9.5 milyar dolar sınai ürünü satmıştır. ABD, Birinci Dünya Savaşı öncesindeki ABD değildir, göçmenler ve dışalım döneminde kapamıştır. Artık o, Avrupa ülkelerine borç para veren, sermaye ihraç eden, güçlü ekonomiye sahip, sınır tanımayan, sömürgeci kapitalist dünyanın güçlü ülkesidir.

Paris Barış Konferansı

Dört Büyükler olarak adlandırılan Fransa, ABD, İngiltere ve İtalya, savaş sonrası barışı kurma konusunda hemfikir olurken, toprakların paylaşımı konusunda pek anlaşamadılar.

18 Ocak 1919'da Paris Konferansı, Müttefikler adıyla beş devletin egemenliğinde toplandı. ABD, İngiltere, Fransa, Japonya ve İtalya Müttefikleri temsil ediyordu. Aralarında anlaşarak savaş kaybeden Merkez Devletlere ağır barış koşullarını kabul ettirdiler. Konferans sonucu Avrupa, Ortadoğu ve sömürge imparatorluklarının yeni bir haritası çizildi. Konferansı yönlendirenlerin

---

²⁵ P. Renouvin, a.g.e., s.416

başında açık denizlere egemen güçlü İngiltere ve Kıta Avrupası'nın güçlü kara ordusunu elinde bulunduran Fransa gelmektedir. Beş Barış Antlaşması, Paris'te Barış Konferansı gözetiminde hazırlanıp, yenilen devletlere imzalatıldı.

1919 -ve 1920'de beş ayrı antlaşma imzalayan Merkez Devletler, topraklarının büyük kısmını kaybetti.²⁶

1. Büyük Savaş'tan Almanya sorumlu tutuldu. Versailles Barış Antlaşması'yla topraklarının yedide birini ve nüfusunun onda birini yitirdi. Fransa, Alsace-Lorraine'i geri alırken, Sarre bölgesini denetimine aldı. Belçika, Eupen-Malmédy'i alırken, Danimarka'ya Schleswig'in kuzeyi bırakıldı. Doğuda Reich, serbest kent durumuna getirildi, Memel ve Danzig'ten ayrıldı. Yukarı Silezya ve Poznan Almanya'dan ayırarak yeniden kurulan Polonya'ya verildi. Eski Alman sömürgeleri manda biçimine getirilerek Müttefikler arasında bölüşüldü. Alman ordusu silahsızlandırıldı, askerlik görevi kaldırıldı, ordunun sayısı 100 binle sınırlandırıldı. Ren'in sağ yakası askerden arındırıldı. Savaş tazminatı olarak Versailles Antlaşması sonucu İtilaf devletlerine 33 milyar dolar ödemek zorunda bırakıldı. Savaş tazminatı daha sonra savaş tamiratına dönüştürüldü.

2. 19 Eylül 1919 tarihli Saint-Germain ve 2 Haziran 1920 tarihli Trianon Antlaşmaları Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'na son verdi. Avusturya'nın Almanya'yla

---

²⁶ S.Pacteau, F.C.Mougel, *Uluslararası İlişkiler Tarihi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1993, s.80

birleşmesi, Macaristan'da Habsburg'ların tekrar tahta çıkması yasaklandı. Tuna Monarşisi'nin parçalanması sonucu Macaristan'ın nüfusu 6.5 milyona indi. İtalya, Trentino ve İstria topraklarını aldı. Bosna-Hersek, Slovenya, Dalmaçya, Hırvatistan ile Makedonya'nın bir kısmının Sırbistan'a verilmesiyle Yugoslavya Krallığı kuruldu. Bohemya, Slovakya ve Rutanya'nın birleşmesiyle Çekoslovakya Cumhuriyeti ortaya çıktı. Galiçya, Polonya'ya kalırken; Dobruca, Transilvanya, Besarabya ve Banat bölgeleri Romanya'ya verildi.

3. 27 Kasım 1919 tarihli Neuilly Antlaşması, Bulgaristan'ı silahsızlandırırken, Makedonya'nın bir kısmını Yugoslavya'ya, Trakya'yı Yunanistan'a ve Dobruca'yı Romanya'ya verdi.

4. 10 Ağustos 1920 tarihli Sevres Antlaşması Osmanlı İmparatorluğu'nu parçaladı. Avrupa yakasında sadece İstanbul, Asya'da, Anadolu'nun bir kısmı bırakıldı. Arabistan bağımsız devlet olurken, Ortadoğu toprakları Fransız ve İngilizler arasında bölüşüldü. Fransa, İtalya ve Yunanistan, Anadolu topraklarını paylaşıırken, İngiltere Boğazları kontrolü altına aldı. Türkiye silahsızlandırıldı; Boğazlar tarafsızlaştırıldı. İtilaf Devletleri saflarına Nisan 1917'de katılan ABD Başkanı Wilson'un 14 noktasına göre Doğu Anadolu'da bağımsız bir Ermenistan'ın kurulmasına karar verildi. Sonuç olarak, Sevres Antlaşması'yla, Kuzey Afrika, Orta-Doğu ve Avrupa kıtasına yayılmış İmparatorluk toprakları kaybedilmiş oldu. İstanbul'un

geleceğinden endişe edilirken, büyük imparatorluktan yalnızca Anadolu yarımadasının bir kısmı bırakıldı.

Balkanlar'da ise Müttefikler, yeni bir haritanın çizilmesinden yanaydılar. Bunun iki boyutlu amacı vardı. Bunlardan birincisi siyasi olanıydı. Balkanları irili ufaklı devletlere bölerek Sovyet Rusya ile Batı Avrupa devletleri arasında tampon-devletler ortaya çıkarmaktı. Osmanlı Devleti'ni Balkanlardan atabilmenin "basit" bir yolu vardı.

"Bağımsız" bir Polonya'nın ortaya çıkması, Ukrayna'nın üçe bölünmesi, Makedonya'nın çevre ülkeler tarafından paylaşılması, güçlü bir Sırbistan ve Yunanistan yaratma çabaları, bu politikanın devamıdır.

İkinci önemli amaç ise iktisadi ağırlıklıdır. Balkan ülkelerinin ekonomik yapısı tarım ağırlıklıdır. Endüstrileşme ikinci planda kalmıştır. Balkanlara egemen olan Avusturya-Macaristan ve Osmanlı İmparatorluğu topraklarının milliyet ve etnik kökene göre yeniden haritasının çizilmesinin esas amacı, varolan ekonomik yapının altüst edilmesidir. Yani Balkan devletlerinin birer yarı sömürge ülkeler olarak kaderlerinin tayin edilmesidir. Kaçınılmaz olarak ekonomileri dışa bağımlı Balkan ülkelerinin ortaya çıkması, Müttefik Devletler tarafından, özellikle "Wilson ilkeleri"nin hedefidir. Sosyo-ekonomik ve politik yapısıyla parçalanmış, dış müdahaleye açık bir Balkanlar'ın ortaya çıkması, çelişkilerle dolu patlamaya hazır bir barut fıçısından başka şey değildir.²⁷

---

²⁷ Georges Castellan, *Balkanların Tarihi*, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1995, s.384

Osmanlı İmparatorluğu yönetimindeki Ortadoğu toprakları, İngiliz ve Fransızlar arasında paylaşıldı. Irak, Ürdün ve Filistin toprakları İngiliz; Suriye ve Lübnan ise Fransız mandasına verildi. Afrika'daki Alman sömürgeleri el değiştirdi. Togo ve Kamerun Fransa'ya; Austral-Afrika İngiltere'ye bırakıldı.

Krizin Yeni Öğeleri

Savaşla beraber ülkelerin ekonomik yapıları çökmüş, sosyal sınıflar arasındaki dengeler bozulmuş, sınıflar arası kutuplaşmalar belirginleşmeye başlamıştır. Ücretler anormal fiyat artışlarının gerisinde kalmıştır. Ücretlilerin satınalma güçleri hızla düşmüştür. Bu rakam düşüşü Fransa ve İngiltere'de %20'ye İtalya ve Almanya'da %25'e varmıştır.

~~Orta sınıflar enflasyon kurbanı olmuş, hangi sınıfa katılacaklarını kestirememişlerdir. Ek gelirden yoksun küçük burjuvazinin ise onuru kırılmış ve toplumdaki yeri daha da küçülmüştür. Bu sınıf aşırı öfkeyle umutsuz bekleyiş içinde kurtarıcı aramaktadır. Bu aşırı öfke, daha sonra Almanya'da nasyonal-sosyalizme destek verecektir. Fransa'da ise küçük burjuvazi tam tersi her zamanki gibi Cumhuriyet ve ilkelerinin savunucusu olmuş, Sosyalistlerin (SFIO) ve Radikal Solun tabanını oluşturmaktadır.~~

Uluslararası tekeller ise savaştan faydalanarak sermayelerine sermaye katmayı başarmış, karları astronomik rakamlara ulaşmıştır. Almanya'da efsanevi Konzern çağı ortaya çıkmış, Krupp imparatorluğu daha da büyümüş, Badisch Anilin ise Büyük Savaş'ın Almanya'ya

hediyesi olmuştur. Fransa'da Creusot'nun patronu Schneider savaş toplarıyla dünyaya ününü duyurmuş, Boussac, Citroen ve Renault da savunma sanayine girmişlerdir.

Savaşla ortaya çıkan düşmanlıklar, şoven duyguların kamçılmasıyla devam etmiştir. Fransa ile Almanya arasındaki sonsuz rekabet ve düşmanlık, her köşede kendini göstermektedir.

Savaşın "iki yıl" uzaması, acımasızlığı, yıkımı, sefaleti ve ölümü beraberinde getirmesi, toplumda moral çöküntüsü yaratmıştır. Bunun etkileri insan ilişkisi ve davranışına yansımış, toplumda "güvensizlik sendromu" ortaya çıkmıştır.

Ama, Dünya Savaşı'na kadar kapitalist toplum düzeni insanlar ve toplumlar için sürekli pembe tablolar çizmiştir. Siyasal felsefesi özgürlük ve eşitlik ilkesi üzerine kurulmuş olan kapitalizm, insanlık tarihi ve kültürünü yok olmanın eşiğine getirmiştir. Avrupa, yıkılıp yakılmıştır. Bu moral çöküntüsüyle ortaya çıkan güvensizlik sendromu, insan kafasında yeni arayışlara neden olmuştur.

Savaşın acımasızlığını yaşamış insanlar genellikle iki farklı dünya görüşünü savunmaktadırlar. Genellikle kapitalist düzenin savunucusu ve "savaş yanlısı" olan egemen sınıflar ve ideolojik kurumları "savaşın barış, hukuk ve demokrasi için" mücadele olduğunu yaymaya çalışmışlardır. Savaşın Almanya'nın sorumlu olduğu söylemleridir. Bu insanlara göre "herşey vatan için"dir. "Kahraman Amerikan Askeri" ise çizilmeye çalışılan ideal tipi oluşturmaktadır.

Pasifist kamp ise, savaş karşıtı olup sosyalist ve hümanist fikirlerin savunucusudur. Kapitalist sistemi ise acımasızca eleştirmektedir.

Diğer taraftan emperyalist-sömürgeci ülkelerde devletin rolünün zaman içinde değiştiği görülmüştür. Devlet, politik ve ekonomik yaşamda yeni roller üstlenmeye , ekonomik yaşama müdahale etmeye başlamıştır. Devlet sosyalizmi veya devlet kapitalizmi gibi tanımlamalar ortaya çıkmış, bu üretim ilişkileriyle biçimlenmiştir.

Devletin rolü bununla da sınırlı kalmamıştır. Polisiye devlet, militarist devlet gibi biçimler ve adlar almıştır. Devlet apareyinin bu şekil değişikliği genellikle kriz aşamasında ortaya çıkmıştır. Kriz aşaması, savaş veya bir çatışma süreci olabilmekte, egemen sınıfın tüm kurum ve kuruluşları ile çıkar ilişkilerine göre örgütlenmektedir. Bu aşamada siyasal ve sosyal haklara gerektiğinde son verebilen bir devlet olmuştur.²⁸

Savaşın etkisiyle farklı sosyal ve kültürel kökenli insanlar biraraya gelip karışırken diğer taraftan tam tersi birbirinden kopmalar da olmuştur. Bu çalkalanmalar en fazla işçiler, köylüler ve askerler arasında olmuştur. Savaş tamirati, yıkıntının kaldırılması sırasında bile İngiltere ve Fransa tarafından sömürge insanları kullanılmıştır. Bu sömürge insanların emek gücünden faydalanılmıştır. İngiltere, 1918 yılında bir milyon Hintli'den, Fransa ise 250 bin Cezayirli'den faydalanmıştır. Metropol sömürge ilişkileri, sömürge insanının dünya görüşünün

²⁸ Lénine, *L'Etat et la Révolution*, Editions Sociales, Paris, 1976, p.19

değişmesinde etken olacaktır. Sömürgelerin el değiştirmesi ve yeniden bölüşülmesi, sömürge insanına egemenlik haklarının da el değiştirebileceğini göstermiştir.

Ulusal hareketler, sömürge imparatorluklarında bundan böyle geriye dönüşü olmayan hareket, mücadele, çatışma getirecektir.

İngiltere'nin büyük sömürgesi Hindistan, 320 milyon nüfusu ile artık sömürge dünyasındaki eski önemini kaybetmeye başlamıştır. ABD'nin ekonomik ve mali güç olarak ortaya çıkması, İngiltere'yi zor durumda bırakmıştır. Hindistan gibi başka doğal kaynakları zengin yeni topraklar sömürgeleştirilmektedir. Savaş sırasında İngiltere'nin Araplar ile ittifak anlaşması yapması, İslam Birliği'ni parçalama girişimi, Hindistan'da müslümanlar ile Hinduları Haziran 1916'da anlaşmaya itmiştir. Yapılan ittifak anlaşması, Hindistan karaparçasında ulusal direniş hareketlerini 1919 yılı başında İngiltere'ye karşı başlatacaktır.

Çin ve Hindini bu ülkelerden birkaçıdır. Çin, dünya nüfusunun 1/5'ini bulundurmaktadır. Geniş doğal kaynaklara sahip olup 19. yüzyılda emperyalist ülkelerin etki alanlarına bölünmüştür. 20. yüzyıl başında tam bir yarı-sömürge konumundadır. 1916 yılında Çin toprakları, Dujun denen birbirine rakip "savaş derebeyleri" tarafından bölünmüş, geniş topraklar herbirinin otoritesi altına girmiştir. Dujunlar, güçlerini sömürgeci devletlerden almaktadırlar. Japonya ise, sömürgeci devletler kervanına

son katılanlardandır. Japonya, coğrafi konumu itibariyle İngiltere gibi deniz gücüne önem vermiş, bu sektörde hızla endüstrileşmiş, Dünya Savaşı'ndan zayıflıyarak çıkmış olan devletlerin özellikle İngiltere'nin durumundan faydalanarak, yeni pazarlar ele geçirmeyi amaçlamıştır. 1919 yılında endüstri ürünlerinde % 60 artış gözlenirken ABD ve İngiltere'nin ardından dünyanın üçüncü büyük deniz gücüne sahip olmuştur. Japon emperyalizminin amacı, Doğu Asya'da tek başına ekonomik ve politik güç olmaktır.

Almanya, Japonya gibi, Dünya Savaşı'na hızla gelişen endüstrisine yeni sömürgeler bulup yeni doğal kaynaklar aktarabilmek için girmişti. Ama savaşı kaybedince hiçbir gayesine ulaşamamış sosyal ve ekonomik durumu daha da bozulmuştu. Versailles Antlaşması, Müttefikler tarafından Almanya'yı parçalamak için hazırlanmış plandı. Barış Koşulları bir yerde Nasyonal-Sosyalizmin tarihi koşullarının hazırlayıcısı olacaktır.

Beşinci Bölüm

SAVAŞ SONRASI KONJONKTÜREL KRİZ VE ÇELİŞKİLER

11 Kasım 1918 günü Rethondes'da Almanya ile Müttefikler arasında ateşkes anlaşması imzalandı. Bu tarih, Birinci Dünya Savaşı'nın sonu kabul edilir. Ateşkes anlaşmasıyla beraber Almanya, kayıtsız şartsız teslim olmuş, Doğu Cephesinde işgal ettiği Rusya topraklarından geri çekilmişti. Almanya'nın 1917 Şubat Devrimi'nin çıkmasından faydalanıp işgal ettiği topraklar, bu defa Müttefiklerin eline geçti. Müttefikler, Sovyet Rusya ile sınır konumuna geldi. Bolşeviklere göre Sovyet Devrimi, Avrupa'da beklenen devrimin öncü-gücü olmalıdır. Çünkü Rusya'da başlayan devrimin Avrupa'ya yayılması Bolşeviklerin vazgeçilmez planıdır.

Ancak savaş sonu ortaya çıkan iktisadi bunalım, barışın kaçınılmaz sonuçlarıyla birleşince tam bir çözümsüzlüğe dönüştü. Sayılmilyonlara ulaşan işsizler ordusu; terhis olan askerlerin bunlara katılması; iş bulabilme umuduyla sürekli göç eden kitleler; çökmüş para sistemiyle emeklerinin karşılığını alamayıp aç kalmış insan yığınları; yok olmuş satınalma gücüyle savrulan, ezilen insanlar; 1918 yılının, kapitalist dünyanın savaş sonrası gerçek görüntülerini oluşturmaktadır.

Sovyet Devrimi'nin Başarısı ve Kökleşmesi

Ekim Devrimi sonrası oluşturulan Sovyetler Kongresi, toprak ve barış sorunu üzerine iki önemli karar almıştır. Karşılıksız ve bağlantısız demokratik barışın derhal yapılması; büyük toprak mülkiyetlerinin karşılıksız kamulaştırılıp Sovyetlere devredilmesini karar altına almıştır. Arka arkaya büyük kuruluşlar ve kurumlar sovyetlere katılmıştır. Basın, işçi milisleri, işçi görevi, halk mahkemeleri ve Rusya'nın egemenliği altında bulunup ayrılmak isteyen ulusların kendi kaderlerini tayin hakkı üzerine kararnameler çıkarılmıştır. Bu arada Sosyalist Devrimcilerin sol kanadı Bolşevik Hükümetine katılmıştır.

Siyasal iktidar Sovyetlerin elindedir. Sovyetlerin örgütlenmesi piramit şeklindedir. En küçük yerleşim birimlerinden başlayarak, ilçe, il, bölge sırasını takip ederek yukarıya doğru çıkmaktadır. Piramidin tepesinde Pan-Rus Kongresi bulunmaktadır. Bu Kongre iktidar yetkisini, Yürütme Konseyi ve Halk Komiserleri Konseyine devretmiştir. Bu çerçevede demokratik işleyiş sağlanmaktadır.

Barış, Bolşevikler için önemli ve çözülmesi gereken ivedi konudur.

1. Brest-Litovsk Barış Anlaşması

Trotsky, Dışişleri Komiserliğine getirilmiştir. 2 Kasım 1917'de toprak ve dış ilişkiler gözden geçirilerek statu quo belirlendi. 21 Kasım 1917 günü Merkez Devletlerin temsilciliklerine verilen birer notayla barış

yapılması istendi. Bu arada, Sovyetler iyiniyet gösterisi olarak Çarlık Rusyası'nın tüm gizli anlaşmalarını dünyaya açıkladı. Osmanlı Devleti açısından çok önemli diplomatik belgeler açığa çıktı. Bunların arasında İmparatorluğun paylaşılma planları da vardı. Ortadoğu'nun İngiliz ve Fransızlar tarafından paylaşılması, İngilizlerin Araplarla olan itbirliği planları ortaya çıktı.

Bolşevik hükümetiyle Merkez Devletler arasında Ateşkes Antlaşması 15 Aralık 1917'de yapıldı. 22 Aralıkta Brest-Litovsk'da başlayan görüşmeler ancak 3 Mart 1918'de sona erdi. Bu tarihte Barış Antlaşması taraflar arasında imzalandı. Barış görüşmelerinin uzamasının nedeni, Almanlar'ın 5 Ocak 1918 günü vermiş oldukları ultimatoomun ağır koşullar içermesi ve Trotsky'nin görüşmeleri uzatmak istemesi olarak özetlenebilir. Çünkü Trotsky, Almanya'da sosyalist devrimin her an çıkacağı umudundaydı. Bolşevik Parti içinde de görüş ayrılıkları vardı. Lenin barışı savunurken, Boukharine "devrimci savaş" yanlısı, Trotsky ise barış antlaşması yapmadan savaşı durdurma taraftarıydı.²⁹ Sonuç olarak, Almanların Doğu cephesinde savaşa devam etmesi, Bolşevikleri barış antlaşmasını imzalamaya zorladı.

Brest-Litovsk Antlaşması'yla Bolşevik Hükümeti, nüfusun %26'sını, ekili toprakların % 27'sini, demiryollarının % 26'sını, doğal zenginliklerinin % 75'ini kaybetti.

Almanya, Brest-Litovsk Antlaşması sonucu kazandıkları topraklarda kendi yönetimine yakın birer

---

²⁹ Marcel Liebman, *La Révolution Russe*, Marabout Université, Verviers, 1967, p.354

hükümet kurdurdu. Örneğin, Ukrayna'da Skoropadsky Hükümeti; Finlandiya'da Mannerheim; Don'da Krasnov başa getirildi. Uzakdoğu'da Japonya fırsattan faydalanarak Mançu'yu ele geçirdi. 1918 yılı ilkbaharında Müttefikler Sovyet Rusya'ya müdahaleye hazırlandılar. Müttefikler, Rusya'ya doğrudan müdahale ederken tek amaçları, iç savaştan faydalanıp Bolşevik Devrimi'ne son vermektir.

2. İç Savaş ve Müttefikler

1918 yılı Mayıs ayında esir Çek askerler Doğu Sibirya'ya, Vladivostok'a götürülürken Fransız Hükümeti'nin kışkırtması ve yardımıyla ayaklandılar. Oms ve Samara'da Sovyet karşıtı hükümetler kuruldu, bu arada İngiliz kuvvetleri kuzeye çıktı. Kasım ayında Almanya'nın Ateşkes Anlaşmasını kabul etmesiyle, Müttefik kuvvetleri ağırlığı Rusya'ya verdi. Fransa tarafından yardım gören ve yönetilen Çekler, doğuda Amiral Koltchak; güney doğuda General Denikin idaresinde ve komutasında savaşıyorlardı. Japonlar Vladivostok'u ele geçirirken, İngilizler Bakü'yü ve Baltık devletlerini General Ioudenitch'le beraber ele geçirdiler. Bu arada Fransa Odessa'ya asker çıkarmıştı.

Rusya'daki müdahaleye sırasıyla, İngiltere, Fransa, ABD ve Japonya katılmıştı. Müttefikler, hem iç savaşta Çar yandaşlarına yardımda bulunuyor, hem de bu ülkedeki etnik azınlıklar ve ulusları ayaklandırmışlardı. Rus Çarı'na sadık generallerin komuta ettiği beşyüz bin kişilik "Beyazlar" ordusuna destek vermişlerdi. Beyazlar, Müttefiklerin para ve silah gücüne güvenip Bolşevik rejimine son vermek için savaşıyorlardı. Bu generaller

içinde en tanınmışları, Koltchak, Wrangel, Denikin ve Ioudenitch'dir.

Kızıl Ordu ise, Bolşevikler tarafından 15 Ocak 1918'de kurulmuş olup 5 milyon silahlıdan oluşmuştu. Trotsky tarafından yönetilmekteydi. İşçi ve askerden sonra topraklarına kavuşan köylüler de seferberlikte Bolşeviklerin yanında yer almıştı. Kızıl Ordu, Bolşevikler tarafından atanan "Siyaset Komiserleri" tarafından yönlendirilmekteydi.

1919 yılında General Koltchak, Beyazları yeniden toparlayarak Riga'yı geri aldı. Moskova ve Petrograd'ı tehdit etmeye başladı. Kızıl Ordu bu cephede Beyazları etkisiz duruma getirdi. 1920 yılında bu defa Wrangel ordusu, güneyden Fransa'nın da desteğini alarak saldırdı. Beyazların bu saldırıları da sonuç vermedi.

Ama bu defa Polonya, 1920 yılı başında, Fransa'nın kışkırtmasıyla Ukrayna'ya saldırarak Bolşevikler'den geri almak isterdi. Kızıl Ordu, Polonya ordusunu yenip Varşova önlerine kadar gelmişti. Varşova düşmek üzereyken, bu defa İngiltere ve Fransa'nın Polonya'ya yardım etmesiyle Kızıl Ordu yenildi. Sovyetler'in zorunlu ateşkes istemesiyle 19 Mart 1921'de Polonya ile Riga Barış Antlaşması yapıldı. Bu anlaşmayla Polonya'nın sınırları doğuya doğru daha da genişlemiş oldu.

Riga Barışı'yla beraber, Rusya'daki iç savaş son buldu. Müttefik orduları ve Beyazlar, Bolşevikler önünde başarısız kalarak Rusya'dan askerlerini çektiler.

3. Komintern'in Kuruluş Nedenleri

İç savaş sonrası ülke ekonomisi çökmüş, sefalet ve açlık Rusya'ya egemen olmuştur. Rusya'da 7.5 milyon insan, yosulluk ve salgın hastalıktan yaşamını kaybetmişti. Bu durumda Sovyetler, Batı'dan mali ve iktisadi yardım alabilmek için tutumlarını yumuşatıp, bu devletlerle yeniden diplomatik ilişki kurmak istediler.

Lenin'in "barış içinde bir arada yaşama"³⁰ ilkesine karşın, Sovyet Rusya'yla Batı arasındaki karşılıklı kuşku ve güvensizlik uzun süre devam etti. Müttefikler, Sovyet Rusya rejimini tanımakta direndiler ve uzun süre diplomatik ilişki kurulmadı. Batı'nın bu tutumu karşısında Bolşevikler, "isteklerinin dışında tarihi koşullar sonucu, dünya proleterya devriminin öncü-gücünü oluşturduklarını; bu mücadeleyi sonuna kadar götüreceklerini; vazgeçilmez doğal müttefiklerinin ise enternasyonal proleterya olduğunu" doktrin olarak kabul ettiler.

"Dünya Proletarya Devrimi" doktrini, Trotsky'nin 1927 yılında Komünist Partisi'nden uzaklaştırılmasına kadar Sovyetlerin dış politikası olarak sürdü. Sovyet dış politikasının odak noktasını Mart 1919'da Moskova toplantısıyla kurulan Komintern oluşturmaya başladı. "III. Enternasyonal" adıyla anılan "Komünist Enternasyonal", Moskova'da yapılan Birinci Kongre ile kuruldu. Amacı "dünya proleterya devrimi" doktrinini savunup çevre ülkelere yaymaktır. 1920'de yapılan İkinci Kongre'sine yabancı ülkelerin parti temsilcileri katıldı ve ünlü "21 ilke"

---

³⁰ coexistence pacifique

kabul edildi. Yirmibir ilkenin amacını kısaca şöyle özetleyebiliriz: Komintern'e üye olan partiler "Bolşevik modelin" çizgisinde olacaktır; oportünist parti yöneticileri yönetimden uzaklaştırılacaktır; amaç en kısa zamanda iktidarı ele geçirmektir.

Bundan böyle Sovyet Rusya'nın çıkarıyla dünya devriminin çıkarı eşanlımlı olacaktır. Aynı amaç doğrultusundaki mücadelede her ikiside hizmet edecektir.

Bolşevik liderlerden Radek'e göre bu tez "bolşevik milliyetçiliğinin ön plana çıkmasıdır". Buradaki esas amaç, Müttefiklerin Bolşevikleri "tecrit etme, yalnız bırakma politikası"na karşılık, Bolşevikler'in çevre ülkelerle ilişkiler kurup blok oluşturma çabasıdır. Daha sonra göreceğimiz gibi Sovyetlerin ilk müttefikleri Almanya ile Cumhuriyet Türkiye'si olacaktır.

Alman Devrimi'nin Başarısızlığı ve Weimar Cumhuriyeti

Lenin'in görüşüne göre "Devrimsiz bir Almanya, Bolşeviklerin ölümü olacaktır"; çünkü Bolşevikler'in ayakta kalabilmeleri için, ~~komünist devrimin çevre ülkelere yayılması zorunludur.~~

1918 ve 1919 yılları Almanya'nın en karışık ve istikrarsız dönemleridir. Müttefikler tarafından dayatılan Versailles barış koşullarının amacı bir yerde Almanya'yı parçalamaktı.

Eylül 1918'de Müttefiklerin şiddetli saldırıları karşısında Almanya'nın Batı Cephesi'nde durumu bozuldu.

Kiel'de bulunan donanma askerleri ve subayları Almanya'nın Müttefikler'le ateşkes anlaşması imzalamasını istediler. Sonuç alınamayınca, sosyalistlerinde destek vermesiyle, askerler 3 Kasım 1918 günü ayaklanarak "İşçi ve Askerler Konseyi" kurdular. 8 Kasımda Münih, 9 Kasımda Berlin'de aynı adla konseyler kuruldu. Aynı gün Berlin karışmış, tüm Almanya'nın büyük kentlerinde kurulan İşçi ve Askerler Konseyi Berlin'deki ayaklanmaya destek vermişti. Hükümet kuvvetleri ayaklanmayı bastıramayınca, Başbakan Max de Bade, İmparator II. Wilhelm'in çekildiğini ve kendisinin de istifa ettiğini açıkladı. Böylece, Almanya İmparatorluğu'nun II. Reich dönemi son bulmuş oldu.

İmparatorluk Almanyası'nın Birinci Dünya Savaşı'nı kaybetmesiyle, 1918 Kasım ayının ortalarında Bağımsız Sosyal Demokrat Parti (USPD) ve Çoğunluk Sosyal Demokrat Parti olan SPD'nin uzlaşmasıyla "Halk Komiserleri Konseyi" kuruldu. Konsey'in başına sosyal demokrat Ebert getirildi.³¹ Bu Konsey 23 Kasım'da Berlin'de beşyüz üyelik "Ulusal Kongre" topladı. 23 Kasım 1918'te Berlin'de toplanan "Ulusal Kongre"de çoğunluk sosyal demokratlardaydı. Bu Kongre'de "Spartakist"lerin temsilcisi E.Daumig, "İşçi ve Askerler Konseyi"den (Rate) oluşan bir Sosyalist Cumhuriyet'in kurulmasını teklif etti. Bu önerinin reddedilmesi üzerine Aralık 1918'de Cuxhaven'de denizciler ile Berlin'de Spartakistler ayaklandı. Ebert, ordunun yardımıyla ayaklanmayı

---

³¹ SPD'yi Ebert, Scheidemann, Landberg; USPD'yi Haase, Dittmann ile devrimci sol kanat olan Spartakist'leri de Barth temsil etmiştir.

bastırdı. USPD bunun üzerine "Halk Komiserleri Konseyi" den çekildi. 1918 Aralık ayı sonunda Spartakistler USPD'den ayrılarak Komünist Partisi'ni resmen kurdular. Böylece Alman Sosyal Demokratlar üç partiye bölünmüş oldu. Çoğunluk olan SPD, Bağımsız olan USPD ve Spartakistler olan KP'dir.

KP'nin yönlendirmesiyle Ruhr, Haute-Silesie, Saxe ve Thuringe'te devrimci ayaklanmalar başladı. Bolşeviklerin önyak olmasıyla KP, proleterya devriminin Almanya'da gündeme geldiğine inanmıştı. 10 ve 15 Ocak 1919 tarihinde yeni ve daha şiddetli ayaklanmalar Berlin'e sıçradı. 19 Ocak günü Berlin'de Devrim Hükümeti kuruldu. SPD'nin Savunma Bakanı Noske, cepheden dönen monarşist kuvvetlerden milisler kurarak isyancıları sert ve kanlı biçimde bastırdı. Spartakistlerin lideri R. Luxemburg ve K. Liebknecht öldürüldü, böylece "kanlı hafta" adıyla anılacak Alman devrimi geçici bir süre kontrol altına alındı.

Kongre, aynı gün 19 Ocak 1919 tarihinde "Ulusal Kurucu Meclisi"n seçilmesine karar verdi. Kurucu Meclis'in amacı Anayasa hazırlamaktı. Kurucu Meclis, Weimar'da, 11 Şubat 1919'da toplanarak Ebert'i Cumhurbaşkanı seçti ve 11 Ağustos 1919'da Anayasa'yı onayladı

Ulusal Kurucu Meclis Weimar'da toplandığı için, rejim Weimar Cumhuriyeti adını aldı. Weimar Cumhuriyet dönemi 1919-1933 yılları arası döneme verilen isimdir.

Güvenlik Sorununun Ön Plana Çıkması

Weimar Cumhuriyeti'nin ilan edilmesinden kısa bir süre sonra, Fransa, Versailles Antlaşması'nın koşullarının Almanya'ya uygulamasını istedi. Fransa, Almanya'ya karşı güvenliğini sağlamak amacıyla Ren ırmağının iki ülkeyi ayıracak doğal bir sınır olmasında ısrar ediyordu. Bunun gerçekleşebilmesi için Ren bölgesinin Almanya'dan ayrılıp, iki ülke arasında özerk statüde kalmasını öngörüyordu.³² Birleşik Amerika ve İngiltere, Fransa'nın bu teklifini kabul etmediler. Yeni bir "Alsace-Lorraine" sorunu çıkarmak istemiyorlardı.³³ Bu iki ülke, sözkonusu bu bölgenin 15 yıl süreyle İtilaf Devletleri'nin askeri işgaline verilmesini istediler. Ayrıca Flandre'dan İsviçreye kadar olan Ren ırmağının doğu kıyılarını askerden arındırılmış bölge olmasına karar verdiler. Üçüncü olarak Sar Bölgesi Almanya'dan ayrılarak Milletler Cemiyeti idaresine 15 yıl süreyle bırakıldı. 15 yıl sonunda bu bölgede plebisit yapılma koşulu vardı.³⁴ Bunun dışında İngiltere ve Birleşik Amerika olası bir Alman saldırısına karşılık Fransa'ya askeri yardım yapma güvencesi verdiler. Üç devlet arasında 28 Haziran 1919'da bir de antlaşma yapıldı. Ama Fransa'nın güvenliğini güvence altına alma girişimi sonuçsuz kaldı. Çünkü Amerikan Kongresi varılan antlaşmayı tasdik etmemişti. Bu durum karşısında Fransa, karşılıklı savunma anlaşmaları yaparak Almanya'yı çevrelemeyi düşündü.

---

³² A.Tardieu, *La Paix*, Paris 1921, p. 165

³³ A. Şükür Esmer, *Siyasi Tarih 1919-1939*, SBF Yayınları, Ankara, 1953, s.6

³⁴ Maurice Baumont, a.g.e., p.61

. Fransa, önce tarafsız kalmaya çalışan Belçika ile 7 Eylül 1920 de bir ittifak antlaşması imzaladı. Batıda Belçika'dan sonra olası bir Alman saldırısına karşı Fransa, doğuda yeni kurulan Polonya devleti ile 19 Şubat 1921 de ikinci bir antlaşma imzaladı. Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun parçalanmasından sonra ortaya çıkan ülkelerden Çekoslovakya, Yugoslavya ve Romanya, Versailles Barışı ile kabul ettirilen statükonun uygulanmasından yanaydılar. Macaristan, bu statükocu üç ülkeyi bölgede sürekli tehdit ediyordu. Eski Macar Kralı Karl 1921 yılında ülkesine dönüp, tahtını ele geçirmeye çalışınca durum karıştı. Bu üç devlet Habsburg Krallığının Macaristan'ı tekrar ele geçirmesini önlemek amacıyla aynı yıl savunma işbirliğine dayanan bir ittifak antlaşması imzaladılar. Bu ittifaka Küçük Antant dendi. Fransa bu durumdan faydalanarak bu üç statükocu devleti yanına almayı başardı. Fransa bu ülkelerle ayrı ayrı antlaşmalar imzaladı. Bundan sonra Küçük Antant ve Fransa birlikte hareket edeceklerdir.

Bu beklenmedik durum Almanya'da bu defa aşırı sağda gerginlik yarattı. Savaş sorumlusu tutulan generallerden Hindenburg, Ludendorf, Von Tirpitz gibi askerlerin kışkırtmasıyla Mart 1920'de bir hükümet darbesi girişimi hazırlandı. Gazeteci Dr. W. Kapp Berlin'e gelerek kısa sürede yönetimindeki milislerle darbe yaparak Hükümeti ele geçirdi. Ama, sendikaların ve sol partilerin karşı koymasıyla darbe kısa sürede ordu tarafından bastırıldı. Dr. Kapp, tutunamayarak Berlin'den İsveç'e

kaçtı. Bu olaydan sonra hükümet orduyla anlaşılarak, aşırı sağ ve soldan gelebilecek saldırılara karşı önlemler almaya çalıştı.

Tuna ve Balkanlar'da Sınırların Düzenlenmesi

1. *Macaristan*'da ateşkesten sonra Prens Karoly, yeni kurulan Macaristan Cumhuriyeti'nin başkanlığını yürütüyordu. Müttefikler Trianon Barış şartlarını uygulayıp Transilvanya bölgesinin Romanya'ya verilmesini istediler. Prens Karoly buna karşı çıktı ve demokratik hükümeti Mart 1919'da istifa etti. İktidarı sosyal demokratların hakim olduğu Konseyler Hükümetine bıraktı. Macar komünistlerden ve Bolşevik yanlısı Bela Kun'un kurduğu Komünist Hükümet, Macaristan Sovyet Cumhuriyetini ilan etti. Bela Kun, yüz gün iktidarda kalmayı başardı. Trianon şartlarına karşı çıkarak, revizyonist politika uygulama taraftarıydı ama Müttefiklerin desteklediği ve kışkırttığı köylüler ile asillerin muhalefetiyle karşı karşıya kaldı. Kont Bethlen ve Julius Karoly'nin desteklediği Amiral Horthy, Müttefik askerlerden yardım alarak bir askeri darbeye iktidarı ele geçirdi. Komünist rejimi tasfiye ederek, ülkede tam bir terör havası estirdi. Bela Kun Rusya'ya kaçtı. Müttefiklerin istediği Trianon Barış anlaşmasının koşullarını yerine getirdi.

1920 yılında Amiral Horthy, Transilvanya'yı Romanya'ya; Bosna-Hersek'i ve Hırvatistan'ı Yugoslavya'ya verdi. Kendisini kral ilan etti, Kont Bethlen de başbakan oldu.

2. *Çekoslavakya*, 1918 yılı Ekim ayında Müttefiklerin girişimiyle kurulan Orta Avrupa devletlerindendi. Dünya savaşı sırasında Müttefiklerin amacı, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nda bulunan milli azınlıkları ayaklandırıp İmparatorluğu içerden çökertmekti. Bunda da başarılı olmuşlardı. Fransızlar, Paris'te 18 Ekim 1918 tarihinde "Çek-Slovak Milli Konseyi" kurdurup, başına Masaryk, E. Beneş gibi Çek liderleri getirdiler. Ekim ayının sonunda Çekoslavakya'nın resmen kurulacağını ilan ettiler. Ve gerçekten İmparatorluk içindeki azınlıkların ayaklanmasından faydalanan Kramar adlı Çek milliyetçi Prag'ı ele geçirdi, Paris'teki Konsey üyeleriyle anlaşarak 28 Ekim 1918 tarihinde Çekoslavakya'nın kurulduğunu ilan ettiler. Masaryk Cumhurbaşkanı, Kramar Başbakan ve Beneş Dışişleri Bakanı oldu.

Orta Avrupa ülkeleri arasında sanayileşmiş tek ülke Çekoslavakya olurken tarım ülkesi değildi. Yani tarımda dışarıya bağımlıydı. İkinci önemli sorun bu ülkedeki etnik bölünmelerin çokluğuuydu. 6.5 milyon nüfusuyla Çekler; 2.5 milyonla Slovaklar; 3 milyonla Almanlar; 800 bin nüfusuyla Macarlar; 500 bin nüfusla Rutenler; 75 bin nüfusla Polonyalılar; 180 bin nüfusla Yahudiler bu etnik mozaiki oluşturmaktaydılar.

Protestan mezhebinden olan azınlık statüsündeki Almanlar, Katolik mezhebinden olan Çek ve Slovaklar'la sürekli çatışma içindeydiler. Çekler'le Slovaklar arasında süregelen sürtüşme, sosyal yapıya yani daha ağırlıklı olarak sınıf farklılığına dayanmaktaydı. Slovaklar köylüydü, Çekler ise Avusturya yönetimi altında yaşamış burjuva sınıfındandılar. Rutenler ise Ukrayna kökenliyidiler.

3. *Polonya'nın* güneyindeki Dobruca bölgesinde Kasım 1918'de işçi ve köylü konseyi kurulmuştu. Lublin delegelerini seçerek "Dobruca Cumhuriyetini" kurmuştu. Mart 1919'da Müttefikler'in desteğindeki Polonya ordusu bu Cumhuriyet girişimini yıkacaktır.

4. *Yugoslavya'nın* haritası Versailles barışı tarafından çizilmiş, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun yıkıntıları üzerine kurulmuş, etnik-dini mozaiktir. Müttefiklerin teşvikiyle Ortodoks Sırlar, Güney Slav birliğini kendi etrafında toplayıp, "Büyük Sırbistan"ı kurmak istiyordu. 1918 yılı Haziran ayında Korfu Adasında Güney Slav temsilcileri bir araya gelerek Birliğin kurulması için Korfu Pakti'nı oluşturdular. Ardından Ekim ayında Zagreb'te Yugo-Slav Milli Konseyi kuruldu. Milli Konsey, 1921 yılında bir anayasa hazırlayarak, Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı'nın kurulduğunu ilan ettiler. Kral, Sırbistan Kralı Alexandre oldu.

Ama, Krallığın daha başında Sırp-Hırvat anlaşmazlığı ortaya çıktı. Yeni Krallığın topraklarında Sırbistan, Hırvatistan-Slovenya, Karadağ, Bosna-Hersek, Dalmaçya ve Banat'ın bir kısmı bulunuyordu. Hırvatların amacı ise yeni kurulan krallık rejimi altında tam özerk bir statüye kavuşmaktı. Sırlar ise buna karşı koyuyorlardı. Bu çatışmalar İkinci Dünya Savaşı'na kadar sürecektir.

Asya'da Devrimci Ulusal Hareketlerin Şiddetlenmesi

Bolşevikler, Almanya'da başlayan devrim hareketinin başarıya ulaşip tüm Avrupa'yı etkisi altına alacağını düşünüyorlardı. Ama olaylar beklenildiği gibi gelişmedi. Alman Devrimi kısa sürede bastırıldı. Başarısızlığın nedenleri üzerine tartışmalar ve karşılıklı suçlamalar devam ediyordu. Ancak Müttefiklerin işgal altında bulundurdıkları Anadolu topraklarında ulusal bağımsızlık hareketi patlak verdi. Daha sonra, ulusal bağımsızlık hareketleri üçüncü dünya dediğimiz sömürge ve yarı sömürge konumundaki ülkelerde yayılmaya başladılar.

1. 19 Mayıs 1919 günü Samsun'a çıkan Mustafa Kemal Paşa, Ulusal Kurtuluş Hareketini Anadolu'da başlattı.

Misak-ı Milli'yi kendilerine ilke edinen ve benimseyen Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri'nin temsilcileri, 23 Nisan 1920'de Ankara'da açılan Birinci Meclis'te toplandı. Birinci Meclis, tam üç yıl dört ay sürmüş, Milli Mücadele hareketini örgütlemiş, başlatmış ve bağımsız Türkiye Cumhuriyeti'nin temellerini atmış, dağılan İmparatorluktan Ulus-Devlet kurmayı başarmıştı. Ulusal Kurtuluş Savaşı'nın başarıyla sonuçlanması Paris Barış Konferansı çerçevesinde 10 Ağustos 1920'de Osmanlı Devleti'ne imzalatılan Sevres Antlaşması'nı hukuken ortadan kaldırdı.

2. *Afganistan*'da Şubat 1919'da Emir Amanullah tahta geçti. Amanullah, İngiltere ile ilişkilerini kesmek istiyordu. Bunun için Hindistan'a ordusuyla yürüyüp, İngilizlere savaş açması İngiltere'yi zor durumda bıraktı. İngilizler Amanullah'ı Hindistan'dan zorla çıkarabildi. Çünkü İngilizler Hindistan'daki Müslümanlar'ın ayaklanmasından çekiniyordu. 8 Ağustos 1919'da Revalpindi Antlaşması'yla İngiltere, Afganistan'ın isteklerini kabul etti. Afganistan'dan çekilerek, bu ülkenin bağımsızlığını tanıdı. Amanullah daha sonra milliyetçi ve ilerici bir program hazırlayarak Sovyet Rusya ile ilişki kurdu. Amacı, Sovyetlere dayanarak geri kalmış Afganistan'ın kalkınmasını biran önce sağlamaktı. Ardından 28 Şubat 1921'de Sovyet Rusya ile bir dostluk antlaşması imzaladı.

3. *İran*, 1907 yılında İngiltere ve Rusya'nın nüfuz alanına bölünmüştü. 1917'de Rusya'da Bolşeviklerin iktidara gelmesiyle İngiltere, İran'ı tümüyle egemenliği altına almak istedi. Bunu pekiştirmek için Ağustos 1919'da İran'la bir Antlaşma imzaladı. Buna göre İngiltere, İran'ın idari ve askeri kurumlarını modernleştirecek ve ekonomik yardımda bulunacaktı. Ama, İran milliyetçilerinin muhalefeti ve karşı koymasıyla, Meclis Antlaşmayı onaylamadı. İngiltere, Abadan petrollerini gözönünde tutarak İran'ın üzerine gidemedi.

4. *Çin*'de "4 Mayıs 1919 Hareketi" Pekin Üniversite öğrencilerin büyük protesto gösterisi oldu. Protestonun nedeni, Versailles Barış'ının 156 ve 157. maddelerin Çin Hükümetine uygulanmak istemesidir. Buna göre,

Almanya'nın Çin üzerindeki kapitülasyonları elinden alınıyor ve Japonya'ya devrediliyordu. Böylece Japonya, Shantung Eyaleti'nin kapitülasyonlarına hak kazanıyordu. Gösteriler, Hükümetin ağır barış koşullarını kabul etmesine tepki olarak gelişmişti. Şangay'da işçiler genel greve giderek öğrencilere destek verdi. Hükümet geri adım atmıştı ama, bundan böyle Çin, siyasi istikrarsızlığa, devrim sürecine girmiş oldu. Çünkü Pekin'deki Hükümet otoritesi zayıflamış, bundan faydalanan eyalet valileri birer özerk hükümet kurarak Çin'i fiilen parçalamışlardı. Bunlardan General Yuan Shih Kai'in askeri diktatörlüğü Çin'in kuzeyine egemendi. Ama, Güney Çin'de durum daha kötüydü, Çin her geçen gün biraz daha parçalanıyordu. Bu durumdan faydalanan Dr. Sun Yat Sen 1920 yılında, Canton'da bir askeri darbe sonucu milliyetçi bir hükümet kurdu. Sun Yat Sen, Güney Çin'de parçalanmış bulunan yedi eyaleti kontrolü altına almayı başarmıştı. 1921 yılı Mayıs ayında Güney Çin Cumhuriyeti'ni kurup Cumhurbaşkanı olarak başına geçmişti. Ama, Dr. Sun'un egemenliğine girmek istemeyen Chen Chiung Ming'in Haziran 1922'de ayaklanması ile Dr. Sun Canton'dan kaçtı, Şanghay'a sığındı.

5. *Hindistan*, İngiliz sömürge imparatorluğunun tartışmasız en önemli sömürgesiydi. Güney Afrika'dan 1914 yılında Hindistan'a gelen Gandhi, 18' ay gibi kısa sürede "Satyagraha" yı örgütledi. Satyagraha, köylüleri örgütlemeyi amaçlayan, gerçekleri şiddet hareketine başvurmaktan eyleme döken hareketin adıdır. Ahmedabad'da pamuk tarlalarında çalışan tarım işçilerinin

ayaklanmasıyla Gandhi ilk olarak sesini dünyaya duyurdu. Temelde, İngiliz sömürgeciliğine karşı ayaklanan milliyetçilik hareketiydi. Mart 1919'da çıkarılan yıkıcı faaliyetleri cezalandırmayı amaçlayan Rowlatt yasasına karşı Gandhi, Ulusal Satyagraha'yı eyleme çağırdı. Amsristar'da gösterilerin şiddete dönmesi üzerine İngiliz General Dyer'in emriyle askerlerin ateş açmasıyla 400 kişi öldü, 1100 kişi yaralandı. Kitlelerin kontrolden çıkmasıyla Gandhi, Satyagraha'yı dağıttı.

1920 yılında burjuvazinin desteğinde Gandhi, Congres Partisi'nin vazgeçilmez lideri oldu. Kalabalık kitlelerin İngiltere'ye "Hayır" eylemi, tüm Hindistanı sarstı. Eylemler şiddet hareketine dönüşünce, Gandhi tarafından durduruluyordu.

6. *Mısır*, İngiltere tarafından 18 aralık 1914 tarihinde işgal edilmişti. Mısır milliyetçiliği ilk defa Arabi Paşa ile ortaya çıkmıştı. Savaş sırasında İngiltere, Mısır'ı askeri üs olarak kullanıyordu. Sömürgelerinden getirdiği askerleri savaşa sokmadan önce burada konuşlandırıyordu. Bu olaylara tepki gün geçtikçe arttı. 1919 yılında İngiliz sömürgeciliğine tepki olarak tüm ülkede Fellahlar mücadeleye başladılar. Ulaşım şebekelerini tahrip ettiler. Toprakları işgal edip geçici Cumhuriyet ilan ettiler.

Bu sırada Said Zaglul adında bir avukat, çevresindeki aydınlarla birlikte, ülkedeki karışıklıktan faydalanarak 14 maddelik bir bildiri hazırlayarak bağımsızlık istedi. Daha sonra Said Zaglul liderliğinde Wafd Ulusal Partisi kuruldu. Wafd Partisi halkın ve milli burjuvazinin desteğini alarak hızla güçlenmeye başladı.

Wafh Partisi tüm ÷lkede gösteri ve ayaklanmalara .başlayınca, İngilizler Zaglul ve diğ er parti liderlerini Malta'ya s urd ler. Ama, ayaklanmalar daha da şiddetlendi ve kontrolden çıktı. İngilizler, Zaglul ve arkadaşlarını serbest bırakıp, Wafd ile anlaşma yoluna gitmeyi denediler. İki  taraf arasında anlaşma sağlanamayınca, 1921 yılında ayaklamalar tekrar çıktı. Bunun  zerine İngiltere, 28 Şubat 1922 yılında Mısır'ın bağımsızlığını koşullu olarak ilan etti. Ama Süveyş Kanalı  zerindeki haklarından vazgeçmiyordu.

Altıncı Bölüm

BİRLEŞİK DEVLETLER VE MİLLETLER CEMİYETİ

Dünya Savaşı'ndan sonra "düzenin sağlanması" için en etkili önlemler ABD'de uygulandı. 1919 yılındaki Kuzey Amerika kıtasındaki siyasi olaylara değinmeden önce Milletler Cemiyeti'nin kuruluşunu inceleyeceğiz. Daha sonra ünlü "Amerikan Planı" üzerinde duracağız.

Milletler Cemiyeti'nin Kurulması

Wilson, Paris Barış görüşmelerinde öne sürdüğü 14 ilke, temelde Amerika'nın öncülüğünde kurulmak istenen bir uluslararası örgütün taslağıydı. Kurulacak bu Milletler Cemiyeti'nin rolü, dünya barışının Amerika'nın gözetiminde korunmasıydı. Ama, Clausewitz'in ifadesine göre: "Galipler her zaman barış yanlısıdır" yani bu görüşe göre Milletler Cemiyeti, 1815'in Kutsal İttifakı'ndan başka bir şey değildir.³⁵

Bu Cemiyet savaştan sonra 1919 yılında kuruldu, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra görevini Birleşmiş Milletlere devrederek son buldu.

---

³⁵ M. Beaumont, a.g.e., p.56

Kuruluş tüzüğü'nün amacı şunlardır:

"Uluslararası işbirliğini geliştirmek, barış ve güvenliği sağlamak için,

Savaşa girişmemek konusunda belli koşulları kabul etmek,

Adalet ve onur üzerine kurulmuş uluslararası ilişkileri yerine getirmek, uygulamak,

Hükümetlerin uluslararası ilişkilerde devletler hukuku ilkelerine uymaları,

Örgütlenmiş ulusların karşılıklı ilişkilerinde adaleti egemen kılmak ve antlaşmaların bütün koşullarına uymak." ³⁶

Milletler Cemiyeti üç organdan oluşmuştur. Bunlar sırasıyla Asamble, Konsey ve Genel Sekreterlik'tir. Konseyin iki değişik üyesi bulunmaktadır. Daimi üyeleri: Birleşik Amerika, İngiltere, Fransa, İtalya ve Japonya'dır. Geçici üyeleri ise Asamble tarafından seçilen dört üyeden oluşur. Milletler Cemiyeti'nin bir genel sekreteri, sekreteryaya kadrosu bulunur. Merkezi Cenevre'dedir. Ayrıca Cemiyete bağlı komisyon ve komiteler kurulmuştur.

Milletler Cemiyeti ilk toplantısını 1920 yılında yapmıştır. Bu yılda üye sayısı 43 idi. Bunlardan 30'u Versailles Antlaşması'nı imzalamış devletler ile 13'ü savaşta tarafsız kalan devletlerdi. ³⁷

Almanya 1926'da, Türkiye 1932'de, Sovyetler Birliği 1934 yılında Milletler Cemiyeti'ne kabul

---

³⁶ Zeki Mesut Alsan, *Yeni Devletler Hukuku*, SBF Yayınları, Ankara, 1951, Cilt II., s.494

³⁷ A.Şükrü Esmer, a.g.e., s.52

edilmişlerdir. 1921 yılında Cemiyete bağı Lahey Adalet Divanı kurulmuştur. Tüzüğün 15 ve 16. maddeleri üye devletlere ekonomik yaptırım uygulaması bulunmaktadır.

Milletler Cemiyeti, 1931'deki Mançurya işgaline kadar olan dönemde 27, 1931 ile 1935 yılları arasında 15 anlaşmazlığa bakmıştır. Toplam 43 anlaşmazlıktan yalnızca 12'sine çözüm getirebilmiştir.

"Amerikan Planı"

Versailles Antlaşması ile Milletler Cemiyeti Pakti, 1919 yılı Temmuz ayında Amerikan Senatosu'na onaylanmak için geldiğinde, Cumhuriyetçilerin sert muhalefetiyle karşılaştı. Cumhuriyetçilere göre, ABD'nin dış politikası "Monroe Doktrini"ne göre çizilmektedir. Bunlara göre Milletler Cemiyeti'ne girmekle ABD, dış politikada egemenlik haklarını kaybedecektir.³⁸ Bu görüş ayrılıklarından sonra iki konu Amerikan kamuoyunda tartışılmaya başlandı. Başkan W. Wilson, yurtiçinde geziye çıkarak kamuoyuna "Amerikan Planı"nı anlatmaya çalışıyordu. Bu planını anlatırken, yalnız Cumhuriyetçilerle mücadele etmiyor, savaş karşıtı örgütler de bu plana karşı çıkıyordu.

Wilson'un barış için savaş politikasına ilk tepki işçi sendikası olan AFL'den gelmişti. Başkan, sendikanın ılımlı yöneticileriyle işbirliği yaparak barış yanlısı ve sosyalist kanada karşı "temizlik" hareketi başlattı. Bolşeviklik ve komünist suçlamasıyla tüm sendika örgütü dağıtıldı.

---

³⁸ René Remond, *Histoire des Etats-Unis*, PUF, Paris, 1977, p.95

Birçok faili meçhul cinayet ve olaylar, kitle örgütlerine mal edilerek, tasfiye kampanyası başlatıldı.

Gerçekte Wilson Hükümeti tarafından uygulanan korku, terör ve baskı politikasının amacı Büyük Savaş sırasında oluşan muhalefeti susturmayı amaçlıyordu. Dünya Savaşı'yla beraber hızla gelişen Amerikan endüstrisi beraberinde örgütlenmeye çalışan sanayi işçisini ortaya çıkarmıştı. İşçi sendikaların hızla gelişmesi, egemen sınıf kadar hükümeti de rahatsız ediyordu. Bu örgütlü muhalefetin devre dışı bırakılması için hazırlanan "Amerikan Planı"na yasalar da ilave edilmişti.

Çıkarılan bu yasaya göre, boykot düzenlemek, grev gözcülüğü yapmak yasaklanıyor; grev yapmak yasa dışı kabul ediliyor; sendikalara yargı yolu açılıyor; "kanunsuz sendikacılık" için yasalar çıkarılıyordu.

Böylece sendikaların içi boşaltılmış oldu, sendikalı olanlar işten atıldı.

Dünya Savaşı sonunda Amerikan toplumunda sendikal örgütlerin mücadele sonucu elde ettikleri tüm haklar ellerinden alındı.

Hükümet tarafından uygulanan bu politikanın en büyük destekçisi basın olmuştu. ABD, önce kendi ülkesindeki düzeni sağlamayı planlarken diğer ülkelere de model olacaktır.

"Amerika Amerikalılarındır"

Kasım 1920'de yapılan Başkanlık seçimini kaybeden W.Wilson'un yerine Cumhuriyetçi W. Harding seçildi. Cumhuriyetçiler dış politikada tekrar Monroe

Doktrini'ne dönerken, bu defa Güney Amerika ve Uzakdoğu'ya açılmaya ağırlık verdiler. Monroe Doktrini'nin uygulanması İkinci Dünya Savaşı'na kadar aralıklarla devam etti. Bu doktrinin kökeninde Amerikan Bağımsızlık Savaşı yatmaktadır. Amerikalılar, İngiltere'ye karşı bağımsızlık savaşı verirken, birçok Avrupa ülkesi bu savaşa müdahale etmişti. Amerikan halkının siyasal ve ekonomik çıkarlarını dış güçlerin müdahalesine karşı savunabilmek amacıyla 2 Aralık 1823 tarihinde beşinci Başkan J. Monroe'nun kaleme almış olduğu bu doktrine Monroe doktrini adı verildi. Monroe'nun geliştirdiği bu dış politika stratejisi özet olarak iki maddeden oluşmaktadır. Aynı tarihte Kongre'ye sunduğu bu iki ilke kısaca şöyledir:

- 1) ABD, Avrupa'nın iç işlerine karışmamaktadır. İki tarafın hiçbir siyasal ilişkisi yoktur. Bu nedenle, Avrupa ülkeleri de Amerika kıtasının iç işlerine karışmamalıdır ve bu kıtadan uzak durmalıdır.

- 2) Bu uyarıya karşı, herhangi bir Avrupa Devleti Amerika kıtasına karışır veya bu kıtada sömürgecilik ilişkisine girerse, ABD bu hareketi düşmanca sayacak ve bu ülkenin karşısına dikilecektir.

Ama bu politikanın pratikteki uygulaması farklı olmuştur. Kuşkusuz ABD'nin toprak bütünlüğü veya egemenlik hakları tehlikeye girdiğinde diğer bir Avrupa devleti ile birlikte siyasal ilişkiye, daha da öteye giderek savunma işbirliğine girmiştir. Monroe Doktrini'nin ikinci ilkesi tüm Amerika kıtasını içine alarak çerçevelemeyi amaçlamaktadır. Latin Amerika ülkeleri, İspanyol sömürgeciliğinden bu doktrin vasıtasıyla kurtulurken, bu defa ABD'nin siyasal ve ekonomik nüfuzu altına girmiştir.

Gerçekte Başkan Monroe, 1823 yılında doktrini kaleme alırken, ABD bugünkü toprak büyüklüğüne ulaşmamıştı. Yalnızca Atlantik kıyılarını kontrol edebiliyordu, çünkü bu kıyılarda kurulu 13 sömürgeden oluşmuştu. Söz konusu doktrin, Atlantik'in iki yakasındaki ülkelerin ilişkilerini ele almıştı.

Ama, zaman içinde 19. yüzyıl ortalarına doğru Pasifik kıyıları da kontrol altına alındı. Aynı yüzyılın sonunda Küba'nın bağımsızlığı için İspanya ile savaşmış, bu savaşın sonunda İspanya ile anlaşarak para karşılığında bu sömürgeleri satın almıştı. Bu İspanyol sömürgeleri sırasıyla, Pasifik Okyanusunda bulunan Filipinler, Guam adaları ile Karaip Denizi'ndeki Puerto Rico adasıydı. ABD, sürekli topraklarını genişletmiş ve kısa sürede Pasifik Okyanusu'nu da kontrol etmeye başlamıştı. Monroe Doktrini, gerçekte ABD'nin arka bahçesini oluşturan tam bir sömürgecilik doktrinine dönüşmüştür.

Böylece ABD, Monroe Doktrini'nden hareket ederek yabancı güçlere Amerika kıtasını kapadıktan sonra, bu yüzyılın başında sırasıyla 1903'te Panama'yı işgal etti, burada deniz üssü kurdu. Daha sonra Nicaragua'da askeri darbe yaptı, 1914 yılında Meksika'ya müdahale etti.

Birinci Dünya Savaşı sırasındaysa Monroe Doktrini "Amerika'nın Güvenliği"ni sağlamaya devam etti. 1915 yılında Haiti'yi, 1916 yılında Dominik Cumhuriyeti'ni işgal etmeye devam etti. 1917 yılında tekrar Meksika'ya girdi ve denizden Vera Cruz'ü işgal etti.

Savaş sonrasında 1923 yılında, bu defa General Pershing, Meksika'ya girerek, Pancho Villa gerillalarını yok

etti. 1925 yılında ABD, Nikaragua'ya yeniden girerken, aynı yıl Küba diktatörü Machado'ya açık destek verdi. Monroe Doktrini uygulamada "Amerika Amerikalılarıdır" anlayışına dönüşecektir.³⁹

---

³⁹ Toktamış Ateş, *Siyasal Tarih*, Der Yayınları, İstanbul, 1994, s.209

Yedinci Bölüm

GEÇİCİ DENGENİN SAĞLANMASI

1921 yılında hem kapitalist ülkelerde, hem de Sovyetler Birliği'nde istikrar işaretleri belirmeye başladı. Para sisteminin bozulması, 1921 yılında ekonomik krizin ülkeler arasında eşitsiz ve dengesiz biçimde süreceğinin habercisiydi.

Aynı yıl İngiltere'de işsizlerin sayısı 2.185 bine ulaşırken, bunun dışında 1.140 bin kısmi işsizler ordusu da ortaya çıkmıştır. Dış ticaret rakamlarında yarı yarıya düşme gözlenmiştir.

ABD'de ise endüstri üretimi %30 azalmış, bunun sonucu 5 milyon kişilik bir işsizler ordusu ortaya çıkmıştır. Dış ticaretin gelişmesi için yeni pazar arayışındadır.

Sağlanmaya çalışılan denge tamamen iğredir.

Sovyetler Birliği'ne gelince, Komintern'in aynı yıl yapılan III. Kongresi'nde alınan kararlar ilginçtir: Dünya proletarya devrimi gündemde kalmaya devam ederken sözkonusu devrimin kısa sürede gerçekleşmesinin olanaksız olduğu ortaya çıkmıştır. Lenin tarafından kaleme alınan "Komünizmin Çocuksu Hastalığı" adlı kitapta

solculuk tanımı yapılmış⁴⁰, bu siyasi akıma karşı mücadele başlatılmıştır. Lenin ve Trotsky'e göre Alman Devrimin başarısızlık nedeni solculuk akımına sapmasından kaynaklanmıştır. Solculuk mahkum edildikten sonra bu iki Bolşevik lider, "komünistlerin acil görevinin iktidarı ele geçirmek olduğunu bunun için tüm imkanlardan faydalanmak gerektiğini; bunu yaparken de kitlelerden asla kopmamalıdır" görüşünde birleşmişlerdir. Kongre, "kitleleri kazanabilmek için varolan kapitalist sistemin göreceli olarak istikrarını bulması gerekir," kararını almıştır.

Buna karşılık kapitalist dünya, komünist devrim tehlikesinin geçmediğini ve bunun önemli sorun olduğunu farkındadır. Sovyetler Birliği ve Komintern'in bu ülkelere karşı baskısı, tehditi sürerken, bu ülkelerde yeni örgütlenme biçimleri ortaya çıkmaya başlamıştır. Kapitalist devlet, "komünist tehlikeye" karşı örgütlenmektedir.

Sovyetler Birliği'nin İstikrar Kazanması

Müttefik devletlerin Rusya'ya ve iç savaşa müdahalesi hiçbir sonuç vermez. Devrim süreci Sovyetler Birliği'nde devam etmektedir. Köylerde %50 üretim kaybının olması, ulaşım ve bağlantının kesilmesi, mübadelenin yapılamayışı sonucu kentlerde açlık ve yoksulluğa dönüşmüştür. Kentlerin nüfusu % 30 göç

---

⁴⁰ V.I. Lenin, *La Maladie Infantile du Communisme*, Editions Sociales, Paris, 1973

nedeniyle azalmıştır. İç savaşın getirdiği salgın hastalık ve açlık, 7.5 milyon insanın yaşamına malolmuştur.

"Savaş komünizmi" devresi için, işçi sınıfının askerileştirildiği ve katı merkeziyetçiliği benimsediği, sosyalizmle ilgisi olmayan ama, sefaletin sosyalizm evresi tanımı yapılabilir. Tarihi koşulların zorlamasıyla kurulan gizli polis örgütü Çeka (Tchéka) nın rolü hızla artarken, Sovyet demokrasisinin hızla ortadan kalktığı bu devredir.⁴¹

Üretim hacmi Birinci Dünya Savaşı öncesi rakamlarla kıyaslandığında, endüstri üretimi %20, tarım ise %50 gerilemiştir. Ulaşım ve ticaretin kaybolduğu, yok olduğu görülmektedir. 1.250 bin görevli işçi, köylülerden zorla buğday alabilmek için mücadele vermektedir. Amaç, açlıktan kırılan kentlere yiyecek yardımı yapmaktır.

Öncü-güç işçilerin sendikalarda "yönetici işçiler" olarak ortaya çıkıp, gruplaşmaya yol açmaları, Bolşevik Partisi'nde sert tartışmalara neden olmaktadır. Trotsky, bunların askerileştirilmesinden yanadır.

1 Mart 1921 günü Cronstadt'ta denizcilerin "Komiserokrasi" düzenine karşı ayaklanması sert biçimde bastırılmıştır.

Açlık ve sürekli kuraklığa dayanamayıp ayaklanan köylüler, açlık ve kuraklıkla mücadele edemeyip telef olurken tam 3 milyon insan ölmüştür.

---

⁴¹ N.Boukharine, E.Preobrajensky, *ABC du Communisme*, François Maspero, Paris, 1973

Bolşevik Partisinin X. Kongresinde, Parti içi demokrasinin yerleşmesi kararı alınırken, parti içi fraksiyonların ortaya çıkmasında yasaklanmıştır.

1. Yeni İktisat Politikası (NEP)

Mart ayında Cronstadt'da deniz askerlerinin ayaklanmasının sert biçimde bastırılması Bolşevikler üzerinde derin etki yapmıştı. Ülke genelinde ekonomik durum çok kötüydü ve kısaltılmış adı NEP olan "Yeni İktisat Politikası" Mart ayında yürürlüğe kondu.

NEP'in kabul edilmesinin bir çok nedeni vardır: ülke genelinde ekonomi çökmüştür; işçi sınıfında yorgunluk belirtileri başlarken, köylülerde siyasi rejime karşı tepki oluşmaya başlamıştır; üretim araçlarına istenildiği gibi bir türlü yol verilememiştir; Avrupa'ya sığraması beklenen devrim bir türlü gerçekleşmemiştir. Bolşevikler için diktatörlüğü elinde bulunduran proletarya ile nüfusun büyük bir kısmını oluşturan köylüler arasında bir türlü uzlaşma sağlanamamıştır.

NEP'in getirdiklerini ise şöyle özetleyebiliriz: Köylülerden aynı vergi toplanmasına son verilmiştir; köylü ürününün bir kısmını özgürce pazarlayabilecektir; ticaret ve zanaat serbest bırakılacak; yabancı sermayeye kontrollü olarak bazı haklar verilecektir; endüstriyi canlandırmak için köy pazarlarının kurulması ve köylünün pazarda kar etmesi teşvik edilecektir. Bu ödünlerin verilmesi, "kapitalist sisteme dönüş" olarak tartışılmıştır. Ancak, 1922 yılından itibaren tarım ürünlerinde %75, endüstri üretiminde %25 artış olmuştur.

NEP'in sosyal sonuçlarına gelince: kırsal alanda "Kulak" denen zengin köylü yani "yeni burjuva" tabakası ortaya çıkmıştır. Kulak, köylüyü borçlandırıp, elindeki ürünün yarısını kapatarak, rant elde etmektedir. Kentlerde ise "Nepmen" denen tüccarlar ortaya çıkmıştır.

NEP'in politik sonuçlarını şöyle özetleyebiliriz: Sovyetler'de demokrasi uygulamasına son verilmiş, serbest seçimlere karşı çıkmıştır. Çünkü seçimlerin yapılması durumunda Bolşevikler iktidarı kaybedeceklerdir. Parti içi demokrasiden vazgeçilmiş, bunun yerine atama ve tavsiye ile görev dağılımı yapılmaya başlanmıştır.

Bu devrede gelişen en önemli olaylardan birisi, Parti içinde "Apparatchiki" nin oluşmaya başlamasıdır. Parti'nin üst kademelerine, yönetim kadrosuna yükselmek için sekreterler hiyerarşisinden geçmelidir. Parti Apareyini elinde tutan sekreterler sırasıyla: Kaganovitch, Molotov ve Stalin'dir. Stalin 1922 yılında Parti'nin genel sekreteri olmuştur.

Parti içinde ilk önemli çatışma, 1922 yılının sonlarında Lenin'le Stalin arasında geçmiştir. Lenin, Stalin'de şoven duyguların ağır bastığını ve "Büyük Rusya" emellerinin tehlikeli boyutta olduğunu anlamıştır. Aynı yıl sonunda Stalin parti görevinden uzaklaştırılmıştır.

2. Rapallo Antlaşması

NEP'le beraber dış politikada da değişiklik olmuştur. Bu değişikliğin başında Alman devriminin

başarısızlığından kaynaklanan Bolşevik liderlerde bir "geriye dönüş, yeniden başlama" politikası savunulmaya çalışılmıştır. Ekim 1917 öncesine dönüş gözlenmektedir. Kitleleri yeniden kazanabilmek için kapitalist ülkelerin istikrara yeniden kavuşması gereklidir. Ayrıca, Komintern'de solculuk mahkum edilmiş, küçük burjuva maceracılığından vazgeçilmek istenmiştir.

Sovyetler, kapitalist devletlerle çevrildiğinin, baskı ve tehdit altında bulunduğunun farkındadır. Bu devletlerin arasındaki çelişkiden faydalanıp ülkeyi çevreleyen çemberin kırılmasına çalışmaktadır. Batı ile bir türlü diplomatik ilişkiler kuramamaktadır. Müttefikler gerekçe olarak Çarlık Rusyası'ndan kalan borçlarının tasfiye edilip ödenmesini istemektedirler. Sovyet Rusya ise bu borçları tanımayıp, üzerine almaktan kaçınmaktadır.

İngiltere'nin isteğiyle Nisan 1922'de Cenova'da dünya ekonomik sorunlarının tartışılması için bir Konferans düzenlendi. Bu toplantıda Alman ve Sovyet delegasyonlarına karşı Batı'nın borçlar konusunda sert tavır alması, Almanya Cumhuriyeti ile Sovyet Rusya'yı birbirine yaklaştırdı. Cenova Konferansı'na tepki olarak, Rapallo'da bu iki ülke arasında diplomatik ilişkilerin kurulmasını amaçlayan bir antlaşma imza edildi. Bu Antlaşma ile Almanya, Versailles Antlaşması'nın ağır koşullarına, Sovyet Rusya ise Batı'dan dışlanmasına karşı çıkıyordu. Sovyet Rusya için Rapallo, "dışarıya açılan pencere" idi.

Rapallo Antlaşması'nın imzalanması Batı devletlerinde ve yabancı ülkelerdeki komünist partilerde husursuzluk yarattı. Komintern'e üye bu partiler Sovyetlerin, Weimar Cumhuriyeti'yle yapmış oldukları bu antlaşmaya karşı çıktılar. Çünkü Alman komünistler Alman Hükümeti tarafından öldürülmekteydi. Bolşeviklere göre, Sovyetler Birliği'nin politikasıyla Komintern'in politikası farklıydı. Daha sonra Almanya ile Sovyet Rusya arasındaki bu antlaşma, 24 Nisan 1926'da Berlin'de parafe edilince, iki ülke arasındaki ilişkiler 1933 yılına kadar devam etmiştir.

Kapitalist Ülkelerde Dengesiz İstikrarın Sağlanması

Kapitalizmin kriz aşamasında, egemen sınıflar, krizden çıkabilmenin farklı yollarına başvururlar.

Bunalımın ağırlığına veya boyutuna göre ya parlamento içinde, ya da dışında bunalımı çözümlemeye çalışırlar.

Çözumsuzlük durumunda genellikle parlamento dışı iki çözüm yolu ortaya çıkar: Ya askeri darbe ile bonapartist tipte bir dikta rejimine gidilir, diktatörler egemen sınıfların çıkarını ön planda tutarlar; ya da egemen sınıfların doğrudan desteklediği eli silahlı çeteler, milisler aracılığıyla toplumda açık teröre, baskıya başvurulur. Genellikle bunlar, toplumsal muhalefeti,

örgütlenmiş kitle örgütlerini, işçi hareketlerini yok etmeyi amaçlayan faşizmdir.⁴²

~~Kapitalist için önemli olan üretim araçlarının mülkiyetinin elinde bulunmasıdır. Siyasal iktidarı doğrudan kontrol eder veya etmez, onun için önemli değildir. Önemli olan ekonomik iktidara müdahale olmasını önlemektir.~~ Bu geçiş dönemlerinde, merkez etrafında toplanmış sol ve sağ koalisyon hükümetlerine veya başa gelen dikta rejimlerine tepki göstermez. Bu evreye örnek olarak Dünya Savaşı sonrası Almanya'da Sosyal Demokrat ve Merkez (Zentrist) partiler tarafından kurulan Weimar Cumhuriyeti hükümetlerini ve Doğu Avrupa'da kurulan diktatörlükleri verebiliriz.

1. Diktatörlüklerin Kurulması

Macar komünistlerinden Bela Kun, 1919 yılında Macaristan Sovyet Cumhuriyeti'ni ilan etmişti. Bela Kun, Trianon Barış koşullarının uygulanmasına karşı çıkıyordu. Ama, Müttefiklerin desteklediği ve kışkırttığı köylüler ile asillerin muhalefetiyle karşı karşıya kaldı. Bela Kun, yüz gün iktidarda kalarak mücadele etti. Kont Bethlen ve Julius Karoly'nin desteklediği Amiral Horty, Müttefik askerlerden yardım alarak, bir askeri darbeye iktidarı ele geçirdi. Komünist rejimi tasfiye edip, ülkede tam bir terör havası estirdikten sonra diktatörlüğünü ilan etti. Kont Bethlen'i başbakanlığa getirirken, şoven duyguları ve Yahudi düşmanlığını körüklüyerek dikta rejimini güçlendirdi.

---

⁴² Nicos Poulantzas, *La Crise des Dictatures*, Seuil, Paris, 1975, p.22

Alman İşçi Partisi (NSDAP) 1918 yılında Münih'te kurulmuştur. Parti, 1920 yılında Nasyonal Sosyalist Alman İşçi Partisi adını almıştır. Adolf Hitler, 1919 yılı Eylül ayında Parti'ye üye oldu.

Bilindiği gibi, İtalya, Müttefiklerin yanında Birinci Dünya Savaşı'na koşullu katılmıştı. 26 Nisan 1915'te Londra, 19 Nisan 1917 tarihinde Saint Jean de Maurienne Antlaşması'nı Müttefiklerle imzalamıştı. Bu iki anlaşma sonucu İtalya'ya, Alman sömürgelerin bir kısmı, Kuzey Afrika ve Doğu Akdeniz'de geniş toprakların verilmesi uygun görülmüştü. Ancak, Osmanlı İmparatorluğu yerine Türkiye Cumhuriyeti ve Çarlık Rusyası'nda Sovyetler Birliği adıyla yeni devletlerin kurulması, İtalya'nın bütün hesaplarını bozmuştu. Savaş planlarını yeni sömürgeler üzerine yapan İtalya, savaş sonrası hızla iktisadi bunalıma girdi. İşsizlik büyük boyutlara ulaşırken, iç politikada istikrarsızlık kısa sürede hükümet değişikliklerine neden oldu. Eski sosyalist Benito Mussolini, siyasi istikrarsızlıktan faydalanarak 23 Mart 1919'da asker emeklilerini etrafına toplayıp Fasci Italiani di Combattimento adıyla bir örgüt kurdu.⁴³ Bu örgütün başına geçti, zafer ve kriz öğelerini öne sürerek yoksulluğa itilmiş işsizler kitlesini etkilemeye çalıştı. Aşırı milliyetçi kavramları temel aldı ve sosyalistlerle birleşerek komünistlere saldırdı. Fascio kısa zamanda İtalya'ya yayılmaya başladı. Mussolini'ye göre İtalya aldatılmıştı ve güçlü devlet olabilmesi için plütokrasi, parlemantarizm ve işçi hareketlerinin yok

---

⁴³ Paul Guichonnet, *Mussolini et Le Fascisme*, PUF, Paris, 1974, p.35

olması gerekirdi. İtalya'nın milliyetçi bir ulus olarak tüm Akdeniz'e egemen olması kaçınılmazdı. Mussolini'ye göre kötü ekonominin sorumlusu işçi hareketleriydi.

1921 yılı Mayıs ayında yapılan seçimlere katılan Fascio, Parlamento'ya 35 milletvekili sokmayı başardı. Faşistlerin kurmuş olduğu milis gücüne "Kara Gömlekliler" deniliyor ve Faşist Partisi'nin vurucu gücünü oluşturunuyordu. Bunların sayısı 250 bin olup eli silahlı milislerdi. İşçi hareketi ve İtalyan solu bu milis örgütü tarafından susturulmak isteniyordu. Kasım 1921'de Roma Kongresi'nde Faşistler, örgütün ismini değiştirerek Partito Nazionale Fascista adını koydular.

1922 yılı Ağustos ayında sol partilerin desteğiyle sendikaların genel greve gitmesi İtalya'yı karıştırmıştı. Gioletti Hükümeti istifa etmiş, yerine Facta Hükümeti geçmişti. Ama yeni kurulan Hükümet istikrarı bir türlü sağlayamıyordu. Hükümet grevlerin bastırılması için Kara Gömlekliler'den yardım istiyordu. Mussolini fırsattan faydalanarak iktidarı ele geçirmek için darbe yapma hazırlığındaydı. Kral Victor Emanuel ve Vatikan, solun güçlenmesinden korkmuşlardı. Livourne'da sosyalist ve komünistlerin bölünmesinden faydalanan Kral, Mussolini ile hükümetin başına geçmesi için gizlice pazarlık yaptı ve Roma'ya çağırdı. Mussolini'nin "Roma üzerine yürüyüşü" başlamış oldu.

Savaşı kaybeden Bulgaristan'da Kral Ferdinand iktidardan çekilmiş, yerine oğlu III. Boris geçmişti. Neuilly-sur Seine Barış Antlaşması'yla Versailles barışı uygulanmış, Dobruca'yı Romanya; Gümülçine ve Dedeağaçı

Yunanistan'a; Makedonya'yı Yugoslavya'ya; bırakmıştı. Böylece Ege Denizi ile bağlantısı kesilmişti. Topraklarının büyük kısmını kaybeden Bulgaristan, bu ülkelerle ilişkileri bozulacak ve sürekli sürtüşme durumuna girecektir. Çünkü Bulgaristan için çok önemli iki yaşam alanı olan topraklar kaybedilmiştir. Bunlardan ilki Bulgaristan Makedonyası olurken, ikinci önemli toprağı Batı Trakya'da bulunan ve Ege Denizi'ne açılan Gümülçine ve Dedeağaç'tı.

1919 yılında yapılan seçimleri Çiftçi Partisi kazandı ve lideri Stambulisky iktidara geldi. Bulgaristan'ın ekonomik yapısı tarıma dayalı olup, tarım toprakları büyük çiftliklerden oluşmuştu. Stambulisky, ilk olarak bu büyük çiftlikleri parçalayıp, çiftçilere verdiği sözü tutarak toprak reformu yapmaya kalktı. Ama, Bulgaristan Makedonyası'nın boşaltılması ve Yugoslavya'ya bırakılması hükümete durmadan sorun yaratıyordu. Makedonya İhtilal Komitesi, Makedonya'nın Yugoslavya'ya bırakılmasına sert tepki gösteriyor, Yugoslavya sınırında durmadan olay çıkartıyordu.⁴⁴ Makedonya göçü ve Stambulisky'nin yumuşak politikası bahane edilerek, Makedonya İhtilal Komitesinin, topraklarını kaybeden büyük çiftçilerin ve askerlerin kıskırtmasıyla Haziran 1923'de askeri darbe yapıldı. Çar III. Boris'in de destek verdiği darbe sonrasında İngilizlerin tavsiyesi üzerine Cankov Başbakanlığa getirildi. Birkaç gün sonra Stambulisky öldürüldü. Cankov Hükümeti, çoğunluk olan köylü sınıfına karşı terör uygulayarak, dikta rejimi kurdu. 1926 yılına

---

⁴⁴ Maurice Beaumont, a.g.e., s.112.

kadar iktidarda kalırken, Bulgaristan en istikrarsız dönemini yaşadı.⁴⁵

İspanya, Büyük Savaş'ta tarafsız kalmıştı. Endüstrisini kurmaya çalışan İspanya, savaşın etkisiyle ekonomik çıkmaza girmişti. Sürekli grevler, işsizlik ve sefalet sokak çatışmalarına dönüşmüş, patronlarla, işçiler arasındaki mücadele sertleşmeye başlamıştı. 1921 yılında "Somaten" adıyla kurulan özel milisler endüstri bölgesi olan Katalonya'da olay çıkararak grev kırıcılığına başlamışlardı. Katalonya'daki mücadelenin asıl nedeni, bu bölgenin özerk yönetim istemesiydi. Somaten, İşçi ve sendika militanlarını öldürerek korku salıyordu. Bu milislerin karşısında da örgütlü anarşistlerin "doğrudan eylem" grupları vardı. Doğrudan eylem grupları buna karşılık patronlara suikast düzenliyordu. Birde polisin kurmuş olduğu "pistoleros" adlı silahlı gruplar olan kontr-terör örgütü bulunmaktaydı. Pistoleros'un amacı, patronları koruyup, işçi hareketini ve örgütlü mücadele veren CNT sendikasını terör yoluyla susturmak ve dağıtmaktı.

Mart 1923'te CNT sendikasının liderlerinden Segui'nin öldürülmesini fırsat bilen General Primio de Rivera bunalımdan faydalanarak Kral Alfonso'nun desteğinde 13 Eylül 1923 tarihinde bir askeri darbeyle iktidara geldi. Sıkı yönetim ilan edildi, Anayasa kaldırıldı.

Rivera'nın askeri dikta rejimi "vatan, din, aile" öğelerine sarılmış, kitle örgütlerini dağıtmak için yargısız

---

⁴⁵ M. Şeref Aykut, *Bulgarlar ve Bulgar Devleti*, Hakimiyeti Milliye Matbaası, Ankara, 1934

infazlar uyguluyordu. Ama, bir türlü siyasi istikrarı sağlayamadı, çünkü muhalefet gün geçtikçe güçlenmekteydi. 1930 yılında hastalanıp ölene kadar İspanya'yı yönetti.

2. Merkez Sol Hükümetlerin İktidara Gelmesi

İngiltere'de İşçi Partisi Labour, 1918 yılına kadar sosyalizmden bahsetmemiştir. Başta marksizm olmak üzere tüm dogmatik ve ortodoks doktrinlere karşı çıkmıştır. Çünkü İngiliz işçi hareketi tüm yabancı doktrin ve ideolojilerden uzak kalmıştır. 1918 Kasım ayında Labour, yeniden yapılanarak sosyalist içerikli bir program yayınlamıştı. Bu program Sydney Webb tarafından hazırlanan "Emek ve Yeni Sosyal Düzen" programıdır. Temelde "sosyalizasyon programı" olup, üretim araçlarının mülkiyeti, gelir dağılımı ve mübadelenin sosyalizasyonu istenmektedir. 1918 yılında yapılan erken seçimde Parlamento'ya yalnızca 59 milletvekili sokarken, 1922 yılı seçimlerinde bu rakam 142'e ulaşmıştı. Fakat 1924 yılında Labour iktidara geldiğinde Parlamento'da 192 sandalye sayısı ile azınlık durumundadır, ama liberallerin desteğini almaktadır. Liberaller ise her türlü sosyalizasyon hareketine karşı çıkarak, programın uygulanmasını engellemektedirler. Bu dönemde R. Mac Donald Hükümeti yalnızca sosyal güvenlik yasalarını uygulamaya koyabilmiştir.

Dış politikada daha yumuşak bir politika uygulamaya çalışmıştır. Şubat 1924'de Sovyetler Birliği

Hükümeti'ni tanımış ve iki ülke arasında diplomatik ilişkiler kurulmuştur. Karşılıklı borçlar konusunda görüşmelere başlanmıştır. Ancak, iki ülke arasında yumuşamaya başlayan ilişkilere Muhafazakar Parti'nin tepkisi sert olmuştur. Muhafazakar basın tarafından ortaya atılan Zinoviev'e ait sahte mektup olayı komünist karşıtı gösterilere ve protestolara dönüşmüş, iki ülke arasındaki ilişkilerin yeniden bozulmasına neden olmuştur.

Fransa'da, Sosyalist Parti (SFIO) istikrarlı politikasıyla hızla büyümektedir. Parlamento'ya 1906 seçimlerinde 33, 1910'da 78, 1914'de 103 ve 1924 seçimlerinde 130 milletvekili sokmuştur. Fransa'da siyasi yaşam sağ ve sol bloklara bölünmüştür. Dünya Savaşı sonrası, iktidarda "Ulusal Blok" hükümeti vardır. Radikal Parti'nin Blok'tan ayrılmasıyla Hükümet düşmüştür. Yeni hükümet, Radikaller ve SFIO'nun koalisyonu sonucu "Sol Kartel" adıyla E. Herriot tarafından kurulmuştur. Ortak programda: laiklik, barış, 8 saatlik çalışma süresi, sosyal gelişme ilkeleri bulunmaktadır. Herriot, laik okulların dışındaki tüm okulları kapatma girişimine sağ partiler tarafından sert tepki gelmesiyle 10 Nisan 1925 tarihinde istifa etmiştir. Ulusal Birlik Hükümeti yeniden Poincaré tarafından kurulmuştur.

Almanya'nın Çözümlemesi

Tamirat

Borçlarının

Almanya'da 1919 Reichstag seçimlerinde SPD ve USPD toplam oyların ancak % 41.6'sını almışlardır.

SPD'nin Parlamento'da tek başına çoğunluğu elde edememesi, onu sağ partilerle koşullu koalisyona götürmüştür. SPD, 1924 yılına kadar "demokrat", "katolik", "zentristeler"le koalisyona gitmiştir. Bu arada USPD 1922 yılında SPD'ye katılmıştır. 1921-1922 yıllarında Wirth ve 1923 yılında Stresemann Hükümetleri kurulmuştur.

İngiltere ve Fransa, Versailles Antlaşması'na "suçluların" cezalandırılması ve savaştan doğan zararların ödetilmesi için madde koymuşlardı. Almanya savaşı çıkarmış olmasından dolayı sorumlu tutuluyordu. II. Wilhelm savaş suçlusu olarak yargılanmamak için Holanda'ya sığınmıştı. Hollanda, II. Wilhelm'i, Müttefiklere teslim etmeyince yargılanamamıştı. Müttefikler bu defa, savaş suçlularının kendilerine iade edilmesini Alman Hükümeti'nden istedi. Almanya, suçluları kendisinin yargılayacağını bildirdi. Suçlu olanlardan yalnızca birkaçını Leipzig Mahkemesi'nde yargılayıp, hafif cezalar verdi. Bu arada İngiltere'de seçimler olmuş, Başbakanlığa yeniden Lloyd George seçilmişti. Seçim konuşmaları sırasında seçmenlerine "Almanya'ya savaşın zararları ödetilecek" sözü vermişti.

İngiltere ve Fransa'nın girişimiyle Tamirat Komisyonu kurulup, tamirat borçlarının tutarı tesbit edildi. Bu tutar 56 milyar dolar olarak tesbit edilmiş, daha sonra 33 milyar dolara Almanya'nın karşı çıkmasıyla düşürülmüştü. Almanya, buna da itiraz edip, ödeme planını imzalamadı. Bunun üzerine Müttefikler, 8 Mart 1921 tarihinde Ren ırmağının doğusunda bulunan

Duseldorf, Duisburg ve Ruhrot kentlerini işgal ettiler. Ruhr bölgesinin tamamını işgal edeceklerini ilettiler. Bu tehdit karşısında Almanya, 11 Mayıs 1921 tarihinde ödeme planını imzaladı ve 250 milyon dolarlık ilk ödemesini yaptı. Bu ödemeden sonra Mark hızla değer yitirmeye başladı. Yıl sonunda Almanya, tamirat borçlarını ödeyemeyeceğini ve 1925 yılına kadar süre tanınmasını Müttefiklere bildirdi.

Fransa'da iktidarda Poincaré Hükümeti vardı ve Almanya'nın tamirat borçlarını ödemesini kesinlikle istiyordu, yoksa gerekli önlemleri alacağını Almanya'ya ilettiler. 1922 yılı, borçların ödeme planı üzerine tartışmayla geçti. 1923 yılı ise Weimar Cumhuriyeti'nin en kritik ve bunalımlı yılları oldu. Çünkü, 11 Ocak 1923 tarihinde Fransa, Belçika ve İtalyan askerleri Ruhr bölgesine girip işgal ettiler. Poincaré'nin başlattığı bu olay Fransa ile İngiltere'nin arasını açtı. İngiltere, Fransa'yı sertlikle suçladı. Ruhr, Almanya'nın kömür, demir-çelik ve endüstri bölgesiydi. Alman Hükümeti, halkı "pasif direniş"e çağırdı. İçerde Cumhuriyet rejimi aşırı sağ ve solun ayaklanmalarına sahne olmuştu. Bu aşırı uçlar, Versailles Antlaşması'nın ağır koşullarını kınayarak, uygulamak isteyen hükümete karşı çıkıyorlardı. Çünkü, borç ödemeleri iktisadi krizi azdırmış, hızlı enflasyon paranın hızla değer kaybetmesine neden olmuştu.

Bu arada Fransa'nın kışkırtmasıyla, bu bölgede Ren Cumhuriyeti kuruldu. Gerçekten Fransa, Ruhr bölgesini Almanya'dan ayırmak istiyordu. Bunu diğer bölücü hareketler zinciri takip etti. İngiltere, bu harekete karşı çıkmaya çalıştı, çünkü ikinci bir Alsace-Lorraine sorunu yaşamak istemiyordu. Fransa'nın gerçek amacı ise,

iki ülke arasında tıpkı Polonya'da olduğu gibi tampon bir devlet kurmaktı.⁴⁶ Almanya'yla Fransa'nın arası sertleşmeye başladı. Alman ekonomisi çökme durumuna gelmişti, yüksek enflasyon ve Markın hızla değer kaybetmesi önlenemez duruma gelmişti. Bir yıl içinde Mark, 1/162500 değer kaybetmişti. 3 Şubat 1923 günü bir yumurta 300 Mark gelirken, 8 Ağustos 1923 günü 30 bin Mark olmuştu. Kağıt Mark piyasalarda geçerliliğini yitirmiş, ama ücretler bununla ödenmeye devam edilmmişti. Altın ve dolar ise en etkin ve çabuk servet edinmenin anahtarı olmuştu. Toplumda orta sınıf tamamen yok olmuş, nüfusun büyük kısmı hızla yoksullaşmaya başlamıştı. Memurların aylık ücretlerinde % 90 azalma olurken, bu oran işçi ücretlerinde % 50'ye varmıştı.

Ulusal onurun aşağılanmasını fırsat bilen Alman aşırı milliyetçileri hükümetin zayıf ve çekingen olduğunu ileri sürüyor, güçlü bir hükümet kurulmasını istiyorlardı. Nazi Partisi ve Hitler etrafında toplanmanın Almanya'nın kurtuluşu olacağı propagandasını yapmaktaydılar. Bu devrede Nazi Partisi'nin vurucu silahlı gücü olacak S.A.⁴⁷ gelişmeye başladı.

Ağustos ayına kadar, KPD⁴⁸ ve Komintern kitle çalışmasını hızla sürdürerek, kitleleri yeniden kazanmaya çalıştılar. Ağustos ayında, Almanya'da kendiliğinden gelişen grev dalgaları sardı. Komünist Partisi liderleri Moskova'ya çağrıldı. Trotsky ve Zinoviev başkanlığında durum değerlendirmesi yapıldı ve Ekim ayında ayaklanma

---

⁴⁶ M.Baumont, a.g.e., p.280

⁴⁷ Sturm-Abteilung

⁴⁸ Kommunistische Partei Deutschlands

direktifi verildi. Eylül ve Ekim aylarına göre tüm hazırlıklar yapıldı, ilk hedef olarak Saxe ve Thuringe kurtarılacak, işçi hükümeti kurulacaktı. Fakat KPD liderlerinden Brandler'in kararsız tutumu, güvensizlik nedeniyle kitlelerin kendilerini geriye çekmesi, anlaşmazlığa neden oldu. 21 Ekim günü Chemnitz'de toplanan konferansta genel grev çağrısına Saxon sosyal demokratlar uymadılar. Gerçekte genel grevin başlaması ayaklanmanın bir işaretiydi. Genel grevin başlatılamaması üzerine komünist liderler ayaklanmayı iptal ettiler. Mücadele edilmeden devrimci ayaklanma sona ermiş oldu. Bu sırada Sovyetler Birliğinde Komünist Parti'yi ele geçirmek için sert mücadeleler geçmektedir. Zinoviev, Kamenev ve Stalin üçlüsü birleşerek, Trotsky'e karşı mücadele etmektedirler.

Devrim ayaklanmasının sonuçsuz ve kararsız kalmasından sonra kamuoyunun baskısına dayanamayan Stresemann Hükümeti, "pasif direniş"ten vazgeçti. Hükümet, Tadilat Komisyonu'na mektup yollayarak, yeni bir ödeme planı talep etti.

Sonunda ABD araya girdi ve çözüm için bir ödeme planının Londra'da ele alınması kararlaştırıldı. 1924 yılı başında ABD banka temsilcisi aynı zamanda Morgan Bankası'nın temsilcisi olan Dawes'in hazırladığı anlaşma yürürlüğe kondu. Bu plana göre ABD bankaları, 1924 ile 1930 yılları arasında Almanya'ya 30 milyar Mark orta ve uzun vadeli kredi temin etti. Bu tutarın geri ödeme yıllık faizi % 9 idi. Bunun 800 milyonu altın-Mark olarak ve yıllık % 8 faiz ödemesiyle Alman ekonomisine acil yardım olarak verildi. Bunun dışında, işgal edilen Ruhr bölgesi

boşaltıldı, Müttefiklerin kontrolü ve gözetiminde bir milli banka kuruldu, Berlin'de tamirat borçların kontrolü için ayrıca büro açıldı.

- ABD'nin müdahalesiyle karşılıklı ilişkilerde yumuşama başlamıştı. Çünkü ABD'ye göre Almanya'nın çökmesi, diğer Avrupa ülkelerini de çöküntüye götürecekti. Fransa, Almanya'dan zorla tamirat borçlarının alınamayacağını anlamıştı. Kendi ekonomisi de kötüye gidiyordu. Ruhr bölgesini boşaltarak büyük ekonomik yükten ve sonu belli olmayan maceradan kurtulmuştu.

Almanya'da devrim girişiminin başarısız olması, Avrupa'daki siyasi gelişmeleri de etkilemiş oldu. Sovyet Devrimi'nin kendi kabuğuna çekilme dönemi başlarken, bunda Müttefik devletlerin baskısı ve tutumu rol oynamıştı. Bolşevik Partisi içinde siyasi çekişmeler sertleşmiş, partiçi tasfiye hareketine başlanmıştır.

Avrupa'nın diğer ülkelerinde, demokrasilerin iktidara gelmesi, geçici olarak faşist diktatörlüklerin gerilemesine neden olmuştur.

Diğer önemli nokta, bu dönemde uluslararası ekonomik ve siyasal ilişkilerde ABD'nin örgütlenmiş biçimde uluslararası politikada ortaya çıkmasıdır.

İşçi sınıfı hareketinde, dolayısıyla örgütlerinde, sosyalist ve komünist olarak ikiye bölünme bu döneme rastlamaktadır.

İkinci Kısım
1924-1929 İSTİKRAR DÖNEMİ

Sekizinci Bölüm

EKONOMİK KALKINMA

1924 yılından sonra istikrar dönemi, beş yıllık kısa bir dönemi içermektedir. İstikrar sözcüğünün çıkış noktası Amerikan "prosperity"sine yani "refah" devrine dayanmaktadır. Amerikan prosperity'si yalnızca Amerika coğrafyasıyla sınırlı kalmıştır.

Prosperity'nin tam sınırını tesbit edebilmek için belirli öğeleri göz önünde tutmak gereklidir:

ABD, kıtasındaki toprakların tamamını ele geçirmiş, savaş ekonomisinin etkisiyle iç pazarda üretim artışı aşırı gelişmiş, gelişmiş mali kuruluşları ve endüstri ürünleri ile dünya pazarlarına açılma zorunluluğu doğmuştur.

1922 yılından sonra ülkeler mali sistemlerini gözden geçirmişlerdir. Yeniden altın esasına dönülmesi kaçınılmaz olmuş, Amerikan dolarının altın karşılığı konvertibilitesi kabul edilmiştir.⁴⁹

1924 yılından sonra, savaştan çıkmış Avrupa'da, enflasyon dönemi geride kalmaya başlamış, altı esasına göre 1925 yılında İngiliz sterlini, 1926 yılında Fransız frangı değer bulmaya başlamıştır.

---

⁴⁹ M. Baumont, a.g.e., p.288

Ama Avrupa, savaşın tam ortasında bulunmuş, her şeyi yıkılmış ve çökmüştür. Ayağa kalkabilmesi için yeniden yapılanması gereklidir. İşte bu yeniden yapılanma ABD sermayesiyle, yatırımıyla gerçekleşecektir. Avrupa ile Amerika kıtası arasındaki sermaye hareketliliği 1924 yılından sonra, Dawes planının kabul edilmesinden sonra hız kazanacaktır. Amerikan doları Avrupa kıtasına yayılacaktır. 1929 yılına gelindiğinde Almanya'nın ABD'ye kredi borcu 16 milyar mark olacaktır.

Avrupa, zorunlu ilişkiler sonucunda ABD'ye bağımlı duruma gelmesi, bu yaşlı kıtadaki sosyal çelişkileri daha da derinleştirecektir. Avrupa'daki ekonomik kalkınmanın sınırını 1929 yılına kadar bu ilişkiler belirleyecektir.

Kapladığı alan bakımından, dünyanın en fazla topraklarını elinde bulunduran "üçüncü dünya" ülkeleri, sömürge ve yarı-sömürge konumları dolayısıyla ekonomik kalkınmadan uzak kalmışlardır. Sosyal yapı farklılıkları en büyük nedendir.

Amerikan Refah Devresi

Bu devre yalnızca Amerika'da yaşanmasına karşın, tam anlamıyla refah dönemiyle eşanlamlı değildir. Çünkü bu devre yalnızca ABD ile sınırlı kalmıştır.

Bununla beraber ekonomik gelişme, sermaye birikimi ve mali kapitalin dev sanayi kuruluşlarını ele geçirmesiyle tekelleşme ile kartellerin ortaya çıkması, sanayide Taylorizm uygulanması, doların tüm dünyada

konvertibl duruma gelmesi, dış ülkelere yapılan sermaye yatırımı ve transferi olarak kısaca özetlenebilir.

- 28 Ocak 1920 tarihinde Birleşik Devletler Hazine Sekreteri "Uluslararası Mali İlişkiler Politikası"nı Hükümete kabul ettirir. Bu politikaya göre: "Dünya ticaretinin yeniden canlandırılması ve çöken ekonomilerin yeniden yapılandırılması için gerekli kredilerin veya finansmanın özel kuruluşlar tarafından karşılanması; bu konuda hükümetin kontrolünün kaldırılmasını" kabul eder.⁵⁰

Ekonomik büyüme devresinde, ilk olarak tüm enerji kaynaklarının gelişmesi ve artmasına paralel olarak endüstri üretiminin hızlı artışı ortaya çıktı. Kömür üretiminde % 20, elektrik üretiminde % 100, demir-çelik üretiminde % 70, petrol üretiminde % 80'lik artış saptanmıştır.

1922 ile 1928 yılları arasında endüstrideki üretim artış oranı ortalama değer olarak % 58'den % 99'a varmıştır.

Milli gelir, aynı yıllar arasında 59.4 milyar dolardan, 87.4 milyar dolara ulaşmıştır.

Otomobil endüstrisi, üretimini ikiye katlayarak toplam yıllık 5.3 milyon araç üretmiştir. Toplam çelik üretiminin % 15'i, kauçuk ürünlerinin % 80'i bu endüstride kullanılmıştır.

ABD'deki toplam işçi sayısının % 7.1'i bu sektörde çalışırken, endüstrideki toplam ödenen ücretlerin % 8.7 i bu sektöre ödenmiştir. Toplam endüstri üretimini % 12.7'i

---

⁵⁰ L.R.Franck, *Histoire Economiques et Sociales des Etats-Unis de 1919 a 1949*, Aubier, Paris, 1950, pp.254-255

bu sektörde üretilmiştir. Yan sanayi kollarıyla birlikte, bu sektör toplam 4 milyon işçi istihdam etmektedir.

Elektrikli aletler endüstrisinin aynı yıllar arasında üretim hacmi 3 kat artmıştır. 1922 ile 1929 yılları arasında üretim değeri 10 milyon dolardan 412 milyon dolara çıkmıştır. 1928 yılında iki radyo istasyonu tüm ülkede yayın yapmaktadır.

İnşaat sektörü hızla endüstrileşmiş ve bu devrede % 200'e varan üretim artışı sağlamıştır. 1925 yılında 6 milyar dolar değerindeki üretimin yalnızca yarısı New-York' ta yapılmıştır.

Kimya endüstri üretimi iki katına ulaşmış, kauçuk üretimi % 86 artarken, diğer kauçuklu mamuller % 85 artış göstermiştir.

1926 yılından sonra, havacılık sektörü taşımacılığa yönelmiş, 18 işletme kurulmuş ve yıllık 5750 kişi yolculuk etmiştir.

Diğer önemli olay, tüketim toplumunun gelişmesidir. Her 5 kişiye bir otomobil, 6 kişiden birine telefon, ailelerin ise ortalama % 40'ında radyo bulunmaktadır.

Gelir dağılımında ise eşitsizlik ortadadır: Milli gelirin % 14.5'luk kısmını nüfusun % 1, % 26'lık kısmını nüfusun % 5'i almaktadır.

1923 ile 1929 yılları arasında kişi başına düşen milli gelir % 23 artmıştır.

Endüstri ve finans grupları arasındaki tröstleşme ve tekelleşme, Federal Devlet kanunları tarafından teşvik

edilirken 1919 yılında 89 birleşme, 1928 yılında 221 birleşme sağlanmıştır.

Evlilikler sonucu ortaya dev kuruluşlar çıkmıştır. US Str ll, 1926 yılında tüm  elik sektörünün % 30'unu kontrol etmektedir. 1903 yılında 181 adet otomobil imalatçısı bulunurken, 1926 yılında bu sayı 44'e inmiştir. Bunların içinde     yalnızca tüm üretim % 83' n  gerçekleştirmektedirler. Ford, General Motors⁵¹, Chrysler sayılabilir.

Ticarette de tekelleşme yaşanmaktadır. Great Atlantic Pacific Tea Kumpanyası 6 yıl içinde 5 bin satış ma azasından 17 bin satış ma azasına ulaşmıştır. 1929 yılında gıda sektörünün % 27'si, tütün ürünlerinin % 30'u, giyim eşyasının % 27'sini elinde tutmaktadır.

Sekiz finans grubu, toplam ulusal servetin % 30'unu elinde bulundurmaktadır.

Morgan ve First National Bank, 30 milyar dolar aktif sermayeyle; General Electric, Pullman Inc, U.S Steel, Continenteal Oil, Am Telephone & Telegraphe C., Edison...gibi dev kuruluşları kontrol etmektedir.

Rockfeller 6 milyar dolar, Kuhu & Loeb 10 milyar dolar, Melon 3.3 milyar dolar, Dupont de Nemours 2.6 milyar dolar servetiyle üst sıraları kontrol etmektedirler.

Yabancı ülkelerdeki yatırımlara gelince, Dupont de Nemours'la Alman I.G. Farben ortak yatırımı, General

---

⁵¹ Dupont de Nemours ve Morgan finans grupları tarafından kontrol edilmektedir.

Electric'le Siemens ve Krupp, General Motors'la Opel ile yapılan ortak yatırımlar sayılabilir.

1929 yılında tüm endüstri ve ticaret zenginliklerinin % 50'sini 200 topluluk elinde bulundurmaktadır, bu topluluklar toplam servetin % 20'sine sahiptirler. 200 topluluğu toplam 2000 Amerikalı aile kontrol etmektedir.

Büyümenin araçlarına gelince, Taylorizm ilke ve yöntem olarak uygulamaya konmuştur. Bant sisteminin sanayi kollarında uygulanmasıyla, prodüktivitede % 30 ve 35 artış sağlanmış, üretim maliyeti düşmüş, her işçi üretim bandındaki imalatın aynı noktasına ve becerisine konsantre olmuştur. Bu da Sanayi işçisinin robotlaşmasını getirmiştir.

Taylorizm, Fordizmle de tamamlanmış ve bütünleşmiştir. Henry Ford, endüstride parça başına üretimle yüksek ücret ödeme ilkesini ortaya atmıştır. Sanayi işçisine parça başına fazla ücret öderken parça başına katlanan değer fazlasıyla kar marjını çoğaltmıştır.

Kredili satış bu devrede ortaya çıkmıştır, 1929 yılında tüm satışların % 15'i kredili satıştır. Bunların % 50'si ev aletleri, % 60'ı otomobil, % 70'i radyo satışlarıdır. Yalnızca 1925 yılında satışı yapılan otomobillerin % 68'i krediyle yapılmıştır.

Bilimsel araştırmalarda gelişme yine bu devreye rastlamaktadır. 1927 yılında 1000 sanayi topluluğunda araştırma laboratuvarı bulunurken, bunların içinde yalnızca 207'si araştırma için 12 milyon dolar harcamıştır.

Üniversiteler bu araştırmalara katılmış, işletme ve organizasyon dersi olarak Taylorizm okutulmuştur.

1929 yılında Milli gelirin % 2'si reklam ve tanıtma harcamalarına gitmiştir. Bu reklamlarda ortak amaç olarak, tüketiilerin ihtiyaç ve zevklerine tek boyutluluk getirilirken, standartlaşma da unutulmamıştır. Her gün yeni bir ihtiyaç maddesi, ürün piyasaya çıkarken, tüketim toplumu teşvik edilmektedir.

Başka Bir Dünya

1924 ile 1929 yılları arasında 5 milyar Amerikan doları özel kredi şeklinde tüm dünyaya yayılmıştır. Kredi olarak kullandırılan bu borç paralar, Amerikan bankalarının karlarını kısa sürede katlamıştır. Borç para olarak verilen bu kredilerin amacı karşı tarafı borlandırmaktır.

Aynı devrede yabancı ölkelere Amerika tarafından doğrudan yapılan yatırım 3 milyar dolardır. 1929 yılında, bunun 602 milyon doları yalnızca Avrupa'ya yapılmıştır: Ford, GM, IBM, S.O, ITT tarafından yabancı firmalarla yapılan ortaklaşa yatırımlardır.

Bu 3 milyar dolar yardım, Avrupa ölkeleri arasında şöyle bölüşölmüştür: Dolar olarak 450 milyon Fransa, 400 milyon İtalya, 300 milyon İsveç, 250 milyon Belçika, 200 milyon Norveç, 180 milyon Danimarka, 170 milyon Polonya.

1925 yılından sonra ABD, İngiltere'yi uluslararası finansman, bankacılık işlerinde kullanmaya başlamıştır.

ABD Hazinesi çok fazla altın stokuna sahiptir. Lüzumundan fazla altın, altın enflasyonuna yol açmaktadır. Sermayenin getirisi azalırken, ekonomide sürekli üretim artışı irrasyonel durum almıştır. Bu devrede Amerikan ekonomisinin, kaynaklarını dışarıya aktarması gerekmektedir. Yabancı ülkelere sermaye ihraç ederken bu ülkeleri de kendisine bağımlı duruma getirmektedir.

ABD'de ortaya çıkan "refah"ın bir benzeri, bu devrede, 1924'ten sonra yalnızca Almanya ve Japonya'da yaşanmıştır.

Almanya'da Konzern, Hugo Stinnes, Krupp ve Tyssen'in birleşmesiyle oluşmuştur. 1925 yılında Badische Anilin, Höchst ve Bayer'de I.G.Farben'i oluşturmuştur

Japonya'da Zaibatsus dönemiyle dev holdinglerden Mitsui ve Mitsubishi ortaya çıkmıştır.

1926 yılından sonra, Almanya ve Japonya'nın üretim kapasitesi % 40 artarken, İngiltere'nin aynı devrede % 5, ABD'nin ise % 80 artmıştır.

Buna karşın Avusturya-Macaristan İmparatorluk toprakları üzerine kurulan devletlerin milli gelir düzeyi 1914 yılındaki rakamlara inmiştir.

Hindistan'da 1921 ile 1929 yılları arasında endüstride kullanılan işçi sayısı 15 milyona ulaşmış, endüstri üretimi ise Avustralya'nın gerisinde kalmıştır.

Kita Çin'in toplam endüstri üretimi ise Belçika'nın çok gerisindedir.

1928 yılında dünyada toplam 200 milyon ton petrol üretimi sağlanmıştır. Bu üretimin 138 milyon

tonunu ABD kullanırken, yine bu toplam üretimin 170 milyon tonu doğrudan kontrolü altında bulunmaktadır.

Otomobil ve elektrikli aletlerde ise dünya üretiminin % 80'ini yine Amerika üretmektedir.

1914 yılı öncesi, kapitalizmin eşitsiz ve dengesiz gelişmesi ortadayken, bu devre de daha farklı bir konumla ortaya çıkmaktadır. Japonya ve ABD'de dışında kapitalizmin hızlı gelişmesi durmuş, kilitlenmiş ve bundan en fazla Avrupa Devletleri etkilenmiştir.

Rusya'da Bolşevik Devrimi sonucu, yerkürenin 1/5'i toprakları kapitalist sistem dışında kalmıştır.

Doğu Avrupa'da "Balkanlaştırma" süreci yeni sosyo-ekonomik yapılar ortaya çıkarmış, genellikle tarım ekonomisine dayalı ve sanayileşmeyi yaşamamış olan bu ülkeler kapitalist pazar ekonomisinin dışında kalmışlardır.

Sömürge ülkeler, kapitalist öncesi, sosyo-ekonomik yapılarıyla dışa bağımlı duruma gelerek emperyalizmin sömürü alanına girmişler, ve sömürülmeleri kaçınılmaz olmuştur.

1919 yılında dünya "yeniden" bölüşülmüş, yıkılan imparatorlukların toprakları ve sömürgeleri yeniden paylaşılmıştır. Sömürgeler yalnızca el değiştirmiştir.

ABD ve Japonya, Avrupa'nın yeniden çizilen haritasında rol almışlar, sözkonusu paylaşımında yeni müşteriler olmuşlardır.

Amerikan sermayesinin savaş sonrası ekonomileri çöküntüye uğramış devletlere kredi şeklindeki parasal

yardımları ve yatırımları, bu ülkelerde tam bir deflasyonist politika ortaya çıkarmıştır.

Refah Devrinin Sınırları

Savaş sonrası kriz konjonktüründe ülkelerin tarım ürünlerine olan fazla talebi 1920 yılına kadar devam etmiştir. Tarım ürünlerindeki bu üretim fazlası, stokların çoğalmasıyla aniden fiyatların düşmesine neden olmuştur. Tarım ürünlerindeki bu fiyat düşüş evresi 1929 yılına kadar sürmüştür. Örnek verilecek olursa, buğday fiyatları: Kanada'da % 70, ABD'de % 50 düşerken, pamuk fiyatları ortalama % 40, mısır fiyatlarında % 80 düşme göstermiştir.

Tarım üreticileri, dolayısıyla çiftçiler, elindeki ürünü paraya çevirebilmek için zararına satışa başlamışlardır. Zararına satışlar çiftçilerin satın alma güçlerinin bozulmasına neden olmuş ve kırsal alanda yaşayan nüfusun yaşam düzeyi bozulmuştur. Çiftçiler üretimlerini sürdürebilmek için topraklarını ipotek ederek borç para almaya başlamışlardır.

Bu devrede çiftçilerin satın alma güçleri Amerika'da % 80 düşme göstermiştir. 1919 yılında çiftçiler ABD'de milli gelirden % 16 pay alırken, 1925 yılında bu oran % 9'a gerilemiştir. Çiftçiler hızla yoksullaşmaya başlamış, topraklarının değeri düşmüştür. Çünkü, 1925 yılında çiftçilerin % 36'sının toprakları ipotek altındadır. Yani bir yıl sonra çıkaracakları ürün bedelinin %42'siyle ancak borçlarını karşılayabileceklerdir. Borçlarını ödeyemeyen çiftçinin toprakları ise bankalar veya sigorta

şirketleri tarafından ele geçirilmektedir. Topraklar el değiştirirken, tarım nüfusu zorunlu göçe tabi tutulmuştur.

Aynı olaylar diğer dünya ülkelerinde, ama, farklı biçimde yaşanmaya başlanmıştır.

Zararına satışlar tarım ürünlerinde fiyatları düşürürken, endüstri ürünlerinde fiyatlar tersine sürekli artış göstermiştir. Bu durum korumacı politikalardan kaynaklanmıştır.

Almanya'nın doğusunda, 1929 yılında tarım topraklarının % 50'si ipotek altında bulunuyordu.

Tarımdaki bu durgunluk, refah devresindeki dengesiz gelişmenin önemli bir sonucudur. 1929 Dünya İktisadi Bunalımının çıkış nedenlerinden biridir.

Bu çerçevede, belirli ülkelerdeki ekonomik daralmalar bu konjonktürel krizden bağımsız olarak seyretmektedir.

Bu ülkeler sırasıyla şunlardır:

İngiltere'de, endüstri ürünlerin bir kısmı yabancı ülkelerle doğal kaynak alımları sırasında mübadele edilmektedir. En büyük enerji kaynağı olan kömürde dışa bağımlılık sürmektedir. Üretim araçlarını bir türlü yenileyemeyen sermaye sınıfının diğer önemli sorunu da işgücünün aşırı pahalı olmasıdır.

Almanya'da sermayenin yetersiz olması enflasyonu azdırırken, dışa bağımlılık daha da artmaktadır. Üretim kapasitesinin yüksek olmasına rağmen talep yetersizliği Alman ekonomisinin en büyük sorunudur.

Japonya'da Almanya ile aynı sorunları yaşamaktadır. Yalnız, işgücüne daha az ücret öderken, ürünlerin dışa pazarlanması sorunu vardır.

Tüm bu ülkelerde işsizlik kronikleşmiş ve yapısal sorun olarak ortaya çıkmıştır. 1924 ile 1929 yılları arasında ABD'de 1.800 bin, Almanya'da 1.500 bin, İngiltere'de 1.000 bin işsiz bulunmaktadır. Geleneksel endüstri kolları olan tekstil ve madencilik dışında yeni kurulan endüstri kolları daha mekanik ve daha rasyonel olmaktadır.

Versailles Antlaşması'yla Doğu Avrupa'nın balkanlaştırılmasındaki temel amaç, tamamen ekonomik ilişkilerin ön plana çıkmasında yatmaktadır. Yeni kurulan bu ülkelerdeki endüstrileşme hareketin başarısı gümrük duvarlarının yükseltilmesine bağlıdır.

Bu devrede korumacı politikaların ön plana çıktığı gözükmemektedir. Gümrük tarifeleri ortalama % 20 ile % 40 ad valorem uygulanmaktadır.

Süregelen çelişkiler refah devresinde artarak sürmektedir. Bunlar kısaca, kapitalizmin toplumlara egemen olması, gümrük duvarlarının yükselmesi, ülke sınırlarının daralması, dış borçların artması, pazar daralması, askeri güçlerin yoğunlaşması olarak sıralanabilir.

Dokuzuncu Bölüm

YAPILANMA DÖNEMİ

Gelişmiş hiçbir ülkede sosyal devrim beklentisi artık gündemde değildir.

ABD'de Cumhuriyetçi Parti 1921'de iktidarı ele geçirmiştir. Kapitalist iş dünyasının büyük patronlarının siyasi yaşamda ağırlığını hissettirdiği dönemdir.

Öte yandan gelişmiş ülkelerde sermaye sınıfı, doğrudan iktidarı kontrol ederken, bazı durumlarda siyasi iktidarı merkez-sol koalisyon partilere bırakmıştır.

Bir kısım ülkelerde, çelişkiler, parlamenter demokrasi sistemi içinde çözülememiş, siyasi rejim tehdit altında kalmıştır. Winston Churchill'e göre, bu durumlarda yani devlet apareyini kurtarmak için askeri darbe girişimleri olacaktır.

Bonapartist rejimler askeri veya sivil darbe girişimi sonunda gerçekleşmiş, sürekli egemen sınıfların çıkarlarını gözeterek, iktidarlarını meşrulaştırmaya çalışacaklardır. Bu otoriter rejimler birer dikta rejimleri olurken, aralarında ülkelere göre farklılıklar gösterecektir. Mussolini faşizmi ile Polonya'nın Pilsudskisi gibi...

Sonuç olarak bu otoriter rejimler, birer kriz rejimleridir.

Amerikan Modeli

Dünya Savaşı'nı iktisadi açıdan en karlı ülke olarak kapatan ABD'de 1921'den Dünya İktisadi Bunalımı'na kadar Cumhuriyetçi Parti iktidarda kalmıştır.

"Eski Büyükerin" partisi olan Cumhuriyetçilerin yönetim kadrosu ilginç isimlerden oluşmaktadır: Parti'nin hem hissedarı, hem de finansörü konumunda Mellon, Rockefeller, Dupont de Nemours, Sloan (GM), Firestone ve Goodrich, Otto Khan... bulunmaktadır.

1920 yılında Warren G. Harding Başkan seçilmiştir.⁵²

1924-1928 yıllarında Calvin Coolidge, 1928-1932 yılları arasında H. Hoover Başkanlık koltuğuna oturmuşlardır. Hoover Başkan olmadan önce, 1921 ile 1928 yılları arasında Ticaret Bakanlığı görevini başarıyla yürütmüş, iş dünyasının kusursuz temsilcisi olmuştur.

Andrew Mellon ise, Pittsburgh bankacısı ve sanayicisidir, 1921-1932 yılları arasında Hazine'den sorumlu Devlet Bakanı'dır.

Cumhuriyetçi Parti iktidarı döneminde Amerikan kamuoyu bir seri skandallara tanık olmuştur. Bu skandallar arasında önemli boyuttakiler şunlardır: 1922 yılında Albay Forbes'in 250 milyon dolar dolandırıcılığı ortaya çıkmıştır. 1923 yılında Fall olayı patlak vermiş, devlete ait petrol arazilerinin işletmesini kiraya verirken almış olduğu rüşvetler zinciri ortaya çıkarılmıştır. 1924

---

⁵² H.C.Allen, *Les Etats-Unis, Histoire, Politique, Economie*, Marabout Université, Verviers, 1967, Tome I-II

yılında, otaya çıkan Daugherty olayında ise yasal olmayan kirli işler ilişkisidir.

Savaş sonrası bu dönemde Amerikancılık, "kızıl korku" sendromuna karşın değişik biçimde toplumda baskı unsuru olarak kullanılmıştır. Bu uygulama biçimlerini şöyle özetleyebiliriz: Anglo-Sakson, Protestan beyaz ırk, "Üstün Amerika" yaratmak için mücadele başlatılmıştır. Göçler sınırlandırılırken kota uygulanmaya başlanmıştır. 1890 göç dalgasından sonra, 1910'daki göç dalgasına kota konarak, İngiliz, İrlandalı ve Alman kökenlilere Katolik ve Yahudiler eklenmiştir. Asyalılar kesinlikle Amerika'ya sokulmamışlardır

Sistematik biçimde Amerikan tovenizmi, toplumda, kulüplerde, kitaplarda, filmlerde işlenmiştir.

Klu Klux Klan adlı gizli örgüt, ırkçı, beyaz, protestan öğeleri savunan, Amerikalı olmayanlara yaşam hakkı tanımayan bir düzen kurmayı kendine ilke edinen bir cinayet örgütü olarak ortaya çıkmıştır. 1925 yılında 5 milyon üyesi olan bu yeraltı örgütü, siyahları, yabancıları ve hatta inançlarını ve fikirlerini kabul etmeyenleri bile acımasızca öldüren bir terör örgütüne dönüşmüştür. Genellikle eylemlerini beyazlara bürünerek, gruplar halinde geceleri ortaya çıkıp gerçekleştirmektedir.

Yahudi düşmanlığı (antisemit) ise bu dönemde kök salmaya başlamıştır ve H. Ford tarafından kışkırtılmaktadır.

Fondamentalist hareket ise, William J. Bryan tarafından kurulmuş olup, amacı kutsal kitap İncil'i tüm

evrimci teorilerden arındırıp, Hristiyanlığın köküne inmeyi ilke edinmektir.

Alkollü içkiler 1920 yılında yasaklanmıştır. İçki yasağına karşın içki kaçakçılığı yeraltı örgütlerini, çeteleri devreye sokmuş, kara para meşru olmayan büyük servetleri oluşturmuştur. Bunların içinde 60 milyon dolar yıllık geliriyle Al Capone ön plandadır.

ABD'de işçi sınıfı partisi yoktur. 1919 yılında NLP (Ulusal İşçi Partisi) kurulmak istenmiş, ama başarılı olamamıştır.

1920 yılında, NLP, eski ilerici "48"ler grubuyla birleşerek Farmer Labor Party (Çiftçi İşçi Partisi) ye dönüşmüşse de 1920 seçimlerinde hiçbir başarı sağlayamamıştır.

1923 yılında, Şikago'lu işçi sendikası liderlerinden Fitzpatrick'in girişimiyle Temmuz ayında Kongre yapılmıştır. Bu Kongre'de delegelerin önerisiyle Farmer Labor Party, federasyona dönüştürülerek FFLP adını almıştır. Ama kuruluşunun daha başında komünist olmayan delegeler federasyondan ayrılarak, Federasyon içerden boşaltılmıştır.

1924 yılında, farklı grup ve kitle örgütleri bağımsız işçi partisi kurma çabasındadırlar.

Cumhuriyetçi senatör La Follette'in ön ayak olmasıyla Sosyalist Parti kurulmuştur.

Sosyalist Parti daha sonra ikiye bölünmüş ve iki komünist parti ortaya çıkmıştır. Ama güçlü bir mücadeleye girememişlerdir. Komünist Partisi, daha sonra

Komintern'e üye olmuş ve bir defa daha bölünerek iyice zayıflamıştır.

Kısaca, Cumhuriyetçiler döneminde iki temel ilke, politika olarak ön plana çıkmıştır. Bunlar: İnfirat ve liberalizmdir.⁵³ Bu iki ilke "Amerikan Refahı"nı açıklamaktadır.

Avrupa'da Demokrasiler

1. Weimar Cumhuriyeti ve Lokarno Antlaşmaları

Weimar Cumhuriyeti dönemi Almanya'nın en istikrarsız yıllarıdır. Almanya'nın "Hasta Cumhuriyeti" olmuştur.⁵⁴ Almanya'ya göre Versailles, Almanya'yı parçalamak için yapılmış bir plandır. Almanlara göre bu planın baş mimarı kuşkusuz Fransa'dır. Buna karşın Weimar, demokratik ve liberal görüşlü bir Anayasa olarak kabul edilmiştir. Bu Anayasa tek Meclis (Reichstag) sistemini getirmiştir. Reichstag üyeleri halk tarafından nispi temsili sistemle seçilmektedir.⁵⁵

Cumhurbaşkanı doğrudan oyla seçilirken, 48. madde ile oldukça geniş yetkilerle donatılmıştır. Referanduma gidebilmekte ve gerekirse Meclis'i dağıtabilmektedir.

---

⁵³ R. Rémond, a.g.e., p.100

⁵⁴ Joseph Rovin, *Histoire de la Social-Démocratie Allemande*, Seuil, Paris, 1978, p.183

⁵⁵ Joseph Rovin, a.g.e., p.179

Anayasa, kadınlara oy kullanma hakkı tanıırken, oy kullanabilme yaşını da yirmi olarak belirlemiştir.

Yasama ve Yürütme organları arasında bağlantıyı hükümet sağlarken, Reichstag önünde sorumludur. Fakat yürütme gücü yedi yıl için seçilen Cumhurbaşkanıya aittir.

Anayasa, siyasal demokratik haklar yanında sosyal haklara da yer vermiştir. Dini ve siyasi grupların eşitliğini tanıırken, eğitimde sekiz yıl zorunlu ilköğretim esası konulmuştur. Parasız okul teşvik edilirken, masraflara devletin yardımcı olması da getirilmiştir.

Anayasa'nın en önemli bölümü ise, 151 ve 165. maddelerdir. Bu maddeler ekonominin demokratikleştirilmesini sosyalizasyon planlarıyla öngörmektedir.

1924 seçimlerinde SPD % 20.5, KP ise % 12.6 oy alarak muhalefete düşmüşler ve 1924-1928 yılları arasında sağ partilerin koalisyon hükümetleri kurulmuştur. Bu yıllar Almanya'nın "refah" devresidir. Endüstriyel büyüme, maddi birikim, kâr artışı, paranın sağlamlştırılması, endüstride Taylorizm denemeleriyle üretim artışı, hep bu dönemde sağlanmıştır. Amerikan dolarıyla yapılan bu ekonomik kalkınma devresi aynı zamanda Almanya'nın "Amerikanlaşması" anlamına da gelmektedir.

Amerikanlaşma modeli siyasi partiler yelpazesinde de kendisini göstermektedir:

Alman Milliyetçi Partisi'nin başında Deutsche Bank'tan Helfferich ve Krupp'tan Hugenberg bulunmaktadır.

Halkçı Parti'yi Stinnes yönetmekte; ayrıca bankacı Riesser ve Cuno, Saksonya patronlarını temsil eden Stresemann'a destek vermektedir.

Demokratlar ise, endüstri devi Siemens, AEG ile bankacı Melchior, Dornburg'dan destek almaktadır.

Hristiyan Halk Partisi'ne gelince bunlar Katolik Kilisesini temsil etmektedir. 1923 yılından sonra merkez partilerin sözcüsü durumuna gelecektir.

Bunun dışında Versailles Antlaşması'nın uygulanmasına karşı çıkan aşırı sağ ve sol uç örgütlerin sık sık ayaklanması Almanya'yı bir iç savaşın eşiğine getirmiştir. Bu aşırı örgütleri kısaca şöyle özetleyebiliriz:

Sağda, 1923 yılında kurulan Wehrwolf, parlamento karşıtı olmasıyla tanınmaktadır.

Stahlhelm, 1918 yılında kurulmuş olup, komünist ve Yahudi düşmanıdır. Milliyetçi, otoriter, askeri rejim yanlısıdır. 500 bin kişilik milis gücü vardır.

SA, 1921 yılında kurulmuş olup, Goering tarafından yönetilmektedir. Daha sonra SA'nın başına Roehm geçmiş ve Nazi Partisi'nin siyasi ordusu görevini yapmıştır. S.S ise yeni örgütlenmektedir.

Sol'da, Reichsbanner sosyal-demokratlar tarafından kurulmuş olup eski cumhuriyetçilerden meydana gelmiştir. 3 milyon üyesi olduğu söylenmektedir.⁵⁶

Roterkampferbund ise, 1924 yılında kurulmuş, K.P. tarafından yönetilmektedir. 100 bin üyesi vardır.

---

⁵⁶ Georges Castellan, *L'Allemagne de Weimar*, A.Colin, Paris, 1969, pp.175-176

1925 yılında sosyal demokrat F.Ebert'in ölümü üzerine, aşırı milliyetçi ve tutucuların adayı Mareşal Hindenburg Cumhurbaşkanı seçilmiştir. Birleşik Devletler'in araya girmesiyle Tamirat Borçları sorunu çözülmüş, yeni bir Dawes ödeme planı kabul edilmiştir. İlişkilerdeki bu yumuşamayı fırsat bilen Stresmann, 1925 yılı Şubat ayında dönemin yeni Fransa Dışişleri Bakanı Aristide Briand'a bir saldırmazlık paktı imzalanmasını teklif etti. Temelde bu saldırmazlık paktı, oluşturulmak istenen güvenlik politikasından başka bir şey değildir.

Fransa'nın Savaş sonrası dış politikasının odak noktasını güvenlik sorunu oluşturmaktadır. Bir yerde Almanya'ya karşı güvenliğini sağlama çabasıdır. 16 Ekim 1925 tarihinde İngiltere, İtalya, Belçika'nın katılımıyla İsviçre'nin Locarno kentinde Almanya'nın sınırlarını tanıyan bir seri anlaşmalar imzalandı. Locarno Antlaşmaları'ndan ilki, Almanya ile Fransa ve Almanya ile Belçika sınırlarını çizmişti. İkinci bir antlaşmayla, görüşmelere katılan beş devlet, Batı sınırlarını güvence altına alıyordu.

Locarno Antlaşmaları ile Almanya'nın yalnızca batı sınırları çizilmiş ve karşılıklı garanti altına alınmıştı. Almanya'nın doğu sınırları olan Çekoslovakya ve Polonya sınırları için güvence verilmiyordu. Bu defa Fransa, bu iki devletle ikili antlaşmalar imzalayarak sözkonusu sınırlar için garanti verdi.

Locarno Antlaşmaları'ndan sonra Almanya, 1926 yılında Milletler Cemiyeti'ne kabul edildi. Böylece yeniden uluslararası işbirliğine dönmüş oldu.

Müttefik devletlerin Locarno Antlaşmaları'nı Almanya ile imzalamasının nedenlerini kısaca şöyle sıralayabiliriz: İngiltere ve Fransa, ön planda kendi güvenliklerini sağlamak istiyorlardı. Sovyet Rusya'yı yalnız bırakırken, Almanya'yı daha yakından kontrol etmek istiyorlardı.

2. Fransa

Fransa'da 10 Nisan 1925 tarihinde E.Herriot Hükümeti istifa etmiş, böylece "Sol Kartel" dağılmıştır. Raymond Poincaré, "Milli Birlik" Hükümetini kurmuştur. Sosyalist ve komünistler dışında tüm partiler bu Hükümeti desteklemektedir. 1925 ile 1932 yılları arasında Fransa Dışişleri Bakanı Aristide Briand olacaktır. Milli Birlik Hükümeti, ABD'nin kredi yardımını, kullanma ve geri ödeme koşullarını kabul etmiştir. Bunun üzerine Amerika, Fransa'ya bu devrede 450 milyon dolar kredi yardımında bulunmuştur. Hükümet programında: sınırlı silahlanma, harcamaların kısılması, frankın sağlamlaştırılması, yabancı işçilerin ülkelerine geri gönderilmesi, işçi ve memur ücretlerindeki artışın dondurulması ve maliyenin yeniden yapılanma politikası bulunmaktadır. Mali kalkınma programı için hükümet Parlamento'dan tam yetki alırken, planın uygulanmasını hükümet adına "Ekspertler Komisyonu" yürütecektir. Bu planın önemli noktalarını şöyle sıralayabiliriz: Devlet harcamaları kısılmış, memur ücretleri dondurulmuş, 1928'den sonra askerlik görevi bir yıla indirilmiş; dolaylı vergiler artırılmış; şirketlerin daha rasyonel çalışması için belli süre vergi dışı bırakılmışlardır.

Savaş sırasında haksız gelir sağlayan kuruluşlara af getirilmiş, yabancı işçilere sınırlama konulmuş, iktisadi devlet kuruluşlarına mali yardım sandığı kurulmuştur.

1928 yılı seçimlerini Milli Birlik Hükümeti tekrar kazanmış, Raymond Poincaré'den sonra Hükümeti Başbakan André Tardieu kurmuştur. Frankın satınalma gücü yükselmiş ve kısmen istikrarlı para olmuştur. Frank-altın oranı 1/5 olarak konvertibl duruma getirilmiştir.

3. İngiltere

İngiltere'de 1924 yılı yapılan seçimlerde Labour tek başına iktidara gelemeyiz. Çünkü parlamentoda azınlık durumundadır. Geçici Hükümeti, Liberallerin desteğini alan Mac Donald kurmuştur.⁵⁷ Sydney Webb tarafından hazırlanan "Emek ve Yeni Sosyal Düzen" programı, temelde "sosyalizasyon programı"dır. Üretim araçlarının mülkiyetinin, gelir dağılımı ve mübadelenin sosyalizasyonu istenmektedir. Ama, Liberaller her türlü sosyalizasyon hareketine karşı çıkarak programın uygulanmasını engellemektedirler. Yalnızca Sosyal Güvenlik yasaları uygulamaya konulmuştur.

1925 yılında İngiltere'de kömür ocakları büyük krize girmiştir. 360 maden kapatılmış ve 70 bin işçi işsiz kalmıştır. Patronlar krizin çözümü için, maliyetleri düşürmek için işçilerin fazla mesai yapmalarını önermiştir. Ücret anlaşmazlığı üzerine Hükümete başvurarak 8 saat zorunlu mesai konmasını talep etmişlerdir. TUC'e bağlı kömür işçi sendikalarında madenlerin millileştirilmesinden

---

⁵⁷ M.Baumont, a.g.e., s.310

yanadır. Taşıma ve liman işçileri de kömür işçilerinin grevine destek vermişlerdir.

1926 yılında Muhafazakarlar Hükümeti iktidara gelmiş, Stanley Baldwin başbakan olmuştur. N. Chamberlain ve W. Churchill tarafından desteklenmektedir. Hükümet deflasyonist politika uygulayarak İngiliz parası Sterline istikrar kazandırmak istemiştir. İşçi isteklerini kabul etmeyerek, sendikaların gücünü kırmaya çalışmıştır. Ama grevlerin yayılmasıyla geri adım atmış, sorunların çözülmesi için bir komisyon kurmuştur. Komisyon kararını beklemeden Hükümet, 9 aylık süre için işçilere tazminat ödemeyi kabul etmiştir.

Mart 1926'da sendika ve patronlar, komisyonun hazırladığı uzlaşma önerisini kabul etmemiştir. Anlaşma sağlanamayınca Hükümet tazminat paralarını da ödemekten vazgeçmiştir.

1 Mayıs 1926'da TUC genel greve gitmiştir, grev komiteleri eylem komitelerine dönüşmüştür. Kamu hizmetleri durmuş, sendika liderleri tutuklanmış, İşçi Partisi'nin sağ kanadını temsil eden Mac Donald ve Hükümet'in baskısıyla TUC'den grevlerin durdurulması istenmiştir.

Grevin kırılmasıyla Muhafazakar Hükümet, genel greve gidilmesini yasaklamış, greve gitmek için sendikanın tüm çalışanlarla referanduma gidilmesini zorunlu kılmıştır. Ayrıca memurların TUC'e üye olmaları yasaklanmıştır.

TUC yönetimi sağ kanadın eline geçmiş, "kızılar" sendikadan temizlenmiştir.

Hükümet durumdan faydalanarak, Sovyet karşıtı sert bir kampanya başlatmıştır. Kömür işçilerinin arkasında

Bolşeviklerin olduğu iddia edilmiştir. Muhafazakar Hükümet Rusya ile 1927 yılında diplomatik ilişkileri kesmiştir.

Dikta Rejimleri

1. İtalya Kralı Victor Emanuel 30 Ekim 1922'de Mussolini'yi Başbakan atamıştır. Kasım 1922'de Radikaller, Liberaller ve Hristiyan-Demokrat Parti'siyle koalisyon hükümeti kurmuştur. Faşist Parti, bu sağ partiler koalisyonuna dört bakan vermiştir. Sosyalist ve Komünist Partilerin karşı çıkmasına rağmen, demokratik haklar yasaklanarak, muhalefet terör hareketleriyle susturulmaya başlanmıştır. Mussolini, seçim yasasını değiştirerek 1924 seçimlerine gitmiştir. Ama, sağ ve sol partiler arasında seçimler sırasında olaylar çıkmıştır. Faşist Parti milisleri seçim sırasında terör estirerek, sol seçmen kitlesi üstünde baskı kurmuştur. Parlamento'nun açılışında Sosyalist Parti milletvekili Matteoti seçimlerin iptal edilmesini istemiştir.⁵⁸ Sol Partiler bu açıklamadan sonra Parlamentoyu terk etmişlerdir. Faşist milisler Matteoti'yi kaçırıp öldürmüşler. Mussolini, kitle psikolojisine sarılıp, sefaletle itilmiş halk kesimlerini ve askerleri peşinden sürüklemeye çalışmıştır.⁵⁹ Bu arada İtalyan Solu'nda hızla güçlenmektedir. İşçileri örgütlemeye çalışmaktadır. Sol

---

⁵⁸ Max Gallo, *L'Italie de Mussolini*, Librairie Académique-Perrin, Paris, 1964, 557p.

⁵⁹ Wilhem Reich, *Psychologie de Masse du Fascisme*, Payot, Paris, 1972, 344p.

Partiler, genel grev çağrısıyla ekonomiyi bütünüyle felce uğratmaktadır.

Mussolini ise devlet aygıtıyla, Faşist Partisi'ni tek vücut durumuna getirmek, tüm demokratik kurumları ortadan kaldırmaya çalışmaktadır. Rejim olarak korporatif devlet yapısını kurmayı temel almıştır. 1926 yılında Rocco yasasıyla yalnızca faşist sendikaları serbest bırakmıştır. 1927 yılında tüm grevleri yasaklamıştır. Kendisini diktatör ilan ederek, "Duce" adını almıştır. Tüm muhalefet liderlerini tutuklatıp, sürgüne yollamıştır. 1929 yılında Vatikan'la Latran Antlaşması'nı imzalamıştır. Papa ve Vatikan ilk defa bir İtalyan Hükümeti'ni resmen tanımıştır. Buna karşın Mussolini, Katolik dinini İtalya'nın devlet dini yapmıştır.⁶⁰

Mussolini, eski Roma İmparatorluğu'nu kurmayı İtalyan halkına söz vermişti. Akdenize "bizim deniz" yakıştırmasını yaparak zaman kaybetmeden sömürgecilik ateşini tutuşturdu. Faşizmin saldırgan politikası, komşuları ve Doğu Akdeniz ülkelerinde tedirginlik yarattı. İlk anlaşmazlık Yugoslavya'yla Fiume limanı ve serbest bölgesinde patlak verdi. Zor kullanarak Yugoslavya'ya baskı yaptı, burayı 1924 yılında İtalya topraklarına kattı. İkinci saldırgan politikasını Yunanistan'a karşı takınmıştır. İtalya, Yunanistan-Arnavutluk sınır anlaşmazlığını ileri sürdü. 1923 yılı Ağustos ayında, bu sınırın çizilmesi sırasında olay çıkmış ve İtalyan gözlemcisi Yunanlılar tarafından öldürülmüştü. İtalya, Yunanistan'a bir

---

⁶⁰ Robert Paris, *Histoire de Fascisme en Italie*, Maspero, Paris, 1962, 367p.

Ültimatom vererek Korfu'yu denizden topa tuttu. Daha sonra Yunanistan'dan sınır anlaşmazlığı sırasında öldürülen İtalyan gözlemcisine karşılık elli milyon lîret tazminat aldı. çnc anlaşmazlığı Arnavutluk'la çıkarmıştır. Eski başbakanlardan Ahmet Zogo, İtalya'ya güvenip iktidarı 1924 yılında ele geçirmişti. Diktatörlüğünü pekiştirmek içinde İtalya ile 1926 yılında Dostluk ve Güvenlik Paktı imzaladı. Ama Zogo, daha sonra İtalya ile 22 Kasım 1927 tarihinde Tirana Saldırmazlık Antlaşması'nı imzalamak zorunda kaldı. Bu anlaşmayla Arnavutluk, İtalya'nın nüfuzuna girmiş oldu.

2. *Polonya*, 1918 yılında Müttefiklerin girişimiyle bağımsız bir devlet olarak kuruldu. Müttefiklere göre Polonya, Almanya ve Sovyet Rusya arasında kalmış tampon bir devlettir. Dünya Savaşı sırasında Polonya'da bağımsızlık mücadelesi veren iki grup vardı. Bu iki grubun etkisiyle ülke ikiye bölünmüştü.

Birinci grubu Pilsudski yönetiyordu. PPS yani Polonya Sosyalist Partisi'nin lideriydi ama Rus düşmanıydı. Merkez Devletlerin yanında Rusya'ya karşı savaşıyordu. 1917 yılında Rusya'da komünist devrimin patlak vermesini fırsat bilerek Polonya'nın bağımsızlığını ilan etmek istedi. Ama, Almanlar tarafından yakalanıp hapse atıldı.

İkinci grubu Roman Dmowski temsil ediyordu. Polonya Milli Komitesi'nin başındaydı; koyu milliyetçi ve tutucu biriydi. Müttefiklerin yanında savaşıyordu. Müttefiklerin savaşı kazanmasıyla, Dmowski başa getirildi. Fransa'nın desteğinde tutucu ve aşırı milliyetçi bir hükümet kurdu. Versailles yanlısı tutumundan dolayı bu

defa ÷lkede sağ-sol m¼cadelesi ortaya çıktı ve 1926 yılına kadar Polonya'da siyasi istikrar sağlanamadı. Çünkü toplumun büyük kısmı köylüydü, diğer taraftan Almanya ve Rusya'dan aldığı topraklarla aşırı genişlemiş Polonya'da bu defa azınlık milliyetler sorunu ortaya çıkmıştı. Azınlıkların toplam nüfusu 10 milyondur, Ukraynalı, Beyaz Rus ve Yahudiler ilk sırayı oluştıuruyordu. Çok milliyetli bir Polonya devleti ortaya çıkmıştı. Dmowski Hükümeti, bu azınlık durumundaki milliyetlere asimilasyon politikası uygulamak istedi ve bunları baskı altına aldı. 1920 yılında topraksız köylüleri susturmak için tarım reformu yasası çıkardı ama büyük toprak sahiplerinin baskısıyla uygulayamadı. İç politikada istikrarı sağlayamayan Dmowski Hükümeti, Müttefiklerin kışkırtmasıyla iç savaştan faydalanarak Bolşeviklere aynı yıl savaş açtı. Kızıl Ordu Varşova önlerine kadar gelmişken, Fransa'nın yardımıyla savaşı kazandı. Polonya topraklarını doğuda daha da genişletti. Ama, bundan böyle Sovyet Rusya ile olan toprak sorunları Dmowski Hükümetini rahat bırakmadı. 1923'de Cracovie'de çıkan grev, ayaklanmaya dönüştü. Hükümet tarafından şiddetle bastırılmasına karşın istikrarsızlık daha da arttı.

1926 yılında Pilsudski, askeri darbe yaparak Hükümeti ele geçirdi, diktatörlüğünü kurdu ve 1935 yılına kadar Polonya'yı yönetti.⁶¹ PPS ve Komünist Parti tarafından dışardan desteklendi. Orduda büyük temizlik yaparak Dmowski yandaşlarını uzaklaştırdı. 1928 yılında yeterli çoğunluğu elde edemediğinden Anayasa reformunu

---

⁶¹ Pierre Milza, *Fascismes et Idéologies Réactionnaires en Europe: 1919-1945*, A.Colin, Paris, 1969

gerçekleştiremedi. 1935 yılında ölümünden sonra yerine Mareşal Smigly-Rydz geçti, Mareşal'in askeri diktatörlüğü devam etti.

3. *Yugoslavya*'da askeri diktatörlük, siyasi rejim tehlikeye girmeye başlayınca ortaya çıkmıştır. 1912 yılında iki milyon nüfusu olan Sırbistan, Balkan Savaşı sonunda dört milyon olmuştur. Birinci Dünya Savaşı sonunda Versailles sisteminin uygulanmasıyla Yugoslavya Devleti 14 milyonluk bir ülkeye dönüştü.⁶²

Azınlık milliyetler arasında derin farklılıklar vardı. Şöyle ki: nüfusun altı milyonu Ortodoks Kilisesine bağlı Sırlardı; Slovenler bir milyon nüfusuyla Katolikler; Hırvatların nüfusu 4.5 milyon olup bunlar da Katolik Kilisesine bağlıydılar. Bunun dışında yarım milyon nüfusuyla Macarlar, Almanlar, Türkler, Arnavutlar ile iki yüzbin nüfuslu İtalyan ve Romanyalılar vardı.

Yugoslavya Krallığı'nın kuruluşu sırasında anlaşmazlık Hırvatlarla Sırlar arasında çıkmıştı. Sırlar Büyük Sırbistan kurma çabasındaydılar. Hırvatlar ise, Krallık altında tam özerklik istiyorlardı.

Dış politikada da Yugoslavya tutarsızlık içindeydi. Fiume anlaşmazlığı konusunda Müttefik devletler İtalya ile Yugoslavya'yı yalnız bırakmışlardı. İtalya, Yugoslavya'ya baskı yaparak Fiume ve Zara limanını almış, bunun yerine Dalmaçya kıyılarını Yugoslavya'ya bırakmıştı. 1925 yılında iki devlet arasında Nettuno Antlaşması imzalanmıştı. Bu anlaşmazlıklara son verecekti. Ancak, kamuoyundan gelen tepki üzerine Yugoslav Hükümeti bu Antlaşmanın Meclis'te

---

⁶²A.Şükrü Esmer, a.g.e., s.63

onaylanmasını istedi. İki ülke arasında gerginleşen ilişkiler üzerine Küçük Antant'ın içinde bulunan Yugoslavya, durumunu kuvvetlendirmek için Fransa ile 11 Kasım 1927'de bir ittifak antlaşması imzaladı. Haziran 1928'de Meclis'te bu Antlaşmanın görüşülmesi sırasında olaylar çıkmış ve Hırvat lider Radiç öldürülmüştü. Bu olayla sonrası Hırvatlarla Sırp'ların arası açılmış ve Hırvatlar Meclis'i terk ederek Zagreb'e çekilmişlerdi. İtalya'nın Yugoslavya'ya baskısı devam etti ve Nettuno Antlaşması Ağustos 1928'de tasdik edildi.

Genç Kral I. Aleksandr bu karışık durumdan faydalanarak, 6 Ocak 1929 tarihinde Sırp ordusunun desteğinde Anayasa'yı kaldırdı, Parlamento'yu dağıttı ve diktatörlüğünü ilan etti. Başbakanlığa Sırp asıllı General Zifkoviç'i getirdi, Ekim 1929'da krallığını ilan etti.

4. *Portekiz*'de 1926 yılında General Gomes da Costa askeri darbe yaparak iktidarı ele geçirdi. 1910 yılında kabul edilmiş olan Anayasa'yı yürürlükten kaldırdı. Costa kısa süre sonra General Carmina tarafından iktidardan uzaklaştırıldı. Carmina'nın genç Maliye Bakanı ise hukuk profesörü olan Salazar'dır. Yarım yüzyıl sürecek Portekiz diktatörlüğü başlamıştır.

5. *Şili*'de 1924 yılında liberal görüşlü Başkan Alessandri reform programını uygulayamadığı gerekçesiyle ordu tarafından devrilmişti. Başarısız darbenin ardından ordu içinde bu defa sol görüşlü albaylardan Grove ve Carlos İbanez karşı darbe girişiminde bulunarak Alessandri'yi tekrar başa getirdiler. Alessandri, yeni bir reform programı

uygulamaya koydu. Demokratik anayasa, kilise ve devlet işlerinin ayrılması, haftada 48 saat çalışma saati, sendika ve dernek yasalarının daha demokratik duruma getirilmesine çalıştı. 1925 yılında siyasi istikrar tekrar bozuldu. Santiago'da büyük grevler oldu ve bir darbe sonunda bu defa iktidara Albay İbanez getirildi.

Onuncu Bölüm

TEK ÜLKEDE SOSYALİZM

Tarihi Koşullar

1917 yılında, Bolşeviklerin gözünde Ekim Devrimi, dünya devriminin yalnızca bir aşamasıydı. 1917 Devrimi gerçekte tüm uğraşlara rağmen Avrupa'yı etkisi altına alamamıştı. 1918 Brest-Litovsk Barış Antlaşması'nın amacı ise devrimi, Sovyetler Birliği sınırları dışına yaymaktı.

Kaçınılmaz iç savaş ve dış müdahaleler, devrimin ayrılmaz parçası olmuş, amacı dünya devrimiyle bütünleşmek olan Bolşeviklerin önünü kesmişti.

Devrimin Sovyetler Birliği sınırları dışına taşınamaması, iç savaşın getirdiği açlık, yoksulluk ve ekonominin çökmesi, Bolşevikleri istemeyerek NEP'le beraber geri adım atmaya zorlamıştı.

Parti içi ilk büyük kriz, 1923 Almanya kriziyle ortaya çıkmıştır.⁶³ Alman Devrimi'nin başarısızlığı Bolşevik hareketin geleceğini etkilemiş, bu arada kapitalist dünya istikrara kavuşmuşmaya başlamış ve yeni güç dengeleri oluşmuştur. Bu tüm gelişmeler Sovyetler Birliği'nde kendine özgün biçimde şekillenmelere yol açmıştır. Ama, bu şekillenmelere dünyadaki siyasi olaylar da etki etmiştir.

---

⁶³ P.Renouvin, a.g.e., s.497

İç savaşla çökmüş ekonomik yapının ayağa kaldırılması, işler duruma getirilmesi sırasında zorunlu olarak kapitalist yöntemlere başvurulmuştur. Bu durum ıçerdeki kapitalist yanlısı eğilimleri şiddetlendirmiş ve teşvik etmiştir. Proletarya tarafından ele geçirilmiş devlet anarevinin işletilmesi için yeni bir bürokrasi yaratılmıştır. Gelişen⁶⁴bu bürokrasi, Parti içi demokrasinin yok olmasıyla kontrolden çıkacaktır.

Almanya'da devrimin başarısızlığı önce Sovyetleri etkilemiş. Bolşevik Partisi içinde krize dönüşmüş ve bunun ardından Parti içi tasfiyelere gidilmiştir. 1923 yılından sonra "sosyalizmin tek ülkede yapılması"a başlanmıştır.

1925 yılında imzalanan Locarno Antlaşması'nı Sovyet Rusya, tepkiyle karşılamıştır.⁶⁴ Versailles sistemini kendisine yönelmiş yeni bir çevirme ve yalnızlığa itme planı olarak değerlendirmiştir. 1924 yılında İngiltere ile yumuşaya başlayan ilişkiler 1926 yılında bu ülkedeki Muhafazakarların tutumu yüzünden yeniden sertleşmeye başlamıştır. Aynı yıl Fransa, Paris'ten Sovyet Büyük Elçisi'ni "Fransa'nın iç işlerine karıştığı" gerekçesiyle geri çekilmesini istemiştir.

Sovyet Rusya bunun üzerine çevre ülkelerle "saldırmazlık ve tarafsızlık" paktı kurma çabasına girdi. Aynı yıl Nisan ayında Sovyetler, Almanya ile Berlin'de bir saldırılmazlık paktı imzaladı. Bunun ikinci bir uygulamasını Türkiye Cumhuriyeti ile gerçekleştirdi. 1920 yılından beri

---

⁶⁴ Frank H. Simonds, *Histoire de L'Europe d'Après Guerre*, Payot, Paris, 1929, p.230

Türk-Sovyet yakınlaşması tarihi koşullar sonucu oluşmuştur. Bu koşulları değerlendirmek isteyen Sovyetler, 17 Aralık 1925 tarihinde Türkiye ile Paris'te bir "dostluk ve saldırmazlık paktı" imzaladı.

1926 yılında bu defa Finlandiya, Estonya, Litvanya, Letonya, Polonya ve Romanya'ya "saldırmazlık ve tarafsızlık" paktı imzalanmasını teklif etti. Ancak bu girişiminde başarılı olamadı. Bu çevre ülkeler arasında yalnızca Litvanya ile 28 Eylül 1926 tarihinde bir antlaşma yapabildi. Başarısızlık üzerine bu defa Sovyetler, Asya ülkelerine yöneldi. İran ve Afganistan ile saldırmazlık ve tarafsızlık antlaşması imzalamayı başardı.⁶⁵

Sovyetlerin "saldırmazlık ve tarafsızlık" politikasının başarısızlığı, 1928 yılında Briand-Kellogg Paktı'nın imzalanmasına kadar sürecektir. Bu Paktın resmen yürürlüğe girmesini beklemeden Dışişleri Bakan Yardımcısı Litvinov, kendi adıyla anılan "Litvinov Protokolü"nü çevre ülkelerle imzalayarak yürürlüğe sokacaktır. Litvinov Protokolünü 1928 yılında Türkiye'de imzalamıştır. Litvinov Protokolünün çevre ülkelerle imzalanmasının nedeni, bu protokolle Kellogg Paktının aynı amacı güden antlaşmalar olmasıdır.⁶⁶

---

⁶⁵ Duroselle, a.g.e., s.98

⁶⁶ O.Sander, *Siyasi Tarih 1918-1994*, Imge Kitapevi, Ankara, 1996, s.37

Sosyal Güçler

İç savaşın acımasız sonuçlarına en fazla Proletarya katlanmıştır. Rus proletaryasının çoğunluğu köylü kökenlidir. Okuma yazması olmayan bu işçi kitleleri daha sonraları açılan Rabfak denilen işçi üniversitelerinde eğitilmişlerdir...

Rus köylüsünün zenginine Kulaki denmektedir. Kulaki, maddi birikimiyle köye egemen olmuştur, yeni olutmaya başlayan burjuva tabakasının köydeki temsilcisi durumundadır.⁶⁷ Toprakta çalışan köylülere tarım ekipmanlarını kiraya verip kendi hesabına tarım işçisi çalıştırmaktadır. Kulakilerin nüfusu 4 ile 5 milyon arasında olup, ortalama 10 hektardan büyük arazi işlemektedirler. 1921 ve 1922 yılları arasındaki kıtlıktan faydalanarak, köylüleri borçlandırmışlar, tefecilikle maddi varlıklarını genişletmişlerdir. Kulakiler tarım üretiminde önemli rol oynamışlardır. Bir Kulaki dört köylünün çıkarmış olduğu ürüne denk ürün çıkarmıştır. Kulakiler toplam köylü nüfusun % 2'sini meydana getirmekte olup, pazara çıkan ürünün % 60'nı üretmektedirler. Ekili arazilerin % 50'sini elinde tutarken, tarım aletlerinin % 60'na sahiptirler. Zaman içinde köyün efendisi durumuna gelen Kulaki, köy sovyetlerine de etki etmeye başlamıştır. Bunun dışında Kulakiler tarım ürünlerini kontrol ederek, bunu siyasi baskı aracı olarak kullanmışlardır. Doğrudan veya dolaylı baskılarını Parti'de hissettirmişlerdir.

Ortaya çıkan yeni tabakalardan biride Nepman'ylerdir. Bunlar seyyar satıcı olarak ortaya çıkmış,

⁶⁷ M.Baumont, a.g.e., s.370

daha sonra 1921'de çıkarılan bir kararname ile çalışma alanları genişletilmiştir. Genellikle işçi veya köylü kökenlidirler. 1926 yılında bu tabakanın toplam geliri ticaret kooperatiflerin gelirine eşit olmuştur.

Diğer bir tabakada Spetsy denilen uzmanlardır. Bu uzmanlar okuma yazma oranının % 60'a vardığı bir toplumda okuma yazma bilenlerin oluşturduğu tabakadır. Teknik konularda kendini yetiştirmiş olanlar yüksek ücret almaktadır.

Rusya'nın geçmişe dayanan bürokrasi geleneği bulunmaktadır. İç savaş sonrası, öncü-gücü oluşturan işçilerin Parti'den çekilmesiyle Komünist Parti apareyinin daimi üyeleri süreklilik kazanarak, gereksinme sonucu gelişmeye başlamıştır. Bu apareyin daimi üyeleri, parti içi otoritelerini güçlendirmek için, parti merkezine verilmek üzere değişik kademelere sekreterler seçmişlerdir. Amaç parti merkezini kontrol etmektir.

1922 yılında parti'nin 15 bin daimi üyesinden 800'ü Parti Merkezindedir; 1926 yılında daimi üye sayısı 25 bine çıkmıştır. Bunun yarısı iç savaş sırasında partiye alınmıştır.

Bunun dışında Devlet Bürokrasisi de gelişmeye başlamıştır. İç savaş sonrası, memur sayısı hızla artmaya başlamıştır. 1910 yılında Çarlık döneminde 600 bin devlet memuru bulunurken, 1928 yılında bu sayı 2 milyona ulaşmıştır. Bu yığılmadaki en büyük etken işsizliği önlemektir. Bu yeni gelişmeler üzerine Bolşevik Partisi yöneticileri arasında fikir ayrılıkları ortaya çıkmıştır.

Parti ve Komintern'in Dönüşümü

1917 yılına kadar partinin çoğunluğu işçilerden oluşmaktaydı. 1917 Şubat Devrimi sırasında partide kayıtlı 24 bin bolşevik bulunmaktadır. İç savaş sırasında partiye köylüler alınmaya başlanmıştır. 1921 yılında parti mevcutu 730 bin iken, bunun 250 bini köylüdür.⁶⁸ Lenin'den sonra parti kadroları hızla doldurulmuş, 1928 yılında 1.300 bin olmuştur. 1924-1928 yılları arasında 540 bin kişi alınmış, bunun % 25'i 15 yaş üzerinde olup bu sayının yalnızca %10'u okula gitmiştir.

Parti'nin yapısı piramit şeklinde olup, tepesinde genel sekreter Stalin oturmakta, aynı zamanda politik ve organizasyon bürosunun üyesidir. "Özel şube" genel sekretere doğrudan bağlı olup, başında Poskrebychev bulunmaktadır. Bunun görevi siyasi polis GPU ile ilişkileri sürdürmektir. Malenkov ise özel sekreteri olmaktadır.

Bunun altında ve yönetiminde departmanlar bulunmaktadır. Her bölümün sekretaryası bulunurken, bunlar parti üyelerini istedikleri yere ve göreve getirebilecekleri gibi görevden uzaklaştırma yetkileride bulunmaktadır. Bölümlerin altında büro ve daimi komiteler bulunmaktadır. Bunlar üst kademeler tarafından atanmaktadırlar. Bu atamalar fabrikalardaki komitelere kadar uzanır. Böylece piramit tamamlanmış olur.

1924 yılından sonra parti içinde yaşanan dönüşüm hareketi beraberinde yeni bir ideolojik yapılanma

---

⁶⁸ Jean Elleinstein, *Histoire du Phénomène Stalinién*, Grasset, Paris, 1975, p.33

getirmiştir. Lenin'in düşüncesi olarak ortaya atılan bu dogmalar, aslında leninist düşünceye karşı geliştirilen tezlerdir. Bu tezlere göre: Her şeyden önce parti yapısı "monolitik" olmalıdır.⁶⁹ Parti içinde hiçbir "farklılık" ve "sapma" olmamalıdır. Ortaya çıkacak olan bu sapmalar dışardan zorla kabul ettirilmeye çalışılan düşman sınıfların fikirleridir. Bu fikirlere hoşgörüyle yaklaşmakla parti, liberal düşüncelerin eşiğine götürülür. Parti içinde fikir tartışması olmamalıdır, çünkü tartışma ortamında eleştiri ve özeleştiri pratiği çalışmaktadır. Parti'nin genel çizgisini belirlemektedir.—

Geliştirilmek istenen bu dogmatik fikirlerle "Devletin Yok Olması" tezine karşılık "Güçlü Devlet" tezi ve "Dünya Devrimi" yerine "Tek Ülkede Sosyalizm" ortaya atılmış ve uygulanmıştır.⁷⁰ Güçlü devlet ilkesinin gerekçesi de düşman sınıfların mücadelesine karşı uyanık ve güçlü kalmaktır. GPU'nun hızla örgütlenmesi ve sorgusuz infazlara kadar varan karar alma yetkisine sahip olması, gerçekte Parti içindeki muhalefetle hesaplaşmak ve bunları susturmayı amaçlıyordu.

Dogmatik fikirlerin devamı olarak gelişen ve yapılanan politikayla "tek ülkede sosyalizmin kurulması" amaçlanmaktadır. Milliyetçilik ve batıl inançlara dayanan, Rus halkının çıkarlarını ön plana iten fikirlerle "sosyalizmin vatanı"nın korunmasına dönülmüştür.

---

⁶⁹ Bilindiği gibi monolitik yapı, tek parça olarak taştan veya çelikten yapılmış veya oluşmuş bloklara verilmiş addır.

⁷⁰ M. Liebman, a.g.e., s.406

1924 yılına kadar III. Enternasyonal, yabancı ülkelerdeki komünist partilere destek veriyor, maddi yardımda bulunuyordu. 1924 yılından sonra karşılıklı ilişkilerde değişmeler oldu. Yapılan maddi yardımlar tam bir vesayet altına alma girişimine dönüştü. Enternasyonal, leninist model diye stalinci modeli uygulamaya koydu. Bu uygulama komünist partilerde rahatsızlık yarattı. Fraksiyonların ortaya çıkmasıyla partilerde bölünmeler ve tasfiyelere neden oldu. Stalinci fraksiyonlar bu partileri ele geçirmek için her yola başvurdular. Parti yönetimlerini ele geçiren bu fraksiyonlar direktiflerini Komintern'den alıyorlar ve uyguluyorlardı. Tüm uygulamalar "sosyalizm" adına yapılıyordu.

?

Parti içi Anlaşmazlıklar ve Tasfiyeler

Parti içi dönüşüm, objektif ve kendiliğinden oluşan bir olay olmamasına karşın ortaya siyasi bir mücadele çıkarmıştır. Bu mücadele Lenin'in ölümünden sonra yalnızca şiddetlenerek, su yüzüne çıkmıştır.

İlk Parti içi mücadele, üçlü dediğimiz "troika"nın "1923 muhalefetini" tasfiye etmesiyle sonuçlanmıştır. Lenin ile Stalin'in arası, Aralık 1922 de açılmıştır. Lenin, Stalin'in "Gürcü sorunu" üzerine tutumunu eleştirmiştir. XII. Parti Kongresine hastalığı dolayısıyla katılamaz ama, "Gürcü sorunu" ve Stalin'in tutumunu eleştiren "Kongreye mektup"u, Kongre'de okunmak üzere yollamıştır. Mektup, aynı zamanda Lenin'in vasiyetidir. Mektup

açıklanmamıştır. İlerde Stalin'in ölümünden sonra 1956 yılında Khroutchev tarafından açıklanacaktır.

1923 yılındaki Alman devriminin başarısızlığı, endüstri ürünlerinin önlenebilen fiyat artışı Sovyetler Birliği'nde siyasal krize neden olmuştur. "Sürekli Devrim" kuramının savunucusu Trotsky, Ekim ayında Politik Büroya "parti içi rejimi" eleştiren mektup yollamıştır. Trotsky'yi 46 eski Bolşevik desteklemektedir. Anlaşmazlık krize dönüşünce Zinoviev, Kamenev, Stalin üçlüsü birleşerek Trotsky ve muhalefete karşı çıkmışlardır. Trotsky, partiyi ele geçiren bürokratik yapılanmayı ve partinin dejenere olmasını eleştirmiştir. Troika, eski bolşevikleri ve parti apareyini korurken, anlaşmazlığın nesiller arası anlaşmazlık olduğunu ileri sürmüştür. Trotsky ve muhalefet basın ve parti tarafından önce "menşeviklik"le suçlanmışlardır. Daha sonra muhalefet Kongre'de "hizipçilik"le suçlanmıştı. Lenin 21 Ocak 1924 de ölmüş ve Parti'de temizlik başlamıştır.

Sol Muhalefetin tasfiyesinden önce Trotsky, "Ekim Mektupları" adlı kitabını yayınlamıştır. Zinoviev ve Kamenev'in 1917 Ekim Devrimine nasıl karşı çıktıklarını teferruatlı biçimde kitabında anlatmıştır.⁷¹ Daha sonra Trotsky Savaş Komiserliği'nden istifa etmiştir.

1925 yılında bu defa Kamenev ve Zinoviev, Leningrad Parti örgütünün kulaki yanlısı tutumu ve baskının gittikçe artmasına karşı çıkmışlardır. Trotsky'nin 1923 yılında savunduğu "parti içi demokrasi" tezlerinin aynısını "Yeni muhalefet" adıyla Parti'ye karşı savunmaya

---

⁷¹ M.Baumont, a.g.e., s.369

başlamışlardır. Ama, çok geçtir, Stalin tüm Parti'yi ele geçirmiştir. Leningrad'da ortaya çıkan bu ikinci muhalefet grubu XIV. Kongre'de Stalin'in Boukharine ile birleşmesiyle ezilmiştir. Boukharine, Leningrad'a Kirov'u yerlettirmiştir.

1926 yılında Zinoviev ve Kamenev, Trotsky ile birleşmişler, etrafına eski Bolşevikleri toplayarak mücadeleye girmişler ama hizipçilikle suçlanmışlardır.

1927 yılında Çin Devrimi sırasında Stalin ve Boukharine, karşı devrimci Guomindang ve Tchang-Kai-Chek'i desteklemişlerdir. Zinoviev, Kamenev ve Trotsky muhalefet platformunu dağıtmamışlardır. Ajan-provokatörler platforma sızarak olay çıkarmışlardır. Muhalefet platformu 7 Kasım 1927 de muhalefeti örgütleyerek yürüyüş yapmak istemişler ama başaramamışlardır. Zinoviev, Kamenev ve Trotsky zorla Parti'den atılmışlardır.⁷² Savundukları fikirler ise: parti içi demokrasi, planlı sanayileşme, kulakilere vergi koyma, aşamalı devrim (revolution par etapes) stratejisinden ödün vermeme sayılabilir.

XV. Kongre 1927 yılı Aralık ayında yapılmış ve muhalefetin fikirleri mahkûm edilmiştir.

Çoğunluk grupla beraber Zinoviev ve Kamenev Parti'ye dönebilmek için uzlaşma talep etmişlerdir.

"Sol muhalefet"i temsil eden Trotsky ve azınlık grup ise mücadeleye devam kararı almışlardır.

1928 yılının başında, Kulakiler köylerde tarım ürünlerinin köy dışına verilmesini engellenmiştir. Kulakilerin bu tutumu Politik Büroda siyasi kriz yaratmıştır.

---

⁷² J.Elleinstein, a.g.e., s.70

Parti, Kulakilere karşı sert önlemler alınmasını istemiş ama, sağ muhlefeti oluşturan Boukharine, Rykov ve Tomskey bu sert tavıra karşı çıkmışlardır. Boukharine, işçi sınıfıyla köylü sınıfın birliğini savunmuş, ortaya çıkarılmak istenen "bürokratlar devleti" ne karşı çıkmış ve eleştirmiştir. Stalin, kulakilerin direncinin kırılmasından yanadır. Sert tartışmalar sonunda iki taraf uzlaşmış, uzlaşma sonunda Moskova teşkilatı sağ muhalefetin etkisinden çıkarak Stalin'in kontrolü altına girmiştir.

29 Kasım 1929'da Boukharine, Rykov ve Tomskey özeleştirii yaparak "yanlış anlaşılma" olduğunu ileri sürmüşlerdir. Sağ muhalefetle parti teşkilatı yani Stalin arasındaki mücadelenin ideolojik yanı yoktur. İki siyasi grup arasındaki hesaplaşmanın parti dışına taşmasıdır. Özeleştirmeden sonra, sağ muhalefete karşı kampanya başlatılmıştır. Bu kampanya "büyük dönemeç" adını almıştır. Bundan sonra parti teşkilatı tarafından kolektivizasyon ile sanayileşme atılımı başlatılmıştır. Bu gelişmeler apareyin yani teşkilatın Parti'yi ele geçirme mücadelesidir. Lenin'in ve arkadaşlarının sırayla tasfiyesidir.

Avrupa'ya yayılması beklenen proletarya devrimi başarısızlıkla sonuçlanınca, ulusal hareketler ön plana çıkmaya başlamıştır. Küçük Asya'da Mustafa Kemal, Çin'de Sun-Yat-Sen, Hindistan'da Gandi, sömürge ve yarı sömürge konumundaki ülkelerdeki ulusal hareketlerin geleceğini belirleyeceklerdir.

Onbirinci Bölüm

Devrimci Ulusal Hareketler

Avrupa ulusları XIX. Yüzyıl boyunca sömürgecilikle dünyaya egemen olmuştu. 1860'tan sonra sistemli sömürgeleştirme politikaları uygulamaya başlamışlar ve bu durum onlara evrensel egemenliğin yolunu açmıştı. Bu yüzyılda sömürge politikası Jules Ferry'nin deyiimiyle sanayi politikasının çocuğudur.⁷³

Üçüncü dünya ülkeleri olarak tanımlanan sömürge ve yarı sömürge durumundaki halkların sömürgecilğe ve emperyalizme karşı yürüttükleri mücadele, Bolşevik devriminden sonra yeni bir boyut kazanır. Birinci Dünya Savaşından sonra emperyalizmin baskısı ve sömürüsüne karşı direnişler daha örgütlü durum alır.

Ekim 1917'de işçi sınıfının Çarlık Rusyası'na karşı ayaklanıp iktidarı ele geçirmesi, proleterya diktatörlüğünü kurması, sosyal devrimin ilk örneğini oluşturur. Bu hareket ezilen ve sömürülen halkların sömürü düzenine karşı ayaklanmasına ön ayak olacaktır.

Sömürge ve yarı sömürge durumundaki ülke halkların emperyalizme ve bunların işbirlikçi hükümetlerine karşı mücadeleye girmeleri 1919 yılı hareket noktası olarak kabul edilir. 1919 yılı aynı zamanda Asya kıtasının

---

⁷³ S.Pacteau, F.C.Mougel, *Uluslararası İlişkiler Tarihi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1995, s.46

uyanışıdır,⁷⁴ ulusal kurtuluş hareketlerin başlangıcı olacaktır.

Bolşevik devrimin iç savaşa dönüşmesi; emperyalist ülkelerin Rusya'ya müdahalesi; bir karşı devrim hareketinin ortaya çıkması; devrim hareketinin Avrupa'ya yayılamaması gibi faktörlerin bir araya gelmesi Sovyetler Birliği ve Komintern'i ulusal kurtuluş hareketleriyle ilgilenmeye itmiştir. Komintern tarafından bu hareketler önce desteklenmeye başlanmış, daha sonra işbirliğine gidilmiştir.

Bu işbirliği, sömürge imparatorluklarını temelinden sarsmış, tehdit eder duruma gelmiş, yürütülen bu işbirliğini bozmak için türlü girişimler, politikalar uygulamaya konmak istenmiştir.

Komünist Enternasyonal'in "Sömürgecilik ve Ulusal Sorun"a Yaklaşımı

Birinci Dünya Savaşı'na kadar faaliyetini sürdüren İkinci Enternasyonal'in "sömürge sorunu" üzerine resmi bir görüşü yoktur. Bu Enternasyonal içinde daha çok sosyalist partilerin farklı görüşleri çarpışmaktadır. Çünkü sömürgecilik ve emperyalizm üzerine tezler daha sonraları Lenin tarafından geliştirilecektir.

Sosyalist Van Kol, "Avrupa'nın kapitalist ülkeleri, geri kalmış sömürge ülkelere medeniyet götürmektedir" açıklamasını yapmaktadır. Bir kısım sosyalistler de sömürgeciliğe etik boyut getirmektedirler.

---

⁷⁴ P.Renouvin, a.g.e., s.556

Sosyalistler arasında bu tartışmalar sürerken, Sosyalist Enternasyonal ise, sömürge halkını bilinçlendirmenin yollarını aramaktadır.

Temmuz 1920 de Komintern ikinci kongresini yapar. Gündemde "sömürgecilik" ve "ulusal sorun" vardır. Kongre'de Rus ve Rus olmayan halkların delegesi dışında, Hindistan, İran, Çin, Türkiye, Kore delegeleri katılmıştır. 24 ve 26 Temmuz günleri arasında Hollandalı Maring'in yönetiminde Komisyon kurulmuş, çalışmaya başlamıştır. Bu Komisyon çalışmasına Lenin ve Hindistan'dan M.N.Roy katılmış, komisyona farklı tezleri sunmuşlardır.

Roy, sömürge ve yarı-sömürge ülke ekonomilerini "kapitalist öncesi" (precapitaliste) ekonomiler olarak savunurken, Lenin ve çoğunluk delegeler ise bu ülke ekonomilerini "emperyalizmin egemenliğinde" olarak kabul etmişlerdir.

Roy'a göre, sömürgelerden sağladığı aşırı karlar sonucu "emperyalist burjuvazi", ülkesinde proletarya devrimini engellemektedir. Emperyalizmin boyunduruğundaki sömürge ve yarı-sömürge durumundaki bu ülkelerin bağımsızlıklarına kavuşmaları Avrupa'daki proletarya devrimlerini başarıya götürecektir.

Lenin bu tezin fazla şematik ve doktriner olduğunu söyleyerek karşı çıkmış, ezilen halkların kendi kaderlerini kendilerinin tayin etmesi görüşünü savunmuştur.

Lenin'e göre: " toprak sahipleri ve burjuvaziyi iktidardan indirmek için, tüm ulusların proletarya ve çalışan kitleler ile birleşip, devrimci mücadeleyi bunlara karşı birlikte vermelidirler".

Komünist Enternasyonal, sömürgelerdeki ulusal hareketleri şu koşullar altında destekleme kararı alır:

Belli bir ülkede proletarya tarafından komünist koşullar yaratılmışsa, bağımsız komünist hareketleri koruma ve geliştirme koşuluyla, geri kalmış ülkelerdeki burjuva demokratik hareketler (köylülerin feodalizme karşı) desteklenir.

Roy ise iki farklı hareketi birbirinden ayırır:

Bunlardan birincisi, milliyetçi burjuva demokratik hareketler* olup, bunların amacı kapitalizm çerçevesinde siyasal bağımsızlık kazanmaktır.

İkincisi, tüm sömürü düzenine karşı ayaklanan köylü hareketleridir.

Roy'a göre, köylü hareketlerin mücadelesini burjuva demokratik hareketlerin etkisinden kurtarmalıdır, buda komünist örgütlenmelerle mümkün olabilir. Çünkü, komünistler için köylü devrimi burjuva demokratik hareketlerin ilk adımını oluşturmaktadır.

Uzun tartışmalardan sonra Komisyon, Roy'un görüşlerini göz önüne alarak, Lenin'in tezini yeniden düzenlemiştir. "Burjuva demokratik" terimi yerine "Devrimci Ulusal" terimine yer vermiş, kiliseye ve pan-islamizme karşı mücadele kararı almıştır.

Bakü Doğu Halkları Kongresi ve Etkileri

Bakü'da Doğu Halkları Kongresi'nin toplanmasına Üçüncü Enternasyonal'in ikinci kongresinde karar verilmişti.⁷⁵

Doğu Halkları Birinci Kongresi 1 Eylül 1920 tarihinde Bakü'de toplanmıştır. Kongre'ye Zinoviev başkanlık etmiştir. 1891 delege katılmış ve bunun 400'ü Sovyetler Birliği dışından gelmiştir. En büyük sorun yabancı dil çevirilerinde yaşanmıştır.

Açılış konuşmasını yapan Zinoviev, en fazla dünya devriminin öneminden bahsederken, ezilen ve sömürülen halkların emperyalizme karşı başkaldırmalarını, bu başkaldırının bir "Kutsal Savaş" olacağı üzerinde durmuştur.

Enver Paşa'nın Kongre'ye Radek tarafından çağırılması protesto edilmiştir.⁷⁶ Çünkü ne ulusal kurtuluş, ne de proletarya devrimi taraftarıdır. Ancak Enver Paşa'nın Türk Ulusal Hareketi üzerine hazırladığı bildirisi Kongre'de Divan tarafından okunmuştur.⁷⁷

Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti, Moskova'da bulunan Türkiye murahhas heyeti üyesi Doktor İbrahim

---

⁷⁵ Ali Fuat Cebesoy, *Moskova Hatıraları*, Vatan Neşriyat, İstanbul, 1955, s.18

⁷⁶ Kamuran Gürün, *Türk-Sovyet İlişkileri 1920-1953*, TTK, Ankara, 1991, s.44

Enver Paşa 16 Ağustos 1920'de Moskova'ya gelecek ve 1921 Ekim sonlarına kadar Kafkaslarla Moskova arasında, Milli Mücadele

Türkiyesinde önemli tesirleri görülen bir rol oynayacaktır.

⁷⁷ *Kominterq Belgelerinde Türkiye-1 Kurtuluş Savaşı ve Lozan*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1993, s.21

Tali Beyi gözlemci olarak Kongre'ye yollamıştır. İbrahim Tali Bey Kongre'ye Ankara Hükümeti'nin resmi görüşünü bildiri olarak sunmuştur.⁷⁸

Kongre'de 19 Mayıs 1919'da Anadolu'da başlayan Kemalist hareketin ulusal kurtuluş hareketi olduğu, ve amacın sosyal devrime dönüşeceği görüşü kabul edilmiştir. Sonuç olarak, doğu halklarına ve Avrupa, Amerika, Japonya işçilerine iki ayrı bildiri kabul edilmiştir. Bu bildirileri sırasıyla özetlersek:

"Yabancı kapitalist işgalciler"e karşı köylüler topraklarını geri alıp bunları defetmeli; bu mücadeleyi içerde toprak sahipleri, burjuvalar ve diğer ezen sınıflara karşı yürütmelidir.

Komünist Enternasyonal'den ayrı, ama ona bağlı olan bir "eylem ve propaganda Konseyi" kurulması kararlaştırılmıştır. Enternasyonal tarafından ayrıca, "doğu devrimcileri için okul" açılması kararlaştırılır. Nisan 1921 de Moskova'da "Doğu Halkları Komünist Üniversitesi" açılmıştır. Bir yıl içinde elli farklı milliyetten yediyüz stajyer okula devam etmiştir.

Ayrıca İngiliz emperyalizmine karşı gerekli mücadelenin verilmesi için karar alınmıştır. Ancak 1921 yılında İngiliz-Sovyet ticaret işbirliği antlaşmasının imzalanmasıyla bu karar uygulanamamıştır.

1920 yılından sonra Enternasyonal'in girişimleri ve çalışmaları sonucu sömürge ve yarı-sömürge ülkelerde bir çok komünist partiler kurulmuştur.

---

⁷⁸ A.F.Cebesoy, a.g.e., s.29

Meksiko'da Roy, Katayama ve Fraina'nın girişimiyle Latin Amerika sekreteryası oluşturulmuştur.

Haziran 1920 de Komintern delegesi G. Voitinsky Çin'e yollanarak, Li Da Zhao ve Chen Tu Hsiu ile şangay'da görüşmüştür. Kongre yapıp zaman kaybetmeden Kom n st Partisinin kurulması istenmiştir. 1921 yılında Maring Çin'le ilişkilerden sorumludur.⁷⁹

Latin Amerika  lkeleri olan Meksika'da 1919, Arjantin'de 1920, şili, Uruguay, Brezilya'da 1921, Küba'da 1925 yılında kom n st partiler kurulmuştur.

Asya'da ise, Endonezya ve Kore'de 1920'de, Çin'de 1921'de, Japonya'da 1922'de ve Hindistan'da 1925 yılında aynı partiler kurulmuştur.

Bu arada İran ve Türkiye'nin dışında Ortadoğu  lkelerinde bir gelişme olmamıştır.

Kuzey Afrika  lkelerinden Cezayir'den sürülen Abd-El-Kader'in oğlu Emir Halid Roma'da Komintern temsilcileriyle görüşmüştür. Ayrılıkçı Katalanya hareketinin lideri Binbaşı Macia; Perulu milliyetçi hareketin lideri Haya de la Torre Moskova'ya gelerek görüşmüşlerdir. 1925 yılından sonra Komintern tarafından eğitilen sömürge ülke militanları ülkelerine dönerek milliyetçi ve devrimci partilerin örgütlenmelerine girişmişlerdir.

---

⁷⁹ J. Guillermez, *La Chine Populaire*, PUF, Paris, 1977, s.9

Nasyonalizm ve Komünizm

. Gerçekte Komünist Enternasyonal, sömürge veya yarı-sömürge konumundaki* ülkelerde, devrimci ulusal hareketleri ve akımları komünizme itmeyi amaçlıyordu. Komünizmin gelişmesini sağlamak için, Enternasyonal, bu devrede bir çok militanı ulusal partilere sokarak çalışmalarını sürdürmüştür. Asya, Latin Amerika ve Afrika ülkeleri bunun örneğini oluşturmuştur.

1. Asya Ülkeleri

Asya ülkelerinden Japonya'da milliyetçi duygular daha ağır basarken bu hareket egemen sınıfın kontrolünde geliyordu. Japon Komünist Partisi'nin kurulmasına Katayama'nın öğrencisi Kondö ön ayak olmuştu. 1919 yılında Sosyalist Lig Japonya'daki tüm aşırı solu içinde toplamıştı.

1922 yılı Temmuz ayında ise Japon Komünist Partisi kuruldu. 1923 Haziran ayında çıkan büyük grev dalgaları sokak çatışmalarına dönüşmüş KP'nin ve aşırı solun kontrolünden çıkmıştı. Tokyo'da meydana gelen depremi ileri süren askeri polis, tüm liderleri tutukladı, sendika lideri Osugi polis tarafından öldürüldü. Bu baskı ve terör sonucu KP hızla erimeye başlamış, daha sonra kendini feshetmiştir. 1925 yılında tekrar faaliyete geçmişse de, bu defa hükümet sıkıyönetim kanunu çıkararak bu partiyi kontrol altına aldı. Bu süreçte Parti, işçi örgütlerinden soyutlandı.

Ocak 1925'de Japonya ile Sovyetler Birliği arasında diplomatik ilişkiler kuruldu. Bu ilişkiler sonunda açık denizlerdeki avlanma hakları ve Sakhalin adası sorunu çözümlenmiş oldu.⁸⁰

Endonezya'da "Saarekat İslam" adlı bir milliyetçi hareket içinde faaliyet yürüten komnrist militanlar 1923 yılında bu hareketten ayrılarak Endonezya Komnrist Partisi'ni kurdular. Java'da hızla gelişerek güçlendiler ve daha çok solcu fikirleri ön plana çıkararak ulusal baskı ve sömürüyü ikinci plana ittiler. 1926 yılında sovyet hükümeti kurduklarını açıklayarak ayaklandılar. İyi rgtlenemeyen bu hareket ayaklanma sırasında ezildi. Fırsattan faydalanan milliyetçi hareketler güçlendiler. 1927 yılında Avrupa'dan dönen Endonezyalı ğrencilerden Matta ve Sjarir tarafından Endonezya Ulusal Partisi kuruldu. Bu parti Sukarno'nun partisidir.

Hindistan'da, Roy, bilindiği gibi Enternasyonal'in "ulusal sorun" zerine önde gelen teorisyenlerinden olup, milliyetçi hareketlere katılmış, desteklemiş ve Kongre Partisi içinde sol grup kurma girişiminde bulunmuştu. Roy ve arkadaşları ihanetle suçlanmış ve tutuklanmışlardı. Ancak 1925 yılında Hindistan Komnrist Partisi kurularak ilk kongresini yapmıştır.

İngiltere 1919'da India Act'ı yayınlayarak Hintlilere sınırlı ödünler verip, milliyetçi hareketi bölmek istedi. Buna göre vergi özerkliği ve Hintlilerin kamu kuruluşlarında çalışmaları kabul edildi. Kongre Partisi'nde

---

⁸⁰ M.Baumont, a.g.e., s.389

fikir ayrılıkları sürmektedir. Seçimlere katılmak isteyenlerle, istemeyenler arasında mücadele sürmektedir. 1922 yılı milliyetçi hareketin Hindistan'da gerilediği yıldır. Büyük toprak sahipleri Kongre Partisi'ni terk etmiş beraberinde köylüleri ve iş dünyasını da sürüklemiştir. Kongre, azınlıkta kalan aydınların elinde kalmıştır. Gandicilerin dini alet etmesi ve bu yönde girişimleri Hindularla Müslümanların arasını açmıştır, çünkü hareket Hindu karakterine bürünmüştür.

Bu arada Parti'den ayrılan Motibal Nehru ve C.R.Das, Swaraj Partisi'ni kurdular.

1924 yılında Gandhi serbest bırakılır, ahlak ve siyaset eğitimine kaldığı yerden devam eder. "Çıkrık ile iplik eğirmek", Gandhi'nin sembolü olmuştur. Tüm Hintlileri çıkrıkla köylerinde, kendi ihtiyaçları kadar yün dokumaya çağırır, amacı sömürgeciliğe karşı durmaktır.

1927 yılında hazırlanacak yeni anayasa komisyonuna hiçbir Hintli'nin çağrılmaması tepkiyle karşılanır. Gösteriler çatışmalara dönüşür, milliyetçi sendika lideri Lajpat Rai öldürülür.

1928'de Kongre Partisi genel sekreterliğine radikal milliyetçilerden Jawaharlal Nehru seçilir. Bengalli Subhas Chandra Bose ile birlikte İngiliz yönetiminden tam bağımsızlık isteyeceklerdir.

Çin Komünist Partisi 1 Temmuz 1921'de Şangay'da Birinci Kongresini yaparak resmen kurulur. Chen Tu Hsiu Parti'nin genel sekreteri olurken, Fransa'dan dönen Chou En Lai, Li Li San, Tsai Ho Sen, Li Wei Han ile Almanya'dan dönen Chu Teh Parti'ye katılır. Guomintang ile işbirliğine

girmeden önce partinin 300 üyesi bulunmaktadır. Kuruluş aşamasında kitlelerle ilişkisi olmayan parti, tamamen Çinli aydınların elindedir.⁸¹ Dr. Sun'un ve Guomintang'ın ününden ve gücünden faydalanıp, kitlelerle kucaklaşmak istemektedir.

Bu devrede tek örgütlü güç, ulusal devrimci parti Guomintang'tır. Çin'in güneyine egemen olmak isteyen bu parti, Kanton'u merkez olarak kullanırken dört farklı sosyal sınıfın oluşturduğu blok görünümündedir. Önce, Komünist Partisi Guomintang ile birleşmeye karşı çıkar, ama 1922 yılında Komintern'in ve Maring'in baskısıyla işbirliği kabul edilir. Kanton'da yapılan III. Kongre'de işbirliği yapma kararı alınırken, parti'nin "siyaset ve örgütlenmede bağımsız" davranacağı fikri benimsenir. Guomintang ise Dr. Sun Yat Sen'in çabalarıyla toparlanıp güçlenme mücadelesi vermektedir, çünkü Kanton'a tekrar dönme çareleri aramaktadır. Amacı Japonya'nın batılılaşma hareketini Çin'e uygulayıp çağdaşlaşmasını sağlamaktır.

Guomintang'ın programının üç temel ilkesi vardı. Milliyetçilik, Demokrasi ve Sosyal Adalet.⁸² Ama kadro noksanlığından Dr. Sun Yat Sen, komünist militanların parti'ye girmesine göz yumdu. Esas amacı, askeri alanda güçlenebilmek için Sovyet Rusya'dan yardım almaktı. Çin'de üçüncü güç olmayı hedefleyen Komünistler ise bu fırsatı iyi değerlendirip sendika ve kitle örgütlerine yerleşmeye başladılar. Bu arada 1923 yılı başında A. Joffé,

---

⁸¹J. Guillermez, a.g.e., s.10

⁸² Claude Hudelot, *La Longue Marche*, Gallimard Julliard, Paris, 1971, p.32

Çin'e Sovyet elçisi olarak atandı. Dr. Sun Yat Sen ve Joffé Şanghay'da görüşerek, birlikte 26 Ocak 1923'de bir anlaşma bildirisi yayınladılar. Bu bildiriye göre: "Komünizm şimdilik gündem dışıdır; Çin'de önce ulusal birlik ve bağımsızlık gerçekleşmelidir".

Eylül 1923'de Sovyet Komünist Partisi, Sun Yat Sen'e siyasi danışman olarak Michel Borodine'i atadı.

Sun Yat Sen Kanton'a, Sovyetler Birliği desteğinde 1923 yılında geri dönerek yerleşti.

20 Ocak 1924'de Guomintang Birinci Kongresini yaparak iki partinin işbirliği yapmasını kabul etti. Mao Tse Tung ve Li Ta Chao, parti'nin merkez yönetim kuruluna girmişlerdir.

Mayıs 1924'de Sovyet subayların kontrolünde Huang Askeri Akademisi olan Whampoa kuruldu. Bu subayların başında Moskova'da eğitim görmüş Tchang Kai Chek ve komünist eğilimli yardımcısı Chou En Lai vardı. 1924 ve 1925 yılları iki partinin hızlı gelişme yıllarıdır.

Vietnam'da⁸³ ulusal devrim hareketi ilk örgütlenmesini yurt dışında gerçekleştirmiştir.

Haziran 1925'de Kanton'da Vietnam Devrimci Gençlik Derneği, Thanh Nien Nguyen Ai Quoc yani geleceğin Ho Chi Minh'i tarafından kuruldu. Nguyen Ai, aslında eski bir Fransız Komünist Partisi militanıdır.⁸⁴

---

⁸³ Vietnam'ın güneyine Cochinchine adı verilmiş olup 1858 ile 1862 yılları arasında Fransa tarafından sömürgeleştirilmiştir. Vietnam, Fransa'nın egemenliğinde 1945 yılına kadar kalacaktır.

⁸⁴ Jean Chesneaux, *Le Vietnam*, Maspero, Paris, 1972, p.31

1926 yılında Paris'te bu defa PAI adıyla Annamite Bağımsızlık Partisi kuruldu. PAI, gerçekte anayasaacı milliyetçi hareketlere cephe almaktadır.

2. Latin Amerika

Latin Amerika'nın siyasi tarihinde, köylü destekli gerilla hareketi, iki yol izleyerek ortaya çıkmıştır.

Birincisi, Nikaragualı bir subay olan Sandino, ordu içinde ayaklanarak kır gerillasının başına geçmiştir. 1933 yılına kadar tam altı yıl merkezi hükümete karşı çarpışmıştır.

Brezilyalı bir subay olan Luis Carlos Prestos ise, 1924 yılında Hükümete karşı ayaklanmış, ama başarılı olamayıp 1500 askeriyle dağ köylerine çekilmiştir. Ant dağlarında 2500 km. yol katederek uzun bir yürüyüş sonunda Bolivya'ya geçmiştir. Prestos Komünist Partisi'ne katılmış ve dünya komünizmin kahramanı olarak "Umut Şövalyesi" adını almıştır.

İkinci yol ise Latin Amerika'ya özgü milliyetçi bir doktrinin Perulu Haya de la Torre ile ortaya çıkmasıdır. Haya de la Torre'nin örgütünün adı APRA'dır. Peru'da ortaya çıkan "aprizm" adını buradan alır.

Aprizme göre devrim, sınıflar arası bir "cephe" temelinde olacaktır. Bu cepheyi oluşturacak sınıflar: orta sınıf, işçi sınıfı ve köylü sınıfıdır. Devrim aşamalı olacak; birinci aşamada tüm Latin Amerika kıtası emperyalizme karşı tam bağımsızlığını kazandıktan sonra ikinci aşama olan sosyalist devrim gündeme gelecektir. Aprizmin programına göre mücadelenin eksenini Amerikan

emperyalizmine karşı verilen eylem oluşturmaktadır. Amerikalılar ile yerli halk arasında siyasi birlik, endüstri ve toprakların millileştirilmesi, dünya halkları ve ezilen sınıflarla dayanışma, programın temel ilkelerini oluşturmaktadır.

Meksika Köylü Ligi'nde ise komünist ve milliyetçiler bir arada bulunmaktadır. Bu Lig, Zapata'nın "Toprakların Özgürlüğü" ilkesini benimsemiştir. Ursulo Galvan adlı komünist lider, Lig'i bir süre yönetmişse de zaman içinde yalnız kalmış, şiddetli baskıya uğramıştır. 1928 yılında Santa Marta'da, Bananeros grevcilerinin eylemi bunun örneğidir. Bu grev eyleminde binlerce grevci ölürken, beşyüz kişi de çalışma kamplarına yollanmıştır.

3. Kuzey Afrika

Birinci Dünya Savaşı ile birlikte Cezayirli aydınlar bağımsızlık mücadelesine girişmişlerdir. Cezayir'den sürülen Abdülkadir'in oğlu Emir Halid bu mücadelenin liderliğini yapmaktadır. Bir program çerçevesinde Cezayir'in modernleşmesi ve sınırlı özerklik için mücadele vermektedir. Bir süre sonra Halid baskı sonucu sınır dışı edilir ve Fransa'ya sığınır. Dayanışma için tek çıkar yol olarak komünist hareketi seçer. Fransa'da Hükümette Sol Kartel vardır, Halid, Paris'te bir gösteri sırasında halkın önünde Fransa'ya karşı mücadeleye devam edeceğini ifade eder. Fransa'dan sınır dışı edileceğini anlayınca Mısır'a geçer. Bir süre sonra Fransa'nın girişiyle Mısır'da da istenmeyen adam ilan edilecektir. Korintern ve dolayısıyla Fransız Komünist Partisi'nin Haide'ye arka

çıkmasıyla Cezayirli militanlar göçmen işçileri Fransa'da örgütlemeye başlarlar. Renault fabrikasında çalışan Hacı Messali liderliğinde "Kuzey Afrika Yıldızı" adlı işçi örgütü kurulur.⁸⁵ Afrika Yıldızı, kitle çalışmaları yaparak Cezayir'in bağımsızlığı için milliyetçi akımları canlandırır.

Tunus'ta burjuvazinin önderliğinde Destur Partisi kurulmuştur. Cezayir'deki Yıldız hareketinin etkisindedir. Ama, daha radikal kanat olan Fransa Kuzey Afrikalı Öğrenciler Derneği'nin kontrolündedir. Habib Burgiba bu öğrencilerden biridir.

Fas'ta Rif kentinde Emir Abdül Kerim 1921 yılında İspanya'ya karşı ayaklanır. 1904 yılında İngiltere ve Fransa arasında varılan bir antlaşma göre, Fas'ın Akdeniz kıyıları İspanya'ya bırakılmıştır.⁸⁶ Fransa 1912 yılında Fas üzerinde egemenliğini kurunca, İspanya da Fas'ın Akdeniz kıyılarını işgal etmek istedi. İspanya'da General Primo de Rivera 13 Eylül 1923'de askeri bir darbeyle başa gelince zaman kaybetmeden Fas sorununu güç kullanarak çözmek istedi. Abdül Kerim 1924 yılında Primo de Rivera'nın Fas'a gönderdiği işgal ordsunu yendi. Yenilen İspanyollar geri çekildiler. Daha sonra Fransa'nın desteğinde Fas'a saldırarak, toprakları ele geçirdiler.

---

⁸⁵ P.Broué, *Histoire du 20. siecle*, Grenoble, 1980, UNEF, s.44

⁸⁶ A. Şükrü Esmer, a.g.e., s. 140

4. Ortadoğu Ülkeleri

Bölşevikler, İngiltere ve Fransa'nın Ortadoğu'yu paylaşma planını 1917 yılında dünyaya açıklamıştı. Ardından Başkan Wilson da gizli antlaşmaları kabul etmeyeceğini bildirmişti. Bu iki sömürgeci devlet durumlarını kurtarmak için 7 Kasım 1918'de bir ortak bildiri yayınladılar. Bu bildiriye göre: Arapların kurtarıcısı olduklarını; çünkü yıllardır Türklerin zulümü altında yaşadıklarını; bunu aşmak için Ortadoğu'da mücadele ettiklerini; Arap halklarının bundan sonra serbest seçime dayanan milli hükümet ve idareler kuracaklarını bildirdiler.

Bu yüzeysel açıklamalardan sonra arkasından Nisan 1920'de San Remo'da bir konferans düzenlediler. Amerika'nın bu konferansa katılmamasından faydalanıp Ortadoğu'da kuracakları manda rejimlerini aralarında paylaştılar. Bu paylaşım göre: Suriye ve Lübnan Fransa'ya, Ürdün, Irak ve Filistin İngiltere'ye kalıyordu.⁸⁷ Ortadoğu'nun haritası yeniden çizilirken, manda yönetimi adı altında gerici rejimler bir bir ortaya çıkıyor, İngiltere ve Fransa tarafından bunların başına "krallar" getiriliyordu. İngiltere bununla da kalmıyor, Filistin'de bir Yahudi devletinin kurulmasının öncülüğünü yapacak kadar ileri gidiyordu. Ortadoğu'da bu devletlerin nasıl kurulduklarını açıklamaya çalışalım.

Suriye'de, San Remo Konferansı öncesi, Şam'da Arap şeyhleri ve emirleri, kısaca ileri gelenleri kendi

---

⁸⁷ F.Armaoğlu, a.g.e., s.198

aralarında toplandılar. Ardından Büyük Suriye Krallığı'nı ilan ettiler. Krallığın başına, Hicaz'da Birinci Dünya Savaşı sırasında İngiltere ile anlaşp Ekim 1916'da kendisini Arabistan Kralı ilan eden Mekke Emiri Şerif Hüseyin'in oğlu Faysal'ı geçirdiler. Suriye toprakları içinde Lübnan ve Filistin toprakları bulunuyordu. Ama, San Remo Konferansı sonrası İngiltere'nin karşı çıkmasıyla Filistin, Suriye topraklarından koparıldı. Ortadoğu'nun haritası yeniden çizilmekteydi. Suriye'de halk bu yeni statüko'ya karşı ayaklandı. Filistin'in ayrılmasından sonra Suriye toprakları içinde yalnız Beyrut limanı ve çevresi olarak adlandırılan Lübnan kaldı.

Bilindiği gibi, 20 Ekim 1921 tarihli Türk-Fransız Antlaşması ile Türkiye-Suriye sınırı tesbit edilmiş ve İskenderun sancağı için özel bir idari rejim kabul edilmişti.⁸⁸

Fransa, Lübnan üzerinden büyük bir ordu yollayarak ayaklanmayı bastırdı ve Şam'a girdi. Fransız Hükümeti bu devrede Suriye'de tam bir askeri diktatörlük kurdu ve başına General Gouraud'yu Yüksek Komiser olarak atadı. Suriye'de kontrolü sağlayan Gouraud, Arap muhalefetini kırmak için Suriye topraklarını eyaletlere ayırarak, federal bir sistem kurmaya çalıştı. Dürzilerden destek alarak bunu gerçekleştirdi. Buna karşılık Suriye'de güçlü bir topluluk olan Dürzilere 1922 yılında federal devlet içinde bağımsızlık hakkı tanındı. Gouraud, daha sonra Lübnan'ın topraklarını doğuda Bekaa Vadisi ve Golan Tepelerine kadar büyüterek Suriye'den ayırdı.

---

⁸⁸ M.Gönlübol, C.Sar, *Olaylarla Türk Dış Politikası*, Siyasal Kitapevi, Ankara, 1996, s.85

Gouraud'an sonra atanan Yüksek Komiser General Sarrail, Şam'a gelir gelmez Dürzilerin bağımsızlık haklarını ellerinden almak istedi. Çünkü bunların tam bağımsızlık için çalışmaları durmuyordu. Bunun üzerine Cebel Dürzi, Temmuz 1925'te Fransızlara karşı ayaklanarak savaşıma başladı. Bu çatışma, bağımsızlık mücadelesine döndü ve 1927 yılına kadar sürdü.⁸⁹ Ayaklanmayı zorlukla bastıran Fransız Hükümeti araya girerek 1926 yılında Lübnan, 1930 yılında Suriye'de Cumhuriyet ilan etti. Ama, her iki ülke Fransa'nın manda yönetimi altında kalıyordu.

Filistin, San Remo Konferansı'ndan sonra İngiltere'nin manda yönetimi altına girmişti. Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanma sürecinde, Filistin'de dört yüz bin Arap nüfusa karşılık, kırkbin dolayında Rusya'dan göç eden Yahudi yaşıyordu. 19. yüzyıl sonlarında Fransa'da ortaya çıkan Dreyfus olayı, anti-semitizm yani Yahudi düşmanlığına dönüşmüştü. Çarlık Rusyası'nda da Yahudi düşmanlığı körüklenmiş ve Rus Yahudileri sınır dışı edilerek göçe zorlanmışlardı. 1896 yılında Macar Yahudilerinden olan Dr. T. Herzl "Yahudi Devleti" adlı bir kitap yayınlamıştı. Kitapta Filistin'in Yahudiler için kutsal topraklar olduğunu anlatmaktaydı.

Dr. Herzl, 1897 yılında Dünya Siyonist Teşkilatını kurdu. Teşkilatın amacı, Filistin'de bir Yahudi devleti kurulmasıydı. Avrupa ve Amerika'daki varlıklı Yahudiler devreye sokularak bu amaç doğrultusunda çalışmalar başlamıştır. Büyük Savaş Yahudiler için bir fırsattır. Siyonist Teşkilat, federasyona dönüştürülerek,

---

⁸⁹ P. Broué, a.g.e.,s.104

başkanlığına Amerikalı ünlü bankacı Rothschild getirildi. Rothschild ve Yahudi topluluğu bu konuda Başkan Wilson'a baskı yapmaktadırlar. İngiltere Dışişleri Bakanı Balfour da Yahudi asıllıydı.

Ekim 1917'de patlayan Bolşevik Devrimi tam aranan fırsattı. Balfour, 2 Kasım 1917'de bir deklarasyon yayınlarak, Filistin'de Yahudilerin bir anavatanı kurulacağını ilan etti. 1918 yılında Balfour Deklarasyonu, savaş galibi ülkeler olan Fransa, İtalya ve ABD tarafından kabul edildi.

Paris Barış Konferansı'na katılan · Mekke Emiri Hüseyin'in oğlu Faysal, Mekke'den Halep'e kadar bir Arabistan Krallığı kurulması durumunda, 'buna karşılık Filistin topraklarında kurulması gündeme gelen bir Yahudi devletine göz yumacağını belirtmişti.⁹⁰ Ama, San Remo Konferansı'yla İngiltere, Filistin topraklarını zaten eline geçirmişti. İngiliz deniz kuvvetlerinin kontrolünde Yahudilerin Filistin'e göç edip yerleşmeleri hız kazanmaya başlamıştı. Bundan sonra Filistin topraklarında nüfus yoğunluğu oranı hızla değişecektir. 1921 yılında Araplarla Yahudiler arasında ilk çatışma çıkacak ve 1930 yılından sonra daha da şiddetlenen çatışmalarla Filistin sorunu günümüze kadar gelecektir.

Ürdün'de Emir Faysal, Fransızlar tarafından iktidardan indirilip Suriye'den çıkarılınca Milletler Cemiyeti'ne başvurdu. Eylül 1922'de Milletler Cemiyeti, yeni bir devlet kurulmasına karar verdi. Böylece Ürdün Devleti kuruldu, ancak İngiltere'nin mandasına verildi.

---

⁹⁰F.Armaoğlu, a.g.e., s.200

İngiltere, Faysal'ın kardeşi Abdullah'ı başa getirdi ve Emir Abdullah yönetimini Filistin İngiliz Yüksek Komiserliğine bağladı. Manda rejimi 10 Şubat 1928 yılına kadar devam etti. Bu tarihte yapılan görüşmeler sonunda manda rejiminin yerini alan bir antlaşma imzalandı. Bu antlaşma Ürdün ile İngiltere'nin ilişkilerini yeniden düzenliyordu.⁹¹

Irak'ın kurulması; Ortadoğu'nun paylaşılma planı İngiltere ve Fransa arasında 16 Mayıs 1916'da varılan Sykes-Picot Antlaşmasıyla kabul edilmişti. Bu antlaşmaya göre Bağdat-Basra arasında bulunan bölge İngiltere'ye verilecekti.⁹² Musul ve Süleymaniye'den bahsedilmiyordu. Ama bu bölgenin Fransa'ya bırakılması kararlaştırılmıştı. İstanbul Hükümeti, 30 Ekim 1918'de Mondros Ateşkes Antlaşmasını imzalamıştı. İngilizler bu Antlaşmanın imzalanmasından sonra, bunun 7.maddesine daayanarak 15 Kasım 1918'de Musul'u işgal etmişti.⁹³ San Remo Konferansı sırasında Irak, İngiliz askerlerinin işgalinde bulunuyordu. Bu Konferansta bir değişiklik yapılarak, Musul bölgesi de İngiltere'ye bırakılmıştı. Yalnız buna karşılık Musul petrollerinin bir kısım hissesi Fransa'ya verilmişti. Lozan Barış görüşmelerinde Türk-Irak sınırının çizilmesi sırasında Musul sorun olmuştu. İngiltere ile Türkiye arasında Musul sorunu çözülememişti. Bu sorun Lozan Antlaşması'nın üçüncü maddesi gereği çözümlenmek üzere Türkiye ve İngiltere arasında

---

⁹¹ J.C. Hurewitz, *Diplomacy in the Near and Middle East*, Vol. II., 1914-1956, New Jersey, Princeton, D. Van Nostrand Co., 1956, s.296

⁹² H.Bayur, *Türk İnkılabı Tarihi*, Cilt III., s.236

⁹³ M.Gönlübol, C.Sar, a.g.e., s.70

yapılacak ikili görüşmelere bırakılmıştı. Lozan Antlaşmasının 3. Maddesinin 2. Fıkrasına konan hükme göre Türkiye-İrak arasındaki hudut üzerinde 9 ay zarfında bir anlaşma sağlanamazsa uyuşmazlık Milletler Cemiyeti'ne götürülecekti.⁹⁴

İngiltere bu defa Iraklılara şirin gözükme için 1921 yılında şaibeli bir referandum yaparak Fransa tarafından yönetimden uzaklaştırılan Emir Faysal'ı Irak Kralı yaptı. Diğer taraftan İngiltere'nin manda rejimini sürdürmesi Iraklı aydınları rahatsız ediyordu. Iraklı muhalefeti, Osmanlı Devleti'ne hizmet etmiş Türkler oluşturuyordu. Bunların içinde ileri gelenler şunlardı: Yasin Haşimi, Hikmet Süleyman, Ali Geylani ve Kamil Çadırcı idiler. 1930 yılında Ihvan el Vatan Partisi'ni kurmuşlar, Emir Faysal ve dolayısıyla İngilizlere karşı mücadele ediyorlardı. Bu mücadelede Atatürk dönemi ve devrimleri Irak üzerinde etkili oluyordu. Bu muhalefetin dışında Irak'ta, gelişmekte olan diğer siyasi olaylar arasında mezhep ve etnik sorunlar geliyordu. Irak nüfusunun yarısını Şii mezhebi oluştururken, diğer önemli etnik kimliği Kürtler, Türkmenler ve Güney Anadolu'dan göç etmiş olan Hristiyan Süryani topluluklar oluşturuyordu. Musul sorununun gündeme geldiği sırada Türkiye'ye baskı yapma gayesiyle İngilizler Doğu Anadolu'da Kürtleri 1925 yılında ayaklanma için kışkırtmışlar ve başarılı olmuşlardı.

10 Ekim 1922'de İngiltere, şiddeti artan Irak milliyetçiliği karşısında manda idaresinden vazgeçerek ikili antlaşmalar yoluna gitmiştir. 30 Ekim 1930 yılında da

---

⁹⁴ Faruk Sönmezoğlu, *Türk Dış Politikasının Analizi*, Der Yayınları, İstanbul, 1994, s.55

Irak'a tam bağımsızlık verdi. Yalnızca savunma ve dış politikada Irak, İngiltere'ye danışacaktı.⁹⁵

- *Arabistan*'da Haşimi ailesinden gelen Mekke Emiri Şerif Hüseyin'e rakip olarak Vahabiler ortaya çıkmıştı. Vahabiler Arabistan yarımadasının batısında bulunan Necd çölünde yaşayan bir kabileydi. Kentler arası ticaret yapan kervanların yolunu keserek soyarlar, eşkıyalıkla geçinirlerdi. Müslümanlıkla hiçbir ilgileri yoktu. 19. yüzyılda sık sık düzeni bozdukları için Osmanlı Devleti bunlarla mücadele etmişti.

Dünya Savaşı sırasında İngiltere, Türklere karşı hem Hicaz Emiri Hüseyin'i, hem de Türklerle sürekli çatışan Vahabilerin reisi Abdülaziz İbni Suud'u ayaklandırıyordu. İngiltere, 1915 yılı Aralık ayında Abdülaziz'le bir antlaşma yaparak Necd bölgesinde buna egemenlik ve bağımsızlık tanımıştı. Savaş'tan sonra Haşimi ailesinin, Irak'ı, Ürdün'ü ve Hicaz'ı ele geçirip yönetmesi ve Araplar üzerinde söz sahibi olması Vahabilerden çok İngiltere'nin hoşuna gitmiyordu.

3 Mart 1924'de Atatürk'ün Hilafeti kaldırması ve 7 Mart 1924'de Şerif Hüseyin'in kendisini Halife ilan etmesi İngiltere ve Vahabilerin hoşuna gitmedi. İngiltere'nin kışkırtmasıyla, Abdülaziz, Şerif Hüseyin'e savaş açtı. Hüseyin yenilerek, Kıbrıs'a kaçtı. Abdülaziz İbni Suud Ocak 1926'da kendisini Suudi Arabistan Kralı ilan etti.

Mısır'da Vafd Partisi'nin kurucusu Zaglul, seçimleri kazanarak Ocak 1924'de Hükümeti kurmuş ve 1930 yılına

---

⁹⁵Hurewitz, a.g.e., Vol.II. s. 180

kadar iktidarda kalmıştı. Kral Birinci Fuad, Vafd ile anlaşamayacağını görünce 1930 yılında Parlamento'yu dağıttı ve diktatörlüğünü ilan etti.

İran'da 1921 yılında Savunma Bakanı olan Rıza Han, devrimci ulusal hareketin lideri konumundaydı. Ancak, Rıza Han 1923 yılında bir askeri hükümet darbesi yaparak başbakanlığa geldi. İran'da şah Hanedanı Kaçar Ailesinin elindeydi. şah Ahmet'in, 1925 yılında yurt dışında bulunmasından faydalanan Başbakan Rıza Han, İngiltere'nin kışkırtmasıyla İran şahını devirip, tahta çıktı. 1925 yılı Aralık ayında İran Meclisi, Rıza Hanı İran şehinşahı ilan etti. Rıza Han Atatürk devrimlerini örnek alarak İran'da uygulamak istedi.

Sovyet Rusya ile 1921 ve 1927 yıllarında iki antlaşma yaptı. Bu antlaşmalar tarafsızlık ve saldırmazlık ilkesine dayanıyordu. Sovyetler, İran'ın bağımsızlık ve toprak bütünlüğüne saygı gösteriyordu.⁹⁶ İki lke arasındaki ilşkiler daha çok dış ticarete dayanmıştı. Bu ikili anlaşmalar İran'ın İngiltere ile ilşkilerini Abadan petrolleri yüzünden gerginleştirmiş ve 1932 yılında bu konuda anlaşmazlık ortaya çıkmıştı.

Afganistan'da Amanullah Han, kendisine Atatürk devrimlerini örnek alarak reformlar yapmaya çalışıyordu. Eğitim ve öğrenim reformlarına önem vermişti ancak, 1928 yılında şeriat yanlısı mollalar ve gerici kabileler ayaklanınca Amanullah Han Afganistan'dan kaçtı.

---

⁹⁶Hurewitz, a.g.e.,s.90

Habibullah Gazi, gerici ve şeriat yanlısı bir hükümet kurarak, tüm reformları kaldırdı. Ancak, 1929 yılında iktidarı ele geçiren Muhammed Nadir Han kendisini Afganistan Kralı ilan etti ve Amanullah'ın reformlarını tekrar uygulamaya başladı.

Komintern ve Çin İlişkileri

Bakü Kongresi'nde, ulusal burjuvaziyle proletaryanın işbirliğine gidilmesi benimsenmişti, ancak bu işbirliği Çin'deki gelişmelerle kopma noktasına gelmişti. Çin'de yaşanan bu örneği incelemeye çalışalım.

30 Mayıs 1925'de Şanghai'da yapılan gösteriye İngiliz polisinin ateş açması sonunda 13 Çinli öldü. Şanghai'da üç ay sürecek grev başladı. Komünistler fırsattan faydalanarak sendika kurdular, amaçları işçileri örgütlemektir. 23 Haziran'da bu defa Kanton'da Fransız ve İngiliz askerleri göstericilerin üzerine ateş açtı ve 52 kişi öldü. Kanton'da genel grev ilan edildi, greve 250 bin kişi katıldı. Honkong'ta İngiliz mallarının alımı boykot edildi. Grev komitesi komünistlerin elindeydi ve Kanton'da sovyet temelinde örgütlenmişlerdi. Genel greve, öğrenciler ve işçiler de destek vermekteydi. Bu devrede Çin Komünist Partisi hızla güçlenmekte olup, üye sayısı 20 bine ulaşmaktadır.

Komünist Enternasyonal, Çin Komünist Partisi'nin bu başarılı çıkışını Enternasyonal'in sürdürmüş olduğu politikaya malediyordu.⁹⁷

---

⁹⁷ C.Hudelot, a.g.e., s.33

Guomintang'ın tabanını, kentli demokratlar, aydınlar, köylü ve işçiler oluşturunuyordu. Bu oluşum bir devrimci cephe olarak tanımlanıyordu. Guomintang, bu dört sınıfın bir cephe oluşturmasıyla ortaya çıkmıştı. Tchang Kai Tchek ise Enternasyonal'in onur üyesiydi. Mayıs 1925'de Stalin'in açıklaması ilginçti. Sömürge ve yarı sömürge konumundaki ülkelerde kurulacak cephe, Guomintang'da olduğu gibi yani işçi ve köylülerden oluşan tek parti biçiminde olmalıdır.

Ama, Guomintang'ın programına bakıldığında, tamamen bir burjuva partisi görünümündeydi. Üretim araçlarının mülkiyetinin kolektifleştirilmesinden söz edilmezken, Kanton'da Guomintang köylü ve işçi kitlesi üzerine otoritesini kurmakta gecikmemişti. İki parti yöneticileri içinde bu birliktelik gün geçtikçe sorgulanmaktaydı. Guomintang yöneticilerinin tutumu, KP'nin yapmış olduğu kitle hareketlerine ne zamana kadar dayanacaklarına bağlıydı.

Sun Yat Sen, kuzey ve güney Çin'i birleştirmek için mücadele ettiği bir sırada, yani Çin'in birliğini kuramadan, Pekin'de 12 Mart 1925'te öldü. Wang Ching Wei, Hükümet Başkanı oldu. Tchang Kai Tchek ise ordunun başına geçti. İki lider arasındaki geçimsizlik Guomintang'ı da etkilemekteydi. Tchang Kai Tchek, komünistlerin her geçen gün biraz daha güçlenmesinden rahatsız olmaktaydı. Bu arada Şanghaylı bankacı Zhang Jing Jiang ve sanayicilerle görüşmeleri ve ilişkileri yoğunlaşmaktaydı. 20 Mart 1926'da Kanton'da

komünistlerin bir darbe girişimi söylentisini çıkaran Tchang Kai Tchek, komünistlerin komplosunu ileri sürerek Guomintang yönetiminden bunları uzaklaştırdı. Komploya karıştığı iddia edilen birkaç komünist hapse atıldı, milislerin ellerinden silahları alındı. Bu arada sağlığı bozulan Wang tedavi olmak üzere Fransa'ya gitti. Tchang, tek başına partinin liderliğine soyunurken aynı zamanda başkomutandı. Temmuz 1926'da Guomintang kuvvetleri ülkedeki feodal güçlere karşı "kuzey seferine" başladılar. Bu sefer iki koldan gerçekleştirildi; Kuzeyde Hankéou'ya ve doğuda Nanchang'a doğru. Guomintang tarafından 1926 ve 1927 yıllarında gerçekleştirilen kuzey seferine Çin'in "Birinci iç savaş devresi" denmektedir. Aralık 1926'da hükümet Kanton'dan Hankéou'ya taşındı. Tchang ise hükümetin Nanchang'a taşınmasında ısrar ediyordu. 10 Mart 1927'de Wang Ching Wei tedavi gördüğü Fransa'dan döndü ve Tchang Kai Tchek'e vermiş olduğu yetkileri geri aldı. Tchang zaman kaybetmeden 22 Martta Şanghay, 24 Martta da Nankin'i ele geçirdi. 1 Nisanda Şanghay'da iki parti önderi Wang Ching Wei ile Chen Tu Hsiu ortak açıklama yaparak işbirliğine devam edeceklerini söylediler.⁹⁸ 12 Nisan'da Tchang Kai Tchek, Şanghay'da aniden KP'nin sendika örgütlerine ve Parti militanlarına saldırarak büyük bir katliam yaptı. Beş bin komünist öldürüldü, KP yasaklandı. Bu olay karşısında Hankéou Hükümeti'nden uzaklaştırılan General Tchang, Nankin'e yerleşerek milliyetçi Wuhan Hükümetini kurdu.. Komintern ise bu durum karşısında kesin tavır alamazken Hintli Roy'un yanlış yönlendirmesiyle, bu çatışmanın "geçici bir

---

⁹⁸ J.Guillermaz, a.g.e., s.17

aksilik" olduğu vurgulandı. Bu olaydan sonra aynı politikanın komünistler tarafından devam ettirilmesi istendi. 15 Temmuzda Wang Ching Wei ve Guomintang, komünistlerle ilgilerini kestiler ve bunları yasadışı ilan ettiler.

1 Ağustos'da Nanchang'da Hankéou Hükümetine karşı ayaklanan komünistler ağır kayıplar verip kırsal alana çekildiler. Bu ayaklanma tarihiyle komünist hareketin ilk devresi bitmiş oldu. Parti, tüm proletarya tabanını kaybederken, bundan sonra köylü ve asker tabanlı bir parti örgütlenmesine gidilecektir. Bu devreyle beraber Komünist Parti'nin kurucu ekibi tasfiye edilecektir. Bunların arasında Chen Tu Hsiu bulunmaktadır. Çin komünistlerinin bu "maceracı" ayaklanmasından sonra milliyetçi ve komünist bölünme kesinlik kazanacaktır. Bu bölünme diğer üçüncü dünya ülkelerinde de kendini gösterecektir. 1928 yılında Çin'in birliği sağlandı. Nanking hükümet merkezi, Tchang Kai Tchek'de devlet başkanı oldu..

Çin'den sonra bu bölünme, Latin Amerika, Kuzey Afrika ülkelerinin Komünist Enternasyonal'e karşı tavrı almalarıyla somutlaşacaktır.

Onikinci Bölüm

Kolektif Güvenlik Sorunu ve Barış Çabaları

Uluslararası Borçlar Sorunu

İtilaf Devletleri, 1915 yılından sonra Birinci Dünya Savaşı sırasında, ABD'den borç para almaya başlamışlardı. Bu borçlanma ya dolar olarak, ya da altın olarak bu devletlere veriliyordu. Zaman içinde borçlanan devletlerin sayısı yirmiye ulaşmıştı. Avrupa devletleri içinde Amerikan hazine ve bankalarına en fazla borçlanan ülkelerin başında 4.3 milyar dolarla İngiltere başında geliyordu. Fransa 3.4 milyar dolarla ikinci, 1.6 milyar dolarla İtalya üçüncü sıradaydı. Bu borçlara uluslararası borçlar deniliyordu.

Bir de ABD Hükümeti tarafından, 1924 yılında kabul edilen Dawes ödeme planı çerçevesinde tamirat borçları adıyla İtilaf Devletlerine ödeyebilmesi için Almanya'ya verilmiş olan borç paralar vardı . Amerikan bankaları, 1924 ile 1930 yılları arasında Almanya'ya 30 milyar mark orta ve uzun vadeli kredi olarak temin ediyordu. Bu tutarın geri ödeme yıllık faizi % 9.5 idi. Bunun 800 milyonu ise altın-mark olarak ve yıllık % 8 faiz ödemesiyle Alman Hükümetine veriliyordu.

Amerika, Almanya'ya bu plan çerçevesinde borç para veriyor, Almanya'dan alacaklarını tahsil eden İtilaf Devletleri de borçlarını Amerika'ya ödüyordu. Böylece Amerikan parasının iki kıta arasındaki dolaşımı tamamlanıyordu. Dawes ödeme planı dört yıl için öngörülmüştü. Bu sürenin bitiminde ödeme planı yeniden kararlaştırılacaktı.

Ocak 1930 da Owen Young tarafından hazırlanan yeni bir ödeme planı kabul edildi. Bu plan çerçevesinde Almanya, tamirat borcu olarak yılda 391 milyon dolar ödeyecekti. Bu ödemeler 22 yıl boyunca devam edecekti. Bu sürenin sonunda tamirat borcu son bulacaktı. Ama, dünyada yaşanan iktisadi ve mali krizle beraber Amerika, Almanya'ya borç para veremeyince, bu dolaşım tamamlanamadı ve Avrupa Devletleri borçlarını Amerika'ya ödemek istemediler.

Bunun üzerine ABD Başkanı Herbert Hoover, 20 Haziran 1931 tarihinde tüm uluslararası borçlar için moratorium ilan edilmesini teklif etti. Hoover Moratoryumu'na göre uluslararası tüm borçlar bir yıl süreyle ertelenecekti. Daha sonra Moratoryum gecikmeli olarak kabul edildi. Ama, bir süre sonra Almanya Başbakanı Brüning, söz konusu Moratoryuma karşın Almanya'nın borçlarını ödeyemeyeceğini Tamirat Komisyonu'na bildirdi. 16 Haziran 1932 tarihinde Tamirat Komisyonu Almanya'nın borçlarının tasfiyesini görüşmek üzere Lausanne kentinde toplandı. Komisyon, Young Planını kaldırdı ve Almanya'nın tamirat borçlarına karşılık son bir ödeme yapmasına karar verdi. Bu tutar 750 milyon dolar olarak tesbit edildi. Böylece Almanya'nın

tamirat borçları tasfiye ediliyor ve İtilaf Devletlerine toplam 5.396.250 bin dolar ödemiş oluyordu.⁹⁹

Lozan Antlaşması ile tamirat borçları çözümlenirken, buna bağlı olan uluslararası borçlar sorunu ortada duruyordu. Almanya'dan tamirat borçlarını alamayan Avrupalı devletler, ABD'ye olan borçlarını ödemek istemiyorlardı. Bu devletler içinde yalnızca Finlandiya borcunun tamamını öderken, İngiltere, İtalya, Letonya, Romanya ve Çekoslovakya az bir kısmını, Fransa, Belçika, Macaristan, Litvanya, Polonya ve Estonya gibi devletlerde borçlarını hiç ödememişlerdi.

Sonuç olarak, ABD, Avrupa ülkelerinden borçlarını tahsil edememiş, ve uluslararası borçlar sorunu kendiliğinden kapanmıştı.

Silahsızlanma Sorunu

Daha önce ABD Başkanı Wilson'un ileri sürdüğü 14 nokta üzerinde kısaca durmuştuk. Wilson, bu 14 noktayı bir bütün olarak ele alıyor ve uluslararası sürekli barışı sağlamanın koşullarından bahsediyordu. Sürekli barışı sağlamanın koşullarından biri de silahların azaltılıp sınır getirilmesi olarak ortaya çıkmaktaydı. Başkan Wilson bu konuya dördüncü noktasında açıklık getirmekteydi. Daha sonra Milletler Cemiyeti de silahsızlanma konusuna sekizinci maddesinde yer vermişti.

Silahsızlanma konusu, hem deniz, hem de kara silahlarının indirimini kapsamaktaydı. 1919 yılında başlayan silahsızlanma görüşmeleri 1933 yılına kadar

---

⁹⁹A.Ş. Esmer, a.g.e., s.76

aralıklarla sürdü. 1933 yılından sonra hızla başlayan silahlanma yarışı, İkinci Dünya Savaşı ile en doruk noktasına ulaştı.

Washington Deniz Silahsızlanma Konferansı

Deniz Silahsızlanma Konferansının ilki Washington'da 6 Şubat 1922 tarihinde yapılan görüşmeler sonunda imzalanmıştır.

XX. yüzyıl başında, Rusya'nın doğuda, Pasifik Okyanusuna doğru yayılmasını önlemek amacıyla İngiltere, Japonya ile 1902 tarihinde bir ittifak antlaşması imzalamıştı. Bu ittifakın süresi Temmuz 1921'de son buluyordu. Japonya, bu ittifaktan güç alarak Uzakdoğuda emperyalist faaliyetlerine hız veriyordu. Özellikle, Birinci Dünya Savaşı'nın siyasi konjonktüründen faydalanarak 1915 yılında zorla Çin'den kapitülasyonlar koparmıştı. Gün geçtikçe de denizlerde güçleniyordu. Bu durum ABD'nin hoşuna gitmiyordu, Japonya ile ilişkileri Uzakdoğu yüzünden bozulmuştu. İki ülke hızla silahlanma yarışına girmişti.

ABD'nin baskısıyla İngiltere, Japonya ile 1921 yılında son bulan ittifakını yenilemedi. Bunu fırsat bilen ABD Başkanı Harding, Uzakdoğu sorununu çözümlemek için Washington'da bir konferans düzenledi. 6 Şubat 1922'de konferans sırasında üç ayrı anlaşma imzalandı.¹⁰⁰

Birinci anlaşmaya "Dörtlü Anlaşma" denir. Bu anlaşmayı sırasıyla, ABD, İngiltere, Japonya ve Fransa

---

¹⁰⁰ R. Gullien, *Les Fondements de la politique extérieure des Etats-Unis*, Paris, A. Colin, 1949, s.138

imzalamıştır. Buna göre taraf ülkeler, Pasifik Okyanusu'ndaki sömürgelerine karşı saygılı davranmayı taahhüt ediyorlardı.

- İkinci anlaşma olan "Dokuz Devlet Anlaşması"nı ABD, İngiltere, Fransa, Japonya, Belçika, Çin, İtalya, Holanda ve Portekiz imzalamıştır. Bu anlaşmada Çin konusu ele alınmıştı. Taraf ülkeler, Çin'in toprak bütünlüğü ve egemenliğini tanımayı taahhüt etmişlerdi. Çin de buna karşılık, bu ülkelere vermiş olduğu kapitülasyonlarda "eşit hak" ilkesini uygulayacaktı.

Üçüncü anlaşma ise, deniz silahlarına sınır getirmektedir. Bu sınırlama yalnızca büyük gemiler için geçerli sayılmıştır. Bu anlaşma ABD, İngiltere, Japonya, Fransa ve İtalya arasında sırasıyla imzalanmıştır. Büyük gemilerin tonalitelerine ve sınıflarına getirilen bu sınırlamalar oran olarak sırasıyla, ülkelere göre şöyle ifade edilmektedir: 5, 5, 3, 1.67, 1.67 dir.¹⁰¹

Bu anlaşmalar sonucunda ABD, Uzakdoğuda deniz üstünlüğünü eline geçirirken bir süre Japonya'nın hegemonyacı siyasetini bu bölgede durduracaktır. Ama, Japonya İngiltere'nin ardından dünyanın üçüncü büyük deniz gücü olduğunu kabul ettirecektir.

Denizlerde güç dengesinin değişmesi, 6 Şubat 1922 tarihli Washington Konferansının imza edilmesiyle somutlaşmış olur.

---

¹⁰¹F. Armaoğlu, a.g.e., s.220

Cenevre ve Londra Deniz Silahsızlanma Konferansı

Washington Konferansı'nda tonalite olarak büyük gemilere sınırlama getirilmişti; ancak küçük gemiler konuşulmamıştı. İşte bu küçük savaş gemilerine sınırlama getirmek amacıyla ABD'nin girişimiyle Haziran 1927'de Cenevre'de Deniz Silahsızlanma Konferansı düzenlendi. Yapılan bu konferansa yalnızca ABD, İngiltere ve Japonya katıldı. Bu üçlü toplantıda İngiltere, sömürge imparatorluğunu ileri sürerek küçük gemilerin tonalitelerine getirilecek sınırlamalara karşı çıkıyordu. Özellikle Kruvazörleri iki sınıfa ayırıp, ağır olanlara sınırlama getirilmesinde ısrar ediyordu. Hafif olanların yapımının serbest bırakılmasını savunuyordu.¹⁰² Diğer devletler de görüşmelere katılmayınca Konferans'tan bir sonuç alınamadı. Konferansın başarısızlığı, İngiltere'nin tutumunu değiştirmemesi, olumlu bir sonuç çıkmaması gibi faktörler, bu defa ABD ve İngiltere arasındaki ilişkilerin bozulmasına neden oldu. ABD'nin amacı, görüşmeler yoluyla açık denizlerdeki üstünlüğü İngiltere'nin elinden almaktı. İngiltere de açık denizlerdeki silah üstünlüğünü kimseye kaptırmak istemiyordu. Konferanstan bir sonuç çıkmaması üzerine, denizlerdeki silahlanma yarışına hızla devam edildi.

1928 yılında Briand-Kellogg Pakti'nin dünya devletleri tarafından imzalanması, uluslararası ilişkilerin

---

¹⁰² A.Ş. Esmer, a.g.e., s.48

yumuşamasına neden oldu. 1929 yılında ABD’de yapılan Başkanlık seçimini H. Hoover kazanmıştı. Aynı yıl İngiltere’de yapılan seçimleri İşçi Partisi kazanmış ve Mac Donald Hükümeti kurulmuştu. Mac Donald ilk yurtdışı gezisini ABD’ye yapmıştı. Bu uluslararası konjonktürde, Ocak 1930’da Londra’da yeni bir deniz silahsızlanma konferansı toplandı.

Uzun tartışmalardan sonra, 22 Nisan 1930’da Londra Antlaşması imzalandı. Fransa ve İtalya, gemilerin tonalite ve sınıfları ile ilgili antlaşmanın maddelerini imzalamadılar, çünkü aralarında anlaşmazlık çıkmıştı. Gemiler kruvazör, destroyer, denizaltı gibi sınıflara ayrılıyordu. Tonaliteler, ülkelere göre farklıydı. Örneğin, kruvazör yapımı için Amerika’ya 323 bin ton tanınmıştı; İngiltere’ye tanınan tonaj 339 bindi. Japonya için bu tonaj 208.850 idi. Amerika ve İngiltere’ye tanınan destroyer tonajı 150 bin olurken, bu rakam Japonya için 105 bindi. Denizaltılar için 52.700 ton her üç ülkeye eşit şekilde bölünmüştü. 1936 yılına kadar hiçbir ülke zırhlı gemi yapamayacaktı.¹⁰³

Londra Deniz Silahsızlanma Konferansı kısmen başarılı oldu.

Briand-Kellogg Paktı ve Paris Barışı

Wilson Milletler Cemiyeti’ni bir dünya örgütü olarak düşünmüştü. Ancak ABD’nin Avrupa politikasından uzak durma ilkesini yeniden benimsemesi, Sovyetler Birliği’nin kuruluşun dışında bırakılmış olması, MC’yi Fransa ve

---

¹⁰³ A.Ş. Esmer, a.g.e., s.49

İngiltere'nin kontrolünde bırakmıştı. MC, bir Dünya örgütü olacağına Avrupa örgütü oldu.

Böylece MC'nin hizmet edeceği amaç saptırılmıştı. Bir takım savaşlar meşru sayılabiliyordu. Bu çatlakların tıkanması için yapılan girişimler özellikle İngiltere'nin aykırı tutumu yüzünden sonuçsuz kalmıştı.¹⁰⁴

Milletler Cemiyeti Genel Kurulu, saldırı savaşının yasaklanması için 1925 ve 1927 yıllarında iki karar almıştı. 1925 yılında alınan karara göre saldırı savaşı uluslararası bir suç olarak kabul ediliyordu. 1927 yılındaki karar ise Polonya'nın önerisiyle alınmıştı. Bu karara göre, her türlü saldırı savaşı yasaklanıyor ve devletlerin her türlü anlaşmazlıklarını barış yolu ile çözümlemeleri zorunlu kılınıyordu.

MC bu yolda çabalayıp dururken, Fransa Dışişleri Bakanı Aristide Briand, 6 Nisan 1927 günü basına bir demeç verdi. Amacı ABD ile Fransa arasındaki ilişkilere yeni bir boyut kazandırmaktı. Demeç ABD Dışişlerine verilmiş bir mesajdı. Demecinde Fransa ile ABD'nin "Savaşı yasa dışı ilan etmelerine ve karşılıklı taahhüde bulunmalarını" teklif ediyordu.

ABD Dışişleri Bakanı Kellogg, Aralık 1927'de Briand'ın mesajına cevap verdi. Kellogg, "karşılıklı tahhüd yerine, tüm dünya devletleri tarafından imzalanabilecek bir antlaşmadan" söz etmekteydi. Kellogg'un bu önerisi 1928 yılı başında Avrupa ülkeleri tarafından benimsenmeye başlandı. Amerika'nın arzusu üzerine bu girişim çok taraflı bir Pakt oldu.

---

¹⁰⁴ Aptülhat Akşin, *Atatürk'ün Dış Politika İlkeleri ve Diplomasisi*, TTK, Ankara, 1991, s.177

27 Ağustos 1928 günü Paris'te Briand-Kellogg Paktı adıyla ilk olarak dokuz devlet tarafından imzalandı. Bu devletler, ABD, Fransa, İngiltere, Almanya, İtalya, Japonya, Belçika, Çekoslovakya ve Polonya'dır.¹⁰⁵

Bu antlaşmaya göre, "Taraflar savaşı ulusal politikalarına . alet etmeyeceklerine, anlaşmazlık durumunda savaşa başvurmayacaklarını, sürekli barışçıl yolları kullanacaklarını, savaştan vazgeçtiklerini" dünya kamuoyu önünde taahhüt ediyorlardı.¹⁰⁶

Ekim 1928'de, Fransa'nın girişimiyle Briand-Kellogg Paktına Sovyet Rusya ve Türkiye de davet edildi. 28 Ocak 1929'da Türkiye Pakta katıldı. Katılan devletlerin sayısı 46'ya ulaşmıştı.

Briand-Kellogg Paktı tüm dünyaya bir barış havası getirecek, ama bu süreç geçici olacaktır.

Japonya'nın Mançurya'ya savaş ilan etmeden saldırması, Paris Paktı ile ilgili yeni tartışmaları başlattı. Paris Paktı savaşı yasaklıyordu, ancak savaş ilan etmeden kuvvete başvuran bir devletin konumuna açıklık getirmiyordu.

Bu konuya Silahsızlanma Konferansının 2 Mart 1933 tarihli toplantısında kabul edilen bir deklarasyonla çözüm getirilecektir. Bu deklarasyon, savaşa baş vurmaya yasakladığı durumda kuvvete baş vurmaya da yasaklıyordu.¹⁰⁷

---

¹⁰⁵ O.Sander, a.g.e., s.36

¹⁰⁶C.A.Collard, *Droit International et Histoire Diplomatique*, Mochrestien, Paris, 1970, p.361.

¹⁰⁷ A.Akşin, a.g.e., s.178

Kara Silahsızlanma Sorunu

Silahsızlanma sorunun ikinci önemli boyutu, kara silahlarının sınırlandırılması konusudur. Daha önce saptadığımız gibi, deniz silahsızlanma görüşmeleri kısmen başarılı olmuştu. Fakat kara silahsızlanma görüşmelerinde tüm girişimlere karşın kesin bir başarı elde edilememiştir.

Bilindiği gibi Milletler Cemiyeti'nin en önemli amaçlarından biri; emperyalist devletlerin silahlanma yarışına sınır getirmektir. Cemiyet'in 8. maddesi, dünyadaki silahsızlanma konusunu ele alıyordu. Milletler Cemiyeti, 1920 yılında silahsızlanma konusunu incelemek ve çözüm getirmek amacıyla bir danışma komitesi kurmuştu. Bu danışma komitesi somut bir çalışma yapamamıştı. 1925 yılında Locarno Antlaşmaları'nın imzalanmasına kadarki belirsiz ve istikrarsız dönemde bu konu üzerinde durulmamıştır. Locarno Antlaşmaları'ndan sonra, uluslararası işbirliğinde yumuşamanın başlamasıyla birlikte silahsızlanma konusu da ele alınmıştır.

Milletler Cemiyeti, bu defa 1926 yılında "Silahsızlanma Konferansı Hazırlık komisyonu" kurdu. Bu Komisyon çalışmaya başladı, amacı silahsızlanma konusunun temel ilkelerini saptamaktı. Komisyona katılan devletler dört farklı görüş ortaya atmıştı. Sırasıyla bunları irdeleyelim:

1926 yılında Almanya, komisyon çalışmalarına katıldı. Çalışmalara katılmasıyla birlikte "silahsızlanma konusunda eşitlik ilkesi"ni ortaya attı. Çünkü Almanya, Versailles Antlaşması'nın kayıtlarından kurtulmayı

amaçlıyordu. Bunun için tüm devletlerin silahsızlanma konusunda kendisiyle eşit duruma getirilmesini istiyordu.

Fransa, Almanya'nın bu önerisini kabul etmedi. Gerekçe olarak, kendi güvenliğini öne sürüyordu.

Bu arada Sovyet Rusya, "Genel ve Tam silahsızlanma" önerisini ileri sürmüştü. Bu görüşü yalnızca Türk heyeti destekledi. Bu öneride tüm silahların yok edilmesi, orduların dağıtılması isteniyordu. Bu teklif gerçekçi bulunmadığı için kabul edilmedi.¹⁰⁸

Silahsızlanma Komisyonu olumlu çalışmalar yapamaz duruma gelmişti. Komisyonu çalıştırmak amacıyla Eylül 1931'de İtalya, "devletlerin geçici olarak, bir yıl silahlanmalarını durdurmalarını" önerdi. Milletler Cemiyeti bu öneriyi kabul etti, ve 54 devlet tarafından bir "mütareke" imzalandı.

Bu sırada Uzakdoğu karışmış, Eylül 1931'de Japonya Mançurya'ya saldırmıştı. Almanya'da ise siyasi istikrar gittikçe bozuluyordu. Almanya'da hükümeti Von Papen kurmuştu.

Bu koşullar altında 2 Şubat 1932 tarihinde Silahsızlanma Konferansı Cenevre'de çalışmalara başladı. Konferansa Türkiye ile birlikte 61 devlet katılmıştı.

Bu defa Fransa yeni bir öneriyle ortaya çıktı. Tüm devletlerin silahsızlanmasına karşılık, Milletler Cemiyeti'nin yönetimi altında, bir uluslararası gücün kurulmasını istiyordu. İngiltere ve ABD bu öneriye tepki gösterdiler ve

---

¹⁰⁸ V. Potiemkine, *Histoire dela Diplomatie*, Librairie de Médecis, Paris, Tome 3, s.458

karşı çıktılar. Çünkü bu koşullarda kurulacak bu güç "devletlerüstü bir örgüt" olacaktı.

Fransa ise "silahları bulunan ve yaptırım uygulayacak kuvvetli bir Milletler Cemiyeti" istiyordu.¹⁰⁹ Fransız önerisi kabul edilmedi.

İngiltere, "kalitatif silahsızlanma" fikrini ortaya attı. Buna göre, "saldırgan silahlar" yok edilmeliydi". Ama saldırgan silahların tanımı üzerine görüş ayrılıkları olunca Komisyonda bu konuda anlaşmazlık çıktı.

22 Haziran 1932 tarihinde ABD Başkanı Hoover ise, "tüm devletler silahlarını 1/3 oranında indirmeli" görüşündeydi. Bu öneri İngiltere, Fransa ve Japonya tarafından benimsenmedi.

Almanya ise eşitlik konusunda ısrar ediyordu. Başarılı olamayınca Eylül 1932'de konferanstan çekildiğini açıkladı.

Daha sonra ABD, İngiltere, Fransa ve İtalya Cenevre'de bir araya gelerek ortak bir açıklama yaptılar. Bunlara göre "Bütün devletler için ortak bir güvenlik sisteminin kurulması" durumunda, Almanya'ya "eşitlik hakkı" tanıyacaklarını açıkladılar. Almanya, bu açıklamadan sonra Aralık 1932'de konferansa geri döndü. Konferans çalışmalarına 1933 yılına kadar ara verdi.

Ama, bu arada 30 Ocak 1933 tarihinde Almanya'da Hitler iktidara gelmişti. Konferans 2 Şubat 1933'de tekrar toplandı. 24 Şubatta Japonya, Milletler Cemiyeti'nden çekildiğini resmen bildirdi.

---

¹⁰⁹ A.Ş. Esmer, a.g.e.,s. 80

Mart ayında, İngiltere Başbakanı Mac Donald, ortaya yeni bir silahsızlanma planı attı. Bu plan çerçevesinde bütün devletler aynı nitelikte silahlara sahip olacak ve bütün devletlerin belirli sayıda askeri olacaktı. Çok sayıda itiraz olunca bu plandan vazgeçildi.

Bunun üzerine İngiltere, Fransa ve İtalya bir araya gelerek bir antlaşmaya vardılar. Buna göre: silahsızlanma 4'er yıllık iki devre olarak gerçekleştirilecekti. Böylece Almanya, sekiz yıl içinde bu ülkelerle eşit konuma gelecekti. "Eşitlik", güvenliğin sağlanmasına bağlı tutulmuştu.

Almanya, sekiz yıl beklemeyi göze alamadı. 14 Ekimde Silahsızlanma Konferansı'ndan, 21 Ekimde Milletler Cemiyeti'nden çekildiğini açıkladı.

Silahsızlanma Konferansı 1933 yılı sonunda, bir sonuç alamadan çalışmalarına son vermiş oldu.

Üçüncü Kısım

Dünya İktisadi Bunalımı ve Etkileri

Onüçüncü Bölüm

1929 Dünya İktisadi Krizi

24 Ekim 1929 Perşembe günü, New York Borsasına kayıtlı hisse senetleri % 50 değer kaybedince, Borsada panik çıkar ve iflas eder. 1929 ekonomik krizi, gerçekte Amerikan kapitalist sisteminin ekonomik ve mali çöküşünden başka bir şey değildir. ABD'de 1929 yılında 22900, 1932 yılında 31800 firma iflas etmiş; sanayi üretimi %45, tarım ürünleri %57 gerilemiştir. 1929 yılında 87.4 milyar dolar olan milli gelir, 1932 yılında 41.7 milyar dolara düşmüştür. 1929'dan 1932'ye kadar ortama fiyatlar %30 düşmüş, bu düşüş en fazla % 50 ile tarım ürünlerinde meydana gelmiştir. Bu yıllar arasında ücretlerdeki gerileme ise %60 olmuştur. Ürün fiyatları düşerken, stoklar hızla artmaya başlamış, para ve kredi sistemi iflas etmiştir. 1932 yılında dünya üretimi % 33, dünya ticareti % 60 değer olarak azalmıştır. Aynı yıl 30 milyon insan işsiz kalmıştır. Ekonomik dengelerin bozulmasıyla işsizlik çığ gibi büyümüş, açlık ve yoksulluk tüm dünya ülkelerini sarsmaya başlamış ve beraberinde sosyal çöküntü getirmiştir.

Krizin Nedenleri

Krizin çıkış nedenleri üzerine iktisatçılar farklı görüşler ortaya atmışlardır. Kimi iktisatçılar Borsa'nın çökmesinin en büyük nedeni olarak spekülasyon olayını göstermişlerdir.

1927 ile 1929 yılları arasında borsada spekülatif alım satımlar hız kazanır. 1928 yılı sonunda Cumhuriyetçi aday Hoover'in Başkan olmasıyla bu olay daha çok ivme kazanır.¹¹⁰

Borsa simsarları (Brokers) kredi karşılığında çok sayıda hisse senedi alımı gerçekleştirirler. Simsarlar, % 15 faizle bankalardan kredi kullanarak hisse senetlerini borsadan toplarlar. Topladıkları senetleri % 20 kârla ellerinden çıkarırlar. Daha fazla banka kredisi kullanabilmek amacıyla simsarlar senetleri teminat olarak gösterirler.

Ocak 1925'ten Ocak 1929'a kadar Wall Street borsasına kote edilen toplam hisse senedi değeri, 27 milyar dolardan 67 milyar dolara çıkar.

Ocak 1929'dan Ekim 1929'a kadar olan sürede 300 milyon adet yeni hisse senedi satışa çıkarılır, bunun sermayeye tahvil değeri 20 milyar dolardır. Birkaç ay içinde bazı yatırım şirketleri hisse senetlerinin borsa satış fiyatı değerini spekülasyon sonucu % 700 artırırlar.

3 Ekim 1929 günü bir grup spekülatör hisse senetlerine düşük fiyat teklif ederler ama borsadaki yükseliş önlenemez.

---

¹¹⁰ J.Heffer, *La Grande Dépression, Les Etats-Unis en Crise 1929-1933*, Collection Archives Julliard, 1976, pp.61-62

22 Ekim 1929'da 300 milyon borsaya kote edilen hisse senedi satışa çıkarılır.

24 Ekim, "Kara Perşembe" olarak anılacak gün, New York Borsası günlük seansını açar. Ama hisse senetleri aniden değer kaybetmeye başlar ve değer kaybı önlenemez. 13 milyon hisse senedi öğleye kadar sokağa atılır. Öğleleyin, birçok bankacı Morgan Bankasında toplantı yapıp, hisse senedi satın alarak düşüşün önlenmesine çalışırlar.

Ama satın alınan kâğıtların tekrar borsaya sürülmesi düşüş olayını yeniden harekete geçirir.

Aynı olay Mart 1930'da tekrarlanır, satın alınan hisse senetlerin borsaya satışa sunulması yeni bir panik yaratır. Değerini kaybeden milyonlarca hisse senedi sokağa atılırken, New York Borsası iflas eder.

Kimi iktisatçılar ise olayı kapitalist sistemin yapısal krizi olarak görürler. Bunlara göre bunun iki nedeni vardır:

Refah devrinden beri süregelen üretim ve tüketim arasındaki dengelerin bozulması;

Amerika'nın Dünya ve özellikle Avrupa ile yapmış olduğu dış ticaretteki dengelerin bozulmasıdır.

Üretim ve tüketim arasındaki dengesizlik ABD'nin ekonomik yapısından kaynaklanmaktadır. ABD, tükettiği maddelerinin ancak % 10'nu ithal etmekte; buna karşılık endüstri ürünlerinin ancak % 5.5'ni ihraç etmektedir. Endüstri üretiminin hızlı gelişmesi üretim fazlasını yani sürprodüksiyonu ortaya çıkarmıştır. Kitlel üretim gelişmesi ekonomiyi yatırım mallarına yöneltmiş ve

ortaya çıkan gelir dağılımının dengesizliği pazarın daralmasını getirmiştir.

1923 ve 1929 yılları arasında ABD'de milli gelir %23 artış gösterirken, sermaye geliri % 62 artmıştır.¹¹¹

Tarımda kriz kronikleşerek pazarın daralmasını getirmiş, aynı dönemde işsizlik rakamları 400 bin den 2 milyona ulaşmıştır.

Dünya ülkeleri ile yapılan mübadelede, bir taraftan tarım ürünlerinin yokluğu, diğer taraftan sanayi ürünlerin çok az bir kısmının yabancı ülkeler tarafından satın alınması, örneğin otomobil üretiminin yalnızca %12'si dışarıya satılabilmektedir; bu da dengelerin bozulmasına sebep olmuştur.

ABD ihracatı, kredili ihracat sistemi ile gerçekleştirilmiştir. Kredilerin ülkelere dağılımında daha çok siyasi kriter veya karşılıklı çıkar sağlama göz önüne alınmıştır. Bunun en güzel örneğini Almanya'ya kullandırılan kredilerde ve dolayısıyla ekonomisinin kalkındırılmasında görüyoruz.

ABD'nin refah devrini yaşaması ve ekonomik büyümesini 1929 yılına kadar sürdürmesi temelde istikrarsız ve yanıltıcıydı. Ekonomik krizin boyutlarının yayılması daha çok Avrupa ülkelerine vermiş olduğu ödünç dolarlardan kaynaklanmaktadır. Kredi hacminin aşırı genişlemesi, bu kredilerin Avrupa ülkelerine verilmesi, alınan dolarların zamanında geriye dönmemesi, ekonomik ve mali krizin tüm dünya ülkelerine yansımına ve zincirleme dağılmasına neden olmuştur.

---

¹¹¹ J.Heffer, a.g.e., ss.63-64

Ekonomik kriz sonucu ABD, Avrupa ülkelerine borç para verememiş, bundan en fazla tamirat borçlarını Dawes Planı çerçevesinde ödemeye çalışan Almanya etkilenmiştir.

1. Krizin Yayılması ve Etkisi

ABD'de ortaya çıkan borsa krizinin sonuçları zincirleme reaksiyon gibi gelişir ve çevresine yayılır. Bankalar krize karşı tüm kredi işlemlerini durdururlar, iflas durumuna düşerler, kullandırmış oldukları kredileri geri almaya çalışırlar.

1929 yılında 22900 firma, 1932 yılında 31800 firma iflas eder.

Kredili satışların durması, piyasadaki satışların azalmasına neden olur. Üç ay içinde otomobil satışları yarı yarıya iner. Endüstri üretimi ortalama % 45, yatırım malları üretimi ise % 69 azalır.

İşletmelerin kârları ise hızla azalmaya başlar. 1929'da 2897 milyon dolar olan kâr, 1930'da 1672, 1931'de 667, 1932'de 657 milyon dolara düşer.¹¹²

1929 yılında milli gelir 87.4 milyar dolar olurken, 1932 de 41.7 milyar doları bulur.

Ortalama fiyatlar % 30 gerilerken, tarım ürünlerinde bu gerileme % 50 olur.

1929'dan 1932'ye kadarki sürede çiftçinin geliri % 57 azalmıştır.¹¹³

---

¹¹²J.Néré, *La Crise de 1929*, A.Colin, U-Collection Archives, Paris, 1967

¹¹³ P. Broué, a.g.e., s.5

Banka ve kredi kanalıyla kriz Avrupa'yı etkiler. Mali krizden önce Orta Avrupa ülkeleri etkilenmiştir. 1931 yılı başlarında Viyana Kredit-Anstalt Bankasından yabancı sermaye sahipleri paralarını çekmeye başlar. Bunun üzerine Banka ödemelerini durur, ve 11 Mart günü panik başlar. Banka iflas etme noktasına gelir.

Bu olay üzerine Haziran 1931'de yabancı sermaye sahipleri paralarını bu kez Almanya bankalarından çekmeye başlarlar. Onbeş gün içinde Almanya'dan çekilen yabancı para miktarı bir milyar markı bulur.¹¹⁴ Reichsbank, teminatların %30'u altın ve döviz olarak öder.

12 Temmuzda Danat Bank iflas eder, Hükümet bankaları iki gün kapatır ve yabancı alacakları dondurur.

Alacakların dondurulmasından en fazla İngiltere etkilenir. Çünkü, 73 milyon sterlin uzun vadeli, 70 milyon kısa vadeli borç para vermiştir. Temmuz ayından itibaren İngiliz bankaları altınla ödeme yapmaya çalışırlar. Ağustos ayında Holanda, Belçika ve İsviçre bankaları Londra'dan altın çekip kullanırlar. İngiltere Eylül ayında sterlingi % 30 devalüe eder ve 21 Eylül tarihinden itibaren altın esasından ayrıldığını ilan eder.

Milli paranın altın esasından ayrılmasını diğer ülkeler de takip eder.

Dünya ekonomik ve mali krizin en ağır devresi 1931 yılı sonları, 1932 yılı başlarında yaşanır.

Diğer ülkelerde krizin etkisi daha şiddetli hissedilir. Genellikle gelişmekte olan ülkelerin ihracatları ham madde

---

¹¹⁴ A.Ş. Esmer, a.g.e., s.74

veya tarım ürünlerine dayanmaktadır. Fiyat düşüşleri ve mübadelenin yapılamaması bu ülke ekonomilerini tam bir çökme noktasına getirmiştir. Değerini yitirmiş ürün stoklarının oluşması, sonunda bunların topluca yok edilmesine varmıştır. Örneğin: Küba'da şeker, Brezilya'da kahve stokları topluca yok edilmiştir.

Ekonomileri tarıma dayalı bu gibi ülkelerde çiftçilerin üç yıl içindeki gelirleri, örneğin Hindistan'da % 90 azalmıştır.

Sonuç olarak, dünya piyasalarında dolar % 60 değer kaybetmiş, kriz kapitalist dünyanın tüm sektörlerini etkilemiştir.

2. Sosyal Çöküntü

Krizin toplumsal etkisine bakıldığında karşımıza işsizlik, yoksulluk ve sefalet, umutsuzluk ve ayaklanma öğeleri çıkmaktadır.

İşsizlik

Tüm toplumu ilgilendiren konu olmasına karşın, kriz devresinde işsizlikle ilgili farklı ülke rakamları bulunmamaktadır.

ABD'de: 1929 yılında 1.5 milyon işsiz,

- 1930'da 4.2 milyon,
- 1931'de 7.2 milyon,
- 1932'de 11.9 milyon,

- 1933'te 12.6 milyon işsiz bulunmaktadır.

Almanya'da ise bu sayı:

- 1929 yılında 2.5 milyon,
- 1930'da 3 milyon,
- 1931'de 4.7 milyon,
- 1932'de 6 milyon işsiz bulunmaktadır.

ABD'de Detroit kentinde bulunan Ford otomobil fabrikasında Mart 1929'da 128 bin işçi çalışırken, bu rakam Kasım 1929'da 100 bin, Nisan 1930'da 84 bin, aynı yılın Ağustos ayında bu rakam 37 bine inmiştir.¹¹⁵

Yoksulluk

Kriz, çalışan kesimi iki açıdan baskı altına almıştır: ilk olarak işsizlikle beraber ücretlerde ortaya çıkan düşüş ödemeler ve ikinci olarak gelişmiş ülkelerde ortaya çıkan az mesai uygulamalarıdır.

İşsizler ordusu yalnızca işçilerden oluşmamaktadır. Bu sosyal sınıfın yanında memurlar, küçük esnaf ve sanatkarlar ile borçlarını ödeyemeyen, dolayısıyla topraklarını kaybeden küçük toprak sahibi çiftçileri de eklemek gerekir.

Yoksulluk insanları gecekonduya doldurmaktadır, ABD'de bunlara "Hoovervilles" denmekte ve bu insanlar geçimlerini Chicago kentinin çöplüklerini karıştırarak sağlamaktadırlar.

Kimileri de bir iş bulabilme umuduyla tüm günlerini iş bulma kurumları önündeki kuyruklarda geçirmektedir.

---

¹¹⁵ P. Broué, a.g.e., s.8

Açlık ve yoksulluk nedeniyle tüberküloz ve diğer bulaşıcı hastalıklar yaygınlaşmakta, toplumdaki ortalama evlenme oranı %30'a, doğum oranları %17'ye inmiştir.

Kaçınılmaz olarak toplumda, yaralama, öldürme ve intihar olayları hızla artmaya başlamıştır.

Umutsuzluk ve Başkaldırma

Sendikal örgütlerin zayıf ve kitlelerden kopuk olması, işsizler ordusunu ekonomik krize karşı mücadelesinde yalnız bırakırken morallerin bozulması ve umutsuzluğun artması kaçınılmaz olmuştur.

İnsan doğasına ters düşen açlık ve yoksulluk, umutsuzlukla birleşince düzene karşı ayaklanmalar kendiliğinden ortaya çıkmıştır.

6 Mart 1930'da ABD'de bir milyon işsiz yürümüş ve düzeni protesto etmiştir.

20 Ocak 1931'de Oklahoma City'de aç ve işsiz kalabalık bir grup, dükkânları yağmalamış; bu olay sonucu 26 kişi tutuklanmıştır.

Mart 1932'de Dear Born'da, Ford fabrikasında, işten çıkarılan işçiler açlık yürüyüşü yapmışlar, çıkan çatışmada 3 işçi ölmüş ve 23 kişi yaralanmıştır.

Temmuz 1932'de Washington'da toplanan 25 bin savaş gazisi primlerinin ödenmesini istemiş ama kalabalık şiddete başvuran askerler tarafından dağıtılmıştır. Askerlerin başında General D. Mac Arthur, Albay D. E. Eisenhower ve Binbaşı G. O. Patton bulunmaktadır.

Krize Çözüm Arayışları

Dünya Ekonomik Krizi sonucu, 1930'lardan sonra ekonomistler, arz ve talep arasında otomatik bir dengenin fiyat mekanizmasıyla oluşması gerektiğini, işsizliğin ise yapısal bir veri olduğunu savunmaya başlamışlardır. Liberal doktrinin "bırakın yapsınlar" tezine karşı çıkarak, parayla ekonomi arasındaki ilişkileri yeniden gözden geçirmeye, ayrıca yatırımla faiz yüzdesi ve tüketimle üretim arasındaki ilişkileri de incelemeye başlamışlardır. Önemli noktalardan biri de, devletin ekonomiye müdahale edip etmemesi üzerine olan tartışmaların yoğunlaşmasıdır.¹¹⁶ Bunun yanında ilk olarak ekonomik dengenin ve gelişmenin kimin tarafından sağlandığı, komuta edildiği; yani para politikası mı, yoksa bütçe politikası mı izlenmesi gerekliliği üzerinde durulmuştur. Bu tartışmalar ve düşünceler ilk kez, Amerika, Almanya ve İsveç gibi ülkelerin dikkatini çekmiştir.

Bu dönemde İngiliz iktisatçı Keynes, ekonomik krize çözüm getiren görüşlerini Genel Teori adlı kitabında açıklamıştır.¹¹⁷ Keynes'in bu teorisi, kapitalizme yeni bir dinamik getirebilme amacındaydı. Genel Teorisi'ne bakıldığında bu fikir anlaşılmaktadır. Ekonomiyi kısa vadede dengeye getirebilmek ve kaynakların tamamını devreye sokabilmek için, Keynes bize, bütçe ve vergi aracılığıyla tüketim ve yatırımları hızlandırmayı, yatırımların sosyalizasyonuna gitmeyi öngörmektedir. Yani

---

¹¹⁶ P.Renouvin, a.g.e., s.608

¹¹⁷ J.M. Keynes, *Théorie générale de l'emploi, de l'intérêt et de la monnaie*, Payot, 1977.

tüketimi özendirmek için devletin maliye politikası, vergi politikasına başvurması, ayrıca faiz hadlerini kendisinin belirlemesi gerekliliğine inanmaktadır. Çünkü faizlerin düşürülmesi kredilerin yatırımlara kanalize edilmesini kamçılacaktır. Kamu yatırımlarını ve özel sektör yatırımlarını yanına alarak, devletin yatırımlara müdahalesi ile istihdam sorununa çözüm getirecektir. Keynes için bu bir "devlet sosyalizmi" değildir. Çünkü üretim araçlarının mülkiyetinde bir değişiklik yoktur. Aslında ekonomik sistemin çalıştırılmasının teorisinden başka bir şey değildir. Ama sistemin çalışmasını burada devlet üstlenmiştir.

Devletin artan müdahalesi gözlenmektedir. Ekonominin devlet eliyle organizasyonu Hegel devlet anlayışıyla birleştirilip güçlendirilince devlet güç dengesinin odak noktası olmuş, bir sınıfın baskı aracı olarak yapılanıp ortaya çıkmıştır. Bunun örnekleri, 1933 yılından sonra Almanya'da "Nazi Devleti"yle somutlaşmıştır. Bu konuya daha sonra değineceğiz.

Gerçekte Keynes, "düzenleyici devlet"i (Etat Régulateur) ilke olarak savunmuş, ama, bu görüş devletin güçlenmesine neden olmuştur. Çünkü gerçekte gelir dağılımının daha adaletli şekilde bölünmesinin sosyal dengesizlikleri ortadan kaldırdılabileceğini düşünmüştür.

Dünya Ekonomik Krizi, sosyal krize dönüşünce, Almanya'da Nazi Partisinin 1933 yılında iktidara gelmesi çabuklaşmıştır. Şimdi kısaca, Almanya'da Weimar Cumhuriyeti'nin sona ermesi ve Nasyonal Sosyalizmin iktidara gelmesinden önce kapitalizmin krize karşı tutumuna değinelim.

Ondördüncü Bölüm

Kapitalizmin Krize Karşı Tutumu

1914-1918 yılları arasında süren Birinci Dünya Savaşı, Avrupa Devletleri ve Avrupa kapitalizmi açısından zor bir deney, daha doğrusu zor bir sınavdır.

1929 Dünya Ekonomik Krizi ise kapitalist sistemi bütünüyle sarsmış, etkilemiştir. Bu etkileşim, ülkelere göre eşitsiz olurken, birbiri ardına devrilen iskambil kağıtlarına benzemektedir.

Bir yandan, az gelişmiş ekonomik yapılarıyla dünya ekonomik krizin etkisine giren emperyalizminin zayıf halkası durmundaki sömürge ve yarı sömürge ülkelerdeki yaşam koşulları hızla kötüleşmeye başlamıştır.

Diğer yandan, gelişmiş ülkelerde ekonomik kriz, "prosperity" döneminden hemen sonra ortaya çıkmış, kapitalist sistemi sarsmış ve sistemin çökmesine neden olmuştur. Kapitalizmin ideolojisi sorgulanmaya başlanmış, ortaya çıkan yapısal krizin nedenleri araştırılmıştır.

Kapitalizm mi, sosyalizm mi tartışmaları toplumlarda daha da keskinleşmiştir.

Dünya İktisat Konferansı

Dünya Ekonomik Krizi'nin en zor devresi 1932-1933 yıllarında yaşanmıştır. ABD'de başkanlık seçimi yapılmış ve 1932 yılının Kasım ayında Demokrat Parti adayı F. Roosevelt Başkan seçilmiştir. Nisan ayında diğer devletler gibi ABD de ulusal parası doları altın esasından ayırmış, Amerikan doları % 30 devalüe edilmiştir.

1933 yılı haziran ve temmuz aylarında, Londra'da 64 devletin katılımıyla yapılan Dünya İktisat Konferansı'na Türkiye'de katılmıştır. Bu konferansta gümrük tarifelerinin indirilmesi ve paranın değer kaybetmesine karşı alınacak önlemler üzerinde durulmuştur. Özellikle İngiltere bu iki önemli konu üzerinde durmuştur. ABD ise, parasını yeni devalüe ettiğini, bu nedenle önce hızla düşen mal fiyatlarına istikrar getirmenin gereği üzerinde duruyordu. Konferansın bir başka tartışma konusu da kontrolsüz üretimi yapılan değerli madenlerden olan gümüşün değer kaybı ve dünya piyasalarındaki buğdayın mübadelesiydi.

Konferanstan bir sonuç çıkmamış, gümrük duvarlarının indirilmesi için karar alınamayınca, devletler dış ticaretlerini yürütebilmek için ikili anlaşmalar yapmak veya takas yoluna gitme kararı almışlardır.

Artan Çelişkiler

Savaşın sonra dünyayı paylaşmaya çalışan kapitalist devletler "refah dönemini" yaşamaktaydılar. Ama bu dönemin Dünya Ekonomik Kriziyle sonuçlanması, kapitalist sistemdeki çelişkileri su yüzüne çıkardı.

Ekonomik kriz var olan çelişkileri daha da ağırlaştırmıştır. Sömürge ve yarı-sömürge durumundaki ölkeler dünyaya egemen olan kapitalist devletleri tehdit etmeye başlamıştır.

Patlamaya hazır ölkelerin başında Hindistan, Çin ve Latin Amerika ölkeleri gelmektedir.

1. *Hindistan*: 1922'den sonra Hindistan'da köylü ağırlıklı ulusal hareketlerde artış gözlenir. Ama ulusal hareket Hindistan'da Müslüman ve Hindu toplulukları arasında gerginliğe yol açmıştır. Bunun sonucu Ulusal Kongre Partisi içinde 1927'den sonra bölünme başlar. Gandhi, şiddete karşı çıkarak, kitleleri kontrol etmektedir. Kongre'nin aşırı ucu olan radikalleri temsil eden Jawaharlal Nehru ve Subhas Chandra Bose taraftarları Hindistan'ın tam bağımsızlığını savunmaktadırlar. Ekonomik kriz sonucu 1929-1933 arasında Bengal köylülerinin ve ücretli kesimin yıllık gelirlerinde % 90 düşme olur.

Trade-Unions(la pat) Hindistan Kongresi yapılır. Bu arada İşçi-Köylü "Pan-Hindistan Partisi" kurulmuştur.

1930 Martında Gandhi ikinci büyük kitlesel "tuz tekeli" protesto gösterisini başlatır. Bu gösteriler altı ay sürer ve kitleler 24 saat denize yürürler. Pasif direnişte bulunduğu, otoritelere karşı gelindiği gerekçesiyle Parti liderleri tutuklanmıştır.

1931'in Mart ayında Gandhi, Anayasa tartışmalarına katılmak koşuluyla protesto gösterilerini durdurur. 1933 yılında gösteriler son bulur.

2. *Çin*: 1927-1937 yılları arasındaki on yıllık zaman dilimine "İkinci İç Savaş Dönemi" adı verilir. Bu dönemde Komünist Partisi, Kuomintang'ın saldırılarına karşı varoluş mücadelesi verirken, ilk köylü Sovyetlerde kurulmuştur.

1927 yılında, Çin'in iç bölgelerinde ve Kanton'da kırsal alanlarda "Sonbahar Hasat Ayaklanması" olur. Bu ayaklanmayı köylülerle Kızılordu'ya bağlı askeri birlikler birlikte gerçekleştirirler. Komünistlerin bu dönemdeki tüm girişimleri başarısızlıkla sonuçlanır.

1931-34 yılları arasındaki dönemde ise komünistlerin yönetimindeki askeri birlikler Chingkanshan'a çekilirler, amaçları kendilerine güvenli bir sığınma yeri bulmak ve köylü kitlelerini bir siyasi fikir etrafında toplayarak, örgütlemek ve eyleme hazırlamaktır. Burada Kızılordu'nun 12 bin kişilik çekirdek kadrosu oluşturulur. Kadronun kontrolünde 1931 yılı Aralık ayında Chingkansham ve Kiangsi bölgelerinde ilk sovyet cumhuriyetleri kurulur.¹¹⁸ Çin'in güney bölgelerinde kurulan ilk köylü sovyetlerinde önce tarım reformları uygulamaya konulur. 1931-1933 yıllarında Tchang Kai Chek, uzun çarpışmalarla "Kızıl Haydutları" yok etmeyi amaçlamaktadır. 500 bin kişilik bir ordu ve 200 uçakla Ekim 1933'te Kiangshi'ye saldırır.

15 Ekim 1934'te komünistler, Kiangsi'yi terk etmeye başlarlar. 12 bin kilometre sürecek olan "Uzun Yürüyüş" başlamıştır.¹¹⁹

---

¹¹⁸ J. Guillermaç, a.g.e., s.21

¹¹⁹ C. Hudelot, a.g.e., s.75

3. *Nikaragua*: 1927-33 arasında ABD Hava Kuvvetleri desteğindeki Nikaragua ordusu Sandino gerillalarına karşı saldırıya geçer. "Sierra Savaşanları" halk desteğini arkalarına alarak, Başkan Somoza ve ordusuna uzun süre karşı koyarlar. Çarpışmalar sonunda Sandino öldürülür. Amerikan Kuvvetleri 1933'te Nikaragua'dan çekilirler.

4. *Brezilya*: 1930'lu yıllardan sonra ekonomik çöküntü önlenemez duruma gelmiştir. Zararına satışlar seri iflaslara yol açar. Krizden çıkabilme umuduyla egemen sınıflar tarafından "Liberal İttifak" düşüncesi ortaya atılır. Askerlerin ve gün geçtikçe yoksullaşan orta, burjuvazinin desteğinde demokratikleşme hareketi teşvik edilmektedir. 1930'da Getulio Vargas askeri bir darbeyle iktidara gelir. Vargas'ın programında sanayileşme teşvik edilir, işçi haklarıyla ilgili yasalar çıkarılmaya çalışılır.

5. *Şili*: 1929-31 arasında endüstri üretiminde %50 oranında azalma olunca ekonomisi çöker, bu da öğrenci ve işçi ayaklanmalarına neden olur. Bu ayaklanmalar şiddetle dönüşür ve Diktatör İbanez iktidardan düşer. 4 Haziran 1932'de Hava Kuvvetlerinden Marmaduke Grove'nin komutasındaki askerler ayaklanma sonucu iktidara gelir. Ama Grove beklenenin tersine "Sosyalist Cumhuriyet" ilan eder. Söylemi: "Pan techno y abrigo para el pueblo" dur. Grove'un Hükümeti iktidarda yalnızca 12 gün kalır, yine askerler tarafından iktidardan uzaklaştırılır.

6. *Küba:* 1933'te 12 gün süren grevlere dayanamayan diktatör Gustavo Machado'nun Hükümeti iktidardan düşer. Grau San Martin, emperyalizm karşıtı bir hükümet kurduğunu açıklar. Fulgencio Batista ayaklanmayı yöneten subayların lideridir.

7. *Salvador:* 1932'de köylüler, Augustin Farabundo Marti liderliğinde ayaklanırlar. Çatışmalarda 20 bin kişi ölmüştür.

Dünya Pazarının Dağılması

Dünya Ekonomik Krizi, kapitalist dünya pazarın dağılmasına neden olur. Bunun birinci nedeni, 1930'lardan sonra, devletlerin ulusal ekonomilerini korumak için önlemler almaya başlamalarıdır. Fransa'da gümrük tarifeleri yükseltilir. ABD'de Hawley-Smoot adıyla dış ticaret uygulamaları kabul edilir. İngiltere 1932 yılında serbest mübadeleden vazgeçer. Diğer ülkeler ise dışalima kısıtlama getirirler ve dış ticareti kontrol altında tutarlar.

Ulusal paraların altın esasından ayrılması, uluslararası para sisteminin yıkılması, krize yeni boyut getirir. Ulusal ekonomiler gümrük duvarları içine çekilirler. Ekonomik kriz sonucu sistemden ayrılımların olması, kapitalist ekonomiler arasında yeni oluşumları beraberinde getirir: ABD, Fransa ve İngiltere gibi sömürgeci devletlerin kendi ekonomik yaşam alanları bulunmaktadır. Amerika kıtası ve Pasifik ABD'nin yaşam alanı olarak kabul

edilirken, Fransa ve İngiltere'nin sömürge imparatorlukları vardır.

Bir de yaşam alanı bulunmayan, ekonomileri daralan, resesyona giren Japonya, Almanya ve İtalya gibi gelişmiş kapitalist devletler vardır. Döviz ve hammadde bakımından yoksul olan bu devletler, endüstrilerini besleyebilmeleri için dışarıya açılmak zorundadırlar.

Bu devletler arasında ortaya çıkan kutuplaşma eğilimleri dünyanın yeniden paylaşılma koşullarının da hazırlayıcısı olacaktır.

Kapitalist dünya pazarının dağılmasının ikinci neden, kapitalist üretim araçlarının kilitlenmesidir. Bu kilitlenmede Dünya Ekonomik Krizi etkili olmuştur. 1914'ten önceki dönemde kapitalist sistem 19. yüzyıl ortalarından başlayarak aralıksız ve sürekli bir gelişme çizgisi izlemiştir. Ama 1914'le birlikte bu gelişme koşulları ortadan kalkmıştır. Avrupa kapitalizminin gelişmesi dururken, Amerikan kapitalizmi kendi topraklarında ekonomik gelişmesini tamamlamış, ancak bu gelişmesini sürdürebilmek amacıyla üretimini dış pazara açmıştır. Ekonomik Kriz, kapitalist ekonominin temelini oluşturan kâr ve dışa açılma ilkelerini başarısız kılarken, üretim ve verimlilik artışıyla birlikte tüketim artışını da kilitlemiştir. Tüketime düşmesi, üretimin azalmasına neden olurken, çıkar yol olarak ulusal ekonomilerin korunması yönüne gidilmiştir.

Kapitalist sistemin gelişmesini sürdürebilmesi için yeni üretim sektörlerin geliştirilmesi kaçınılmaz olmuştur.

Bu yeni sektörlerin gelişmesi ancak devlet desteğiyle gerçekleşmiştir. Yeni üretim sektörlerinin ortaya çıkması, kriz aşamasında kapitalist ekonominin üretimini belli düzeyde tutmasını sağlamıştır. Doğal olarak bu üretim sektörü silah endüstrisidir. 1935'lerden sonra ulusal sınırları kolaylıkla aşabilecek ve yeni pazarlar bulacaktır.

Devletin Yetkilerinin Artırılması

Dünya Ekonomik Kriziyle birlikte ilk kez böyle bir durum ortaya çıkmıştır. Devlet bir yapay motor olarak tüm sistemi omuzlamıştır. Sosyal ve ekonomik alanlarda ortaya çıkmış, müdahale etmiş, gerektiğinde aktif rol almıştır. Bankacı, üretici, tüccar gibi rollere soyunmuştur. Uzmanlaşmış ofisler kurmuştur. Piyasaya girerek buğday satın almış, stoklamış, ürünün fazlasını yok etmiş, taban fiyatını belirlemiştir.

Devlet, para ve sermaye piyasasına müdahale etmiş, aktif rol almıştır. Banka kurmuş, para-kredi işlemlerini yönlendirmiştir. Kamu kuruluşları aracılığıyla üretime katılmış, ekonomik yatırımlar yapmış, tasarrufları teşvik etmiştir.

Devlet yeni üretim sektörleri açarken, üretimin artmasını amaçlamıştır. Buna uyumlu bir tüketimi sağlayacak pazarın oluşması da gözönünde tutulmuştur.

1929 Ekonomik Kriz'le birlikte kapitalist sisteme arka çıkmış, liberal ekonomi gözden geçirilerek ekonomik krizin çareleri aranmıştır. Bu dönemde İngiliz iktisatçı M. Keynes buna önyak olmuştur.

1931'den sonra Almanya'da devletin müdahalesi ağırlık kazanmıştır. Bu dönemde devletin ağır sanayiye, bankalara; tarıma müdahale ettiği dönemdir. Brüning'in Merkezci Hükümeti aynı yıl gelirleri ve fiyatları dengeleyebilmek için deflasyonist politika uygulamaya başlamıştır. Kamu harcamalarını kısmış, sosyal yardımları azaltmıştır. Brüning'in politikasına halk "kıtlık politikası" adını vermiştir. Toplumu sarmaya başlayan "Sosyal Korku" Alman büyük burjuvazisinin Nazi Partisi'ni desteklemesine yol açacaktır.

Onbeşinci Bölüm

Almanya'da Nasyonal Sosyalizmin İktidara Gelmesi

3 1. Ekonomik, Mali ve Sosyal krizle, faşist rejimlerin ortaya çıkması arasında organik bağlar bulunur. Bu siyasal rejimler arasında kuşkusuz en önemlisi Almanya'da iktidara gelen Adolf Hitler'in Nazi Partisi'dir.

1933'te Hitler'in iktidara gelmesiyle, Avrupa ve dünya devletlerinde totaliter rejimlerin iktidara gelmesi arasında da benzer ilişki vardı. |

Konu bu açıdan ele alınırsa, Almanya, Avrupa'nın 1918-1933 yılları arasında emperyalizmin en zayıf noktasını oluşturmaktadır. Devrim ve karşı devrim çatışmasının olduğu Almanya, 1933'ten sonra İkinci Dünya Savaşı'nın hazırlayıcısı olurken aynı zamanda dünyada karşı devrim hareketinin merkezi olacaktır.

1933 yılı, Avrupa siyasi tarihinin dönüm noktası olmuştur. Önce Nasyonal Sosyalizmin Almanya'da ve daha sonra Avrupa'daki etkisini irdeleyelim.

Nasyonal Sosyalizmin Seçimle İkidara Gelmesi

4 1. Nasyonal Sosyalist İşçi Partisi veya kısacası Nazi Partisi, Ocak 1919'da Münih'te kuruldu. Kuruluşundan

birkaç hafta sonra Adolf Hitler yedinci üye olarak Parti'ye katıldı. Hitler, inşaatlarda boyacılık yaparak yaşamını sürdürmekteydi.¹²⁰ Avusturya kökenli olup, ırkçı-milliyetçilik, antisemitizm (Yahudi düşmanlığı), komünizm düşmanı düşünceler savunuyordu. Nazi Partisi, kuruluş yıllarında diğer aşırı uç partiler gibi ayrıcalıklı konumda değildi. Nasyonalist temalar yanında sosyalist temalara da sahip çıkmaktaydı. Nasyonalizm ve sosyalizm kavramları üzerinde bilinçli şekilde kavram kargaşası yaratarak kitleler üzerinde etkili olma yoluna gitti. Dr. Goebbels, propaganda ve parti örgütü sorumlusuydu. Hitler ise kusursuz bir hatipti. Parti ilk yıllarında orta ölçekli iş dünyası tarafından finanse edildi. Ludendorff'un desteğinde ordu ve devlet apareyi tarafından aşırı sol örgütlere karşı kayırıldı. Parti üyeleri, Ludendorff'un manevi çocuklarıydı.

6 1923 yılında Bavyera'da Nazi Partisi darbe girişiminde bulundu; başarısız olunca liderleri tutuklandı. Adolf Hitler hapis yıllarında "Mein Kampf" yani Kavgam adlı bir kitap yazmıştı. Ama kitabı pek okunmadı.

Hapiste yatmanın vermiş olduğu psikolojik ezikliğin baskısıyla intikam duyguları artan Hitler, savaş sonrası "Prosperitat" döneminde, Parti'nin doktrinini hızla geliştirdi ve kadrosunu kurdu.¹²¹

İ Doktrini basit mantık sistemleri üzerine oturtulmuştu. Kısaca özetlemeye çalışalım: Almanya'nın iç

---

¹²⁰ Broué, a.g.e. , s.22

¹²¹ A.Demichel, F.Demichel, *Les Dictatures Européennes*, PUF, Paris, 1973, 379 p.

ve dış düşmanları vardı; bunlardan kurtulması gerekirdi. Bu kurtuluş için yapılması gerekenler ise şunlardı:

Alman milleti saf aryan ırkındandı, çalışkan ve kúsursuzdu. Dünya Savaşı'nda hainler tarafından ihanete uğramıştı. Bu baş düşman Yahudilerdi. Çünkü marksist ideolojiyi, demokrasi ve evrensel din kavramlarını ortaya atarak Alman Devleti'ni içerden çökertmişlerdi.

Bunun için ölümsüz Almanyayı ayağa kaldırmak ve yaratmak gerekirdi. Bu da "Yaşam Sahası" edinerek, Alman milletini "Milletlerin derebeyi" yaparak mümkün olabilirdi.

Bunları gerçekleştirebilmek için Hitler'in önerisi şöyleydi:

"Ulusal Benliğe" dönmeli, "Kan bağına sağlamalı", "saf ırkı korumalı" ve "Eşitsiz düzeni" yerine getirmeliydi.

Alman savaşçı ruhu yaratılmalı; muhalefetin her türlü acımasızca yok edilmeli; ülke toprakları genişletilmeli; Almanyanın düşmanları ezilmeliydi. En başta Bolşevizmi dünyaya yayan Sovyetler Birliği ve daha sonra Fransa baş düşmandı.

Nazi Partisi'nin kadrosu, entelektüel ve moral açıdan yeterli olmayan vasat düzeyde insanlardan oluşmuştu. Genellikle Alman küçük burjuvazisi ve savaş gazisi eski askerlerden meydana gelmişti. Bu grup, Dünya Savaşı'nda Almanyanın aldatıldığı görüşünü savunuyordu.

Ernest Röhm, askerlerle ilişkiyi kuran ve bundan sorumlu olan kişiydi.

Hermann Goering, avcı uçakları kahramanı olarak tanınan, sert ve eylemci karakterli "Saldırı Birimleri" olan

SA'nın şefiydi. SA'lar Parti'nin vurucu gücünü oluşturunuyordu.

Rudolf Hess, Martin Bormann, Heinrich Himmler, devlet ve polis örgütünden gelme, deneyimli, acımasız kişilerdi.

Baltık kökenli metafizisyen ve amatör filozof olan Alfred Rosenberg ise ırklar üzerine araştırma yapan, ukala, bilgisiz ve o kadar cahil biriydi.

Gregor Strasser, Julius Streicher... demagog işçi ve Yahudi düşmanlıkları.

Tüm bu kadro Führer tarafından seçilmiş olup, Hitlerin belli, basit olduğu kadar tehlikeli bir ideoloji arkasından giden "silah arkadaşları"ydı.

1. Nazilerin Sosyal Güçlerle Bütünleşmesi

Ekonomik kriz, 1929'dan sonra Almanya'da var olan sosyal krizin boyutlarını daha da derinleştirdi. Krizin boyutu sınıflararası çatışmaya kadar vardı.

Burjuvazi, kendi arasında fraksiyonlara bölünmüş, büyük sanayici ve bankacılar birikim ve yatırımlarını hızla artırmış, servetlerine servet katmışlardı. Savaş ekonomisi bunlar için bulunmaz fırsattı. Orta ve küçük burjuvazi ise, deflasyon ve enflasyon ortamında hızla yoksullaşmış, gün geçtikçe proleterleşmeye başlamışlardı.

Sayısal olarak Almanya'da azınlık olan köylüler sosyal krizden en az etkilenen sınıftı. İşçi sınıfıda sosyal krizden en fazla etkilenen sınıf özelliğini korumaktaydı. 1932 yılında Almanya'da 6 milyon işsiz bulunurken, her iki işçiden biri işsizdi. Çalışanlar ise karın tokluğuna

çalışmaktaydılar. İşini kaybetme korkusuyla işveren tarafından acımasızca sömürülmekteydiler.

Gençlik, tüm sosyal haklardan yoksun bir durumda yaşamını marjinalleşerek sürdürmeye çalışırken, alkolizm, uyuşturucu ve fahişelik olağan hale gelmişti.

Bu sosyal bölünme, ülkede "göçmen işçi" olayını ortaya çıkarmıştı. Özel veya kamu sektöründe kurulan çalışma kampları, bu göçmen işçi trafiğinin ortaya çıkmasına neden olmuştu.

Sosyal krizin ağırlaşması, toplumda, umutsuzlukla birlikte kızgınlık ortamının dalgalar halinde yayılmasına neden olmuştu. Halk arasında, hükümete ve tüm sorumlulara karşı öfke, hırs, aldatılma ve intikam alma duyguları artmaktaydı. Endişe ve beliren tehlikeye karşı ezilen halk sınıfı, kötü gidişe dur diyen her kesime kurtarıcı gözüyle bakmaktaydı.¹²²

İtalyan faşizminde olduğu gibi, Alman Naziler de küçük burjuva tabakasını saflarına çekmişlerdi. Gramsci'nin dediği gibi "maymunlar halkı", proletaryalaşma korkusu ve paniği içinde proletaryaya karşı cephe almışlardı. Bu cephe alma aşırı sağ parti olan Nazi Partisi saflarında oldu.

---

¹²² W. Reich, *La Psychologie de masse du fasciste*, Paris, Payot, 1972, 344 p.

2. Şiddete Dayalı Saldırı Stratejisinin Uygulanması

Nazi Partisi, askeri örgütlenmeyi kendilerine örnek ve temel almıştır. Diğer aşırı sağ parti veya gruplar arasında etkin olmalarının bir başka nedeni de örgütlenme dönemlerinin Almanya'da komünist devrimin gündeme geldiği zamana rastlamasıdır. Sermaye sınıfı tarafından güçlü biçimde finanse edilmeleri, aslında komünist devrim tehlikesinin durdurulması amacına yöneliktir.¹²³

Mali destek, partinin örgütlenmesinde ve propagandasında en etkin rolü oynamıştır. Bu destek şunlardan gelmiştir:

Partinin kuruluşunda yayıncı ve Bechstein piyano yapımcısı ünlü Buckman önyak olmuştur.

Krizden sonra en büyük mali destek Konzern olan kömür kralı Kirdorf, siderürji kralı Vorgler ve Thyssen, ayrıca I.G. Farben, bankacı Schroeder ve sigorta şirketlerinden gelmiştir.

Büyük sermaye mali destek verirken Nazilerin asker ve polis tarafından korunmalarını da sağlamıştır. Düzen koruyucusu rolünü oynayan naziler, büyük sermayeyle organik bağlarını sağlayarak kirli ve karanlık işler, şantaj, adam kaçırma, fidye, adam öldürme gibi suçları rahatlıkla düzen adına işlemişlerdir.

Toplumda yayılan kokuşmuşlukla birlikte hızla yoksullaşan kitlelere, ulusal onuru kırılmış geleceği olmayan bu orta sınıf insanlara, Naziler aşırı ırkçı

---

¹²³ N.Poulantzas, *Fascisme et Dictature.La III.International Face au Fascisme*, Maspero, Paris, 1970, 404 p.

yaklaşımila bakmışlardır. Korku ve tehlikeye karşı ırkçılığı önerirken, bolşevizme karşı tek çıkar yol olarak korumacı rolünü üstlenmişlerdir.

Bunun dışında Nazi Partisi, kapitalist sistem yanlısı olduğunu beyan etmiş, "Alman sosyalizmi"ni nasıl anladığını farklı biçimde açıklamıştır: Nazilere göre Alman sosyalizminin gerçekleşmesi için üç farklı hedef vardır. Bunlar sırasıyla:

Kapitalizmin tüm günahlarını Yahudiler taşımaktadır. Bunun için Yahudilere karşı eylem yapmalıdır. Sosyal Demokrasi Partisi'nin kurucusu Bebel bile Yahudi düşmanlığını (anti-semitizm) "Aptallar sosyalizmi" olarak ifade etmiştir.

Emperyalizmi mahkûm etmelidir. Çünkü, emperyalizm "Versailles Diktası"dır ve gerçek yüzü "Kara Afrika" işgaliyle ortaya çıkmıştır.

İşçi Partisi ve sendika yöneticileri yalnızca "Budist" rahipler olabilir. Budistler aynı zamanda işbirlikçilerdir. Yahudi patronlar, dünya Yahudileri ve Bolşevik Yahudilerle birleşerek Alman işçilerini aldatmaktadırlar.

Diğer taraftan Nazi Partisine rakip olan veya olabilecek düşünceleri taşıyanlara ve örgütlere karşı şiddet, baskı ve terör uygulanır.

Terör ve şiddet hareketlerinde genellikle Mussolini faşizminin vurucu gücünü oluşturan motosikletli birimler kullanılmıştır.

Tüm koşullarda rakibine karşı üstün olmak Nazilerin diğer bir yanıdır. Güçlü olmak için rakibini bölmek ve yönetmek, tecrit etmek ve korkutmak başvurulan yöntemdir. Askeri gösteriler, gövde gösterileri,

topluma korku salan mitingler Nazilerin sürekli ve olağan davranışıdır.

Reklam ve propaganda olanaklarını çok iyi değerlendiren Nazi Partisi insanlara korku salarak tüm rakiplerine oranla avantaj sağlamaktadır.

İşsiz gençlerin sorunlarına çözüm bulmaya çalışan Naziler, bu gençleri kendi saflarına çekmiş, silahlı milisleri olan SA'lara, daha sonra SS'lere dahil etmiştir. Milis örgütüne katılanlara üniforma, silah, rütbe ve prestij sağlayarak, toplumda bir ünvan kazandırmıştır. Nazi Partisi, bu gençlere kendi örgütlerinde iş bulmuş, kadrosunu hızla çoğaltmış ve güçlendirmiştir.

Kimi siyasi tarihçilere göre Nazi Partisi'nin iktidara uzanması kaçınılmazdır. Bu tez kanımızca doğru değildir, çünkü 1930-1933 yılları arasındaki dönemde Almanya'da güç dengeleri ortadadır. Şimdi bu dönemi incelemeye çalışalım.

3. Karşı Koyulabilecek Bir Yükseliş midir?

Nazi Partisi'nin üye sayısı 1928 yılında 17 bindir. 1931 yılında bu sayı 800 bine ulaşmış, 1932 yılı Nisan ayında ise bir milyonu bulmuştur. Doğal olarak 1929 Ekonomik Krizin etkisi Nazi Partisi'nin büyümesini, hızlandırmıştır. Aynı koşullar işçi partisi için geçerlidir.

Komünist ve sosyalistler 1928 yılı seçimlerinde toplam 12 milyon 418 bin oy; 1930 yılındaki seçimlerde ise 13 milyon 160 bin oy almışlardır.

Temmuz 1932'de yapılan seçimlerde Nazi Partisi 6 milyon 400 bin oy alırken, aynı yılın kasım ayında yapılan seçimlerde 13 milyon 230 bin oy almıştır.¹²⁴

- Seçim sonuçları gerçek güç dengesini sağlıklı olarak göstermez ama, sosyalist ve komünistlerin bu dönemdeki uzlaşmaz tutumları güç dengesini aleyhlerine çevirmiştir.

Sosyal Demokrasi Partisi'nin bir milyon üyesi ve buna bağlı serbest sendikaların beş milyon üyesi bulunmaktadır. Reichsbanner, Sosyal Demokrat Parti'nin yan kuruluşu olup önemli gücü vardır.

Eylül 1930'da yapılan seçimlerde 8 milyon 500 bin oy alarak 143 milletvekili çıkarmışlar, buna karşılık Naziler 6 milyon 400 bin oy alarak 107 milletvekili çıkarmıştır. Naziler ancak 1932 yılında daha fazla oy alacaklardır.

Sosyal Demokratlar açısından Bolşeviklerle Naziler arasında pek fark yoktur, ikisi de aynı tehlikeyi oluşturmaktadır. 1918 yılında da Almanya bu girişimi yaşamıştır. Sosyal demokratlar için önemli olan Weimar Cumhuriyet rejiminin korunmasıdır. Demokratik bir "Ortayol" aramaktadırlar. Daha çok "merkez" parti koalisyonlarına dayanmakta ve gerektiğinde iktidarı bunlara bırakmaktadır. Brüning'in merkez koalisyon hükümeti bunun örneğini sunarken, uygulamış olduğu deflasyonist politika ise Nazilerin iktidara gelmesini çabuklaştırmıştır.

Sosyal Demokrasi Partisi, Brüning'in merkez hükümetinin deflasyonist politikasına destek vermiş, hükümetin Reichstag'ı atlayarak kararnameler yoluyla ülkeyi

---

¹²⁴ Broué, a.g.e., s.26

yönetmesine ses çıkarmamıştır. Cumhurbaşkanlığı seçiminde Hitler'e karşı Hindenburg'u desteklemiştir.

1930 yılında Sosyal Demokrasi Partisi'nin 8 milyon 500 bin olan oyu, 1932 yılı seçimlerinde 7 milyon 960 bine düşmüştür. Aynı yılın kasım ayında yapılan seçimlerde 7 milyon 250 bin oy almıştır. Bu arada "İşçi Birlik Cephesi" taraftarı olan partiden ihraç edilmiş, ihraç edilen bu partililer SAP adlı yeni bir parti kurmuşlardır.

Komünist Parti ve kızıl sendikaların gücü de küçümsenemeyecek büyüklüktedir. Naziler gibi, 1930 yılı seçimlerinde 4 milyon 59 bin oy almışlardır. 1932 yılı temmuz seçimlerinde 5 milyon 370 bin oy alırken aynı yılın kasım ayı seçimlerinde 5 milyon 980 bin oy almışlardır. 1930'lu yıllarda Komünist Partisi üçüncü büyük siyasal güçtür. Ama, Nazi Partisi'ne karşı izlediği politika, Weimar Cumhuriyeti'nin en istikrarsız yılları olan bu dönemde düşündürücü olmalıdır.

İngiliz tarihçi R.T. Clark Komünist Partisi yöneticileri için şunları yazmıştır: "Uçurumun kenarına gelmiş bir Almanya'da yaşanan olaylar karşısında, bilhassa komünist edebiyatı karşısında insanın tüylerinin diken diken olmaması elinde değildir. Akıl ve zekadan yoksun bu yöneticiler yerine az bir zekaya sahip insanlar pek ala bulunabilirdi."

Komünist Partisi, Nazilere karşı mücadele edeceğine, sosyal demokratlarla mücadeleye önem vermiştir. Nazi ve Komünistler, farklı eylemde bulunurken aynı amaca hizmet etmişlerdir. Kullandıkları edebiyat da pek farklılık yoktur. Versailles'a karşı cephe alırken, ulusal bağımsızlık söyleminde birleşmişlerdir. Sosyal Demokrat

Parti'ye karşı aynı söylemleri, örneğin: "budistler" veya "sosyal faşistler" sıfatlarını kullanmışlardır. "Nazileri devirmeden önce, sosyalistleri devirmeli" söylemi ise iplerin kopmasına neden olmuştur. Bu söylem kargaşası, doğal olarak Nazilerin amaçlarına hizmet etmiştir. Diğer taraftan sosyalistler, komünistlerle birleşmeme kararı almıştır. Kurulması istenen "Birleşik Cephe", Nazilere karşı kurulamamıştır.

Komünist Enternasyonal'in bu dönem sekreteri olan Manuilsky'nin tutumu ve tutumu Nazileri cesaretlendirmiştir: "Sosyal devrimden önce faşizm, kapitalizmin son aşaması olacaktır".

Nisan 1932'de Prusya Sosyal Demokrat hükümetinden Braun-Severin'in hazırladığı Nazi Partisi'ne karşı sıkı önlem alınmasını istediği yasa için yapılan "kırmızı plebisit" oylamasında komünistler Nazilerle birlikte karşı oy kullanmışlardır. 1932 kasımında Berlin Ulaşım İşçileri grevinin Reichtag'da görüşülmesi sırasında Komünistler Nazilerle birlikte sosyalistlere karşı oy kullanmışlardır.

Sonuç olarak Brüning Hükümeti'nin başarısızlığından sonra, 1932 yılı mayıs ile kasım ayları arasında "Baronlar Kabinesi" olan Von Papen hükümeti kurulmuştur. Von Papen gerçekte Hitler yanlısı bir tavır sergilemiştir. Von Papen hükümeti'nin kısa ömründen sonra General Von Schleicher hükümeti kurulmuştur. Bu arada bankacı Schroeder'in gözetiminde Bad-Harzburg'ta Hitler ileri gelen bankacılarla bir toplantı yapmış, Bankacı Schacht, Hitler'e tam destek vermiştir. Artık General Von Schleicher'in de yardımıyla askerlerin güvenini sağlayan

Hitler'e karşı bir engel kalmamıştır. Bu görüşmelerden sonra Von Schleicher hükümeti kısa bir süre sonra Cumhurbaşkanı Hindenburg'tan iktidarın Hitler'e verilmesini isteyecek ve istifa edecektir.

30 Ocak 1933'te Hitler yasal yolla hükümeti kurmakla görevlendirilmiş ve İktidara gelir gelmez devletin tüm olanaklarını kullanarak rakiplerini ezmeye, etkisiz duruma getirmeye başlamıştır. İlk olarak örgütlü işçi hareketlerinin liderlerini yok etmiştir.

Yeni Bir Rejimin Yapılanması

Altı ay gibi kısa bir sürede Naziler tüm devlet apareyini eline geçirmiştir. İlk seçimlerde büyük sanayicilerden sağlanan 3 milyon mark para ile¹²⁵ seçim kampanyası yürütülmüştür. Polisin korumasında, SA'lar terör hareketleriyle Nazi Partisi oylarını %33'ten %44'e çıkarmıştır.

Bu arada 27 Şubat 1933 günü Reichstag Naziler tarafından yakılmış, olay Komünist Partisi'nin üzerine atılmış ve Komünist Partisi yasa dışı ilan edilmiştir.

23 Mart 1933 günü Naziler, Merkez Katolik Partisi ile birlikte, Sosyal demokratların karşı çıkmasına rağmen Reichstag'tan "Tam yetki" yasası çıkardılar.

2 Mayıs 1933'te sendikalar kapatılarak, tüm mallarına el kondu.

14 Temmuz 1933 günü bu kez tüm siyasi partiler kapatılıp, Nazi Partisi "Tek Parti" ilan edildi.

---

¹²⁵ P. Broué, a.g.e., s.29

1. Dikta Devlet Anlayışı

23 Mart 1933 günü Alman Şansölyesi Hitler'e verilen tam yetki, hem yürütme hem de yasama erklerini içermektedir. Bu yetkinin süresi dört yıl ile sınırlıdır. Ama 30 Ocak 1937'de ikinci kez uzatılır. Bu yetki ile Hitler, yürürlükte olan Weimar Anayasası'nı çiğnemeye başlamıştır. 16 Ekim 1934'te kabul edilen ikinci bir yasayla da bakanlar, Şansölye'ye karşı sorumlu olurken, sadakat ve bağlılık yemini yapmaları kabul edilmiştir.

31 Mart 1933 günü Gleichshaltung adıyla bir yasa çıkarıldı. Bu yasaya göre Landtag ve Reichsrat'ın görevlerine son verildi ve böylece yasa çıkarma yetkileri sona erdi. Bu yetki Reich'ta toplandı.

Landeer hükümetleri son bulurken, bunların yerine Statthalter'ler oluşturuldu. Statthalterler güçlü valilerdi. Bunlar sadık Naziler olup, Hitler'e bağlıydılar. Diğer taraftan Bourgmestres olan Belediye Başkanları da atama yoluyla göreve geldiler.

2. Nazi Partisi'nin Yapısı

Nazi Partisi aşırı milliyetçi biçimde örgütlenmiştir. 32 Gaue'ye bölünmüştür. Bunların başında Gauleiter bulunmaktadır. Gaue'ler Dairelere, Daireler Gruplara, Gruplar Hücrelere, Hücreler Bloklara bölünmüştür. Bu Parti örgütü, alt birimleri kontrol eder. Alt birimler şunlardan oluşmuştur:

- Hitlerjugend'ler: Parti örgütlenmesi biçimindedir. Bunların yapısında öğrenci, profesör, yargıçlar gibi meslek grupları bulunur.
- SA'lar: Haziran 1934'de Hitler bir gecede tüm rakiplerini öldürtür. Bu temizlik operasyonuna "Uzun Bıçaklama Gecesi" denir. Bunların arasında Roehm ve askerleri de bulunmaktadır. Bu olaydan sonra SA'lar geri plana itilir.
- SS'ler: Görevleri Hitler'i korumaktır. Onun can güvenliğinden sorumludurlar. SS'lerin başında Himmler bulunmaktadır. 1936 yılında bu örgütün üye sayısı 200 bine ulaşmıştır. Bu görev dışında iç güvenlik ve toplama kamplarından da sorumludurlar.
- Waffen-SS'ler: Askerlerin elit tabakasını oluşturur.
- SD'ler: Bunlar özel polis gücü olup Heydrich tarafından yönetilirler. 1936 yılında tüm polis teşkilatını ele geçirirler.
- Abwehr: karşı casusluk örgütüdür.
- Gestapo: Düzeni sağlayan polis örgütüdür. Cinayet masası, gizli polis gibi birimler buna bağlıdır.
- Konsantrasyon Kampları SA'lar döneminde kurulmuşlardır. Daha sonra SS'lerin kontrolüne geçmiştir. 1939 yılında sayıları yüzü bulmuştur. Bu çalışma kampları içinde üç tanesi önemliydi: Dachau, Buchenwald ve Sachsenhausen. Genellikle bir milyon tutuklu bu kamplarda tutulmakta, ve telef olanların yerine yeni tutuklular getirilmekteydi.

3. Sivil Toplum Anlayışının Yok Edilmesi

Devlet ve Nazi Partisi dışında "bağımsız ve özerk" hiçbir kuruluş veya örgütlenme mümkün değildi.

Propaganda Bakanı Goebbels, basın, radyo, sinema gibi organları kontrolü altına almıştı. Tüm basılı eserler, gazeteler sansür altındaydı. Basın kuruluşları "Korporatif Mahkemelere" bağlıydı, ancak bunların gözetiminde yayın yapabilirlerdi. Yurtiçi ve yurtdışı iletişim araçları, mektup - telgraf gibi olanlar sıkı sansüre tabi tutuluyordu. 10 Mayıs 1933'te 20 bin adet kitap toplatılarak yakılmıştı. Kurulan "Yazarlar Odası" yayınlanacak tüm yazıları süzgeçten geçiriyordu. Baskı sonucu edebiyatçılar, artistler, sanatçılar, bilimadamları yurtdışına göç etmiş veya kaçmıştı.

Eğitim sistemi, Nazi rejiminin en etkin ideolojik silahı durumuna gelmişti. Öğretim elemanları ırkçı ve ideolojik baskı altındaydı. Bunlara korporatif örgütlenme zorunluluğu getirildi.

"Sterilizasyon Yasası" çıkarılmış, bununla "Tehlikeli Kişiler" denen aydınlar, örgüt elemanları, liderleri "steril duruma" getirildi.

8 yaş sonrası çocuklar korporatif örgütlenmeye zorlandı.

"Tek Sendika" kabul edildi. "İş Cephesi" adı verilen bu sendikanın başına Robert Ley getirildi. Bu sendikaya tüm işçiler ve işverenler üye olma zorundaydı. Sendika, rejimin sosyal politika aleti görevini üstlendi. 1934 yılında çıkarılan bir yasayla iş yasası yeniden belirlendi. Bu

yasayla grev yapma yasaklanmış, sendika yönetiminin direktiflerine uymayanlar disiplin cezasına çarptırıldı. "İş Mahkemesi"ne sevk edilerek yargılanmadan işten atıldı.

4. Ekonominin Askerileştirilmesi

Büyük sermayenin güvenilir ve deneyimli adamı bankacı Dr. Hjalmar Schacht 1934 ile 1937 yılları arasında Maliye Bakanı, 1943 yılına kadar da Devlet Bakanlığı görevini yürüttü. Endüstri üretimini artırmak amacıyla kaynak yaratılmaya çalışıldı. Yabancı sermayenin Alman bankalarındaki tüm hesapları donduruldu. Kısa süreli savunma sanayi ve yan kollarına kredi verilerek desteklendi. Artık devlet ekonomiye müdahale etmektedir. Büyük ölçekli sanayi yatırımları kurulması sağlandı, hammadde ve döviz ihtiyacını devlet karşıladı. Devlet kuruluşları olan. Hermann, Goering-Werke demir ve metalurjide üretime sokularak, silah sınıainin altyapısına destek verildi. Silah endüstrisi üretiminde olumlu sonuçlar alınırken 1932 yılında üretim artışı %100 oldu. 1939 yılında bu gösterge enflasyona karşın %225 oldu. Bu yıllarda Almanya'da kapitalist tekeller güçlenirken karları ortalama %250 artış gösterdi. Aynı dönemde fiyat artışları ise %25 olmuştu. Gerçek ücretlerde düşme gözlenirken yoksullaşma sürmüştü.

Kıta Avrupası'nda Faşist Rejimlerin Ortaya Çıkması

1933 yılında Nazi Partisi'nin iktidara gelmesi, diğer Avrupa ülkelerinde de faşist rejimlerin ortaya çıkmasında etkili olmuştur. Farklı biçimde ortaya çıkan faşist rejimler, her ülkenin farklı sosyal ve ekonomik yapısından kaynaklanmaktadır. Bu faşist rejimlere kısaca göz atalım.

1. Faşist İtalya Rejimi

Değindiğimiz gibi yaşanan ekonomik kriz sonucu İtalya'da endüstri üretimi ve ücretler düşmüş, işsizlik iki katına çıkmıştır. Mussolini çıkar yol olarak "Korporatif Devleti" ilan etmiştir. "Duce", Başkan olurken, yardımcılarını kendi atamıştır. Yardımcıları arasında Agnelli ve Ansaldo en tanınmışlarıdır.

1933 yılından sonra Mussolini, İtalya'nın "Asker Millet" olduğunu açıklamış, 1935 yılında Etopya'ya saldırmış ve sömürgeci emellerini dünyaya açıkça ilan etmiştir. İtalya'da artık "Savaş Ekonomisi" dönemi başlamıştır. Savaş ekonomisi politikasıyla Mussolini, ücretleri dondurmuş, işsizliğe çare olarak gençleri askere almıştır. Baskı rejimi devam etmiş, aşırı milliyetçilik basit sömürge savaşıyla birbirini tamamlamıştır.

2. Faşist Katolik Rejimlerin Ortaya Çıkması

Bu dönemde Nazi rejiminin etkisi ve desteğiyle Portekiz ve Avusturya'da faşist katolik rejimler iktidara gelmiştir.

Portekiz'de 1926 yılında iktidara gelen askeri rejim 1930'lara doğru egemen sınıfların ve Katolik Kilisesi'nin desteğinde Salazar'ın iktidarını sağlamıştır. Salazar, eski bir "Hristiyan Demokrat" olup Maurras disiplinine sadık, Mussolini hayranı bir kişilik sergilemektedir. Anayasa, "Korporatif Cumhuriyet" rejiminin temelini oluşturmaktadır. Portekiz ordusu da aşırı milliyetçi ideolojiye olan bağlılığını Afrika'da bulunan sömürgeleriyle ispatlar. Eski PIDE'nin yerine geçen, Salazar dönemindeki siyasi polis örgütü olan PEDE, ülkenin güvenliğini sağlarken, sorgusuz tutuklama, işkence ve infazlar bu örgütün sıradan görevleridir.

Avusturya'da bir taraftan işçi hareketlerin güçlenmesi ve örgütlenmesi, diğer taraftan Almanya'da Nazilerin iktidara gelip Avusturya'nın iç işlerine karışması üzerine, Piskopos Seipel "Sosyal Hristiyan" hareketin öncülüğünü yaparak partisini kurdu. Seipel'den sonra yerine Dollfus geçti.

Dollfus, Sosyal Hristiyan hareketi daha muhafazakar çizgiye getirirken, İtalya'dan esinlenerek korporatist devlet yapısını uygulamaya koydu.¹²⁵

---

¹²⁵ Broué, a.g.e., s.33

Önce mart 1933'de parlamento'yu dağıtıp, Komünist Partisi'ni kapattı.

Bunun üzerine 1934 yılında Schutzbund denen sosyalist silahlı milisler ayaklanarak iktidara karşı mücadele başlattılar. Hükümet birlikleri ayaklanmayı sert şekilde bastırdı. Dollfus bu defa Sosyal Demokrasi Partisi'ni kapattı.

Prens Starhemberg, komünist ve sosyalist düşmanı olup "Vatansever Cephe Partisi"ni yönetmektedir. Bu partinin "Heimwehren" adıyla silahlı milisleri bulunmaktadır. Hitler hayranı biridir. 1934 yılında Prens yeni bir devlet kurduğunu ilan etti. Bu devlet, "federal", "Hristiyan", "Alman", "korporatif" ilkeleri benimsemektedir. Prens Starhemberg'in arkasında Nazi Almanyası bulunmaktadır.

Nazi Almanyası'nın amacı, "Anschluss" ile Avusturya'yı topraklarına katmaktır.

İtalya'nın desteğini alan Dollfuss, Anschluss girişimine karşı çıktı. 25 Temmuz 1934 tarihinde Dollfuss Naziler tarafından öldürüldü.

3. Faşist Askeri Rejimler

Macaristan'da Horthy'nin yönetiminde General Gömbös hükümeti askerlerin desteğini alarak Yahudi düşmanı faşist bir rejim uygulamaktadır.

Polonya'da, Mareşal Pilsudski'nin ölümünden sonra askerlerin kontrolünde Mareşal Rydz-Smigly Hükümeti kurdu. Aynı zamanda Genelkurmay Başkanı olan Smigly,

Alman karşıtı olmasına karşın Nazi rejimi hayranıdır. Nazilerin ekonomik politikasını Polonya'da uygulamak amacındadır.

Yugoslavya'da da aynı eğilimler vardır. Kral, 1929'da diktatörlüğünü ilan etmiştir. Sırp ordusu ve Başbakan Stoyadinovitch faşizm yanlısı tutum içindedirler.

Kısaca tüm Kıta Avrupası'nda Hitler ve Mussolini rejimlerinin etkisiyle faşist partiler ve örgütler ortaya çıkmıştır. Macaristan'da "Croix Flechées", Romanya'da "Gardes de Fer", Hırvatistan'da Ante Pavelitch'in liderliğini yaptığı "Ostachis", José Antonio Primo de Rivera'nın İspanya'da liderliğini yaptığı "Phalange", Leon Degrelle'in Belçika'da liderliğini yaptığı "Rexistes", Avusturya Nazi örgütü "Seyss-Inquart", Fransa'da "Ligues", Norveç'te Quisling, İngiltere'de İşçi Partisi'nden atılma Sir Oswald Mosley gibi...

Onaltıncı Bölüm

Demokratik Rejimlerde İstikrarsızlık

1933 yılı, Avrupa için dönüm noktası olmuştur. Aynı yıl Nazi Partisi'nin Almanya'da iktidara gelmesi, liberal demokrasilerde etkilemeye başlamıştır. Nazizmin dalgalar halinde Avrupa'ya yayılmasını kuşkusuz çevre ülkeler durdurmak istemişlerdir. Karşı koymaya çalışan bu liberal demokrasileri ırdelemeye çalışırken, bu rejimlerin nasıl istikrarsızlaşmaya başladıklarını İngiltere, İspanya ve ABD örnekleriyle göreceğiz.

İngiltere, model olarak en eski parlamenter monarşidir.

İspanya, 1931 yılında "Demokratik Cumhuriyet" ilan etmiştir.

ABD ise, Atlantik ötesi, eski İngiltere sömürgesi olup, "Prosperity" dönemini yaşamıştır. Ama Dünya İktisadi Bunalımı 1929 yılında Newyork Borsası'nda ortaya çıkmıştır.

İngiltere'nin Krize Girmesi

Üzerinde durmak istediğimiz konu İngiltere'nin dış politikasındaki değişikliğin gözle görülür biçimde sergilenmesidir. İngiltere, Dünya Ekonomik Krize karşı

koyabilmek için kendi sömürge imparatorluğunun sınırlarına çekilmiştir. Bu "İçine Kapanma" iki aşamada, ama farklı koşullarda olmuştur. 1931- 1935 yılları İşçi Partisi'nin iktidarda olduğu ve karar aldığı dönemdir. İşçi hareketlerine ve en azından demokratik geleneklerine ters düşen "Ulusal Birlik" hükümeti bunun somut örneğidir.

İngiltere'de 1929'da yapılan seçimleri dört yıl iktidarda kalan Muhafazakar Parti "Tory" kaybetmiş, İşçi Partisi az bir oy farkıyla iktidara gelmiştir. Labour'un (İşçi Partisi) seçim programında, işsizlik sigortasının artırılacağı, büyük kamu çalışmalarının yapılacağı, kömür madenlerinin yeniden organizasyona gidilerek açılacağı, endüstrilerin modernizasyonu, iş kanununun demokratikleşmesi gibi maddeler bulunmaktadır.

1929 yılı Haziranında Mac Donald kurduğu ikinci hükümetine, liberaller ve Labour'un "sağ kanadı"ndan milletvekillerine yer verir. Dünya Ekonomik Krizi 1930 yılı Nisanında İngiltere'de etkisini gösterir. İşçi Partisi krizin etkisiyle zor durumda kalır. Bir yıl geçmeden kitlesel işsizlik ve bütçe açığı temel sorunlar olur.

İşçi Partisi'nin Maliye Bakanı Snowden, Muhafazakarların destek vermesiyle sertlik yanlısı bir politika uygulamaya başlar ve kamu harcamalarını kısar. Bütçe açığını en aza indirebilmek için ekonomiye 80 milyon sterlin kaynak bulmalıdır. "May Komisyonu"nda aylık çıkar. Söz konusu kaynak Muhafazakarların önerdiği gibi ya işsizlik sigortası, okul yardımları, öğretmen yardımlarından kesilecek veya İşçi Partisi'nin önerdiği gibi fazla geliri olan rantiyelerden çok vergi alınacaktır. Mac

Donald, kaynağın bir kısmının Muhafazakarların önerdiği gibi işsizlik sigortası ve öğretmen yardımlarından sağlamaya karar verir. Hükümetin aldığı karar Labour tarafından kabul edilmez.

24 Ağustos 1930'da Mac Donald Hükümeti istifa eder. Bu kez Mac Donald, Liberallerden, Muhafazakarlardan ve İşçi Partisi'nden bazı milletvekillerini alarak "Ulusal Birlik" adıyla bir koalisyon hükümeti kurar. Bu koalisyon hükümeti sertlik yanlısı programını uygulamaya koyar. Muhafazakarların desteğiyle İmparatorluk politikasına dönülür.

Ekim 1931'de yapılan seçimleri Muhafazakârlar büyük çoğunlukla kazanırlar. Muhafazakârların 475 milletvekili çıkarmasına karşın İşçi Partisi yalnızca 51 milletvekili, Liberaller 30 milletvekili çıkarmıştır. Mac Donald'ın Labour içinde yönlendirdiği "Milliyetçi Sosyalistler" oyların yalnızca % 0.4'ünü almıştır. Seçimlerde Baldwin başarısız olmuştur. Mac Donald ikinci "Ulusal Birlik" hükümetini kurar. Mac Donald'ın bu davranışı, İngiltere'nin demokrasi geleneklerine ve anlayışına ters düşmüştür.¹²⁶

1931 yılında koalisyon hükümeti tarafından sterlin devalüe edilmiş ve altın esasından ayrılmıştır. Bu alınan kararlardan sonra Muhafazakârların dayatmasıyla bu kez 1932'de Ottawa Konferansı yapılır. Bu Konferans'ta İngiltere, İmparatorluk sınırları içine çekilerek, korumacılık çemberi oluşturmuştur. "Commonwealth" ülkeri arasında

---

¹²⁶ M.Baumont, a.g.e., s.434

kurulan dışa kapalı ekonomik pazar, İngiltere'nin dış politikasını da etkilemektedir.

Bu tutum Labour içinde husursuzluk yaratır, muhalefet sesini yükseltmeye başlamıştır. Labour içinde muhalefetin önde gelen isimlerinden Ernest Bevin bulunmaktadır. Bevin, Trade-Unions'un desteğini arkasına almıştır. TUC'ün muhalefeti üzerine Mac Donald iktidardan düşürülür. Düşürülme nedeni, uygulamakta olduğu maliye politikasıdır. TUC'e bağlı olan sendikalar hükümetten desteğini çekmişlerdir.

Trade-Unions'un Genel Konseyi'nde Bevin'in baskısı ve artan muhalefetiyle Mac Donald Labour'dan ihraç edilir.

Mac Donald krizi Labour içinde hizipleşmeye ve Parti'nin bölünmesine neden olmuştur.

"Milliyetçi Sosyalist" sağ kanadın liderleri Mac Donald ve Snowden'dir.

"Bağımsızlar" kanadının lideri Mosley'dir, faşist eğilimlidir.

"ILP"nin önderliğinde olan "Bağımsız-Sol" kanat daha çok komünist eğilimlidir.

Sol kanat Sir Stafford ve genç Galli Aneurin Bevan liderliğindeki "Sosyalist Lig"tir.

Labour'un Parlamento Grup lideri Lansbury Citrin ve Bevin'dir. Bunlar Trade-Unions'a karşı cephe almaktadır. Parlamento Grubu ve Sendika yöneticileri arasında mücadele devam etmektedir.

İşçi Partisi seçmeni için başka seçenek yoktur. Muhafazakârlarla kurulan koalisyon hükümetleri İkinci Dünya Savaşı'na kadar devam edecektir.

Bu arada Almanya'nın hızla silahlanması ve barış sürecini tehdit etmesi üzerine sendika ve parti örgütü arasında uzlaşma yoluna gidilir.

TUC ve Labour arasındaki koordinasyonu sağlayabilmek için 1920 yılında kurulmuş olan "National Joint Council" devreye girer. NJC'ye üç delegasyon katılmaktadır. Bunlar: TUC, Labour ve Parlamento Grubu'dur. Böylece TUC, parti ve grupla eşit haklara sahip olur.

1933 yılında Labour milletvekillerinin başbakan veya bakan olabilmeleri için NJC'nin onayını almaları gerekliliği karar altına alınır.

1934 yılında NJC, "National Council of Labour" adını alır. Aynı yıl Kıta Avrupası'ndaki Nazi rejiminin barışı tehdit eder duruma gelmesi üzerine "Demokrasi ve Dikta" adıyla bir bildiri yayınlar. Bu bildiride faşizm ve komünizm mahkûm edilir. "Kara Sirküler" adıyla yayınlanan yönergeyle komünistlerin dışlanması istenir.

1935 yılında Attlee'nin destek vermesiyle Bevin, Lansbury'nin yerine geçer.

1937 yılında yapılan Labour Kongresi'nde Bevin, "Silahlanma"yı kabul eder. Labour içindeki "Sosyalist Lig" Parti'den ihraç edilir. İhraç edilen liderler arasında Cripps, Bevan gibi isimler vardır. Alınan ihraç kararlarının arkasında Bevin ve Citrin bulunmaktadır.

İspanya'nın Bölünmesi

İspanya, 20. yüzyılın başlarında geri kalmış bir ülke konumundadır. İspanya, "Latifundia"ların belirleyici olduğu, ekonomisi tarım ağırlıklı bir ülkedir. Toplumda etkin olan ve ön plana çıkan ortaçağ bağınazlığından kurtulamamış karanlık bir Katolik Kilisesi; Kilisenin ardından ikinci bir siyasi güç olan ordu; gelişmemiş cılız bir burjuvazi; ulusal birliğini tamamlayamamış bir devlet konumundadır.

1923 yılına kadar İspanya Monarşisi, toplumdaki güç dengelerinin çatışması, karışıklıklar ve istikrarsızlıklarla dolu bir dönem geçirmiştir. Eylül 1923'de kronikleşen siyasi istikrarsızlığa son vermek amacıyla bir askeri darbeyle General Rivera Başbakan oldu.

Primo de Rivera, hayran olduğu Mussolini'yi örnek alarak diktatörlüğünü ilan etmiştir. Altı yıl iktidarda kalmış ama başarılı olamamıştır. Ekonomik krizin etkisiyle, sömürgelerini kaybetmiş, pazarı daralmış, tarım ekonomisine dayalı İspanya'da monarşi rejiminin başbakanı Primo de Rivera'nın adı başarısızlıklarının yanında, yolsuzluk ve skandallara da karıştı. Toplumdaki husursuzluk, yeni askeri darbe girişimlerini ortaya çıkardı. Jaca'nın darbe girişimi bunlardan biridir, güçlükle önlenmiştir.¹²⁷

1931 yılında güçlü ve örgütlü sağa karşı Fransız Devrim Komitesi'nin girişimiyle muhalefeti temsil eden

---

¹²⁷ Pierre Broué, *La Révolution Espagnole 1931-1939*, Flammarion Collection Questions d'Histoire, Paris, 1973, 192 p.

sosyalistlerle anarşistler bir araya geldiler. Saint Sebastian Paktı etrafında birliktelik sağlanmış oldu.

"Cumhuriyetçiler" adı altında bir araya gelen bu sol muhalefetin amacı, aynı yıl yapılacak yerel seçimlerde başarılı olmaktır. 1931'de yapılan yerel seçimlerde Cumhuriyetçiler büyük başarı elde edip, seçimi büyük farkla kazandılar. Askerler, düzenin geleceği ve güvenliği için Kral Alphonse'a baskı yaparak 14 Nisan 1931'de İspanya'yı terk etmesini sağladılar. Kral İspanya'yı terk etti ama tahttan feragat etmedi. Monarşi rejimi son bulmuş, Cumhuriyet ilan edilmiş, güç dengeleri değişmeye başlamıştır. Alcala Zamora yönetiminde "Geçici Hükümet" kuruldu. Geçici Hükümete ılımlılar, sol Cumhuriyetçiler ve sosyalistler katıldı.

Yerel seçimlerin ardından 28 Haziran 1931'de milletvekili seçimi yapıldı. Bu seçimi de Cumhuriyetçiler kazandı. Cortes'te Cumhuriyetçilerin 383 milletvekili olurken bunların 116'sı sosyalisttir. Cortes'de Weimar Anayasası model alınarak Cumhuriyet Anayasası hazırlandı. Anayasa ilkeleri arasında devlet ve kilise işleri birbirinden ayrılırken, eğitim laikleştirildi, tarım reformu yapılması öngörüldü.

Hükümet programını uygulamaya koyan Başbakan Azana, iki önemli engelle karşılaştı. İlk olarak, monarşi rejimi yanlısı çıkar gruplarını temsil eden Kilise ve ruhban sınıfı, kral yanlısı ordu ve büyük toprak sahiplerinden oluşan sağ cephe muhalefetiyle karşılaştı. Koyu Katolik İspanya Kilisesi ve ruhban sınıfı, laik eğitim sistemine ve yapılacak toprak reformuna karşı çıktı. Çünkü Cumhuriyetçi Hükümet, kilise'ye bağlı din okullarını

kapatmak, kilise'ye ait büyük toprakları köylülere dağıtmak istiyordu. Toprak reformu sırasında zenginlerin elinden topraklarının alınması kanlı olaylara neden oldu. Diğer bir reform da ordu'daki fazla subay sayısını azaltma girişimidir. 10 Ağustos 1932'de General Sanjurjo, Hükümete "Muhtıra" verdi. Ama işçilerin genel greve gitmesi ve Cumhuriyetçilerin direnmesiyle General geri adım attı.

İkinci engel, FAI etrafında toplanan İspanyol Anarşistleridir. Bunlar köylüləri kışkırtarak, toprak işgallerine başladılar. Cumhuriyet Hükümetini zor durumda bıraktılar. Büyük toprak sahiplerinin direnmesiyle kanlı çatışmalar oldu. Cumhuriyetçiler reformlarını istedikleri gibi uygulayamadılar. 1933 yılında uygulamaya konan toprak reformundan yaklaşık 50 bin topraksız köylünün yararlanması beklenirken, yalnızca 12 bin köylü yararlanabildi. Başbakan Largo Caballero, toprak reformunun sonuna kadar uygulanmasını isterken ilk engellemeler kendi çalışma bakanı ve bürokratlardan geldi. Toprakların istenildiği gibi dağıtılamaması sonucu 1933 yılında Casas Viejas'da ayaklanan köylülüler ile sivil muhafızlar arasında çıkan çatışmada çok sayıda köylü öldü. Sivil muhafızlar bu ayaklanmada tam bir katliam yaptılar.

Durumun istikrarsızlığı, Hükümeti "Cumhuriyeti Koruma" amacıyla yasa çıkarmaya zorladı. "Ley de Fugas" adına tutuklamalar ve yargısız infazlar tekrar geri geldi. Güvenlik güçlerinin kitlelere karşı acımasızca davranması üzerine hükümet "Muhafız Birliği" adıyla yeni güvenlik birimi oluşturdu, ama bunların da eski polis örgütü ve sivil

muhafızlardan pek farkı yoktur.¹²⁸ Yine aynı yıl çıkan ayaklanmalarda 9 bin siyasi tutuklama yapıldı.

1933 yılı Kasım ayında yapılan Cortes milletvekili seçimlerini bu kez sağ ittifak kazandı. Katolik Kilisesi ruhani lideri Gil Robles'un önderliğinde kurulan "Katolik Birlik" CEDA adıyla tüm sağ partileri bir araya toplayarak seçime girdi. Sol kesimde ise, sosyalistler ve cumhuriyetçiler ayrı ayrı seçime girdiler. CEDA adıyla seçime katılan sağ partiler Parlamento'ya 115 milletvekili soktular.

Seçim sonrası İspanya, sağ ve sol olarak ikiye bölündü.¹²⁹

Sağ kesimde güç dengesini elinde tutan üç örgüt bulunmaktadır:

- Jose Antonia Primo de Rivera, "Phalange" adlı partinin kurucusudur. Mussolini hayranı, monarşi yanlısı, "Gelenekçi Komünyon"a bağlı, Karlist bir siyasi kimlik çizmektedir. Mart 1934'de Roma'da gizlice Mussolini ile biraraya gelerek anlaşmaya varmıştır. Bir ayaklanma durumunda Mussolini'den para ve silah yardımı alacaktır.
- Jose Mario Gil Robles, CEDA'nın ve Katolik Kilisesinin lideridir. Dollfuss hayranıdır ve askerlerle iyi geçinen bir kimlik sergilemektedir.
- Üçüncü güç 1934 yılında General Sanjurjo tarafından kurulan "İspanyol Askeri Birliği" adlı gizli bir örgüttür. Bu örgüte General Franko, Miaja ve Barrera üyedir.

---

¹²⁸ P. Broué, *Histoire du 20.Siecle*, p.41

¹²⁹ Max Gallo, *Histoire de l'Espagne Franaquiste*, Laffont, Paris, 1969, 493.p.

Roma'da yapılan gizli görüşmede Rivera'nın yanında Barrera da bulunmaktadır.

Sol kesimde ise üç farklı siyasal güç ağırlığını hissettirmektedir.

- Anarşistler, daha çok kırsal kesimlere egemendirler ve silahlı çarpışmalara katılmaktadırlar. Liderleri arasında Durruti, Ascaso, Garcia Oliver vardır.
- Sosyalistler ise, 1933 seçimlerini kaybetmeleri üzerine hızla silahlanmakta ve CEDA'nın iktidara gelmesi durumunda silahlı saldırıyla karşı koyacaklarının tartışmasını yapmaktadırlar.¹³⁰
- Üçüncü siyasal güç olan, bölücü ve ayrılıkçı fikirleri savunan Katalan'lardır. Bunlar, Katalonya'nın İspanya'nın sömürgesi olduğunu savunmakta ve silahlı savaşa hazırlanmaktadırlar.

1934 yılında siyasal güç dengesi karmaşık durum almıştır, sağ ve sol çatışması gittikçe ivme kazanmaktadır. CEDA'nın lideri Gil Robles hükümeti kuramazsa, askerlerin darbe girişimi kaçınılmazdır. Gil Robles hükümeti kurarsa, bu kez sosyalistler ayaklanacaklardır.

---

¹³⁰ M.Baumont, a.g.e., s.488

Birleşik Devletler, F.D. Roosevelt ve Yeni Ufuklar (New Deal)

1931-1933 yılları arasındaki dönemde kapitalist ülkelerin ekonomi politikalarında değişimler olmuştur. Ekonomik kriz sonucu antiliberal önlemlere başvurulmuştur. New Deal, kapitalizmin kalesi olan ABD ekonomisinin kurtarılmasıdır. Bu kurtarıma operasyonu devletin ekonomiye müdahalesi ile gerçekleştirilir. Ekonomik dengeyi ve gelişmeyi kimin sağladığı ve yönlendirdiği, yani para politikası mı yoksa bütçe politikası mı tartışmaları yapılmaktadır.¹³¹

F. Delano Roosevelt, bir senatörün oğludur. Harvard ve Columbia Üniversitelerinde okumuş, devlet bakanlığı yapmış, 38 yaşında poliomiyelit hastalığı geçirmiş, kötürüm kalmış, ama çalışması ve ihtirasi sonucu 1928 yılında New York valisi seçilmeyi başarmıştır. Ekonomik krizle birlikte büyüyen işsizlik konusuyla ilgilenmiştir. İyimser ve dini inanışları ön plana çıkan bir kişiliğe sahiptir. Basın ve yayın kralı Hearst'in desteğiyle 1932 yılındaki başkanlık seçimine Demokrat Parti'den adaylığını koymuştur. Seçim kampanyalarında "New Deal" adlı programdan bahseder, ama içeriğini açıklamaz. Ekonomik krize karşı hiçbir önlem alamayan Cumhuriyetçilere karşı oluşan kamuoyu tepkisinden yararlanan Roosevelt seçimleri kazanır.

İflas eden ekonomiyi çalışır duruma getirmek için Roosevelt'in almış olduğu önlemlere "New Deal" denir.

---

¹³¹G.Pirou, *Les nouveaux courants de la pensée économique aux Etats-Unis*, Paris, 1941

Roosevelt'in başkanlığında New Deal olarak bilinen bu dönemde, Amerikan ekonomik politikasının iki önemli temel noktası vardır. Birincisi: üretime ve rekabete kısıtlayıcı tedbirler getirilmesi, ikincisi, satınalma gücünü artırabilmek için önlemler alınmasıdır. Bu altın esasından ayrılma, doların devalüasyonu, faiz hadleri üzerinde oynama, kontrol altında tutulan bütçe açığı, kamu yatırımlarına başvurma ile gerçekleştirilmiştir. Böylece teoride olduğu gibi pratik uygulamada da krize karşı makroekonomik politika formüle edilmiştir. Anti liberal yaklaşım olmasına karşın esas amaç bozulan dengelerin kurulması ile aynı zamanda gelişmeyi ve büyümeyi sağlayabilmektir.

- 1933 yılında çıkarılan Agriculture Adjustment Act ile tarım üretiminde kısıtlayıcı önlemler alınır.
- 1933 yılında ikinci yasa çıkarılır: National Recovery Industrial Act ile sanayi dalları arasında rekabet, fiyat tesbiti, çalışma koşulları ve üretime sınırlama getirilir.¹³²

Devletin ekonomiye müdahale etmesindeki amacı, işsizliği asgariye indirmek ve tüketicilerin satınalma güçlerini artırmaktır. Azami çalışma mesaisine sınırlama getirme, asgari ücretin belirlenmesi, sendikaya üye olma özgürlüğü, sendikaların toplu iş sözleşmesi pazarlığına girmeleri alınan önlemlerdir.

Alınan acil önlemler arasında Federal Emergency Relief Administration aracılığıyla sosyal yardım yapılması bulunmaktadır. Work Progress Administration denetiminde büyük yatırımlar yapılmıştır. 3 milyon işsize iş

---

¹³² M.Baumont, a.g.e., s.471

olanağı sağlanır. 1934 yılında 3 milyar dolarlık, 1934 - 1936 yılları arasında 80 milyar dolarlık yatırım hedeflenir. Gençler için Civilian Conservation Corps tarafından büyük ağaçlandırma çalışmaları yapılır.

Finasman ise, kontrol altında tutulan bütçe açığı ve sınırlı enflasyonla giderilir.

Alınan önlemler sonucu, 1929 yılına kıyasla endüstri üretimi 1935 yılında % 25, 1936'da % 12 artış gösterir. Ama, işsizlik sorununa pek çözüm getirilemez. 1936 yılında ABD'de 7.5 milyon işsiz bulunmaktadır. Aktif nüfusun % 17'si halen işsizdir. 1934 yılında yaşanan kuraklık tarım kesiminin sorunlarını daha da ağırlaştırmıştır. 1935 yılında ilk kez işsizlik ve yaşlılık sigortası uygulamaya konmuştur.

Japonya'nın Mançurya'ya saldırması, İtalya'nın Habeşistan üzerindeki emelleri, 1935 yılından sonra Almanya'nın hızla silahlanması üzerine aynı yıl Amerikan Kongresi "Tarafsızlık Yasası"nı çıkardı. Bu yasa ile ABD yeryüzünde çıkabilecek bir savaştan güvenliği için uzaklaşmaktadır. Aynı yasaya göre, savaşan iki devlete silah ve savaş malzemesi satışı yasaklanmıştır. Bu yasanın ilk uygulaması İspanya iç savaşında gerçekleşti. ABD Avrupa devletleriyle olan ilişkilerinde izolasyon politikasına ağırlık verirken, Amerika kıtasında bulunan Latin Amerika ülkelerine karşı farklı ilişkiler içindedir. Bu karşılıklı ama farklı ilişkiler Monroe Doktrini ilkelerine göre düzenlenmektedir.

Güney Amerika Cumhuriyetleri ile ABD arasındaki ilişkilere çok boyutluluk getirmek amacıyla Pan-Amerikan

örgütü kurulmuştur. Bu örgüt ilk toplantısını 1889 yılında yapmıştı. Daha sonra çeşitli kongreler yapıldı.¹³³ Dünya ekonomik krizi sonrası, belirmeye başlayan Alman, İtalyan ve Japon tehditinin oluşmasıyla birlikte ABD, Latin Amerika ülkelerine karşı uygulamakta olduğu politikasını değiştirdi. ABD, "İyi Komşuluk" politikasını yürürlüğe koydu.¹³⁴ Yedinci Pan-Amerikan Kongresi 1933 yılında Montevideo'da yapıldı. Roosevelt'in Dışişleri Bakanı Cordell Hull, Konre'ye katılarak, Birleşik Amerika'nın "İyi Komşuluk" politikasını açıkladıktan sonra, Latin Amerika devletlerinin iç işlerine karışmayacaklarını ifade etti. 1936 yılında yapılan Buenos Aires Kongresi'ne bu defa Başkan Roosevelt katıldı. Roosevelt, "İyi Komşuluk"tan bahsettikten sonra, dünyada artan tehlike karşısında güvenlik için, Amerika Devletleri arasında işbirliğinin kurulmasını önerdi.

Uzakdoğuda Japonya, Birleşik Amerika'nın çıkarlarına ters düşmektedir. Japonya'nın amacı Mançurya'nın işgalinden sonra Çin, Filipinler, Malezya ve Siam'ı ele geçirmektir. Güçlü bir deniz filosuna sahip olan Japonya, denizlerde İngiltere ve Birleşik Amerika'yı kendisine rakip olarak görmektedir. Londra Deniz Konferansı'nı bu nedenle terk etmiştir. Japonya'nın Münih Antlaşması'na katılması ve Uzakdoğu'da "Yaşam Alanı" kurma politikası Birleşik Amerika tarafından kabul edilmemektedir.

---

¹³³Zeki Mesut Alsan, *Yeni Devletler Hukuku*, Cilt 2, s.41...

¹³⁴A. Şükrü Esmer, a.g.e.,s.173

1937 yılı, Roosevelt için dönüm noktası oldu. New Deal ekonomik politikası yerini artık War Deal'e bırakacaktır. Bu dönem ABD'nin savunma tedbirlerine yöneldiği dönemdir.¹³⁵ 1937 yılı sonunda Cumhuriyetçiler muhalefetlerini sertleştirdiler. Endüstride üretim artışı düşme göstermiş, işsizlik artmaya başlamış ve dış politikada önemli gelişmeler yaşanmaktadır. Cumhuriyetçilerin baskısıyla 1937 yılında "Tarafsızlık Yasası"nın bazı maddeleri değiştirildi. Endüstri ürünleri satışları için başkana yetki verilir. "Peşin Para ile Satış" ilkesi kabul edilir. Cumhuriyetçilerin muhalefeti, başkanın Kongre'yle ve CIO sendikası ile ilişkilerinin gerginleşmesine yol açar. New Deal dönemi kapanmış, yerini yavaş yavaş silah sanayine bırakmıştır. Kamu harcamaları kısılr, işsizlere yapılan sosyal yardım 1938 yılında 800 milyon dolar azalır, savunma sanayine 400 milyon dolar aktarılır. 1938 yılı War Deal döneminin başlangıcıdır. Kongre 1938 ile 1939 yıllarında yalnız deniz kuvvetlerine bir milyar 156 milyon dolar kaynak yaratmıştır. 1939 yılına girilirken Avrupa Devletlerinin silah siparişleri artış göstermiştir. Dünya Savaşı başladığı zaman tam 12 bin silah fabrikası üretim yapmaktadır. Savaşla birlikte üretim ve kâr artışı Amerikan ekonomisine canlılık ve ivme kazandıracaktır.

---

¹³⁵ L.R.Franck, *Histoire Economique et Sociale des Etats-Unis de 1919 a 1949*, Aubier, Paris, 1950, pp.253-254

Onyedinci Bölüm

Stalin Rusyası

1929 yılı sonu Sovyet Rusya için "Büyük Dönemeç" döneminin başlangıcı sayılır. Ünlü siyasi tarihçi İsaac Deutscher bu dönemi "Üçüncü Devrim" olarak adlandırır. Tartışmasız bu süreç radikal bir dönemeç olup, dramatik koşulların zorlamasıyla ortaya çıkmıştır.

Büyük Dönemeç

Kulakların başta buğday olmak üzere tarım ürünlerini siyasi otoritelere teslim etmemesi ve greve kalkışması, daha da ileri giderek buğday yerine ürün olarak yalnızca mısır ekmesi, NEP'in sonunu hazırlamıştır.

27 Aralık 1929 tarihinde Stalin, NEP'in sona erdiğini ve tüm "Kulak" sınıfının yok edileceğini açıklamış, tarımda kolektifleştirme süreci ile endüstride planlı dönem politikasını başlatmıştır.

Tarımda "Kolektivizasyon"a kulakların elinde bulunan toprakların yokşul köylülere dağıtılmasıyla başlandı. Kulakların köylüler üzerindeki egemenliğine son verildi, kitleler halinde sürgüne yollandı.

Ancak köylüler kolektivizasyona pek istekli değillerdi, ve destek vermiyorlardı. Bunların temel sorunlardan biri makinalaşmaktı. Makinalaşmanın sağlanamaması köylüleri

husursuz etmişti. Kolektivizasyon baskısı köylüleri ayaklandırdı. Ayaklanmalar, kanlı çatışmalara dönüştü. Yönetime kızan köylü elindeki ürününü yok ederek, hayvanını öldürdü. Bunun üzerine on milyon kadar köylü Sibiryaya sürüldü.

Ardından üretim kooperatifleri adında örgütlenmelere gidildi. Bu birimlerin adı kolhozdur. Bu üretim istasyonlarının makina parkı olup, her birinin işleyeceği büyüklükte toprağı bulunmaktadır.

Kurulan devlet çiftliklerine de sovkoz adı verildi. Sovkozlar pilot çiftlikler olup, köylü nüfusun % 4 'ünü barındırmaktadır. Yönetim devletin elindedir.

Kolektifleştirme, endüstride planlamayı getirmiştir. Hızlı endüstrileşme, tarım için üretme, endüstri için gerekli olan makina ve teçhizatın üretilmesidir.

İlk beş yıllık plan yapılarak hedefler saptanırken bu hedeflerin tutturulması zorunludur. Demir üretimi ikiye, elektrik üretimi beş katına katlanmış, toplam endüstri üretimi ise 2.5 katına çıkmıştır. Yatırımların finansmanı enflasyon ortamında gerçekleşirken, reel ücretler hızla düşmüş, köylü ise hızla yoksullaşmıştır. Sovyetler Birliği hızla sanayileşirken, ağır sanayinin gelişmesine öncelik verilmiş, tüketim mallarının üretimine yer verilmemiştir. Sanayileşme, hızlı kentleşmeyi ve devlet bürokrasisinin sayısal olarak gelişmesini ortaya çıkarmıştır. Sıkı iş disiplini ve ücretlerde farklılaşma bu dönemde olmuştur.

Dış Politikada "Üçüncü Dönem" Anlayışı

Çin Komünist Partisi'nin 1927 yılında Kuomintang'a karşı Kanton'da ayaklanması, temelde Komünist Enternasyonal'in "aşırı solcu" politikasını partiye dayatmasından başka şey değildi. Komintern'in yabancı ülkelerde uygulamaya çalıştığı bu aşırı solcu politika, gerçekte Alman Komünist Partisi'ne uygulanan intihar politikasının başka yüzüdür. "Sosyal Faşizm" teorisi, işçi sendikalarının bölünüp yerine "Kızıl Sendika"ların kurulması gibi serüvenci tutumlar bu politikanın temelini oluşturmaktadır. Komintern'in 1927 yılından sonra uygulamaya çalıştığı bu eylem planının diğer adı "Üçüncü Dönem" politikasıdır.

Üçüncü dönem, 1935 yılına kadar uygulamada kalacaktır.

Üçüncü Dönem politikanın pratikteki uygulaması bazı ülkelerdeki komünist partileri zor durumda bırakmıştır. Bu partiler bulundukları toplumdan soyutlanmış, dışlanmış, marjinalleşerek parçalanma tehlikesiyle karşı karşıya kalmışlardır. Komintern'in yabancı ülkelerdeki devrimci hareketleri küçümsemesi, şüpheci gözle bakması, Sovyetler Birliği dışındaki komünist hareketleri kabullenmemesi, bu hareketlerin ileride kendileri için tehlike oluşturacağı görüşü Stalin'den kaynaklanmıştır.

Üçüncü Dönem politika, temelde kapitalist sisteme "müdahale etmeme" ilkesine dayanmaktadır.

Ancak, doğal olarak devrimci hareketler kendi içinde parçalanma sürecine girmiştir. Demokratik sosyalist hareketlere sırt çevrilmiş, yükselen Nazi tehlikesi karşısında solda birliktelikten kaçınılmış, bu tutum ağır sonuçlar vermiştir.

Komünist Partilerin kontrolünde örgütlenen sendikalar, örneğın Fransa'da CGTU, Amerika'da TUUL, İngiltere'de NMM hareket içinde hızla eriyerek yok olmaya başlamıştır.

Alman Komünist Partisi, İtalyan Komünist Partisi gibi komünist partilerinden atılan, ihraç edilen militanlar ve üyeler ise bu partileri zayıflatmıştır.

Aynı durum Belçika ve İngiltere'de de gözlenmiştir. Fransız Komünist Partisi'nin 1933 yılında yalnızca 25 bin üyesi vardır. Avrupa dışında ise durum biraz daha farklıdır. Milliyetçi Partilerin komünist partilerden ayrılması veya kopması ise zayıflamalara neden olmuştur.

Siyasi Olayların Krize Dönüşmesi

Uluslararası ilişkilerde bunlar yaşanırken, içerde Stalin kişisel iktidarını güçlendirmektedir. 1931-1938 yılları arasında yaşanan Politik Büro ile Stalin çatışması birçok siyasi olayları beraberinde getirmiştir.

- 1931 yılında Syrtsov ve Lominadze adlı merkez komite üyesi iki stalinci genç, "Parti Karşıtı Cephe" oluşturmaktan suçlanarak savunmaları alınmadan görevlerinden uzaklaştırılırlar.
- 1932'de Rioutin olayı patlak verir. Rioutin, parti içi sağ ve sol muhalefet üzerine bir sentez çalışması

yapmıştır. Bu çalışmada, Sovyet Rusya'nın gelişmesi için Stalin'in görevden alınması, uygulamaya koyduğu "kolektivizm" politikasına son verilmesi, parti'den uzaklaştırılanların geri dönmesini istemektedir. Rioutin'in yaptığı çalışmanın ortaya çıkması kitlesel tutuklamalara neden olur. Zinoviev, Kamenev ve Rioutin Parti'den ihraç edilirler. Ama, Politik Büro, bu üç kişiyi Stalin'e karşı gelerek, teslim etmez.

- 1933 yılında Smirnov olayı çıkar. Çok sayıda parti içi tutuklamalar olur. Bunlar genellikle aydınlar ve bilim adamlarıdır. Stalin'in karısında bu arada intihar etmiştir.
- 1932 - 1933 yılları arasında Stalin'in Parti içindeki baskısı gittikçe hissedilmeye başlar. Ama, Politik Büro'nun Stalin'e karşı koyması devam etmektedir.¹³⁶

Polit Büro'da yavaş yavaş Sergey Kirov'un kişiliği ön plan çıkmaya başlamıştır. Leningradlı yaşlı bolşevik, önce büyük dönemeci desteklemiş, daha sonra parti içinde baskı ve teröre karşı çıkmıştır. Daha çok yumuşamadan yanadır.

XVII. Kongrede, Parti içi muhalefet su yüzüne çıkmıştır. Muhalefet, parti içi baskıya karşı koyarken, bunun şiddete dönüşmemesini istemektedir. Muhalefetin yürüttüğü kampanyaya parti dışından da destek gelirken, verilen mücedelenin karşı devrime dönüşmemesine dikkat edilmektedir. Partiden ihraç edilenlerin geri gelmesi muhalefete desteği daha da artırır. Stalin'e karşı mücadelede muhalefet çok dikkat etmektedir.

---

¹³⁶ P. Broué, Histoire du 20. Siecle., s.52

1933 ile 1934 yılları parti örgütünde önemli kararların alındığı yıldır. 1934 yılı başında XVII. Kongre'de, muhalefetin Stalin'e karşı en güçlü olduğu dönemdir. Kirov'a Genel Sekreterliğe aday olması için baskı yapılır. Merkez Komite seçimlerinde 270 delege, Stalin'e karşı oy kullanır. Stalin-Merkez Komite'ye zorla seçilir. Stalin'in kilit noktalara yerleştirdiği adamları arasında Kaganovitch, Ejov ve Malenkov başta gelmektedir.¹³⁷ Kirov, partide Stalin'den sonra gelen ikinci adam olur.

Muhalefetin Tasfiyesi

Kongreden onbir ay sonra Stalin tarafından muhalefete karşı tasfiye hareketi başlatılır. Tasfiyeye uğrayacaklar arasında muhalefet, parti kadrosu ve XVII. Kongre delegelerinin büyük çoğunluğu bulunmaktadır.

1 Aralık 1934'te Kirov, genç bir komünist tarafından tabancayla vurularak öldürülür. Bu, tasfiye hareketinin başlangıcıdır.¹³⁸ Çok sayıda tutuklama ve Sibirya'ya sürgünler gerçekleşir. Nikolaiev, yargılanır ve ölüm cezasına çarptırılır. Tutuklananlar arasında Zinoviev ve Kamenev ile genç komünistlerin ve bazı NKVD yöneticileri bulunur. GPU, 1934 yılında yeniden örgütlenerek NKVD adını almıştır ve iç güvenlikle sorumludur. Partide temizlik başlamıştır, "eski bolşevikler" dağıtılır. Trotsky ve daha sonra Khrouchev'in belirtmesine göre, Kirov'un öldürülmesini NKVD hazırlamıştır. Stalin'in

---

¹³⁷ J.Elleinstein, *Histoire du Phénomene Stalinen*, Grasset, Paris, 1975, p.100

¹³⁸ J.P.Nettl, *Bilan de l'URSS 1917-1967*, Seuil, Paris, 1967, p.151

komposundan başka bir şey değildir. Bu komplonun devamında ise ünlü "Moskova Duruşmaları" tamamlar.

Moskova Duruşmaları

Moskova duruşmaları tam üç yıl sürmüştür. 19 Ağustos 1936'da "Onaltıların Yargılanması" davasında eski menşevik Vychinski, Kamenev, Zinoviev ve Simirnov'u suçlayarak mahkûm ettirir. Bu üçü tutuklanır ve daha sonra öldürülür. Kanıtlar polis tarafından hazırlanmıştır.

Ocak 1937'de "Onsekizlerin Yargılanması"nda Piatakov, Radek ve Nouralov'un Trotsky ile işbirliği yaptıkları iddia edilir. Kirov'un öldürülmesinden de sorumlu tutulurlar. Radek dışındakiler öldürülür.

Mart 1938'de "Yirmibirlerin Yargılanması"nda GPU'nün eski şefi İagoda, Boukharine, Rykov, Racovski tutuklanarak yargılanırlar ve Kirov'un öldürülmesinden, casusluktan, sabotajdan suçlanırlar. Boukharine tüm suçlamaları sonuna kadar rededer, ama çoğu öldürülür.¹³⁹

Kapalı yapılan duruşmalarda ise,

1937 yılının haziranında Kızıl Ordu şeflerinden Toukhatchevski ve Iaakir yargılanıp ölüm cezasına çarptırılırlar;

Temmuz 1937'de Gürcü liderlerden Mddivani ve Oukoudjava yargılanır; Aralık 1937'de Enoukidze tutuklanıp, öldürülür.

NKVD şefi olan Ejov, parti ve devlet kademelerinde olan temizlik hareketine "İejovtchina" adını vermektedir.

---

¹³⁹ J.Elleinstein, a.g.e., ss.121-131

Temizlik hareketini kısaca şöyle özetleyebiliriz:

Parti'nin merkez komitesine seçilen 119 kişiden 98'i, 1934 Kongresinde seçilen 1966 delegeden 1108'i, Politik Büro'nun 4 üyesi,¹⁴⁰ tasfiye edilmiştir. Tasfiye edilenlerden her beş kişiden birisi intihar etmiş, ikisi öldürülmüş ve diğerleri Sibiry'a da kaybolmuştur.

Bunun dışında, Troçki yanlıların çoğu, Bolşevik parti eski üyeleri, Kızıl Ordu'nun yüksek düzey subayları, GPU'nün tüm yöneticileri, İspanya iç savaşına katılan Bolşevikler, Sovyet Rusya'da bulunan yabancı uyruklu komünistler ve Komünist Enternasyonal'in kadrosu tasfiyeye uğrayarak, temizlenir.¹⁴¹

Roy Medvedev'e göre, "4-5 milyon tutuklama" olmuştur. Pierre Sorlin, "17 kişiden bir kişinin Rusya'da tutuklandığını, 85 kişiden bir kişi yok edildiğini" yazmaktadır.

Sonuç olarak, Lenin ile beraber Bolşevik Devrimini gerçekleştiren tüm ekip tasfiye edilmiştir. Bolşevik kuşak yerini Stalin kuşağına bırakmıştır. Stalin kuşağını temsil edenler arasında şu isimler bulunmaktadır: Brejnev, Kossyguine, Gromyko, Berria, Malenkov, Prostrebichev .

1931 ile 1938 yılları arasında gerçekleştirilen "temizlik" hareketine Stalin tarafından Nazi Almanyası'na karşı alınan basit ve olağan önlemler olarak dış dünyaya

---

¹⁴⁰ Bu grupta bulunan Postychev ve Ordjonikidze intihar etmişlerdir.

¹⁴¹ P. Broué, a.g.e., s. 55

gösterilmiştir. Ama gerçekte ülke içinde yaşanan bolşevik kadronun tasfiyesidir. İçerde bunlar yaşanırken, dışarda Sovyetler Birliği'nin "kolektif güvenlik politikası" çabaları sürmektedir. Fransa ve İngiltere ile yeni ittifak arayışları aranırken, Sovyetler, Fransa ve İspanya'da kurulacak "Halk Cephesi"ne destek verecektir.

Onsekizinci Bölüm

Halk Cephesinin Kurulması

1934'den sonra uluslararası ilişkilerde iki önemli olay olur. Bunlar, Orta Avrupa'da yükselen Nazi rejimine karşı "Halk Cephesi"nin kurulması ve İspanya iç savaşında devrimci ve karşı-devrimci güçlerin çatışmaya dönüşen mücadeleleridir. Bununla birlikte Cumhuriyetçilerin İspanya iç savaşını kaybetmesi, yeni ittifakların oluşumunu hazırlayacak, İkinci Dünya Savaşı'na giden yolu açacaktır.

1933 yılına kadar Stalin, sosyal demokrasi ile faşizmin "ikiz kardeşler" olduğu teorisini Komintern aracılığıyla sürdürmüştür. Moskova'ya göre Alman Komünist Partisi'nin başarısızlığının nedeni doğal olarak SPD'dir. Hezimetin tartışmaya açılması, 1931-1938 yılları arasında yaşanan Stalin'in "Temizlik" hareketiyle bastırılır.

1935 yılı temmuz ve ağustos aylarında yapılan Komünist Enternasyonal'in VII Kongresi'nde alınan kararlar yeni dış politikanın belirlenmesinde etkili olur. Bundan böyle Sovyetler Birliği için "Kolektif Güvenlik Politikası" ön plana çıkacaktır. Çünkü Sovyetler Birliği, İtalya, Almanya ve Japonya tarafından tehdit edilmektedir. Komünist ve Sosyalist Partilerin "yönetimde tek cephe" anlayışından hareket ederek birliktelikleri

desteklenecektir. Parti tabanındaki mücadelede ise, "birlikteliğin yayılması" için, işçi sınıfıyla orta sınıfların aynı saflarda yer almaları ön plana çıkacaktır. Bundan böyle demokratik burjuva partileri ile faşizme karşı birleşik cephe adıyla "Halk Cephesi" kurulabilecektir.

Halk Cephesinin Oluşumunu Gerektiren Koşullar

1934 - 1936 yılları arası kitle hareketlerinde güçlü dalgalanmaların olduğu dönemdir. Bu yıllar kitlelerde hareketliliğin yoğunluk kazandığı evredir. İşçi sınıfı ezilen halk sınıfları ve örgütlerinin siyasi mücadeleyi artırdıkları, kitlelere hareket verdikleri ve hareketin ivme kazandığı dönemdir. Kitle hareketlerinin yoğunluk kazanması sınıflararası güç dengelerinde kısa bir süre değişmelere neden olmuştur. Orta Avrupa'da güçlenen Nazi ve faşist rejimlere destek veren egemen sınıflarda gerileme gözlenir.

Ezilen halk sınıfları, varolan siyasi örgütler içinde, artan faşizm tehlikesine karşı yönetimlere tepkilerini göstermeye başlamışlardır. Yönetimlerin yanlış uygulamalarına karşı kitlelere "Birliktelik" çağrısında bulunurlar. İlk karşı koymalar 1935 yılında İngiltere'de olur. Sanayi işçileri ve madenciler kendiliğinden genel greve giderek tüm ülkeyi sarsarlar. 1936 yılında ise ikinci kitle hareketi, Yunanistan'da Selanik kentinde meydana gelir. 1 Mayıs gösterileri sırasında olayların kente

yayılmasıyla General Metaxas askeri birlikler sevk eder ve olayları şiddet kullanarak bastırır.

1934 - 1936 yılları arasında yaşanan gelişmeler sonucu Halk Cephesi kurulacaktır. Bunlardan Fransa ve İspanya örnekleri siyasi tarih açısından önemlidir.

Fransa'da Halk Cephesi'nin Kurulması

Avrupa'da faşizm ve Nazizmin güç kazanması, çevresinde tehdit oluştururması, kaçınılmaz olarak Fransa'daki faşist ligleri, grupları ve fraksiyonları da hızlı bir örgütlenmeye itmisti. Faşist ligler içinde tehlikeli ve en güçlüleri, "Action Française", "Faisceau Français", "Jeunesse Patriotes", "Croix de Feu" idi.

Bunların amacı Cumhuriyet rejimini yıkmaktı. Seslerini basın aracılığıyla halka duyurmaktaydılar. "Le Figaro", "Ami du Peuple", "Le Temps", "L'İllustration", "Echo de Paris" gibi yayın organları bunlar tarafından kontrol edilmekteydi.

6 Şubat 1934'te Daladier yeni hükümet kurmak için meclisten güvenoyu istemişti. Güven oylaması öncesi yaptığı konuşmada Emniyet Müdürü Chiappe'a ve Liges'lere karşı tavrı alacağını açıklamıştı. Bunun üzerine Liges'ler bazı unsurları kışkırtarak Palais-Bourbon üzerine yürümüşler ve Daladier'yi protesto etmek istemişlerdi. Çıkan çatışmalarda 16 kişinin ölmesi üzerine Daladier Hükümeti hemen istifa etti.

Daladier'den sonra Doumerg tarafından "Milli Birlik Hükümeti" kuruldu. Doumerg, hükümete aşırı sağ eğilimli

Tardieu ve Pétain'i almıştı. Fransa hızla aşırı sağa kayma durumundaydı. Faşizm tehlikesinin büyümesi üzerine kitleler harekete geçerek, SFİO ve KP'nin birlikteliğini istediler. Grenoble'de 7 Şubat tarihinde yapılan görüşmelerde "Birliktelik" kararı alındı. 12 Şubat 1934'te KP, SFİO, CGT ve CGTU faşizme karşı solda "ortak eylem birliği" çağrısında bulundular.

26 Haziran 1934'te yapılan Kongre'de Komünist Partisi, SFİO'ya karşı sürdürdüğü eleştiri ve uzlaşmaz tutumundan vazgeçtiğini, partinin yönetim kadrosuyla "eylem birliği"ni görüşmek için hazır olduğunu açıkladı.

SFİO,15 Temmuz 1934'te yapılan Kongresi'nde bu teklifi kabul etti. 27 Temmuz 1934 günü "eylem birliği" için anlaşma sağlandı. Buna göre, bir koordinasyon komitesi kurulacak, komite ondört delegeden meydana gelecekti. Bu komite, faşizme, gerekirse savaşa karşı mücadele birliğiyle demokratik özgürlüklerin korunmasını savunacaktı. 13 Kasım 1934'te KP lideri Maurice Thorez,¹⁴² partinin yayın organı olan "Humanité" aracılığıyla "Halk Birliği" veya "Halk Cephesi" kurulması çağrısında bulundu.

14 Temmuz 1935'te Paris'te KP, SFİO, CGT ve CGTU'nun katılımlarıyla büyük bir yürüyüş düzenlendi. Bu gövde gösterisi sonucu SFİO, "eylem birliğini" kabul etti. Bunun ardından "Radikal Parti" de birliğe katılmayı kabul etmişti. 1936 seçimlerini hazırlamak üzere "Ulusal Halk Birliği Komitesi" kuruldu. Komite'ye bu gelişmeler üzerine, 98 değişik kitle örgütü katıldı.

---

¹⁴² Bu dönemde PCF'in lideri konumunda Thorez, Jacques Duclos ve Benoit Frachon bulunmaktadır.

Bu arada Ekim 1935'de İtalya, Etopya'ya saldırmış, . Almanya ise 21 Ekim'de Milletler Cemiyeti'nden çekildiğini açıklamıştı. 8 Mart 1936'da askerden arındırılmış bölge olan Rhin'i işgal etti.

Fransâ'da 15 Şubat 1936 tarihinde Action Française, SFİO'nun lideri Léon Blum'a karşı suikast girişiminde bulundu. Ardından 10 Ocak 1936'da L. Blum "Seçim Programı"nı açıkladı.

Bu program'ı kısaca özetleyecek olursak:

Program iki bölümden meydana gelmektedir. Politik kısımda, faşizme karşı mücadele, liglerin kapatılması, sendika haklarının korunması, eğitimde laiklik, barış çarelerinin aranması, Milletler Cemiyeti'nin desteklenmesi yer almaktadır. Ekonomik programdaysa, ikiyüz ailenin elindeki hisselerinin Merkez Bankası'ndan ve ekonomi üzerindeki ağırlıklarından kurtarılması, satınalma gücünün tekrar artırılması, işsizlikle mücadele, ekonomik krizi asgariye indirmek, ücretlere dokunmadan haftalık çalışma mesaisini azaltmak, emekli aylıklarını artırmak, işsizlik sigortasının bir fon dahilinde kurulması, büyük yatırımları başlatmak, tarım ürünlerinin gerçek değerden satılabilmesini sağlamak amacıyla "Tarım Ürünleri Ulusal Ofisi" kurulması, tarım kredi kuruluşları ve kooperatiflerin desteklenmesi, Merkez Bankası'nın ülke ekonomisine yarar sağlayacak şekilde reform edilmesi ve yeni bir vergi sistemi getirilmesi yer almaktadır.

Bu seçim programında millileştirmeye yer verilmezken yalnızca savunma sanayinin

millileştirilmesinden söz edilir. Orta sınıfın desteğini kaybetmemek için devalüasyona gidilmez. Programda daha çok demokratik reformlara yer verilirken, yapısal reformlar üzerinde pek durulmaz.

1922 yılında Saint-Etienne Kongresi'nde CGT'den ayrılan Moskova yanlısı azınlık grubun kurduğu CGTU sendikası, 2 Mart 1936'da Toulouse Kongresi'nde CGT ile tekrar birleşme kararı aldı. CGT, siyasi partilerden "bağımsız özerk sendikacılık" anlayışını sürdürmesine karşın "Seçim Programı" olan ortak programı destekleme kararı aldı. Yapılan seçimlerde Halk Cephesi, oyların % 46'sını alırken, Sol 378, sağ ise 220 milletvekili çıkardı. PC 72, SFİO 147, Radikal Parti 108, Bağımsız Sosyalistler 51 milletvekili çıkardılar.

4 Haziran 1936'da Léon Blum "Halk Cephesi" Hükümeti'ni kurdu. Hükümet 21 bakan ve 14 Devlet Bakanı'ndan oluşmuştu.

Léon Blum, Jauresizmin etkisinde kalmış bir politikacıydı. Kapitalizmin haksızlıklarına karşı çıkmakta, sistemin küçük bir grubun elinde tutulmasına ve işçi sınıfının acımasızca sömürülmesini kabul etmemekteydi. Blum hiçbir zaman "ortodoks marksizmi" savunmamıştı. Sınıf çatışmasına mümkün olduğu kadar girmemekte, proletarya diktatörlüğü tezlerine ise karşı çıkmaktaydı. Ona göre bu diktatörlük anlayışı, bir azınlığın şiddetinden başka bir şey değildi. Blum'a göre, iktidarı ele geçirme meşru yollardan yapılmalıydı. Bu da ancak ilerici

reformlarla tamamlanabilirdi. Sosyalizm zaten temelinden demokrasiye bağılıydı.

Bu arada KP, kurulan Hükümet'e katılmamış ama dışardan destek vermişti. Amacı burjuvaziyi korkutmamaktı. Thorez şu açıklamayı yapıyordu: "Seçim kampanyamızda belirttiğimiz gibi Hükümet'e katılmayacağız. Fakat kurulan bu birliği destekleyeceğiz. Bilhassa sosyal ve ekonomik yeniliklere, özgürlüklerin kurtarılmasında ve Fransız halkı tarafından istenen barış için sosyalist bir hükümetin desteklenmesi halkın çıkarlarına daha çok cevap verecektir..."

Thorez'in amacı, KP'nin daha ılımlı tavır ve politika sergilemesiydi.

CGT ise, partilerden bağımsız olduğunu tekrarlamakta, ama ekonomik ve sosyal reformların yapılmasını talep etmekteydi.

Léon Blum Hükümeti güvenoyu aldı, ancak tüm Fransa grevlere sahne olmaktaydı. Bu işçi grevleri hem "Halk Cephesi" Hükümeti'ne destek veriyordu, hem de taleplerini hükümete iletiyorlardı. 1936 yılı grevlerinde, işsizlik ve düşük ücretin yanında, ücretli kesimin yaşam koşullarının bozukluğuda dile getirilmişti. Halk Cephesi Hükümeti'nin kurulması bir yandan işçileri cesaretlendirirken, patronları da sertleştirdi. Patronlar işçilerin her taleplerine olumsuz yanıt veriyorlardı. İşçilerin istekleri, genellikle asgari ücretin güvence altına alınması, haftalık çalışma süresinin kırk saate indirilmesi, fabrikada

alışan işçilerin serbest seçimle delege belirlemesi olarak somutlaşıyordu.

İlk grev hareketi 28 Mayıs'ta başladı ve 2 Haziran'da tüm sanayi dallarına yani metalurji, kimya, tekstil, PTT, demiryollarına dağıldı. İşçiler isteklerinin bir an önce kabul edilmesi için, ya içi bırakma, ya da işyeri işgaline gittiler.

Hükümetin güvenoyu almasından sonra, Lon Blum 7 Haziran 1936'da Hotel Matignon'da patron ve işçi delegelerini bir araya getirdi ve bunlara "Matignon Antlaşması"nı imzalattı. Tarihi nemi olan bu anlaşmaya göre, ilk defa patronlarla işçiler arasında bir toplu sözleşme imzalanmıştı.

1936 yılı Haziran ayında, Matignon Anlaşması'nın imzalanmasına karşın grev dalgaları sürdü. İşçiler önce düşük ücretlerin artırılmasını talep ettiler, patronlar buna yanaşmadılar. Bunu fırsat bulan Halk Cephesi dışında kalan sol gruplar ve fraksiyonlar grevleri yönlendirmek istediler.

Ancak KP ve CGT, grevlere son verilmesini, çünkü Halk Cephesi programına imza attıklarını ifade ederken Blum Hükümeti'nden reformların yapılmasını talep ettiler. Bunun zerine KP lideri Maurice Thorez: "Bir grevi sona erdirmeyi bilmelidir" tavrını koyarak girişimde bulundu. 10 Haziran 1936 da Ferrat ve grubunu "Solculuk" ile suçlayarak Parti'den ihraç etti. Grevler, hükümetin kararlı tutumu sonucu son buldu.

Hükümetin reformları ekonomik ve sosyal reformlar olarak ikiye ayrılmıştı.

Haziran 1936'da çıkarılan yasayla toplu sözleşmelere açıklık getirilip haftalık çalışma saati kırk saate indirildi, yıllık izin kullanma hakkı verildi. Ondört yaşa kadar zorunlu eğitim getirildi. Çıkarılan yasayla Merkez Bankası yeniden organize edildi.

Temmuz'da çıkarılan yasayla "millileştirme" kısmen yapıldı. Savunma Sanayi millileştirildi. Bunun yanında, Ulusal Havacılık Sanayi kurularak Devlet, 2/3'ne hisselerle ortak oldu. Demiryolları Şirketi bir araya toplanarak Ulusal Fransız Demiryolları adı verildi. Hisselerin % 49'u eski şirkete bırakıldı. Ama yönetim devlete geçti.

Tarımda reform yapıldı. Tarım işçilerine yıllık izin kullanma hakkı tanındı.

Léon Blum reformlarına aralıksız devam ederken 1937 yılında sendikaların istekleri değişik boyut kazanmaya başladı. Fabrikalar, yer yer işgal edildi. Amaç bu defa fabrika yönetimini kontrol etmektir. Önce sanayiciler ve egemen sınıfların temsilcisi konumundaki Senato, bu isteklere karşı çıktı. İşçilerin esas amacı yönetimi patronlarla paylaşmaktır. Sanayi burjuvazisine göre, mülkiyet ve otorite birbirinden ayrılmaz unsurlardır. Bunlara göre otorite mülkiyet üzerine kurulmuştur, bunun için mülkiyetin dokunulmazlığı vardır.

Bu arada altı ay içinde toptan eşya fiyatları % 14, sanayi hammadde fiyatları ise % 11 artmıştı. Ekonomik ve mali zorluklar hükümete baskı yapmaktaydı. 1935 yılından kalan borçlar ödenememiş, halk kesimlerine sağlanan

sosyal yardımların etkisiyle bütçe açığı daha da artmıştı. Bir yıla yakın süren grevler, üretimi % 20 aşağı çekmişti. Pahalı hammadde girdisinin maliyetlere etkisi, sanayi ürünlerinin fiyatlarını yükseltmiş ve ihracatı zorlaştırmıştı. Blum Hükümeti zorunlu olan devalüasyonu yapmamış, aksi durumda halk kesiminin desteğini kaybedecekti. Hükümet politikasının amacı, işsizliğe çözüm getirip, halk kesiminin satınalma gücünü ve iç piyasadaki tüketimi artırmaktı.

Üretimin düşmesi, bütçe açığının kapatılamaması, enflasyonun artması piyasayı istikrarsızlığa yöneltti.

1937'de hükümet, yurtdışına sermaye kaçışını önlemek amacıyla devalüasyona başvurdu. Amaç ihracatı artırarak, piyasaya canlılık ve istikrar getirmektir. Piyasaya güven vermek amacıyla 13 Şubat 1937'de reformlara ara verdiğini açıkladı. İthalatı ve altın alım-satımını serbest bıraktı.

Ama Senato, finans ve sanayi çevreleri, tehlikeli buldukları bu hükümetten kurtulmanın yollarını aramaya başlamışlardı. Haziran 1937'de bütçe açıklarını kapatmak amacıyla hükümetin çıkarmış olduğu hazine bonoları bankalar tarafından paraya çevrilmek istendi. Piyasada suni olarak yaratılan panik, hükümeti zor durumda bıraktı.

Hükümet, sermaye ve altının yurtdışına kaçışını önlemek amacıyla 20 Haziran 1937'de Parlamento'dan yetki istedi. Meclis yetki verirken, Senato bu yetkiyi vermedi.

21 Haziran 1937'de Blum istifa etti ve Halk Cephesi Hükümeti son buldu.

Blum Hükümeti'nden sonra Radikal Parti'den Chautemps başkanlığında Haziran 1937-Ocak 1938 arası ve 18 Ocak-10 Mart 1938 arasında iki geçici hükümet kuruldu.

Hitler'in Avusturya'yı işgal etmesi üzerine, Léon Blum 13 Mart 1938 ile 7 Nisan 1938 tarihleri arasında ikinci hükümetini kurdu. Bu kez Blum, Parlamento'dan gelir vergisini artırmak, bir defaya mahsus servet beyanına göre vergi almak ve gerekirse sermaye giriş ve çıkışlarını kontrol etmek için yetki istedi. Senato bunu da reddedince Blum ikinci kez istifa etti. Halk Cephesi böylece kesin olarak son buldu.

İspanya'da Halk Cephesinin Kurulması ve İç Savaş

CEDA'nın öncülüğünde 1934'te sağ partiler seçimleri kazanıp iktidara geldiler. Sol zaman kaybetmeden birlik çağrısında bulundu. İlk birlik çağrısı Katalonya'dan geldi. Birlik çağrısına tüm ülkede uyuldu. Asturya bölgesinin güçlü anarşist sendikal örgütü olan CNT birliğe katılmayı kabul etti. Sosyalist Parti, CEDA liderliğinde kurulacak bir hükümete karşı silahlı mücadele verilmesinden yanaydı. CEDA'dan, kurulan hükümete bakan verilmesi iplerin kopmasına neden oldu.

İlk silahlı çatışma Asturya bölgesinde oldu.¹⁴³ Asturya, İspanya'nın kuzeyinde bulunan zengin maden

---

¹⁴³ Max Gallo, a.g.e., s.24

ocaklarının bulunduğu endüstri bölgesidir. CNT bu bölgede madencileri örgütlemiş, komiteler oluşturup, milis kuvvetleri kurmuştu. Silahlı olan bu milis kuvvetlerinin üstüne yeni Savunma Bakanı olan General Franko, Faslı lejyonierleri yolladı. Faslı lejyonierlerin bölgeye gelmesi halkta tepkilere neden oldu. Çatışmalar halk ayaklanmasına dönüştü. "Asturya Halk Ayaklanması" olarak tarihe geçen çatışmalarda 3 bin kişi öölürken, 47 bin kişi yaralandı, 40 bin kişi tutuklandı. Asturya ayaklanması kanlı biçimde bastırılmış oldu. Bu ayaklanma kaçınılmaz olan bir iç savaşın ilk belirtisiydi. Artık İspanya, kesin olarak iki siyasal kampa bölünmüştü, Milliyetçiler ile Cumhuriyetçiler karşı karşıya gelecektir.

1936 şubatında yapılan olaylı seçimleri bu kez Cumhuriyetçiler kazandı. Liberaller, anarşistler, sosyalistlerden oluşan Cumhuriyetçiler, birleşerek Halk Cephesi adıyla seçime katılmışlardı. Seçimlerde Halk Cephesi sağa karşı başarı kazandı. Azana liderliğinde yeni bir Halk Cephesi Hükümeti kuruldu. Cortes'in toplanmasını beklemeyen halk, hapishaneleri basarak tüm tutukluları serbest bıraktı; sendikalar önceki Hükümet tarafından alınan hakların iadesi için greve başvurdular. Grevler ülkeye yayılarak siyasal boyut kazandı. Toprak reformunun yarım kalmasını protesto eden köylüler, kilisenin arazilerini işgal etmeye başladılar. 1 Haziran 1936'da Madrid'de 700 bin inşaat işçisinin greve başlamasıyla olaylar yeni kurulan hükümetin kontrolünden çıktı. Sosyalistlere göre sosyal devrim başlamıştır.

Bu sırada ordu, 13 Temmuz 1936 tarihinde kralcı liderlerden Calvo Sotelo'nun öldürülmesini ileri sürerek darbe girişiminde bulundu. Darbe tam bir tertipten başka bir şey değildi.¹⁴⁴ Darbeyi düzenleyenlerin başında General Sanjurjo, Franco ve Mola bulunmaktadır. Darbe girişimi ayaklanan halkın karşı koymasıyla başarısız olmuş, darbe hükümet tarafından bastırılmıştı. Franko, hükümet tarafından Kanarya Adalarına sürüldü, Sanjurjo ise Portekiz'e sığındı. Askeri ayaklanmanın bastırılmasında merkezi otoritenin dışında her bölgede kurulan ve iktidarı eline alan komiteler rol oynamıştı. Bu komiteler, sovyet iktidarlarını andırmakta olup bölgelerinde iktidarı ellerine almışlardı. Bunların arasında en güçlü olanları, Katalonya Antifaşist Milisler Merkez Komitesi, Malaga Halk Kurtuluş Komitesi, Valansia Halk Yürütme Komitesi, Aragon Savunma Konseyi'dir. Ordu ve polis örgütü yerine sendika ve partilerin yönetiminde silahlı milisler kuruldu. Yargılamalar kurulan halk mahkemelerinde yapıldı. Kiliselerin taşınmazlarına el konarak, faaliyetleri durduruldu. Sanayi kuruluşlarına el konarak, yönetimleri ya sendikalara, ya da işçi komitelerine devredildi. Anarşistlerin baskısıyla toprak reformu bu kez gerçekleştirildi.

Halk Cephesi'nin iktidara gelmesiyle gerçekleştirilmeye çalışılan sosyal devrim Rusya'da yaşananları anımsatmaktaydı. Ama sovyetlerin İspanya'da bölgesel iktidarlar olarak ortaya çıkması merkezi otoriteyi zayıflatmıştı. CNT ve FAİ anarşist grupları Katalonya'da

---

¹⁴⁴ A.Şükrü Esmer, a.g.e.,s.142

egemen olurken, sosyalist grup olan PSOE veya UGT bölgelerinde hiçbir zaman egemen olamadılar. Bunda Halk Cephesi Hükümeti'nin tutarsız politikasıda etkili oldu. Hükümet, İspanyol halkının isteklerini yerine getirmezken ayaklanan generallere karşı ılımlı davranıyordu. Halkı silahlarından arındırırken buna karşılık isyancı askerlerle uzlaşma yolunu deniyordu. Halk, sosyal devrimin İspanya'da gerçekleşmesinden yanayken, Halk Cephesini oluşturan partiler devrime karşı tutum izliyordu.

Londra ve Paris hükümetleri, Halk Cephesi Hükümeti'ne baskı yaparak bu ülkedeki sermaye yatırımlarını ve çıkarlarının korunmasını istemişlerdi.¹⁴⁵ Bunun üzerine Largo Caballero başkanlığındaki Halk Cephesi Hükümeti, komitelerin görevlerine son verdiğini, bunlar tarafından kurulan milisleri dağıttığını, yerine halk ordusu kurduğunu açıkladı. Komitelerin uyguladıkları tüm kolektivizasyon girişimleri yerine geleneksel bir hükümet politikası uygulayacağını ilan etti. Olaylar hızla gelişirken Hükümet'in orduda temizlik hareketi yapacağını duyulmasıyla İspanyol Fas'ındaki askerler 17 Temmuz günü ayaklandılar. Bu ayaklanma İspanya'ya sıçradı. Franko, Kanarya adalarından kaçarak Fas'a geldi. Lider konumundaki Sanjurjo ise Portekiz'den İspanya'ya geçmeye çalışırken Lizbon yakınlarında uçak kazasında öldü. Bunun üzerine kendilerine "Milliyetçiler" adını veren sağcılar liderliği Franko'yu getirdiler.

---

¹⁴⁵ P. Broué, *Histoire du 20.Siecle*, s. 68

Üç yıl sürecek olan İspanya iç savaşı başlamış oldu. İspanya, "Milliyetçiler" ve "Cumhuriyetçiler" diye sağ ve sol olarak ikiye bölünmüştü. İspanya iç savaşı, bu ülkenin sınırları dışına taşmış ve uluslararası bir boyut kazanmıştır. Birçok devlet İspanya İç Savaşına karıştı. Cumhuriyetçiler, Largo Caballero liderliğinde Valencia'da bir hükümet kurdular, ülkenin orta ve doğu kesimlerine egemendiler. Milliyetçilerin başına geçen General Franco, Burgos'ta bir hükümet kurdu ve ordunun kendi saflarına katılmasını sağladı. İtalya ve Almanya Franco Hükümetini hemen tanıyıp destek verdiler. Bunun üzerine Sovyet Rusya da Cumhuriyetçileri desteklediğini açıkladı.

1936 yılındaki seçimleri Fransa'da Halk Cephesi kazanmış, Léon Blum Hükümeti başa gelmişti. Halk Cephesi Avrupa'da artan faşizm tehlikesine karşı kurulmuş bir sol partiler koalisyonuydu. Fransa, İspanyol Cumhuriyetçileri destekleme eğilimindeydi. Çünkü İspanya faşistlerin eline geçerse, Fransa, İspanya ve Almanya arasında sıkışıp kalacaktı.

Bu arada yabancı gönüllülerden oluşan uluslararası tugaylarda iç savaşa katılmak üzere İspanya'ya geliyordu.

Léon Blum, Ağustos 1936'da yabancı ülkelerin İspanya iç savaşına müdahale etmeme çağrısında bulundu. "Müdahale Etmeme" ilkesini ortaya atarak bir antlaşmanın imzalanmasını önerdi. İngiltere, Fransa, Sovyetler Birliği, İtalya, Almanya, Portekiz gibi ülkeler bu öneriyi kabul eder gibi göründüler. Aynı yıl Eylül ayında bu isimle bir komite kuruldu.

Ama İtalya ve Almanya sürekli olarak General Franko'ya yardım ediyordu. Bu savaşta İtalya, İspanyol

milliyetçileriyle beraber savaşmış ve sonuna kadar desteklemişti. İtalya, Portekiz ve Almanya'nın "Müdahale Etmeme" antlaşmasını çiğnemeleri üzerine 22 Ekim 1936 tarihinde Sovyetler Birliği, Antlaşma'ya bağlı kalmayacağını bildirdi. Fransa ise gizlice Cumhuriyetçilere, Pireneler üzerinden yardım etmeye başladı.

İspanya iç savaşında İngiltere'nin tutumu ise karmaşıktı. Muhafazakarlar Milliyetçileri, İşçi Partisi ise Cumhuriyetçileri desteklemekteydi. İngiltere Hükümeti tarafsız bir politika izleme görüntüsü içindeydi. Satafford Cripps, Bevan, Bevin, Attlee ve Churchill Hitler'in oldubittilerine karşı çıkıyorlardı.

Mayıs 1937'de başbakanlığa gelen Neville Chamberlain ödün veren bir politika olan "Yatıştırma Politikası" izlemeye başladı. Bunun ilk örneği İtalya'nın Habeşistan'ı işgalinde görüldü. İtalya'ya karşı yumuşak politikasını İspanya İç Savaşında da sürdürdü. İngiltere, deniz yoluyla İspanya kıyılarına çıkan İtalyan ve Alman askerlerine seyirci kalmıştı. Mart 1937'de İtalyanlar Cadiz limanına asker çıkarmışlar, Alman gemileri de Cumhuriyetçilerin elinde bulunan Almeria limanını bombalamıştı.

Akdeniz de statükonun bozulması üzerine İngiltere, 2 Ocak 1937'de "Centilmenlik Antlaşması" adı altında "Akdenizin güvenliği ve iyi ilişkilerin sürekliliği için" İspanya çevresindeki suların dört devlet arasında paylaşılarak kontrol edilmesi için bir plan hazırladı.¹⁴⁶ Bu plan daha çok Franko'nun işine yaradı çünkü bu planın

---

¹⁴⁶ Colliard, a.g.e., s. 555

uygulanmasıyla Cumhuriyetçilerin Akdeniz'le bağlantısı kesildi.

1937 yılı yazında Akdeniz de bu kez korsanlık eylemleri ortaya çıktı. İngiliz, Fransız ve Sovyet gemilerine saldırılar olmuş, gemiler batırılmıştı. Bunlar İtalyan ve Alman denizaltıları tarafından gerçekleştiriliyordu. Korsanlık eylemlerine son vermek amacıyla Eylül ayında Nyon Konferansı düzenlendi. İtalya ve Almanya önce bu Konferansa katılmadılar. Daha sonra İtalya, konferansa katılarak işbirliğini kabul etti. Korsanlık eylemleri böylece son buldu.

Amerika Birleşik Devletleri'de izolasyon politikasına uyarak, silah ve savaş malzemesin İspanya'ya gitmesini yasaklamıştı ama, Amerikan halkı Cumhuriyetçilerin tarafını tutmaktaydı.

Franco'nun İtalya, Portekiz ve Almanya'dan sürekli yardım görmesi, Milliyetçilerin yanında savaşmaları, iç savaşın üç yıl uzamasına neden oldu. Mayıs 1937'de Halk Cephesi Hükümeti'nin sosyalist başkanı Dr Negrin Katalonya'da halk ayaklanmasının başarısızlığını öne sürerek tüm devrimci unsurlara ve Gönüllü Tugaylara karşı çıkarak tasfiye hareketine girişti. POUM'un dağıtılması, André Nin ve Berneri gibi anarşist ve devrimci liderlerin öldürülmesi, bu hükümet zamanında oldu. İngiliz Hükümeti'nin desteğindeki Madrid'i savunan "Halk Ordusu" komutanı General Casado'da Gönüllü Tugaylara karşı aynı uygulama içine girdi. Bu olaylar sonucunda Gönüllü Tugaylar İspanya'dan çekilmeye başladılar. Güç dengesi bundan sonra Milliyetçilerden yana olacaktır.

Öndokuzuncu Bölüm

Savaşın Kaçınılmaz Olması

Dünya ekonomik krizi sürdürölmek istenen barış çabalarını olumsuz etkilemiştir. İlk bölgesel çatışma 1931 yılında Japonya'nın Mançurya'ya saldırmasıyla başladı. Japonya daha sonra Çin'i egemenliği altına almaya çalıştı. Statüko önce Asya'da, daha sonra Avrupa'da bozulmuştur. Avrupa'da statükonun değışmesi, İkinci Dünya Savaşı'nın patlamasına neden olacaktır.

Asya'da Statükonun Değışmesi

Japonya, 20. yüzyıl başında Uzakdoğu'da sömürgeci ve emperyalist bir Asya ülkesi kimliğiyle ortaya çıkmıştır. Japonya, Pasifik Okyanusunda takımadalardan oluşan, tarım toprakları sınırlı bulunan, 19. yüzyıl sonunda batılılaşmayı başarıyla tamamlayan, nüfusu hızla artan, ideoloji olarak aşırı milliyetçiliğin militarizmle bütünleştiğı bir ülkedir. Jeopolitik oluşumundan dolayı, Japonya kendisine sömürge ve yaşam alanı olarak Kıta Çin'ini seçmişti. Bunu gerçekleştirmek için ilk aşamada Çin'in coğrafi bölgesi durumundaki Mançurya'ya göz dikti.

Mançurya, 1 milyon 416 bin km. kare yüzölçümü olan; dünya soya üretiminin %63 ünü karşılayan; 376 bin km kare büyüklüğünde orman alanı bulunan; ormanlarından yılda 4 milyar metre küp kereste imal

edilen; 9 milyar ton kömür rezervine sahip; doğal ve ekonomik zenginlikleri sınırsız bir bölgedir.¹⁴⁷ 20. yüzyıl başında Mançurya üzerinde Rus-Japon mücadelesi sertleşmeye başlamış, İngiltere'nin de kışkırtmasıyla 1904-1905 Rus-Japon savaşı çıkmıştı. Bu çetin geçen savaş sonunda Rusya yenilmiş, Mançurya'yı Japonya'ya bırakarak bu bölgeden bir süre geri çekilmişti.

Japon emperyalizmi, Dünya Ekonomik Krizine kadar Mançurya'da tam bir kolonizasyon politikası uygulamıştı. 1895 yılında Mançurya'da bir tane bile Japon fabrikası yokken, 1909'da 152, 1914'te 244, 1919'da 450, 1929'da 789 Japon sermayesiyle kurulmuş fabrika bulunmaktaydı. Aynı yıl Japonya'nın Mançurya'daki toplam yatırımı 2 milyar yendi.¹⁴⁸ Ekonomik kriz, Japonya'nın dış ticaretinin hızla gerilemesine neden olmuş, ekonomisindeki daralmayı atlatabilmek için Japonya, Mançurya'yı topraklarına kattıktan sonra, yaşam alanı olarak Çin'in ele geçirilmesi planını uygulamaya koymuştu. 1930'lu yılların başında Japon ekonomisinin silah sanayine yatırım yaptığı, ekonomisinin hızla askerileştirildiği dönemdi. Bu gelişen endüstriyle beraber, metalurji ve sentetik ürünler büyük atılım yapacaktır. 1930'lu yıllarda savaş endüstrisinin hızlı üretime geçmesi, aşırı milliyetçi ve fanatik eğilimli askerleri siyasetin içine itmişti. Avrupa'da güçlenen faşizm ve nasyonal sosyalizmin etkisiyle aşırı sağcı Sakurakai Partisi ile ordunun yüksek

---

¹⁴⁷F.Armaoğlu, a.g.e.,s. 231

¹⁴⁸ J.C. Balet, *Le Drame de l'Extreme-Orient: La Mandchourie*, Paris, Payot, 1932, p.173

rütbeli subayların desteğinde kurulan hükümetler bu dönemde Genelkurmayın kontrolündeydi.

1927 yılında askerler tarafından başa getirilen Giichi Tanaka'nın hazırladığı ve Japonya'nın Uzakdoğu'daki geleceğini planlayan bir raporu İmparatora sundu. Tanaka Memorandumu adını alan bu belgede "Japonya'nın varlığı için ...ilk adımın Mançurya ve Moğolistan'ın ele geçirilmesi olduğu, Japonya'nın bir kan ve demir politikası izlemesi gerektiğini, bu politikaya Birleşik Devletler'in karşı çıkacağını, eğer Çin'in kontrol altına alınması isteniyorsa, geçmişte Rusya'ya yapıldığı gibi ...Amerika Birleşik Devletler'in de ezilmesi gerektiğini" tüm çıplaklığıyla anlatmaktaydı.¹⁴⁹

Bu planı uygulamaya koyan Japon Genelkurmayı, 18 Eylül 1931 gecesı Mukden tren istasyonunda bir bomba patlatarak demiryolunu tahrip ettirdi. Ertesi gün Japonya, bu ülkedeki çıkarlarının güvenliğini ileri sürerek Mançurya'yı üç ay gibi kısa sürede işgal etti. 1 Mart 1932'de Manchukuo Devleti'nin kurulduğu ilan etti. Bu kukla devletin sınırlarını belirlerken Çin'e ait olan Jehol eyaletini topraklarına kattı. Böylece Japonya Çin'e tecavüz ediyordu. Çin bu gelişmeler karşısında olayı Milletler Cemiyeti'ne götürdü, ama Japonya'nın saldırgan ve yayılmacı politikasına karşı MC tutarlı bir önlem almadı.

Milletler Cemiyeti'nden Japonya'ya karşı hiçbir yaptırım kararının çıkmaması, bu ülkeyi daha çok

---

¹⁴⁹ F.Armaoğlu,a.g.e.,s.233

cesaretlendirdi. Mançurya işgalinden sonra Çin'e tecavüzü devam etti. 27 Mart 1933'te Japonya Milletler Cemiyeti'nden çekildi. 1934 yılı Aralık ayında deniz kuvvetlerine sınırlama getiren 1922 Vaşington anlaşmasını feshettiğini açıkladı. Aynı yıl Monroe Doktrinine yakın bir görüş ileri sürerek Batılı devletlerin Çin'e karışmamalarını ve ilişkilerini kesmelerini istedi. Çünkü Japonya'ya göre "Asya Asyalılarıdır". Arkasından 1935 yılında Çin'e bir nota vererek, iki ülke hükümetlerinin Çin'deki komünistlere karşı ortak mücadele etmeleri çağrısında bulundu. Arkasından Çin'in kuzeyinde bulunan Chahar ve Hopei eyaletlerini gizlice karıştırmaya başladı. Bu eyaletlerin özerk olması Japonya'nın işine geliyordu. Bu gizli faaliyetlerinde Japonlar başarılı oldular ve Çin Hükümeti tarafından bu iki eyalete özerklik verildi.¹⁵⁰

Kasım 1936'da Japon Genelkurmayın dayatmasıyla Almanya ile Anti-Komintern Paktı imzalandı. Japonya artık Çin'e ilk fırsatta saldıracaktır.¹⁵¹ Uluslararası konjonktürü fırsat bilen Japonya askerleri 7 Temmuz 1937'de, Pekin yakınlarında Lukougia demiryolunda, Çin askerlerine ateş açarak olay çıkardı. Bu olayı bahane eden Japonlar, demiryollarını kontrol altına alarak 26 Temmuz günü Pekin'i ve Tien Tsin'i işgal etmeye başladılar. Arkasından limanlara asker çıkardılar ve Shanghai'yı bombaladılar.

Çin tekrar Milletler Cemiyeti'ne başvurduysa da bir sonuç alamadı. Büyük devletler Çin'i Japonya ile başbaşa bıraktılar. Birleşik Amerika, Tarafsızlık Yasasını Çin-Japon

---

¹⁵⁰F.Armaoğlu,a.g.e.,s 272

¹⁵¹ P. Broué, *Histoire du 20.Siecle.*, s.71

savaşında uygulamadı. Anlaşmazlığa bulaşmaktan kaçınır bir tavır aldı.

Yalnızca Sovyet Rusya, Çin'i destekledi ve belli aralıklarla mali yardımda bulundu. Sovyet Rusya, 21 Ağustos 1937'de Çin'le saldırmazlık antlaşması imzaladı. Arkasından Eylül 1937'de Sovyet Rusya'nın aracılığıyla komünistler ve milliyetçiler, Japon emperyalizmine karşı birlikte savaşmak için tekrar anlaştılar. Kızıl Ordu Nanking Hükümeti'nin emrine özerk statü ile girdi. "Birleşik Cephe" ikinci kez kuruldu. Bir yıl sonunda Kuzey Çin'i, Yang Tse Kiang ovasından Hankeou'ya kadar olan bölgeyi ve Ekim 1938 de Canton'u ele geçirdiler. Bu arada Tchang Kai Chek ve Guomintang, Yang Tse ovasının gerisine çekilmiş, Japon ordusuna karşı "Yumuşak Savunma" yapıyordu.

1938 yılı sonunda Japon ordusu gücünün sınırına gelmiş, demiryollarını, sanayi merkezlerini, kentleri, limanları işgal etmişti. Ama bir türlü kırsal alanlara egemen olamıyordu. Japonlara karşı gerilla savaşı verilirken, kırsal alanlarda kurtarılmış bölgeler kuruluyordu.

Japonya'nın Çin'i işgal etmesi, İkinci Dünya Savaşının sonuna kadar sürdü. Japon-Çin savaşı Japonya'nın Dünya Savaşı'nı kaybetmesiyle son buldu.

Avrupa'da Statükonun Değişmesi

1933 yılında Almanya'da iktidara gelen Hitler, beş yıl gibi kısa bir sürede, Versailles Barışı'nın kurduğu

statükoyu yıkma mücadelesine girmiş, ve bu girişiminde başarılı olmuştur. Statükoyu yıkma sürecinde Hitler Almanyası, Sovyetler Birliği'nin varlığından dolayı olarak yararlanmıştır. Buna karşılık statükoyu savunan Avrupa devletleri, Hitler Almanyası'nın yayılmacı emellerinin Sovyetler Birliği yönünde gerçekleşeceği tezi üzerinde durmuşlar ve hemfikir olmuşlardır. Avrupa'daki statükonun parçalanma sürecinin odak noktasını Almanya'nın Versailles kayıtlarından kurtulması oluşturur. Konuyu bu açıdan irdelersek olayları daha yerli yerine oturtabiliriz.

1. Almanya'nın Silahlanması ve Ren Bölgesine Asker Sokması

Hitler Almanyası'nın dış politikası üç noktada yoğunlaşmaktadır: Almanya'nın Versailles kayıtlarından kurtulması, "Tek Ulus-Tek Devlet" ilkesi olan Almanya dışında yaşayan tüm Almanların tek çatı altında toplanması, ve Almanya'nın "Yaşam Alanı" denen "Lebensraum" yani Nazi emperyalizminin amacına ulaşmasıdır. Yaşam alanı olarak en yakın nokta Hitler'e göre Orta Avrupa, Tuna ve Balkanların sınırları içine katılmasıdır.

Hitler iktidara gelir gelmez, dış politika programını adım adım uygulamaya koymuştur. İlk olarak Almanya'nın silahlanma sorununu ele aldı. Ekim 1933'de Almanya, Silahsızlanma Konferansı'ndan sonra Milletler Cemiyeti'nden çekildi. Hitler, çekilme kararına gerekçe olarak Almanya'nın çığnenen egemenlik haklarını gösterdi. 16 Mart 1915 tarihinde Fransa'nın askerlik süresini iki yıla

çıkarmasını ileri süren Hitler, zorunlu askerlik hizmetini uygulamaya sokarak asker sayısını 36 t mene çıkardı. Hitler bu kararını genel barışın güvencesi olarak ele aldığıni açıkladı.

Hitler'in iktidara gelmesi, Fransa, Sovyetler Birliği ve Polonya'da tedirginlik yaratmıştı. Hitler'in ilk fırsatta Dantzig ve Koridoru'nu Almanya'ya katması bekleniyordu. Hitler bunun tersini yaparak, 26 Ocak 1934 tarihinde Almanya-Polonya arasında bir Saldırmazlık Paktı imzaladı. Bu Paktın amacı, iki devlet arasında çıkabilecek anlaşmazlıkları barışçı yoldan   zme ti. Bir taraftan Rusya'dan gelecek bir tehdite karşı Polonya'ya güvence veriyor, diğer taraftan 1921 yılından bu yana devam eden Fransa-Polonya ittifakını yıkarak, Avrupa'da kurulmuş olan dengeyi bozuyordu.¹⁵² Kısa bir süre sonra Hitler Avusturya'yı Almanya topraklarına katma girişiminde bulunacak, bu ilk girişiminde başarılı olamayacaktır.

Hitlerin iktidara gelmesiyle Nazi Hareketi Tuna'nın kuzeyinde ve güneyinde güçlenmeye başlamıştı. Avusturya'daki Nazi hareketi doğrudan bundan g   alıyordu. Faşist İtalya'nın desteğinde Avusturya başbakanı Dr. E. Dollfuss, 1933 yılında demokratik rejimi bir yana bırakarak dikta rejimine geçti. Hitler, Avusturya'yı içerden ele geçirme planını uygulamaya koydu. 25 Temmuz 1934 tarihinde bir grup Nazi Viyana'daki başbakanlık binasını basarak Dollfuss'u   ld rd ler. Ancak bu darbe girişimi kısa sürede bastırıldı, Dollfuss'un katilleri yakalanarak idam

---

¹⁵² P.Renouvin, *Histoire des Relations Internationales*, Paris, Hachette, 1958, p.69

edildi. Mussolini, Avusturya'ya dışardan müdahale olmasın diye Brenne geçidine 200 bin kişilik askeri kuvvet göndererek durumu kontrol altına aldı. Yeni Şansölye olarak Schuschnigg'in seçilmesini sağladı.¹⁵³

Hitler Almanyası'nın Versailles kayıtlarından tek taraflı olarak kurtulma girişimleri üzerine, İngiltere ve Fransa, Almanya'yı protesto ettiler. Fransa'nın tepkisi daha sert olurken diplomatik girişim başlattı. Hitler Almanyası'nı çevreleyen ülkelerle ittifak kurma girişimine hız verdi. İngiltere ise Nazi Almanyası'na karşı ilkin "Uzlaşma Politikası" uygulamaya çalıştı, daha sonra bunun yerini "Yatıştırma Politikası" aldı.¹⁵⁴

Sovyetler Birliği ile "Yakınlaşma Politikası" Fransa Dışişleri Bakanı Bartou tarafından başlatıldı. Sovyetler Birliği'nin Milletler Cemiyeti'ne girmesi Fransa'nın girişimiyle sağlandı. Ama Bartou, Küçük Antant görüşmelerini Yugoslavya Kralı Alexandre ile Marsilya'da yürütürken bir bombalı saldırı sonucunda öldürüldü. Suikastı düzenleyenler Hırvat asıllı Ante Pavelitch'in Nazi yanlısı Oustachis terör grubuydu. Bartou'nun ölümünden sonra Fransa'nın dış politikasını aynı çizgide, Ekim 1934'de yerine geçen Pierre Laval yürütecektir.

Fransa Dışişleri Bakanı Laval ilk olarak "Katolik İki kardeşler" politikasına ağırlık verdi. Mussolini İtalyası ile iyi ilişkiler içine girerek İtalya'nın Hitler'den uzaklaşmasını sağlama yoluna gitti. Ocak 1935'de Laval-

---

¹⁵³P. Broué, *Histoire du 20. Siècle*, s.73

¹⁵⁴F. Armaoğlu, a.g.e., s.247

Mussolini anlaşması imzalandı. Bu anlaşmanın temelini Tuna Avrupası'nda statükonun iki devlet tarafından korunması oluştuyordu. Avusturya'nın bağımsızlığı güvence altına alınırken, Küçük Antant devletleri de buna dahil ediliyordu. Ayrıca, Afrika'daki sömürgeler arasında bazı düzenlemelere yer verilmişti. İtalya, Tunus üzerindeki haklarından vazgeçerken, Fransa'da Etopya konusunda ilgisiz kalacaktı.

Laval politikasının ikinci önemli halkasını Stresa Cephesi'ni kurma girişimidir. Fransa, İngiltere ve İtalya, 14 Nisan 1935 tarihinde biraraya gelerek, Almanya'nın silahlanması ve Avusturya'ya karşı saldırgan tutumuna karşı ortak tavır aldılar. Üç devlet arasında imzalanan bu anlaşma, temelde Locarno Anlaşmaları'nın geçerliliğini vurguluyordu.

Pierre Laval'in izlemiş olduğu politikanın üçüncü halkası 2 Mayıs 1935'te Sovyetler Birliği ile "Karşılıklı Yardım Paketi" adıyla imzalanan ikili ittifak anlaşmasıdır. Bu ittifak anlaşmasının imzalanmasından sonra 16 Mayıs 1935'te Sovyetler Birliği bu kez Çekoslovakya ile aynı nitelikte bir ittifak anlaşması imzaladı. Karşılıklı Yardım Pakti'nin işlerlik kazanması için bu üç devletin anlaşmadan doğan karşılıklı taahhütlerini yerine getirmesi gerekiyordu. Sonuç olarak ittifakın gövdesi üç ayaktan oluşmaktaydı. Fransa ile Sovyet Rusya arasında oluşturulan ittifak, Hitler tarafından endişeyle karşılandı. Bu durum, İngiltere'nin Avrupa'daki denge politikasına da ters düşüyordu.

Fransa'nın sürdürdüğü diplomatik çabalar başarısızlıkla sonuçlanmıştı. Bu başarısızlığın iki nedeni

vardı. Birinci neden, 18 Haziran 1935'te İngiltere, Almanya'nın deniz gücünü sınırlamak amacıyla bu ülkeyle anlaşmaya vardı. Versailles kayıtları Almanya'ya denizaltı yapımını yasaklamıştı. Ama bu ikili anlaşmayla Almanya artık denizaltı gemisi yapabilecekti. Bu anlaşma sonunda, İngiltere ile Fransa Avrupa'daki tehlikeli gelişmeler karşısında farklı yollara başvuracaklardır. Bu işbirliğinin bozulması Faşist İtalya ile Nazi Almanyası'nın saldırgan tutumlarını teşvik edecektir.¹⁵⁵

İkinci neden İtalya, 1935 yılı Ekim ayında Somali sınırındaki Walwal'de çıkan çatışmaları ileri sürerek Etopya'ya saldırmış, işgale kalkışmıştır. Milletler Cemiyeti İtalya'yı saldırgan olarak ilan etmiş ve yaptırım uygulanmasına karar vermişti. Ama, İngiltere ve Fransa'nın olay karşısında ilgisiz kalması bu yaptırımların uygulanmasına olanak vermedi. Yaptırımların uygulanmaması saldırgan ve yayılmacı İtalya'yı serbest bıraktı. İtalya'nın bu ülkeyi işgal etmesi Mayıs 1936'da son bulacaktır.

Versailles kayıtları, Ren bölgesini askerden arındırmıştı. İtalya-Etopya savaşını fırsat bilen Almanya, hemen harekete geçti. Mayıs 1936'da Fransız-Sovyet Paktı'nın imzalanmasını ileri sürerek, Locarno Antlaşmaları'nın artık geçersiz olduğunu ilan etti. Gerekçe olarak Hitler, bu Paktın gerek Milletler Cemiyeti, gerek Lokarno Antlaşmaları'nın ruhuna aykırı olduğunu, bir Sovyet-Alman çatışması durumunda Fransa'nın Milletler Cemiyeti kararını beklemeden Almanya'ya savaş açacağını

---

¹⁵⁵ F.Armaoğlu, a.g.e., s.249

ileri sürüyordu. Bu nedenle batı sınırlarının güvenliği için Almanya'nın Ren Bölgesi üzerinde tam egemenlik tesis etmeye kararlı olduğunu ilan etti.¹⁵⁶ Bu açıklamanın ardından 30 bin Alman askeri Ren Bölgesini işgal etti.

Bu durum karşısında İngiltere ve Fransa'nı tepkisi pek etkili olmadı. Almanya'nın Versailles kayıtlarına karşı olan hareketi Milletler Cemiyeti'ne getirildi. Milletler Cemiyeti Almanya'nın Versailles Antlaşması'na aykırı harekette bulunduğunu dünyaya ilan etti. Fransa güvenliği açısından Ren sınırı boyunca Siegfried savunma hattını kurmaya başladı. 1936 yılı sonunda, İtalya ve Almanya'nın saldırgan tutumları sonucu Locarno Antlaşmaları geçersiz duruma geliyordu.

2. Avusturya'nın İşgal Edilmesi ve Çekoslovakya'nın Parçalanması

İspanya İç Savaşı, Ekim 1936'da Roma-Berlin Mihverinin (Eksen) kurulmasında büyük rol oynamıştı. Milliyetçilerin General Franco liderliğinde meşru sayılan Halk Cephesi Hükümetine karşı ayaklanması, önce Roma'da planlanmış, daha sonra Berlin tarafından desteklenmişti.¹⁵⁷ Milliyetçiler, İç savaşın patlamasının ardından Mussolini hükümetinden yardım görmüşlerlerdi. İtalya, 80 bin kişilik düzenli ordu göndermişti. Hitler ise daha çok silah ve cephane yardımıyla bulunmuş, bunun dışında 10 bin kişilik Condor Lejyonunu İspanya'ya yollamıştı.

---

¹⁵⁶F.Armaoğlu, a.g.e., s.257

¹⁵⁷O.Sander, *Siyasi Tarih 1918-1994*, İmge Kitapevi, Ankara, 1995, s.51

İngiltere, İmparatorluk yolu üzerinde bulunan Akdeniz sularındaki güç dengesinin aleyhine dönmesini önlemek amacıyla Londra'da Ağustos 1936'da bir "Müdahale Etmeme" Komitesi kurulmasına öncülük etmişti. Çünkü İtalya'nın Etopya'yı ele geçirmesi bu ülkenin durumunda değişiklik meydana getirmişti. İngiltere, İtalya'nın Akdenizde bir güç olarak ortaya çıkmasına karşıydı. İspaya İç Savaşına müdahale etmeme kararı, çatışmaların başında devletler tarafından kabul görürken İtalya ve Almanya buna uymamışlardı. İç savaşa müdahale etmeme kararı gerçekte hukuki sorun yaratmış, çünkü meşru otorite sayılan Halk Cephesi Hükümeti ile bu hükümete karşı ayaklanan Milliyetçiler eşit yasal duruma getirilmişti. Müdahale Etmeme Komitesi kararına İngiltere, Fransa ve Sovyetler Birliği uymuşlardı. Bu Komite'nin kararının uygulamaya sokulması Cumhuriyetçilerin aleyhine gelişmişti. Mihver Devletler tarafından tam bir savaş alanına dönüştürülen İspanya toprakları İkinci Dünya Savaşı öncesi bu iki ülke açısından bir hazırlık ve işbirliği sınavı olmuştu.

Nazi Almanyası ile Faşist İtalya'nın yakınlaşmasını İspanya İç Savaşı olgunlaştırmış ve hızlandırmıştı. Hitler, doğal müttefik olarak kendisine İtalya'yı görmüş ve seçmişti. Mussolini'nin damadı ve İtalya'nın yeni Dışişleri Bakanı Kont Ciano, iki ülke arasındaki yakınlaşmada önemli rol oynamıştı. Faşist İtalya ile Nazi Almanyası'nın yakınlaşması Ekim 1936'da Roma-Berlin Mihveri'nin (Eksen) kurulmasıyla sonuçlandı. Roma-Berlin Mihverinin ortaya çıkmasından birkaç gün sonra, Almanya ve

Japonya'nın yakınlaşması Anti-Komintern Paktını ortaya çıkardı.

2 Mayıs 1935'te Fransa ile Sovyet Rusya arasında Karşılıklı Yardım Paktı'nın kurulması Hitler Almanyası'nın uygulamaya koyduğu dış politikasına ters düşmüştü. Almanya, Fransa ile Sovyetler Birliği arasında sıkışıp kalmıştı. Hitler için Bolşevizm bundan böyle Almanya'nın en büyük can düşmanıydı. Anti-Komintern Paktının 25 Kasım 1936'da imzalanmasıyla Berlin-Tokyo Mihveri de kurulmuş oldu. Anti-Komintern Paktına 6 Kasım 1937'de İtalya'nın da katılmasıyla Berlin-Roma-Tokyo Mihveri tamamlandı.

Bu arada Hitler, Dışişleri Bakanlığına Von Ribbentrop'u getirdi. Versailles kayıtlarından kurtulan Hitler, dış politikasının ikinci basamağı olan "Tek Ulus, Tek Devlet" söylemi olan Almanya dışında yaşayan Almanları Reich'in egemenliği altına sokma girişimini uygulamaya koydu. Bunu iki aşamada gerçekleştirdi. Sırasıyla 12 Mart 1938 tarihinde Anschluss, yani Avusturya'yı topraklarına kattı, ardından tam bir yıl sonra Çekoslovakya'yı parçalayıp işgal etti.

Hitler'e göre Avusturya, "Alman Topraklarıdır", Reich'in sınırlarına katılmalıdır. Mihver'in kurulması bu planın uygulamasının ilk adımını oluşturmuştu. Gerçekte bu planın hazırlayıcısı Mussolini'di. Dollfuss'ün Naziler tarafından öldürülmesinden sonra, Schuschnigg'in Avusturya Başbakanı olmasını Mussolini sağlamıştı.

Hitler, Schusschnigg'i Berchtesgaden'deki şatosuna 12 Şubat 1938'de davet etti. Avusturya başbakanına 7 maddelik bir ultiatom verdi. Avusturya Nazi Partisinin ve tutuklu bulunan nazilerin serbest bırakılmasını, lideri Seyss-Inquart'ın İçişleri Bakanlığına getirilmesini, iki ülke ordusu ve ekonomisinin birleştirilmesi gibi taleplerde bulundu. Avusturya Başbakanı bu isteklerin bir kısmını yerine getirdi. Ama Hitler'in ülkesinin içişlerine karışmak istemesi karşısında Avusturya devletinin egemenlik ve bağımsızlığını plebisite giderek pekiştirmek istedi. Alman Nazileri ve Seyss-Inquart milislerinin plebisitin yapılmasını engellemek istemesi üzerine Schuschnigg başbakanlıktan istifa etti. Cumhurbaşkanı Miklas, Seyss-Inquart'ı başbakanlığa getirmek zorunda kaldı. 12 Mart 1938'de Seyss-Inquart, Alman Nazilerini Avusturya'ya davet etti. Alman zırhlı birlikleri Avusturya'nın güvenliğini sağlamak amacıyla bir gün içinde Avusturya'yı işgal ettiler. Nazilerin kontrolünde plebisit yapıldı ve beklenen sonuç alınarak Anschluss gerçekleşti. Bağımsız bir devlet olan Avusturya Avrupa haritasından silinirken saldırgan Hitler Almanyası'na karşı pek tepki gelmedi.

Hitler artık ikinci basamağa çıkma planı olarak Çekoslovakya'yı parçalayacaktır. Çekoslovakya'nın sınırları içinde bulunan Südetler Bölgesinde 3 milyon Alman azınlık yaşamaktaydı. Südet Almanları Partisi, Nazilerin kontrolünde olup Hitler hayranı Konrad Henlein tarafından yönetilmekteydi.¹⁵⁸ Hitler'in desteğini alan Henlein, Prag Hükümeti'nin Alman azınlığı "Slavlaştırma" politikası

---

¹⁵⁸ P. Broué, *Histoire du 20.Siecle.*, s.75

yürütmekle suçlamaktaydı. Berlin'den yönetilen bu nazi partisi sık sık isyan edip, husursuzluk çıkarmakta ve de başarılı olmaktaydı. 1938 yılında Hitler, Südetler bölgesindeki karışıklıkları öne sürerek Çekoslovakya sınırına asker yığdı. Amacı Südetler bölgesini Almanya'ya katmaktı. Bunu fırsat bilen, Polonya ve Macaristan da Çekoslovakya'dan toprak talebinde bulunmaya başladılar. Almanya, Polonya ve Macaristan'ın toprak taleplerini hemen destekledi. Bu durum karşısında Prag Hükümeti seferberlik ilan edip, Mayıs 1935'te Sovyetler Birliği ile yapılan Karşılıklı Yardım Paktını ve 1924 yılında Fransa ile yapılan İttifak Antlaşmasını ileri sürerek yardım istedi. Sovyetler Birliği, ittifaktaki tahhütlerini yerine getirmeye hazır olduğunu bildirdi. Bu arada Fransa'da ikinci Léon Blum Hükümeti düşmüş, Halk Cephesi son bulmuştu. Yerine E. Daladier Hükümeti kurulmuştu. Daladier, Radikal Parti liderlerinden olup Sovyetler Birliğine soğuk bakıyordu. Fransa, İngiltere ile birlikte hareket etmek istedi.¹⁵⁹ İngiltere Başbakanı Chamberlain "Yatıştırma Politikası"na başvurarak, Almanya'nın Südetler bölgesini işgali karşısında bu devlete karşı kayıtsız kalacağını Fransa'ya bildirdi. Daha sonra yatıştırma yoluyla barış arama çabalarını sürdürmek amacıyla Berlin'de Hitler ile görüştü. 29 Eylül 1938'de Münih'te Mussolini aracılığıyla bir konferans düzenlenmesine öncülük etti.

Toplanan Münih Konferansı'na Hitler, Daladier, Chamberlain ve Mussolini katıldı. Bu Konferansta çok önemli kararlar alındı ve Avrupa'nın geleceği tartışıldı. İlk

---

¹⁵⁹ O.Sander, a.g.e., s.54

olarak Hitler Almanyası'na Südetler Bölgesinin verilmesi kararlaştırıldı. Çekoslovakya'nın parçalanması resmen kabul edilmiş ve bu süreç başlamıştı. İkinci olarak, İngiltere ve Fransa, Sovyet Rusya ile olan ilişkilerini gözden geçirdiler. Bunda İngiltere etkin rol oynamıştı. İngiliz Muhafazakar Parti, komünizmi insanlığın baş düşmanı olarak görmekteydi. Sovyetler Birliği, Çekoslovakya sorunu dışında tutulmak istendi. Bu gelişme Sovyet Rusya'yı, Mihver Devletlerine karşı yalnızlığa itti. İngiltere ve Fransa'nın Hitler'e destek vermelerinin temel nedeni burada yatmaktaydı.

Münih Konferansı'ndan sonra yalnız bırakılan Çekoslovakya üzerinde baskılar daha da çok arttı. Hitler Almanyası, Südetler Bölgesini topraklarına kattıktan sonra artık dış politikasının üçüncü basamağı olan Yaşam Alanını uygulamaya koyacaktır. Polonya, 2 Ekim 1938'de Teschen Bölgesini topraklarına kattı. Macaristan'da Slovakia sınırından bir toprak parçası aldı. Çekoslovakya'nın Südetler Bölgesini kaybetmesi üzerine Dr. Beneş istifa ederek ülkesini terketti. Dr. Beneş'in yerine Cumhurbaşkanı'na göreve Dr. Emil Hacha geçti.

Münih Konferansı'nda İngiltere ve Fransa, Çekoslovakya'nın yeni sınırlarını koruyacaklarını garanti etmişlerdi. Südetler Bölgesinin Çekoslovakya'dan kopması üzerine bu defa Piskopos Tiso'nun ayrılıkçı Slovak hareketi ortaya çıktı. Slovak hareketini bu defa Rutenya desteklemeye başladı. Rutenya ve Slovakia'nın ortak hareket etmelerine karşı koyamayan Dr. Hacha, bu iki bölgeye özerklik tanıdı. Hitler, gizlice Moravya ve

Bohemya'yı da karıştırıyordu. Hitler'in kışkırtması ve desteğinde özerk Slovakya, bu defa tam bağımsızlık mücadelesine başladı. 9 Mart 1939 tarihinde Piskopos Tiso, Slovakya'nın bağımsızlığını beklenmedik biçimde ilan etmek istedi. Çekoslovakya Cumhurbaşkanı Dr. Emil Hacha, bu durum karşısında Tiso'yu görevinden aldı. Tiso, Berlin'e giderek Hitler ile görüşmesi sonunda Slovakya'nın bağımsızlığını 14 Mart 1939 da ilan etti. Çekoslovakya'nın parçalanma sürecine girmesi karşısında Dr. Hacha İngiltere ile Fransa'ya başvurdu. Ama bir sonuç alamadı. Bu iki devlet Slovakya'nın bağımsızlığını ileri sürerek, müdahalede bulunmadılar.

Hitler, Çekoslovakya Cumhurbaşkanı Hacha'yı Berlin'e davet etti. Hitler, Prag'ı havadan bombalayacağı tehditinde bulundu. Berlin'de hasta durumdaki yaşlı Cumhurbaşkanı Hacha'ya zorla bir belge imzalattı. Bu belge ile Çekoslovakya, Almanya'nın koruması altına giriyordu. Hacha, Nazi Almanyası'na karşı fazla direnemedi ve Alman birlikleri Prag'ı 15 Mart 1939 günü işgal etmeye başladı. Hitler Çekoslavya'yı işgal ederken, 16 Mart günü Macaristan Rutenya Bölgesini topraklarına kattı. Çekoslovakya, kısa sürede Avrupa haritasından silindi. "Tek Ulus, Tek Devlet" söyleminin yerini "Yaşam Alanı" uygulaması almıştı.

3. İspanya İç Savaşı'nın Sonu Ermesi

Zamanı iyi kullanarak, İspanya İç Savaşının üç yıl sürmesi, Avusturya ve Çekoslovakya'nın ortadan kaldırılması, Roma-Berlin Mihverinin bilinçli olarak

yürüttüğü ortak dış politikasıydı. İspanya'nın kuzey batısı olan Bask Bölgesi ve Asturya, 1937 yılı sonbaharında Milliyetçilerin eline geçmişti. Temmuz 1938'de "Gönüllü Tugaylar"ın İspanya'dan çekilmeleri üzerine Cumhuriyetçiler, Ağustos 1938'de Ebre üzerinde savunma hattı kurmaya çalışmışlardı. Franko, burada Cumhuriyetçilere saldırarak geri püskürttü. Cumhuriyetçi kuvvetler artık ikiye bölünmüştü. Geri çekilen Cumhuriyetçiler, Katalonya ve Madrid'e çekilerek bu bölgeleri inatla savunmaya çalıştılar. Ocak 1939'da Katalonya düştü, Milliyetçiler Barselona'ya girdi. Daha sonra yoğun çarpışmalar sonunda Mart ayında Madrid düştü.

İspanya İç Savaşında üç yıl boyunca 600 bin kişi ölmüş, dört milyon İspanyol yabancı ülkelere göç etmiş, siyasi ilticada bulunmuştur. Madrid'in düşmesinden sonra 100 bin Cumhuriyetçi Franco tarafından kurşuna dizilmiş, bir milyon kişi de hapse atılmıştır. Cumhuriyeti savunan bir kuşak yok edilmiştir. Franco, bununla da kalmamış, aydın kesimden 100 profesör ve 6 bin öğretmeni kurşuna dizmiştir. "Yeni Devlet" düzenini "Phalange"a göre örgütleyecektir.¹⁶⁰

---

¹⁶⁰ P.Broué, *Histoire du 20.Siecle*, s.76

Arnavutluk'un İşgali ve Savaş Öncesi Yeni İttifak Arayışları

1939 yılı sonbaharında Savaş kaçınılmaz olmuştu. Yalnız Hitler Almanyası'nın ilk saldırısını doğuya mı, yoksa batıya mı yapacağı kestirilememektedir. İspanya İç Savaşı Avrupa'yı iki diplomatik kampa bölmüştü.

Bir tarafta, Roma-Berlin Mihveri olan revizyonist kamp, diğer tarafta Paris ve Londra "Demokratları" ile Sovyetler Birliği'nin oluşturduğu "Antifaşist" kamp olan statüko taraftarlarıdır. Avrupa'da statükonun korunması o kadar kolay değildi. Gündemde olmayan Alman-Sovyet Saldırmazlık Paktının son aşamada imzalanması, geç kalınmış yeni ittifak arayışlarını ortaya çıkaracaktır.

Nazi Almanyası'nın yayılmacılığı karşısında tüm dünyada yönetici sınıflar genellikle ikiye bölünmüşlerdi. Fransa'da bölünme Münih Yanlıları ve Karşıtları olarak ortaya çıkmıştı. Münih Yanlıları, Almanyası'nın yaşam alanı gibi isteklerine anlayışla bakıyorlar, Hitler Almanyası ile Sovyetler Birliği'nin çatışmasını istiyorlardı. Bunlara göre komünizmle faşizm Avrupa haritasından böylece silinecekti. Böylece bir taşla iki kuş vuracaklarını düşünüyorlardı.

Münih Karşıtları ise, tam tersini düşünüyorlardı. Hitler Almanyası tüm kapitalist ülkeler için bir tehdit oluşturmaktaydı. Ergeç yüzünü Batı'ya çevirecekti. Hitler'in bu saldırganlığını durabilmek için Sovyetler Birliği ile askeri ittifak yapılmasını istiyorlardı.

İngiltere'de de aynı bölünme gözlenmekteydi. Muhafazakarlar 31 Mart 1939 tarihine kadar Yatıştırma

Politikası izlemişler, bunun da uygulayıcısı Başbakan Neville Chamberlain olmuştı. Chamberlain, izlediği politika ile Alman tehlikesini durdurabileceğini zannetmişti. En büyük ödünü de Münih Konferansında Çekoslovakya'yı feda etmekle vermişti. Ancak Hitler'in serbest kent Dantzig ve Koridorunu Polonya'dan talep etmesi, daha doğrusu Polonya'ya karşı yönelmesi bu Yatıştırma Politikasının sonu olmuştı. İngiltere ve arkasından Fransa sertleşmeye başlayacaktır.

1. Arnavutluk'un İtalya Tarafından İşgali

Almanya, Çekoslovakya'yı parçalamaya çalışırken, İtalya, Balkan ülkesi ve komşusu olan Arnavutluk'u işgale hazırlanıyordu. Bari limanında toplanan İtalyan askerleri 7 Nisan 1939'da Arnavutluğu işgal etmeye başladılar. Arnavutluk Kralı Zogo, ülkesinden kaçtı. Arnavutluk Krallığı, İtalya Krallığı ve Habeşistan İmparatorluğu III. Victor Emanuel'in şahsına yani İtalya tahtına bağlanmış oldu.¹⁶¹ İtalya'nın Arnavutluk topraklarını ele geçirmesi ile Yunanistan ile komşu oldu. İtalya'nın Balkanlar'da Arnavutluk'u topraklarına katması, Almanya'nın Danzig krizini çıkarması, İngiltere ve Fransa'yı bir "Barış Cephesi" aramaya zorlayacaktır.

---

¹⁶¹ A.Ş.Esmer, a.g.e., s.164

2. Polonya Krizi

Bohemya ve Moravya'yı topraklarına katan Hitler, Romanya ve Litvanya'yı da baskı sonucu nüfuzuna aldıktan sonra Polonya'yı çevrelemiş oldu. Polonya, Almanya ile Sovyetler Birliği arasında kalmış, Pilsudski'nin kurmuş olduğu diktatörlükle yönetiliyordu. Hitler Almanyası'nın 1933 yılından sonra Orta Avrupa'da bir güç olarak ortaya çıkması üzerine Pilsudski, 1934 yılında Almanya ile bir saldırmazlık paktı imzalamıştı. Diktatörün amacı Hitler ile iyi ilişkiler kurup, Almanya'nın olası tecavüzünden kurtulmaktı. Pilsudski, 1935 yılı Mayıs ayında ölünce Polonya'nın dış politikası aynı çizgide devam etti. 1938 yılında, Almanya Dışişleri Bakanı Ribbentrop, "Serbest Şehir" statüsündeki Danzig'in ve Koridorunun Almanya'ya geri verilmesini Polonya Dışişleri Bakanından istedi. Hitler'in amacı, Danzig Koridoru ile Prusya'ya geçit sağlamaktı. Almanya, bu teklife karşılık Danzig limanını kullandırmayı ve 25 yıl süreli iki ülke arasında bir saldırmazlık paktı imzalanmasını Polonya'ya önerdi. Görüşmelerden sonra Polonya, bu öneriyi kabul etmedi, çünkü komşusu Çekoslovakya'nın başına gelen olaydan korkmuştu.¹⁶² Bunun üzerine iki devlet arasında gerginlik artmaya başladı. Nazi Almanyası Polonya'ya karşı saldırganlaşmaya başladı.

İngiltere Başbakanı Chamberlain 31 Mart 1939 tarihinde Parlamento'da yaptığı konuşmada Polonya'ya güvence verip, Fransa'nında kendisini desteklediğini

---

¹⁶² A.Ş.Esmer, a.g.e., s.180

açıkladı. İngiltere, artık Yatıştırma Politikasından vazgeçmişti. İngiltere ve Fransa'nın Polonya'ya garanti vermeleri, Arnavutluğu işgal etmiş olan İtalya'yı telaşlandırdı. Musolini'nin isteğiyle, İtalya ve Almanya 7 Mayıs tarihinde ikili bir savunma ittifakı olan "Çelik Paktı" imzaladılar. Çelik Paktın imzalanmasının ardından İngiltere ve Fransa, Mihvere karşı yeni bir barış cephesi kurma girişimi başlattılar. Bu iki Batı devleti, Polonya'ya güvence verdikten sonra, 13 Nisanda Mihver'in olası saldırısına karşın Balkan ülkelerinden Yunanistan ve Romanya'ya güvence verdiler. Balkanlar'da İtalya ve Almanya yayılmacı politikalarına birlikte devam ediyorlardı. Arnavutluk işgalinin Çekoslovakya işgalinden hemen sonra olması, Mihverin ortak ve planlı bir eylem içinde olduğunun somut bir göstergesiydi. Son gelişmelerin Türk-Alman ilişkilerini doğrudan ve olumsuz biçimde etkilemesi kaçınılmazdı.¹⁶³ Mayıs ayında bu defa İngiltere ve Fransa, Türkiye ile ikili ilişkileri içeren bir anlaşma imzaladılar. Böylece Mihverin olasılık bir saldırısına karşılık bu ülkeler Barış Cephesine katılmış oldular.

3. Alman-Sovyet Saldırmazlık Paktı

Münih Konferansı, Sovyetler Birliğini yalnızlığa itmişti. Bu ülke, Çekoslovakya'nın haritadan silinmesinde İngiltere ve Fransa'yı suçlu buluyordu. Sovyetler Birliği Dışişleri Bakanı Litvinov, kolektif barış sisteminden yana

---

¹⁶³ Cemil Koçak, *Türk-Alman İlişkileri 1923-1939*, TTK, Ankara, 1991, s.138

bir politika sürdürme taraftarıydı. Bu arada Stalin, Polonya krizinin ortaya çıkmasıyla Litvinov'u görevden alıp yerine Molotov'u atamıştı. Barış Cephesi çerçevesinde Moskova'da süren İngiliz-Sovyet görüşmelerinde anlaşma sağlanamıyordu. Anlaşmazlık Baltık ülkeleri ve Polonya konusunda çıkıyordu. Sovyetler, Baltık ülkeleri ile Finlandiya'nın Barış Cephesi içine alınmasını istiyordu. Amacı çıkabilecek bir savaş sırasında bu ülke limanlarını kullanmaktı. Ayrıca, Polonya topraklarına girmeyi ise, Almanya'dan gelebilecek bir saldırıya karşılık savunma amacıyla istiyordu. Sovyetler Birliği'nin bu talepleri karşısında Baltık ülkeleri ise olası bir savaş durumunda tarafsız kalmadan yanaydılar. Polonya ise Sovyetlerin topraklarında bir savunma hattı kurmasını kabul etmiyordu. Bu karşılıklı talepler çerçevesinde bir uzlaşma sağlanamıyordu. İngiltere de Sovyetlerin isteklerine soğuk bakıyordu.

Hitler, Çekoslovakya'da sergilenen oyunun Polonya için geçerli olamayacağını hesaplarını yapıyordu. Polonya yüzünden çıkabilecek bir savaşta İngiltere ve Fransa'nın tarafsız kalacaklarına inanmıyor, bir Batı Cephesi açacaklarını bekliyordu. Hitler'in en büyük korkusu, Almanya'nın Birinci Dünya Savaşı'nda düştüğü hataya tekrar düşmektir. Diğer taraftan Mussolini İtalya'nın askeri gücüne de pek güvenmiyordu. Sovyet-Alman anlaşmasının gerçekleşmesini sağlayan en önemli faktör Polonya sorunundaki gelişmelerdi. 20 Ağustos 1939'da Hitler, Ribbentrop'u Molotov ile görüşmek üzere Moskova'ya yollamaya karar verdi. Ribbentrop-Molotov

görüşmeleri sonucu 23 Ağustos 1939'da Moskova'da Alman-Sovyet Saldırmazlık Paktı imzalandı.¹⁶⁴ Saldırmazlık Paktına birde gizli protokol eklendi. Gizli protokolde, Baltıklar'dan Karadeniz'e kadar olan toprakların paylaşımı öngörülyordu. Bu protokolle Hitler, Sovyetlere Finlandiya, Litvanya'nın kuzeyine kadar olan Baltık ülke topraklarını, Besarabya'yı ve Polonya'nın büyük bir kısmını bırakıyordu. Ayrıca iki devlet arasında çıkabilecek anlaşmazlıklar "Karşılıklı Dostluk Çerçevesinde" çözülecekti. İki ülke birbirlerine tecavüzde bulunmayacaklardı. Sovyetlere verilen bu ödünlerin temelinde, olası bir savaş durumunda, bu devletin tarafsız kalması yatıyordu.

4. Danzig Anlaşmazlığı ve İkinci Dünya Savaşı'nın Çıkması

Sovyetler Birliği ile yapılan saldırmazlık paktının ardından Hitler, Polonya'ya karşı daha saldırgan bir politika izlemeye başladı. Danzig (Gdansk) bölgesinin Almanya'ya verilmesi için sürekli baskıya başladı.¹⁶⁵ Danzig Nazi Partisi, Berlin'den yönetiliyor ve liderliğini Gauleiter Förster yapıyordu. Almanya'nın desteğini arkasına alan bu Parti, Polonya Hükümeti'ne karşı kışkırtmalarda bulunuyor, olaylar çıkarıyordu. Danzig Nazi Partisi'nin şiddet eylemlerini düzenlemesi ve teşvik etmesi, Danzig İl Meclisi ile Polonya Hükümetinin arasını açtı. Nazi Almanyası'nın Polonya'ya karşı sürdürdüğü bölücü ve

---

¹⁶⁴ V. Potiemkine, a.g.e., Volume 3, p. 670

¹⁶⁵ O.Sander, a.g.e., s.112

yıkıcı faaliyetlere devam etmesi, bu ülkede gerginliği tırmandırdı. Çekoslovakya'ya karşı oynanan aynı oyun Naziler tarafından bu kez Polonya'ya karşı düzenleniyordu. Polonya Hükümeti ile Danzig İl Meclisi arasında gümrük memurları yüzünden çıkan anlaşmazlık Ağustos ayında siyasi krize dönüştü.¹⁶⁶

1 Eylül 1939'da Almanya, Polonya'ya savaş ilan etmeden ordularını Polonya topraklarına soktu. Arkasından Alman uçakları Polonya kentlerini bombalamaya başladı. Aynı gün İngiltere ve Fransa, Polonya topraklarından askerlerini geri çekmesi için Almanya'ya 48 saat süreli ultimatom verdiler. Ültimatoma süresi 3 Eylül'de son buluyordu. İngiltere ve Fransa, ultimatomu cevap alamayınca Almanya'ya savaş ilan ettiler.

İkinci Dünya Savaşı başlamış oldu.

---

¹⁶⁶ A.Şükrü Esmer, a.g.e., s.185

SONUÇ

İkinci Dünya Savaşı resmen 3 Eylül 1939 tarihinde başlamıştır. İlk çatışmalar Avrupa'da bir taraftan Almanya, diğer taraftan Polonya, Fransa ve İngiltere ittifakı arasında; Uzakdoğuda ise, Japonya ile Çin arasında çıkmıştır.

Sovyetler Birliği, Birleşik Amerika ve İtalya bu silahlı çatışmalara daha sonra katılmışlardır.

Kısa süren "Barış" dönemi kapitalizmin temel çelişkilerine çözüm getirememiştir. Alman ve Japon ekonomilerinin dışarıya açılma ve yeni sömürge arayışlarına girmelerine çözüm bulunamayışı, 20 yıl aradan sonra İkinci Dünya Savaşı, birincinin devamı olarak başlamıştır.

Bismarck devlet yapısında köklerini bulan Nazi Devleti, Leviatan devlet biçimine Birinci Dünya Savaşı'nda dönüşmüştür.

Aslında normal bir çatışma gibi gözüken kapitalist ülkeler arasındaki çelişkiler, hiçbir zaman gerçek temel etken niteliğinde olmamıştır.

Ama kapitalist dünya ile Sovyetler Birliği arasındaki çelişkinin çatışmaya dönüşmesi daha etkili olmuştur. 1917 Ekim Devrimi'yle ortaya çıkan sosyal devrim, temelde burjuva sınıfına karşı gerçekleştirilmiştir. İkinci Dünya Savaşı'nın, Büyük Savaşta olduğu gibi, yeni bir sosyal devrimi kapitalist devletlerde ortaya çıkarma olasılığı üzerine dengeler değişmiş, yeni ittifak arayışlarına

girişilmiştir. İngiltere'nin "Yatıştırma Politikası"nın Chamberlain tarafından uygulanması bu tez üzerine kurulmuştur. İngiliz Muhafazakarların en büyük korkusu Avrupa'da ikinci bir sosyal devrim hareketinin yaşanmasıdır. Avrupa'da Savaş öncesi gelip giden ittifak arayışları ve altüst olan dengelerin temel çelişkisi burada aranmalıdır.

Nasyonal-Sosyalizmin Leviatan devlet olarak şekillenmesi, ortaya militarize toplum olarak çıkması, sonuçta karşı devrimci bir potansiyel oluşturmıştır. İlk sınavını İspanya İç Savaşı'nda vermiştir. Anti-Komintern Paktın oluşturulması bu tezin geçerliliğini ortaya koymaktadır.

İngiltere başbakanı Chamberlain, Nazi Almanyası'nın saldırgan ve yayılcı politikasına karşılık çıkış noktası olarak, bu devleti doğuya yani Sovyetler Birliği üzerine yönlendirmeyi amaçlamıştır.

Gerçekte, Almanya sömürge imparatorluğunu kuramamış ama bunun mücadelesini vermiş, dünya hegemonyasında söz sahibi olamamış, yalnızca Avrupa kıtasını ele geçirmeyi amaçlamıştır. "Mein Kampf" adlı kitabında Hitler, esas amacını açıklarken sınırsız toprakları, zengin yeraltı ve yerüstü doğal kaynakları olan Rusya'yı Almanya'nın "Hindistan" ı olarak görmektedir.

Hitler açısından doğu veya batı yönüne saldırma sırası pek okadar önemli değildir. Önemli ve gerekli olan Alman ordusunun arkasının sağlamlaştırılması, güvenliği sözkonusudur.

18 Ekim 1939'da Hitler'in kurmay heyetindeki generallerine yaptığı ilk açıklaması çok önemlidir:

"Polonya toprakları Alman ordularının kuluçlanacağı bir karargah olacaktır. Daha sonraki operasyonlar açısından gereklidir."

23 Kasım 1939'da yaptığı ikinci açıklaması daha ilginçtir: "Batı Avrupa'dan kurtulduktan sonra, Rusya'yı yenebiliriz." ¹⁶⁷

Dört yıl sürecek olan İkinci Dünya Savaşı, insanlık tarihinin en yıkıcı, en ölümcül savaşıdır. Savaşın en acımasız çarpışmaları yine Avrupa kıtasında olmuştur. Stalingrad muharebesi bunlardan biridir. Stalingrad muharebesi Nazi ve Bolşevik güçlerinin tükendiği, insan kaynaklarının yok olduğu ve Savaşın sonuna yaklaşıldığının habercisi olmuştur.

Birinci Dünya Savaşı gibi yeni bir sosyal devrim ortaya çıkaramamış ama, savaşın bu cephedeki boyutu, İkinci Dünya savaşının Büyük Savaşın devamı olduğu tezini doğrulamıştır.

---

¹⁶⁷ P.Broué, *Histoire du 20.Siecle.*, s.81

KAYNAKÇA

- Alsan, Zeki Mesut, *Yeni Devletler Hukuku*, Cilt II, SBF Yayınları, Ankara, 1951
- Allen, H.C., *Les Etats-Unis, Histoire, Politique, Economie*, Marabout Université, Verviers, 1967, Tome I-II
- Akşin, Aptülahat, *Atatürk'ün Dış Politika İlkeleri ve Diplomasisi*, TTK, Ankara, 1991
- Armaoğlu, Fahir, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1980*, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara, 1987
- Ateş, Toktamış, *Siyasal Tarih*, Der Yayınları, İstanbul, 1994
- Aykut, M. Şeref, *Bulgarlar ve Bulgar Devleti*, Hakimiyeti Milliye Matbaası, Ankara, 1934
- Ulman, H., *Birinci Dünya Savaşına Giden Yol*, Ankara, SBFY, 1972
- Balet, J.C. , *Le Drame de l'Extreme-Orient: La Mandchourie*, Paris, Payot, 1932
- Baumont, Maurice, *La Faillite de la Paix, 1918-1939*, PUF, Paris, 1951
- Baumont, M., *Les Origines de la Deuxieme Guerre Mondiale*, Payot, Paris, 1969
- Bayur, Y. Hikmet , *Türk İnkılabı Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara, Cilt II, Kısım 1
- Boukharine, N., Preobrajensky, E., *ABC du Communisme*, François Maspero, Paris, 1973
- Bilsel, Cemil, *Lozan*, İstanbul, 1933

- Broué, P., *Histoire du 20. siècle*, UNEF, Grenoble, 1980
- Broué, Pierre , *La Révolution Espagnole 1931-1939*, Flammarion, Collection Questions d'Histoire, Paris, 1973
- Burçak, R. Salim, *Türk-Rus-İngiliz Münasebetleri 1791-1941*, Aydınlık Matbaası, İstanbul, 1946
- Carrere D'Hencausse, H., *L'Union Soviétique de Lenine a Staline, 1917-1953*, Editions Richelieu, Paris, 1972
- Castellan, Georges, *Balkanların Tarihi*, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1995
- Castellan, Georges, *L'Allemangne de Weimar*, A.Colin, Paris, 1969
- Cemal Paşa, *Hatıralar*, İstanbul, Selek Yayınları, 1959
- Chastenet, Jacques, *Vingt ans d'Histoire Diplomatique, Milieu du Monde*, Geneve, 1946
- Chesneaux, Jean, *Le Vietnam*, Maspero, Paris, 1972
- Cebesoy, Ali Fuat, *Moskova Hatıraları*, Vatan Neşriyat, İstanbul, 1955
- Colliard, C.A., *Droit International et Histoire Diplomatique*, Mochrestien, Paris, 1970
- Demichel, A., Demichel, F., *Les Dictatures Européennes*, PUF, Paris, 1973
- Debidour, A., *Histoire Diplomatique de L'Europe vers la Grande Guerre 1904-1916*, Félix Alcan, Paris, 1926
- De Lapradelle, Eisenmann, L. , Mirkine-Guetzévitch, Renouvin, P., *Constantinople et les Détroits*, Paris, Ed. Internationales, 1930
- Duroselle, J., B., *Histoire Diplomatique de 1919 a nos jours*, Dalloz, Paris, 1974
- Duroselle, J., B., *De Wilson a Roosevelt. Politique Extérieure des Etats-Unis, 1913-1945*, Colin, Paris, 1960

- Elleinstein, Jean, *Histoire du Phénomène Stalinien*, Grasset, Paris, 1975
- Franck, L., R., *Histoire Economiques et Sociales des Etats-Unis de 1919 a 1949*, Aubier, Paris, 1950
- Gallo, Max, *L'Italie de Mussolini*, Librairie Académique-Perrin, Paris, 1964
- Gallo, Max , *Histoire de l'Espagne Franquiste*, Laffont, Paris, 1969
- Gallo, Max, *L'Affaire d'Ethiopie. Aux Origines de la Guerre Mondiale*, Centurion, Paris, 1967
- Gönlübol, M., Sar, C., *Olaylarla Türk Dış Politikası*, Siyasal Kitapevi, Ankara, 1996
- Gönlübol, Mehmet, *Uluslararası Politika*, Atilla Kitapevi, Ankara, 1993
- Guillermaz, J., *La Chine Populaire*, Paris, PUF, 1977
- Guichonnet, Paul, *Mussolini et Le Fascisme*, PUF, Paris, 1974
- Gürün, Kamuran, *Türk-Sovyet İlişkileri 1920-1953*, TTK, Ankara, 1991
- Gullien, R., *Les Fondements de la politique extérieure des Etats-Unis*, Paris, A. Colin, 1949
- Heffer, J., *La Grande Dépression, Les Etats-Unis en Crise 1929-1933*, Collection Archives Julliard, 1976
- Hurewitz, J.C. , *Diplomacy in the Near and Middle East*, Vol. II., 1914-1956, New Jersey, Princeton, D. Van Nostrand Co.,1956
- Keynes, J., M., *Théorie générale de l'emploi, de l'intérêt et de la monnaie*, Payot, Paris, 1977
- Kriegel, Annie, *Les Internationales Ouvrières*, PUF, Paris, 1964

- Koçak, Cemil , *Türk-Alman İlişkileri 1923-1939*, TTK, Ankara, 1991
- Komintern Belgelerinde Türkiye-1 Kurtuluş Savaşı ve Lozan*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1993
- Lenin, *Que Faire*, Editions Sociales, Paris, 1974
- Lénine, *L'Etat et la Révolution*, Editions Sociales, Paris, 1976
- Lenin, *La Maladie Infantile du Communisme*, Editions Sociales, Paris, 1973
- Liebman, Marcel, *La Révolution Russe*, Marabout Université, Verviers, 1967
- Marx/Bakounine, *Socialisme Autoritaire ou Libertaire*, Union Générale d'Editions, 1018, Paris, 1976
- Massigli, René, *La Turquie devant la Guerre. I. Mission Ankara, 1939-1940*, Plon, Paris, 1964
- Milza, Pierre, *Fascismes et Idéologies Réactionnaires en Europe: 1919-1945*, A.Colin, Paris, 1969
- Mourin, M., *Histoire des Grandes Puissances. Du Traité de Versailles aux Traités de Paris 1919-1947*, Payot, Paris, 1947
- Ministere des Affaires Etrangères, *Le Livre Jaune Français. Documents Diplomatiques 1938-1939*, Imprimerie Nationale, Paris, 1939
- Néré, J., *La Crise de 1929*, A.Colin, U-Collection Archives, Paris, 1968
- Nettl, J.P., *Bilan de l'URSS 1917-1967*, Seuil, Paris, 1967
- Pacteau, S., Mougel, F., C., *Uluslararası İlişkiler Tarihi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1993
- Paris, Robert, *Histoire de Fascisme en Italie*, Maspero, Paris, 1962

- Potiemkine, V. , *Histoire de la Diplomatie*, Librairie de Médecis, Paris, Tome 3
- Rain, P., *L'Europe de Versailles*, Payot, Paris, 1945
- Remond, René, *Histoire des Etats-Unis*, PUF, Paris, 1977
- Poulantzas, N., *Fascisme et Dictature. La III. Internationale Face au Fascisme*, Maspero, Paris, 1970
- Pirou, G., *Les nouveaux courants de la pensée économique aux Etats-Unis*, Paris, 1941
- Rovan, Joseph, *Histoire de la Social-Démocratie Allemande*, Seuil, Paris, 1978
- Reich, Wilihem, *Psychologie de Masse du Fascisme*, Payot, Paris, 1972
- Renouvin, P., *Histoire des Relations Internationales de 1871 a 1945*, Hachette, Paris, 1994
- Renouvin, P., *La Crise Européenne et la Première Guerre Mondiale*, Paris, PUF, 1962
- Renouvin, P., *Histoire des Relations Internationales*, Paris, Hachette, 1958
- Renouvin, P., Duroselle, J., B., *Introduction a l'Histoire des Relations Internationales*, Colin, Paris, 1964
- Renouvin, P., *Le Traité de Versailles*, Flammarion, Paris, 1969
- Sander, O., *Siyasi Tarih 1918-1994*, İmge Kitapevi, Ankara, 1995
- Simonds, Frank, H., *Histoire de L'Europe d'Après Guerre*, Payot, Paris, 1929
- Sönmezoğlu, F., *Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi*, Der Yayınları, İstanbul, 1989
- Sönmezoğlu, F., *Türk Dış Politikasının Analizi*, Der Yayınları, İstanbul, 1994

Trotsky, L., *Histoire de la Révolution Russe*, Tome
Février, Seuil, Paris, 1950